Utkast
til
MEDICINAL-
Lagfarenheten,

Domare til Uplysning,
Läkare til Hjelpreda: och
Barnmorskor til Underwisning:
I Ämnen, som röra
Människo-Kroppen.

Författat af

JON: KIERNANDER Andr. fil.
M.D: Kongl: Maj:ts Lif-Medicus och Kongl: Coll: Med: Ledamot.

Med Kongl. Maj:ts Allernädigste Privilegio.

STOCKHOLM
Tryckt hos Anders Jac: Nordström.

Hans

Kongl. Maj:t,

Min

Allernådigste

Konung.

Stormågtigste Allernådigste
Konung!

Då Wettenskaperne, genom det Nådiga skydd, som de, under Eder Kongl. Maj:ts wisa Regering, åtnjuta, stundeligen

täfla

täfla i sådane framsteg, hwaraf detta lyckeliga tidehwarf, ofelbart, uti flera åldrar, blifwer lysande; har Medicinal-Lagfarenheten äfwen wågat utur sin Linda framträda.

Denne gamla, men icke på Modersmålet hittils utgifne Wetenskap, innehåller hwarjehanda, som i samhället människor emellan, förefaller, så til utrönande af mindre swåra händelser, som uptäckande af de gröfre wåldsamheter och brott, hwilka den ena människan begår emot den andra, och är liksom högra handen hos Domarn, då besynnerligen, när han i Blodsaker antingen skall sakfälla mißdädarn, eller fria den oskyldige.

Af sådan egenskap är det Arbete, uppå hwars sammansättande, til mitt Fäderneslands tjenst och nytta, jag anwändt både tid, kostnad

nad och möda, och hwilket, inför Eder Kongl. Maj:t jag fördristar i djupaste underdånighet, härmedelst at nedlägga, såsom et underdånigst wedermåle af den brinnande nit och underdånigste trohet, hwarmed jag til dödsstunden framhärdar

Stormägtigste Allernådigste
Konung
Eder Kongl. Maj:ts

Allerunderdånigste och Tropligtigste
Undersåte och Tjenare.
JON. AND. KIERNANDER.

Wi GUSTAF, med Guds Nåde, Sweriges, Göthes och Wendes Konung etc. etc. etc. Arfwinge til Norrige samt Hertig til Schleswig Hollstein etc. etc. etc. Göre witterligt, det hos Oß hafwer Wårt och Rikets Cantzlie Collegium i underdånighet anmält Wår Tro Tjenare och Lif-*Medicus Jonas Kiernander* til erhållande af Nådigt *Privilegium* uppå et af honom författadt Arbete, hwilket han är sinnad at under *Titul* af *Medicinal* Lagfarenhet genom Trycket utgifwa; Och som Wi för godt funnit, at härtil gifwa wårt nådiga bifall; ty wele Wi härmed och i kraft af detta Wårt öpna Bref, Nådeligen hafwa förundt honom *Jonas Kiernander* Wårt Nådiga *Privilegium* å förenämde Bok och det på 30 år, så at ingen under samma tid, wid 500:de Daler

Silf-

Silf:mynts wite och *Exemplarens* förlust, må understå sig densamma antingen här i Riket at eftertrycka eller utifrån eftertryckte införa låta; Det alle som wederbör hafwa sig hörsammeligen at efterrätta. Til yttermera wisso hafwe Wi detta med Egen hand underskrifwit och med Wårt Kongl. *Sigill* bekräfta låtit. Lägret wid Ladugårds gärdet den 18 *Junii* 1776.

GUSTAF

(L. S.)

J. Elers

Företal.

Wid eftersinnandet, huru oförswarligen och wårdslöst Medicinal Lagfarenheten, i Swea Rike, ifrån långlige tider tilbakars, blifwit utöfwad, måste jag falla i största förundran, at ingen hittils påtänkt sådant at hjelpa och förekomma. General Directeurens och Riddarns Herr Professor Doctor ACRELS wackra Bok, om Förklaring öfwer Friska Sårs egenskaper, är förmodeligen til et sådant ändamål ämnad; Men den inbegriper intet alt, hwad en Medicinal Lagfarenhet bör innefatta. Drifwen af undergifwenhet och nit at tjena en Wis och Huld Konung Den Almagten oß nådigst förundt, som ock en brinnande föresats, at altid wara mitt Kära Fäderneslând gagnelig äro anledningar, hwarföre jag mig detta göromål företagit. Lägger jag härtil deß förr omrörde brister i wårkställigheten, har jag lagt för ögonen alla de drifsjedrar, som kunnat förmå mig at uphjelpa denne, likasom förfallna wettenskapen, som för et Land och Rike, är äfwen så oumbärlig, som Allmän Lag.

Jag kan ej förgäta, det jag som oftast af Ransakningar ärfarit, huru många fel wid besigtningar på döda kroppar blifwit begångna, och ännu mera hwad okunnoghet wist sig i sjelfwa Besigtnings-Attesten. Imedlertid har detta måst blifwa derwid, och Domaren dymedelst förekommen, at rätteligen döma, så om det ena som andra, hwarigenom händt, at Wåldswär-

karen ofta undsluppit det straff, hwar til han gjordt sig förtjent; äfwen som en oskyldig understundom, för samma orsak har måst detsamma undergå.

Onödigt är, at ingå i undersökning, hwadan orsaken här til måste leda sig, hälst den i sig sjelf är ganska synbar och klar: Ty ägde hwar och en, som en sådan förrättning skall fullgöra, alla de egenskaper, som til en sådan skyldighet ärfordras, kunde annan utgång förwäntas

Detta utmärker, sig nogsamt när skickeliga och snälla Medici eller Chirurgi detta ämbete förwalta, ty då wärkställes det altid med besynnerlig noggranhet.

Hwad kundskapen widkommer, är angelägit, så för en Edswuren Läkare, som Chirurgus at åtminstone förstå de til denne syssla hörande wetenskaper, Anatomie, och Physiologie, m.m. Men om til äfwentyrs berörde kundskaper felas, och sedan de i sysslan inkommit med widare hoglöshet åsido sätta, at göra sig om deße, med flere skyldigheter underrättade; eller at okunnoghet i Språken har warit härtil hinderlig, så har på slutet häraf måst blifwa en ständig okunnoghet. Alt derföre, til förebyggande af detta, och på det alla hinder måtte afhjelpas, återstår ej mera än at flit och omtänksamhet anwändas först och främst at lära, Anatomie och Physiologie, sedan at göra sig bewandrad uti förewarande så kallade Medicinal Lagfarenheten hwilken och i detta ärende, til Allmänhetens egenteliga tjenst och nytta, på Swenska Språket, nu af mig blifwit utgifwen.

Företal.

Ehuru swårt och widlöftigt detta göromål mig i början förekom, lätt jag dock icke afskräcka mig derifrån, utan muntrad af det allmänna Minnes-Språket: Labor improbus omnia vincit; hwarigenom och Gudi lof! nu så wida är kommit, at jag härpå et önskadt slut wunnit, fast oundwikeligen genom mycket stillasittande jag måst tilsätta min helsa; Och ehuru jag sökt bygga detta, så på de Äldres, som Nyares uptäckter, har jag dock hållit för rådligast, dels för deß widsträckta ämne, dels ock torde hända, sakens ofullkomliga utförande, at nu i förstone gifwa det namn af utkast, til deß tid, händelser och nya Rön fått göra det mera fullständigt, hwarom min omsorg skall blifwa framdeles; Anhållandes allena nu, at deräst några fel i detta utkast sig instuckit, eller at det woro för mörkt på något ställe, det min Läsare, benägit mig detta wille wid handen gifwa, på det sådant måtte rättas; Deßutom gunstigt rickta mig, med nya säkra rön och förfarenheter, til wettenskapens förkofring och tilwäxt, på det en mera fullkomlig uplaga hädanefter och med tiden må kunna utkomma. Imedlertid, til århållande af en större nytta genom detta arbete, har jag trodt wara det bästa, at det samma indela efter de förändringar, som människan måste undergå, ifrån deß första lefnad, in til deß hon nedlägges i grafwen, hwilket med de så kallade Sectioner påsyftas. I anseende dertil utwisar första Section, Et Fosters tilstånd och händelser, medan det ännu är i Moderlifwet. Den andra deß förändringar och tilfälligheter, sedan

det

det kommit til werlden. Den tredje, de skröpligheter, som sluteligen följa, så länge lifstiden påstår. I hwarje Section gifwes för Domaren Upplysning, för Läkare hjelpredor, och för Barn-Morskor underwisning uti tilhörige Ämbets göromål. Härwid har jag icke kunnat förbigå, at gifwa en pålitelig kundskap om många swåra och betydande Sjukdomar och ibland dem, några så farliga, at de kunna ödelägga både Land och Rike, hwilka at wäl känna, jag håller före wara en af de angelägnaste plikter, som en Medicinal Lagfarenhet föreskrifwer. Jag har derföre med yttersta flit sökt, deßa med redighet, til deras känneteckn afskildra, at strax skulle falla i ögonen, om en grasserande sjukdom, antingen woro farlig, smittosam, dödande eller ock icke. Med ej mindre sorgfällighet äro Gifterne, (Venena) beskrifna, och en kort Natural Historia wid en del bifogade. Namnen på deße äro gifne efter wår Stora och kring werlden widt kiände natur kännare, Archiater och Riddaren von LINNEE Systema Naturæ, och Species Plantarum.

Så mycket möjeligit warit, äro de händelser med Observationer bestyrkta, som i Capitlet om Sårs dödelighet förekommit, dels at dermed stadfästa sanningen, dels ock at derigenom gjöra sakerne för Läsaren mera nöjsamma, Derjemte äro många Observationer i de öfriga Capitlen strödda. I anseende til detta kunde mig förebrås, at detta wärk blifwit för widlöftigt, och at det innefattar mycket, som icke så egenteligen hörer

til

til en Medicinal Lagfarenhet. Jag swarar, at jag detta gjerna medgifwer, men jag har ock trodt, det intet är utan sin nytta, och kan skje, at stundom något förekommer, som icke är så allmänt kunnigt.

De gamlas skillnad, emellan sår, såsom absolute, per accidens och ut plurimum Lethalia, är af mig, enligt wåre Wittre Medicorum och Chirurgorum förnuftiga samråd, inskränkt til 2:ne slag, at wara antingen absolute eller per accidens Lethalia. Alla ut plurimum Lethalia, föras til första Classen; Ty om en eller annan skulle af den swåraste händelse wederfås, som dock kunde anses för absolute dödelig, så förändrar sådant intet den lidande delens natur eller egenskap, som egenteligen dödar, fast skulle den ibland, ej så swårt wara skadad.

Hwilka Auctorer jag, wid denne Boks sammanskrifwande, såsom ledare följt, igenfinnes af citationerne.

På somlige ställen hafwer jag låtit tankarna, sådane, som de af deras uphofsmän blifwit upgifne helt och hållne, här inflyta, då jag funnit dem wara af den beskaffenhet, at de icke kunnat förbättras. Af den grund har jag ansedt, för detta Archiaterns och Riddarns ROSEN von ROSENSTEINS Afhandling, om Scharlakans Febern wara wärdig, at ord ifrån ord här införa, likaså har jag, på många ställen nyttjat deß wackra föreläsningar om Pästen, Pästilentialiske febrar, och hwad han utgifwit, om Lues Venerea.

Deß

Deß föreslagne præservativer emot Påsten äro ej med mindre witterhet, än tro- och uprik-tighet för det Allmänna sammanskrefne och derföre utaf deß sinnerika tal om Påsten, äfwen igenom denne Tractat, förtjena at mera gjöras Allmänna, hwilket jag ock tilförene i sjelfwa boken tilkänagifwit.

På många ställen har jag nyttjadt Herr General-Directeurens, Professorns m. m. Herr Doctor ACRELS wäl skrefna och med mycken kundskap och ärfarenhet utarbetade Bok, om friska Sårs egenskaper m. m. som jag förr, så många gånger omnämdt, och äfwen utur den, mycket wackert och wälgrundadt hämtadt, som tjent mig i mit ändamål.

Med flit har jag sökt wara enfaldig i skrif-sättet, på det jag så mycket mera skulle wara tydelig i sakerne. Til Modestiens bewarande har jag måst, wid wißa tilfällen betjena mig af det Latinska Språket, til tolkande af min mening, ehuru Ordspråket altid ändå står fast, naturalia non sunt turpia, hwilket jag förmodar, ej blifwa mig räknadt til last.

Innehållet.

Af

Capitlen och Paragrapherne.

Inledning.

SECTIO I:ma.

Capitlet Första

Om Fruktsamma tilståndet.

§. 12

Capitlet Andra

Om en falskeligen föregifwen Fruktsamhet.

Capitlet Tredje

Om Missfall och otidig börd.

§. 24

Capitlet Fjerde.

Om ordentelig Börd.

Femte Capitlet.

Om Barna-mord.

SECTIO

SECTIO 2:da.

Sjette Capitlet.

Om Åldrar.

Sjunde Capitlet

Om Jungfrudomen.

Ottonde Capitlet.

Om Kårleks drickar.

Nionde Capitlet
Om Gifter.

Tionde Capitlet

Om Martering och Kropps Straff.

Elofte Capitlet.

Om friska sårs dödlighet.

§. 132

Capitlet Tolfte.

Om Förstälda och efterapade Sjukdomar.

Capitlet Trettonde.

Om Smittosamma Sjukdomar.

§. 16

SECTIO 3:a

Capitlet Fjortonde

Om oförmögenhet i Ägta Ståndet.

Capit-

Capitlet Femtonde

Om Qwinnans ofruktsamhet.

Sextonde Capitlet

Om Miß-Foster.

§. 210

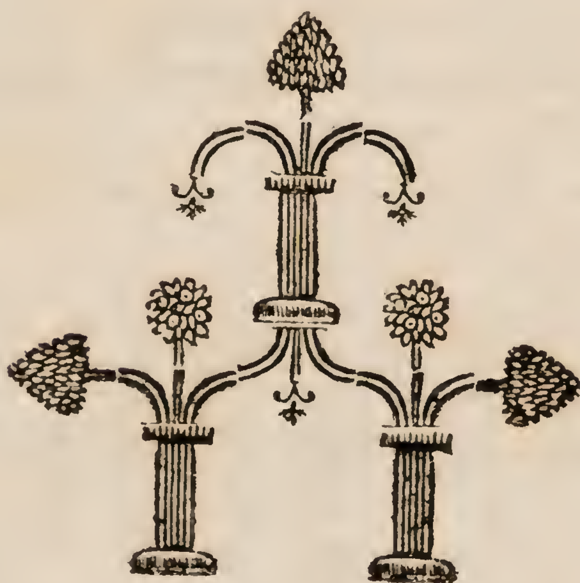
Siuttonde Capitlet

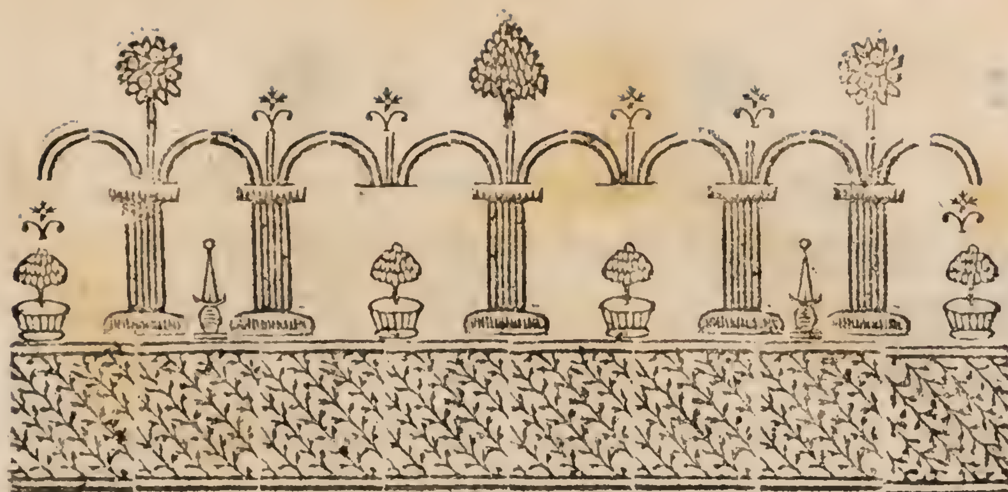
Om sjukdomars undersökning och oförmodade döds orsakers Ransakning.

Adertonde Capitlet

Om döda Kroppars Besigtning.

§. 221

C. W. Holmstedt.

I. N. J.

§. 1.

Flere tilfällen förekomma i den dagliga sammanlefnaden, hwarwid Mennisko-kroppen, antingen genom andras eller eget förwållande, måste widkännas hwarjehanda omskiften, ibland hwilka sådana stundom äro af den beskaffenhet, at de til afdömande fordra Domarens åtgärd. Men som desse stundom äro af et betydligare och wigtigare sammanhang, at Domaren derwid icke något kan afsluta, förrän han erhållit af Läkare-Wetenskapen de grunder, uppå hwilka han kan bygga sit Domslut; så åligger det en Edswuren och laglig förordnad Läkare, wid sådane omständigheter, at honom med sådana underrättelser biträda, som stödja sig på konstens Reglor och Principier, samt leda til ljus och Rättwisans befrämjande.

Är altså Medicina Legalis den del af Läkare-Wetenskapen, som lemnar de begrep och uplysningar, dem en Läkare bör följa, när han för Domaren, wid förekommande händelser, rörande Mennisko-kroppen, skal gifwa sit omdöme och utlåtande.

§. 2.

Fördenskull, som Mennisko-kroppen, ifrån deß första början, intil deß sista förwandling, måste genomgå mångfaldiga omwärlingar och ombyten, dels under det han är stadd i sit första hemwist uti Moderlifwet, dels, wid affärden derifrån, dels, sedan han af denna werlden blifwit åskådare; så hafwer jag, wid beskrifwandet af alt detta, funnit lämpeligast, at följa den ordning, som Naturen härwid liksom sjelf utstakat; Då jag betragtar den samma:

1:o I deß spädare tilstånd, hwad farligheter honom då kunna tilfogas.

2:o Hwad förändringar och tilfälligheter han, wid tiltagande år måste undergå, dels igenom eget, dels igenom andras förwållande. Sluteligen

3:o De swagheter och ofulkomligheter, som honom åtfölja, så länge han lefwer.

§. 3.

§. 3.

Ehuru bindande den Naturliga Lagen är, hwilken den Gudomliga Försynen förordnat, til bibehållande af en större förening imellan Människor, at deraf kunde slutas, det ej så lått wore, at emot den samma fela och mißhandla; gifwas dock esomoftast bedröfweliga händelser, som intyga om wederspelet. Huru ofta ser man icke, når et ondt hjerta utbryter, det ingen ting skonas? Utan, når så år, at en oförnuftig hämd börjar rasa, stundom för någon, stundom för ingen, eller åtminstone en inbillad orsak, förföljes icke allenast Nåstan, utan skadas han jemwäl, och lider understundom til sjelfwa lifwet. Ja, de oskyldiga och spåda Barnen undantagas icke härifrån; hwilket gudlösa och ilskefulla Månniskers grymma gerningar nogsamt bewitna, hwilka, så snart de finna sig med barn rådda, arbeta derpå, huru de åter ifrån dem måtte qwitte warda, och derföre upsåteligen söka at störta och förstöra deras lif.

Winner et så straffbart förhållande den beklageliga följd, at Fostret, förr eller inom den sjette månaden, kan afdrifwas, får en sådan händelse namn

af Missfall (Abortus): Men tråffar detta ej in förr, ån efter denna tiden, och inom den nionde, kallas det en Otidig Börd (Partus Præmaturus a). Gerningen i sig sielf, år ej annat ån mord, den må utöfwas tidigare eller senare; likaså wål, som når lifwet blifwer dem afhåndt, förr, under-eller efter föregången förlossning: Hwarföre och Lagstiftaren sådane Barna-Mörderskor, med et och samma straff råttwisligen belagt.

§. 4.

Men denna syndiga gerning kan icke utöfwas, förrån Månnisko-Åmnet tagit sin början: I anseende hwartil de tecken först komma at beskrifwas, som i allmånhet, merendels anses kunna uptåcka, det en Qwinna år hafwande, hwilket år så mycket mera upmårksamhet wårdt, som den illasinnades föresats förnåmligast år, at på alt såt dölja sin belågenhet, på det hon sedermera och til slut, med så mycket friare hånder, måtte förgöra sit Foster; hwilket hade kunnat förekommas, om sådant i tid blifwit uppenbaradt.

Til

a) Mauriceau, de Affectib. Gravid. Libr. I. Cap. 26.

Til winnande af detta, är nödigt, at wägleda sig med den så kallade Medicina Legalis, hwilken icke allenast delar sig hit, utan jämwäl til alla de händelser, som på Människan eller deß kropp, mer eller mindre, hafwa sit afseende.

I anseende härtil kunna följande, med flere uplysande förmoner, af henne dragas; Såsom:

Det både Läkare och andre härigenom undgå, at råda, föreskrifwa eller förordna sådane medel, som för en Qwinna, i et sådant tilstånd, äro skadeliga.

At Läkare, då det blifwer påfordradt, må kunna i de hithörande ämnen, afgifwa et pålitelig utlåtande.

Enär arf faller, at icke emot Lag, den oföddas rätt måtte stadna i orätt Mans hand.

At erna wißhet, om någon framfödt barn, och det sedan mördat; eller om någon falskeligen bekänner, sig hafwa födt barn, men säger sig det samma, straxt efter födslen, dödat.

At ej någon hafwande måtte aflifwas, hwarå Bohnius hafwer exempel b).

b) de Offic. Med. Dupl. Part. 2. Pag. 567.

Det ej annars barn måtte, af orätt person, för eget upgifwas; och

At ej någon må gifwa sig ut för hafwande, som icke så är, m. m.

§. 5.

Ordet merendels, som här ofwanföre blifwit nyttjadt, innebär, det icke altid är så lätt, med wißhet och full säkerhet kunna yttra sig uppå frågan, om någon är med barn rädd eller ej? som mången torde sig föreställa; emedan oftast har händt, det förfarne både Läkare och Barnmorskor, härutinnan sig hafwa mißtagit c). Ännu swå-

c) Se Wilhelm von Lentens Dissertation de Incertitud. Signor. Conception. Regiom. Schefferus, in Dissert. de Pulmone Natante & Submergente, berättar om en Man, som blef gift med en Enka, hwilken under sin Enkotid, låtit lägra sig, och det til sista stunden så dölgde, at Mannen, som låg i samma säng med henne, kunnat bedyra, at hon ej war hafwande. Förståndigare härwid skickade sig Hippocrates, som war i stånd, at med wißhet helsa på et ungt Fruntimmer, som war i sällskap med honom första dagen: Salve Virgo! Men dagen derpå sagt: Salve Mulier! Och hade densamma, natten förut, blifwit deflorerad, som war besynnerligt. Se Diogen. Laert. Lib. XI.

swårare är, då en brotslig, af ondska och egensinnighet, sjelf söker dölja sina känningar, och ej gifwer den upwisning, hwarigenom sanningen kan utletas. Imedlertid hafwer jag på möjeligaste sätt sökt samla tilhopa de kännemärken, som kunna uptäcka et sådant förewarande tilstånd.

Första Afhandlingen,

Första Capitlet.

Om Det Frugtsamma Tilståndet.

(*Graviditas*).

§. 6.

Så snart Qwinnan hafwer aflat, tilsluter sig **Modermunnen**, (Orificium Uteri) d), at til behörig tid förwara det derstädes befinteliga, spädaste Människo-ämnet e), omkring hwilket en

 seg

d) Detta har warit de gamlas tanke, som dock icke är så aldeles säker; besynnerligen om Qwinnan, en eller flere gånger, warit i barnsäng.

e) Herr Harr, i sin Dissertation de Signis Graviditatis Certis, pag. 14. §. 28, Jenæ 1752, påstår, detta föregifwande wara aldeles ogrundadt; äfwen som det, at inre Modermunnen drager sig så up och bakåt, at den hwarken med et eller flere finger skal kännas.

sea slem (Mucus) samlar sig, för at bidraga til samma ändamål.

Månads-reningen uphörer gemenligen straxt derefter; dock utan at medföra sådana olägenheter, som når den för sjukdom afstadnar, och urin behåller sin friska färg f).

Härefter börjar Lifmodren (Uterus) undergå sin förändring, hwilket hos Qwinnan förorsakar åtskilliga känningar, härflytande af den förening, som är imellan henne och de öfriga inwärtes krops delar, såsom små ref och knipningar under nafwelen, wärk öfwer länderna, wåmjelse, äckel, kräkning, häftig smak eller lystnad efter något otjenligt, yrsel, rysningar, owanlig trött- och matthet, trängningar på watnet, tröghet at gå til stols; ansigtet bleknar, och understundom ses ljus- eller mörkbruna fläckar i det utslå.

Denne Qwinnans belägenhet kan föga skönjas, förrån efter tredje månaden. Wid denna tiden, och enär det lilla Fostret, både til storlek och krafter hun-

f) Således förswinner den ogrundade tankan, at af urin kunna sluta, om Qwinnan är hafwande eller ej, samt af densamma döma, af hwad kön Fostret är.

hunnit tilwåra, begynner buken at mer höja sig; Hwarefter, om Barnet är friskt, Modren får känning af deß lif och rörelse. g). Hennes plågor, som hittils warit mer känbare, börja gemenligen wid denna tiden aftaga, och tyckes, som helsan derefter mycket blifwit förbättrad: Brösten begynna swälla, och en tunn wätska börjar nu fugta bröstwårtorne, hwilka ock öka sig i mon af tiden, som det hafwande tilståndet påstådt, samt änteligen så förändras, at mjölk til slut kan utur dem klämmas och uttryckas h).

Om detta alt förmärkes, utan at någon tyngd kännes i underlifwet, med Månadsreningens uteblifwande, förme-

A 5 nar

g) At utsätta wiß tid, då Barn skola qwickna, är omöjligt: ty det händer ibland förr, ibland senare, alt som Fostret hunnit til sina kropps delar tiltaga och få styrka. Ibland händer det den 17:de eller 18:de, stundom den 22:dra; wist ej förr än den 16:de; men mäst i den 19:de och 20:de weckan. De så kallade Serotini, eller de, som födas sent, på den 25:te, efter Rœderers upgift; som dock torde behöfwa stadfästelse.

h) Hippocr. Sect. V. Aphor. 52, säger, at om mjölk flyter i myckenhet utur bröstet, betyder det et swagt Barn: Men deremot et wälmående och friskt, om deße äro fasta och hårda.

nar De Gorter i), at deraf skal ledas de såkraste bewis, som någonsin kunna gifwas, det Qwinnan är hafwande.

§. 7.

Jemte det bröstten, wid detta tilfället, äro mera swälde än eljest, tillägger Professor Faselius, k) at jemwäl ådrorna på dem synas blåaktige, wårtorne tjockare och större, och en mörk eller dunkel färg wisar sig på wårtringen, med små uphögningar, likasom papillér, hwilka ej annat äro än körtlar, som utom wanligheten, af nu tilflytande wätskor, blifwa updrifne, och sila ifrån sig en liksom klibbig och seg wätska, hwarmed denna bröstring fugtas och öfwerdrages: Utomdeß skal i bröstten kannas en wärk med rännande och ristande. Han räknar ibland påliteliga kännetecken, swulnad om ben och lår, swälda ådror på benen (Varices), wärk omkring länderne och weka lifwet, samt swårighet at hålla watnet, med andetäppa: Herr von Horn antager åfwen deßa ibland dem, på hwilka, förnämligast in Casu, bör hafwas afseende. l)

§. 8.

i) System. Prax. Medicæ, Tom 2, p. 176, 177.
k) Medicin. Legal. p. 7.
l) Cap. 4. p. 30 och följande.

§. 8.

Herr Hof-Medicus Troppaneger m) anser för ganska swårt, om icke aldeles omöjeligt, at i denna del kunna något wißt sluta, når aflelsen nyligen skedt, eller Fostret år i sin första början: Men deremot skal det wara såkert, at sådant efter 15 weckors förlopp utröna; då alla tecken böra samfält jemföras. Han tilägger, at bröstén wid samma tid finnas hårda, och at i dem skal kånnas mjölk-knylor, magen blifwer spitsig och uphögd, samt Modermunnen tilsluten.

§. 9.

Teichmeyer n) håller före:

1:mo At bukens upswållning och tiltagande, utgör det första teknet; hwarwid han dock gör de anmerkningar, at underlifwet efter hand, omkring och under nafwelen, (in Regione Hypogastrica) börjar höja sig, lika jåmt från alla sidor, o) utan at helsan derwid något förändras: hwar, emot annorlunda tilgår, då sådant af andra orsaker hårflyter; Såsom

1:o

m) Tractat. de Decision. Med. For. Casus Octav. p. 193.

n) Medicin. Legal. p. 35.

o) Rått tydeligt skal denna uphögning synas, når Qwinnan ligger på ryggen, och drager benen up åt sig.

1:mo At denna swulnad icke är hård och ojämn, som en Scirrhus, hwilken är en ojämn, hård och känslolös swulst, den ock fäst sig på något ställe inwärtes p). 2:o Är skilnaden, imellan Bukens swällning af berörde anledning och wattusot, den, at i senare händelsen sqwalpar watnet innanföre i Buken, när han påkännes, och i wädersot gifwer han ljud ifrån sig q). 3:o Om swulnaden härrörer

p) Hafwer den sit säte uti Lif-Modren, yttrar den sig efter längre tid, då den brustit, och en stinkande materia flyter derutur.

q) Wattusot skiljer sig ifrån det fruktsamma tilståndet egenteligen derigenom:

1) At så framt icke watnet inneslutes inom något wißt ställe, är swulnaden omkring hela underlifwet jämn, och lämnar gropar efter sig då man trycker derpå, och watnet drifwes då omkring med en sort fluctuation; hwilken säkrast låter märka sig, när Patienten ligger på ryggen, då den ena handen lägges flat på den ena sidan om buken, och med den andra klappas sakta å sidan midt emot, så får man känna en hwälfning eller sqwalpning om där är watten.

2) Minskas bröften hos Hydropicæ eller Wattusigtige, blifwa slaka, och uti Lympha, som klämmas, merkes inga mjölkstrimmor. (Sriæ Lacteæ).

rer af en stockad Månads-Rening, år
att.

3) Swulna fötterne gerna först i Wattusot, dernäst låren, och sist buken, (Abdomen). Hwilket sker twärtom, når de åro hafwande.

4) Symtomerne uti wattusot taga til, då de hos rådda Qwinnor taga af; hwarföre ej eller de öfre kropps delarne hos de senare afmagra; ej eller åro sidorne under bröstet (Hypochondria) hos deße spända. Hydropicæ åro andtäpte; men de hafwande icke så, förr än wid slutet: oansedt buken hos dem äfwen swäller. Och ehuru den af watnet widgas och höjes, förblifwer dock Moderknappen merendels hos de förra, i des wanliga och naturliga tilstånd.

5) Är urin hos en, som har wattusot, så wål til qvantité som qvalité, ganska liten och röd; men hos en hafwande, naturlig och mera ymnig.

6) Känna de förra mycken törst; men icke så de hafwande.

7) Hos wattusigtige åro Menses borta: Dock kommer ibland fram något, som liknar blodwatten; men ganska litet, och som icke håller någon ordning. Om watnet står i sjelfwa Lifmodren, (In Cavo Uteri) så är swulnaden större: Men är den uti des hinnor, mindre. Denna har mera wärk med sig. Om watnet är samladt i flera blåsor, större eller mindre, kan sådant ej så lätt utrönas, om ej någon sådan af sig sjelf framkommer. Deße kunna småningom utwidgas til den storlek, at hela buken deraf blifwer upfyld och spänd. Lifmodrens band och Äggstockarne åro icke hår-

ansigtet blekpußigt, kroppen tung, ork-
lös,

ifrån befriade. Deße röja i början sit tilstånd med det, at deras swulst icke begynnes på det sätt, som när någon blifwit hafwande; utan ibland på endera sidan, nästan som i Säck=wattusot (Hydrops Saccatus), när den yppar sig på något ställe i underlifwet; som ock sedan kännes wältra åt den sidan Qwinnan lägger sig. Under tiltagandet höjes buken på någondera sidan, at den synes sned: Understundom är han ock hel trind och jämn. Sällan är det en blåsa, utan flera i en klase, likasom en windrufwa, ibland liknande grod=rom. Ingen rörelse förmärkes af Barnet wid rätta tiden, eller swulnad i brösten: åtminstone icke sådan, som i de sista månaderne; mycket mindre gifwa de mjölk. Lifmodren tager i början ganska hastigt til; och gå Hydatides ofta bort, uti 3:dje och 4:de månaden, gårna med en häftig störtning. Lifmodren fortfar icke sedan at wäxa.

8) Är en wattusigtig hafwande, kan dertil slutas, så wäl af Modermunnens eller Moderknappens förändringar, som ock af Barnets rörelser, i fall de äro så starka, at de igenom bukmusklarne kunna kännas. Här twiflar jag, det profwet lyckas, som eljest hos andra, medelmåttigt feta, plägar slå in, då man wil utröna, om någon är hafwande eller icke; aldendenstund det i Buk=Caviteten samlade watnet, om ej helt och hållit, dock til det mästa förminskar, om icke aldeles borttager den känsla, som

lös, och liksom bortdomnad: Fötter och
ben

Qwinnan hafwer af Barnets rörelser och lif. Imedlertid wil jag här profwet beskrifwa, at wid andra tilfällen försöka.

Sedan Qwinnan om morgonen warit til stols, och låtit sit watten, eller om hon är förstoppad, först brukat et Clistir; lägger hon sig på fastande mage widöppen öfwer en säng, at hufwud och fötter ligga högre än länderne; hwarefter flata handen, som tilförene blifwit kallgjord i watten, lägges på hennes buk, sålunda, at lillfingret wändes ned åt Isbenet (Os pubis), och tummen åt Nafwelen, samt derefter låter henne wäl draga andan til sig; och under det hon åter fläsar ut, tryckes lindrigt med handen. Kännes då ofwanför Isbenet något hårdt, som tager emot, är det tecken, at Qwinnan är hafwande. Merkes någon rörelse tillika, är det så mycket wißare. Se Harres förenämde Dissertation.

Imedlertid äro flere Observationer at tilgå, som bewisa, huru lätt en kan förledas, at anse wattusot i Lifmodren, för en riktig fruktsamhet. Sennertus, Libr. IV. Medicin. Pract. Part. I, Sect. 2, Cap. 11, berättar, hwad Rhases skrifwit om en Hustru, som trodde sig wara hafwande, och kom til at falla, det 25 qwarter watten sedan gick af henne ifrån Lifmodren, och hon blef frisk. Likaledes Schenkius, Lib. IV, Obs. 216, ex Jacobo de Partu, Comment. ad Lib. III. Fen. 21, Tract. 3, Cap. 25, om et Adeligt Fruntimmer, som gjorde alla an-

den swullna, utan at hafwa med sig andra

staller til sin Barnsång, efter både Medici och Barnmorskorne försäkrade henne, efter alla merken wara hafwande: Men när Födslotiman infoll, gick en ansenlig mängd watten ifrån henne; hwarigenom den tankan sedan henne förgick.

Om det är wäder, hwarmed Lifmodren är upfyld, känner Hustrun en spänning uti henne, det bulrar och ramlar af och til; ibland är hon tjockare, i synnerhet då hon är warm; åter ibland smalare: Warder ock ibland skild från wäder, dels igenom tydeliga Bombi, ifrån sjelfwa Moderslidan, dels med et särdeles polrande, af egen lukt. En sådan Qwinna är desutom wan, at wara af wäder upbläst. För öfrigt kännes ingen sparkning wid qwicknings-tiden, och ingen spitsig högning merkes på buken. Forestus tilstår i des Observat. Lib. 28, Obs. 38, & in Schol. ad Obs. 39, N:o 4, det han på detta blifwit sjelf bedragen hos sin egen Fru, Eva Teylingia, som ådrog sig wäder i Lifmodren, igenom det, at hon ej wäl förwarade sig en gång, sedan hon haft sin räkning. Så berättar ock von Lenten en Historia af Valiscus de Taranta, Lib. VI. Cap. 15, at han sedt en Judinna, som trodde sig wara hafwande; men när Barnmorskan skulle undersöka, huru når det war med hennes förlossning, gick en myckenhet wäder bort ifrån Lifmodren, utan at något annat hos henne medföljde. Flere Exempel kunde härutinnan anföras.

andra tecken eller merken. 4:o Då en Mola är orsaken, börjar uphögningen nedre til, och stiger sedan längre up. r).

B 2:o

Huru lätt det är, at mißtaga sig på kramp-aktiga sammandragningar, samt de deraf sedan kommande wäderbullringar, i stället för de rörelser, som komma af et barn; det har Herr Professor Schultzenheim, i sina Föreläsningar, omtalt. De förfarnesta Barnmorskor hafwa blifwit, wid et sådant tilfälle, bedragna. Rörelserne hafwa warit så starka, at de trängt sig igenom kläderne, och Lifmodren tillika swäldt.

Lifmodren kan och wara upfyld af annan orenlighet, som upspänner buken, på samma sätt, som i Wattusot, ingen rörelse kännes, utan förmärkes allenast et oredigt buller, hwilket tarmarne, med wäder upfylde, förorsaka. Qwinnan går ibland öfwer den wanliga födelse-tiden, til deß Lifmodren ej mera kan utspännas, då Qwinnan får likasom barnwärkar, och ifrån henne går watten och orenlighet, utan något barn. Se derom von Hoorns Jorde-Gumma Cap. 7 pag. 44.

r) Mola (Månad-barn eller Mån-kalf) är en köttklimp utan wiß skapnad, ibland stor, ibland liten; ibland hård, ibland blöt; hafwer sina blodrör hwarigenom den får sit underhåll. Pickerus, i sin Dissertation de Mola, Lugd. Batavor: 1679, gifwer uppå deßa följande beskrifning: At de likna et rått och oformligt köttstycke, utan ben och inälfwor, ihopbundet med

2:o Finnes mjölk i bröstens; dock utan mjölkstrimor: Ej eller märkas sådant hos en, som första gången är hafwande, förrän i fjerde Månaden.

3:o

många ådror och pulsådror, tilskapade i Lifmodren, stundom igenom en ofullkomlig afelse, i stället för et riktigt Foster, förmedelst formerings kraftens otilräckeliga werkande, bland af andra orsaker. En sådan Mola finnes undertiden allena uti Lifmodren, ibland med flera Heterogenea: undertiden med et wälskapadt Barn. När den är allena, så känner wäl Qwinnan sig hafwande, hennes buk swäller och ökas hastigt, ibland långsammare; men hon förmärker ej på den rätta qwickningstiden något tecken til lif, utan denne klimpen rullar åt ömse sidor, som en sten, alt efter som Qwinnan sig uti sängen wänder. Lifmodren plägar hålla sig högre up in Cavitate Iliaca; och ibland äro kräkningar derwid. Går eller står hon, kännes en tyngd uti nedra delen af kroppen. Dessa tecken finnas ock hos den, som går med et dödt Foster; men kunna dock derigenom åtskiljas, at i senare händelsen, kännes som en köld neder åt bäckenet, och har förut rörelse förmärkts utaf Fostret: ej eller går någon stank ifrån Qwinnan, då hon bär en Mola, som då Fostret är dödt. Fast detta kan dock ibland annorlunda förhålla sig: Ty, som en Mola, äfwen så wäl som et Barn, kan ruttna; och sådant jemwäl kan hänleda sig af en sjuk=

3:o Affstadnar Månads-Reningen: Hwarwid likwäl i akt tages, at enär den af andre orsaker uteblifwer, är någon tilstötande sjukdom en säker påfölgd, som ofwan är nämndt.

4:o Fläckar i ansiktet.

5:o Matleda, och understundom åtrå at förtära sådant, hwilket esomoftast är nog otjenligt.

6:o Kräkning om mornarne; och ändteligen

7:o Äro Fostrets rörelser och lif, merendels wid femte månaden, känbara.

lig Lifmodrens beskaffenhet; så fordras all warsamhet, då något hårdfwer skal yttras. Mycken trötthet kännes här wid i lår och ben: Symptomerne blifwa dagligen swårare, och utmärka sig med spänningar eller Spasmi, nu på det ena, nu på det andra stället: Lifmodren är gemenligen mera wärkfull: Ingen annan rörelse kännes, än et bultande (Palpitatio) eller darrande, ganska olikt den, som et Barn gifwer ifrån sig; en sådan kännes och i wattusot. Deßutom, sedan de första månaderne äro förbi, mår en rätt hafwande wäl; men ej så de, som bära en Mola. De äro ofta orsaken til swåra blodstörtningar, både för och under deras bortgång.

At närmare beskrifwa Molarum egenskap, wil jag härstädes anföra, det af deßa gifwas åtskilliga slag.

Men denne lärde Mannen underlåter icke, at tillika gifwa tilkänna, at deßa tecken kunna wara twetydige: Hwarföre han ock råder, det en Läkare härwid bör bruka all möjelig försiktighet, med det, at han altid jämförer de befundna tecknen sins imellan; på det en riktig slutsats sedermera desto säkrare af honom må kunna göras.

§. 10.

Mich. Albertus är af samma tanke, och anmärker, at oansedt de tecken, som hos en hafwande sig wisa, äro mycket osäkre, i syn-

1) Äro de, som se ut som et rått köttstycke, utan ben, försedde med ådror och en hinna, med hwilken de äro öfwerdragne. På wiß sätt likna de en inälfwa.

2) Äro andra af et hinaktigt wäsende, öfwerdragne med blod. Då de kastas i watten, löser blodet sig derifrån; då hinnan sedan kommer i dagen.

3) Bestå somliga af en större blåsa, (Hydatis) som är fyld med många andra smärre, åfwen af watten stinna, eller ock en illastinkande materia; som Mercatus Lib. 3 Cap. 8, de Mulier: Affect. funnit hos en Bokhandlares hustru. De kunna likna ofkäliga djur, ja sjelfwa Människan; hwarpå Hippocrates, Epidemicor. 11, hafwer et exempel af Antigonis Hustru, som fick en Goße, köttfull, men utan

i synnerhet då hwart och et för sig sielf betraktas; så äro dock några af den egenskap at de utwisa sanningen. Han är ganska rik på kännetecken, hwilka alla at här nämna, wore för widlyftigt: de betydligaste af dem wil jag dock här uprepa nemligen: det de hafwande synas gulaktige omkring ögonen, som insjunka, och ådrorne wid dem upswälla: Kindbenen få en blekgul färg: de förändras ej mindre til sinnes beskaffenhet, än kroppens ställning: de få leda för köttmat; beswäras om mornarne af ångslan, med sweda i mag-

den, och som hade de större delarne af kroppen til det måsta afskildrade.

4) Likna somliga coagulerad blod, eller och en moderkaka, wid hwilken Nafelsträngen är fästad.

5) Understundom hafwa de ock lif, som flera af den äldre tidens förfarne Läkare intyga; då mera konst är, at imellan et Barns och deßas rörelser göra en riktig skilnad.

Sennertus, Lib. 4 Med. Pract. part. 2, Sect. 4 Cap. 9, berättar, det en, wid namn Matthæus de Gradibus, 2 eller 3 gånger sedt Qwinnor blifwa skilda från Molæ, som warit någorlunda skapliga, hwilka och rört sig samt lefwat några timmar. De beskrifwas hafwa sedt ut som et rått köttstycke, med likson twänne åtskilde til-

munnen, som ibland hafwer med sig swimningar. Understundom upkastning, eller ock mycken spottning. Underlifwet förändras på det sätt, at buken begynner höja sig småningom nedanifrån och stiger upföre, samt wisar likſom en spets omkring naflan, som skiuter sig ut, utan at denna swullnad tyckes hafwa någon tyngd med sig: de wilja hälst lefwa i stillhet, och äro tröga til alla rörelser. Swimningar öfwerkomma dem som oftast, ej allenast förr,

satser, i den ena ändan smalare, ock i den andra trindare, wid paß 2:ne finger långa. Duretus, i Comment. ad Coac. pag. 440, berättar, det för honom en lefwande Mola blifwit uptedd, som warit trind, 2¾ fot lång, och Qwinnans buk, under den tid hon bar honom, sett ut, som hade hon dragits med wattusot. Sedan Qwinnan med denna plågats i 15 år, blef den änteligen efter hennes död, utskuren, och ännu befans lefwande. Avicenna, Lib. 3 Fen. 22, Tract. 1 Cap. 18, omtalar en Mola, som ej allenast rört sig, utan beskrifwer deß rörelser, lika med et spädt Barns: dock äro ej alla derutinnan ense. En del beskrifwa deßas rörelse wara, et slags tryckande; hwaremot et Barns ej äro beswärande, utan lena och lindriga, som när någon inkrupit i en tom tunna, och sedan med fingrarne pricklar på deß sidor innanföre, ibland hårdare och ibland lindrigare: men de, hwilka

förr, utan jemwäl efter middagen, sedan de ätit. Och på det härutinnan måtte blifwa all möjelig tydlighet, wil jag här de förr upräknade känneteckn̄en sammandraga, derjemte tillägga andra, som tid och årfarenhet bewist wara lika pålitliga.

§. 11.

När en del blifwa hafwande, känna de dagen derpå någon rörelse eller krällning ifrån någondera länden; men hos andra är det likſom med en liten tryckning. Detta förmenes betyda Ovi flyttning per Tubam, til Uterus. Många

komma af andra orsaker, såsom Convulsioner eller dylikt, äro altid härda ock stränga. Utom det, at den rörelse, som åstadkommes af et Barn, är mycket dräglig och lindrig, kan den ock igenkännas deraf, at rätt som den kännes, håller den en stund up, och åter om en stund börjar, och så på det sättet fortfarer. Men huru skal man wäl skilja desza rörelser ifrån widerbulringar? Jo! om härwid tillika göres upmärksamhet på de öfriga Signa Graviditatis. De lefwande Molæ anser Albertus för Monstra eller miszfoster. Se Cap. V, pag. 110.

De så kallade Polyper, gifwa ej mindre tilfällen at misztänka om börd. De hafwa i de äldre tider icke warit okände, för då warande berömd Medici, Ætius, Paulus Ægineta, Cæsalpi-

ga få en Dolor Colicus eller ref omkring naflen, på samma dag eller dagarne derefter; jemwäl små Spasmodiska känningar, samt små ombyten af hetta och köld: de tåla intet tungt på magen. Hos några wijar sig det röda, mer eller mindre, samma dag eller några dagar derpå: oansedt det ordinaira icke långt tilförene påstådt. Några må genast illa: några ej förr, än Menstrua förswunnit, eller en månad framlupit. En del få en mindre hog och tycke för Amplexus, som ibland sker med swårighet; fort-

ob

nus, och flera, dock under namn af Fungi, Sarcomata, eller Excrescentiæ Carnosæ sive Glandulares; och hafwer Dionis kallat dem Cercose. De äro ej lösa, utan fästade gemenligen i botten af Lifmodren, sällan på annat ställe: dock hafwer Smellie Exempel, obs. Coll. IX Pag. 203, på en som fäst sig wid Os Vaginæ och Carunculæ Myrtiformes. Af en sådan kan Uterus mycket utwidgas och förkortas. Tumores Venerei och Cystici, hafwa icke några Pedunculi; som likna dessas; Och på det ej något misstag måtte göras med en nedstigande Uterus och dessa, som likwäl hafwer händt, så är Ulterus mjukare, och låter reducera sig, om han ej är desto mera swullen, den kännes derjemte ihålig. En sådan Lifmodrens beskaffenhet kunde förleda at tro, det impraegnation wore å färde, om ej undersökning, Urins och Excremen-

ob coarctationem Pudendorum, som då är derwid: somliga åter et häftigare begär härtil; som är en märkelig skillnad ifrån djuren. Några blifwa oroliga, hastiga och ondsinta: men dessa hafwa ingen kärlek, hwarken för Man eller Barn. De allmenna tecken äro: matleda, i synnerhet för kött, äckel och kräkning. Kräkning kommer på somliga, så snart de wakna, och slippa den, sedan de stigit up. Somliga få den, sedan de upstigit. Få äro de, som slippa magqwal och kräkning. Några plågas endast af mycken spottning: andra få en hastigt påkommande hunger om mornarne, eller ock en oordentelig appetit, efter något wißt, s) som bekommer dem illa, om de ej få det. Ibland få de annan onaturlig lystnad; såsom at bita folk i armen. Ibland plågas de af yrsel,

 swin-

ternes swåra afgång, en tyngds känning nederåt, med wärk och utwärtes ömhet, öfwer buken, at Qwinnan ibland nödsakas gå och stå krokig, annat bewitnade: Scrophulöse swulster kunna ock inrymma sig i Lifmodren; i synnerhet nedre wid deß slut. De äro mindre hårda än de kräft-aktiga.

s) Smellie, Tom. II. Pag. 22, talar om en Hustru, som blef lysten på ärtskäckor, som utroptes på gatan, och hon ej köpte; fick deraf snärmingar i underlifwet och så mißfall.

swindel, orklöshet och mattheter, som hastigt påkomma; stundom med dåningar, hwilka ibland warit så starka, at de som döda warit at anse; som Winslow berättar, i sin Tractat, sur l'Incertitude des Signes de Mort, samt Herr von Hoorn, i sin Jorde-gumma. De blifwa oroliga i sömnen, se bleka och dånögda ut, med infallna ögon och spetsig näsa. De få ofta tandwärk: de plågas ibland af Obstruction, ibland af tryckningar på stolgången; och ibland påkommer dem öpning ganska hastigt. Underbart är, at de som dragas med Moder-Passionen, eller eljest äro wekliga, må under denne tiden bäst. Månadsreningen uteblifwer; som altid har warit hållen för det allmännaste teknet: Men will dock ej allena förslå; emedan den ock kan uphöra af andra orsaker. Åtskillnaden är, at sådana må bättre i början. De plågas sällan af wåmjelse och upkastning; men med tiden blifwa de sämre och sämre, alt som deras blod försämras och skämmes: men derentot må Gravidæ wärst, och äfwen se sämst ut, i början; men få bättre färg efter fjerde månaden. Tecknen äro dock lika i början hos dem, hwilka få Menses första gången för sent,

eller

eller hos hwilka de och för bittida uphöra.

Sedan blodet i kroppen, igenom det Ordinairas afstadnande, ökt sig, få många hufwud- och tandwärk, rodnad och pustler i ansiktet och på halsen, stickning i leder, swullnad och ömhet i bröstén med blåaktiga ådror. Bröstwårtorne, med deras circlar omkring, blifwa större, och plåga ibland, redan på 4:de månaden, gifwa en slemmig wätska med några mjölk-striæ, utaf sig. Efter fierde månaden, då utwidgningen af Lifmodren tiltagit, pråssas Viscera, Diaphragma, Nerver och ådror mera. De blifwa andtäpte, gå illa, snafwa, falla lätt, halta ibland med den ena höftens bortdomnande, då man föreställer sig, fostret mera ligga åt den sidan. De få krampedrag i fötter och ben, wärk öfwer korset; Känna mycken styfhet och oböjlighet; hafwa swårt at wända sig i sängen, samt at stiga up, då de länge suttit i en ställning. De få olägenhet af maten, efter måltiden, och plågas ofta af halsbränna. Få ännu trögare stolgång; ibland et Stillicidium, ibland Suppressio Urinæ; och påkomma dem ofta desse Excretiones hastigt, med starka tryckningar; eller

känna

kănna de likſom barnwărkar efterăt: likaſă ibland poſt Amplexum. Kunna deßutom, wid andra tilfällen, ſkoftals anſăttas af prăßningar. De fă ibland en klăda eller Chatouillement i födſlodelarne. De hafwa olăgenhet af ăkande och ſkakning. Fă Hæmorrhoides Coecæ. De flesta Hustrur kănna den ſă kailade qwickningen pă 17:de och 18:de weckan: eljeſt hănder den ibland förr, ibland ſenare. Detta tecken ăr ibland de ſăkraſte: men det kan ock ibland hända, at en Moder, under all den tid hon går med ſit barn, icke af det förſpörjer någon rörelſe, ſom obſervationer lära: orſaken härtll torde förförmodeligen wara, det foſtret ſimmer i mycket watten, eller at watten werkeligen är extravaſeradt uti bukhålan, eller at tarmarne kommit at hwälfwa ſig framom Lifmodren, eller Hustrun år mycket fet; hwaraf ſparkningen emot muſclar och Integumenta Abdominalia, antingen intet eller mindre är tydelig. Några foſter kunna och wara mera ſtilla och Modrens kropp mindre kănſlofull. Imedlertid är härwid ganſka laggrant, at ej taga convulſiviſka rörelſer för dem, ſom af et Barn kunna åſtadkommas. Så ſnart qwickningstiden, år förbi eller

på

på femte månaden, plågar Hustrun må bättre. Hon slipper nu många beswårande Symptomer, som plågat henne förut: men deremot börjas känningar af den börda hon bår, hwilken ökar sig i småningom mer och mer med tiden. I anseende härtil får Hustrun nu i början, först känning af fostrets lilla tyngd; sedan af Lifmodrens och Integumenternes utspänning, som för henne til slut blifwa swåra nog. Hon får en wärkfull känning af skinnets utspänning, ej endast öfwer buken, utan ock af deß updragning, ända ned ifrån låren. Peritonæum, den inre bukhinnan, som skyler botten och en del af lifmodrens hals, utstår åfwen samma utspänning. De plågas af mycken andtäppa och trötthet. Benen swälla hos ganska många af Lifmodrens tryckning, som måst bortgår om natten, då tryckningen är mindre; men plågar ibland stiga litet up i ansiktet och händren. Ibland swälla Labia Vulvæ: Ibland excorieras de. Ådrorne på benen hos somliga stå spända af blod:

Deßa tecken finnas ej hos alla, ej eller på en och samma tid; utan somliga i början, andra då hon är halfgången,

och

och somliga wid slutet u). Ehuru angeläget det är, at hafwa deßa i minnet fästade, til wägledande, enär Casus sig yppar; så är ej mindre nödigt, at äga en pålitelig kunskap om de så kallade Signa Graviditatis Proxima, eller en säker kännedom om Lifmodrens förändringar härunder; hälst hon uti sig innehåller grundorsakerne til alt, hwad som en Qwinna händer i det hafwande tilståndet. Af sådan anledning, har jag hållit för nödigt, at åfwen om deße gifwa en kort berättelse; och lemnar för öfrigt anwisning, i detta ämne, til den mycket förfarne och lärde Herr Lif-Medicus von Hoorn, i des Jordegumma, 1 Bok och 6:te Cap.

§. 12.

Så snart en Qwinna aflat, får deß Lifmoder en främmande tyngd, som tid efter annan så tiltager, at den med sin så kallade knapp sluteligen måste i bäckenet nedsjunka. Härtil bidrager och tarmar-

u) Herr Harre räknar, l. cit. såsom säkra tecken i sista månaden:

1:o Födslolemmarnes utwärtes upswällning.

2:o En blodblandad slemflytning ifrån Moderslidan, som dock icke altid händer.

3:o Födslodelarnes förändrade färg ifrån blek til röd.

4:o Mjölksamling i bröstén.

5:o Bukens nedsänkande i bäckenet.

6:o Retelse, at ofta kasta watnet.

marnes tryckning. Men detta sker ej så hastigt. Man finner likwäl, det början härmed är gjord första månaden.

Uti Andra månaden, då Embryo blifwit mer än dubbelt så tung, sänkes lifmodren ännu djupare ned, at moderknappen plär kunna kännas med en eller annan led af fingret, hwartil förut hela fingret behöfdes. Wid denna tid bör Ägtenskaps plikten inställas, til befarande af Avortement, eller andra olägenheter.

På Tredje månaden hänger ännu moderknappen gemenligen djupt ned uti Vagina, oansedt von Hoorn säger, detta allenast påstå i sex weckors tid. Föres fingret omkring honom, får man känna Lifmodren liksom upblåst, eller som man kände på et wäl skakadt eller upstoppadt hyende. Wid slutet af denna månaden blifwer rymden af nedre Bäckenet förträngt, at Lifmodren derföre nödgas, at i lifwet stiga högre up. Moderknappen upstiger derwid så högt, at man sedan har möda at träffa honom, förr än mot sista slutet, då han sjunker ned. När nu hela Uterus eller Lifmodren widgas, måste och deß Cervix, (Moderhalsen) ehuru fastare, tögna, blifwa mjukare, tjockare och swampaktigare. Hustrun märker nu sjelf, at hon börjar tjockna.

Uti

Uti Fjerde månaden synes Hustrun owedersägeligen ljockare. Wid denne tid kan det försöket anställas, som jag, pag. 15 omnämnt, när man wil utröna, om Qwinnan är hafwande eller icke.

På Femte månaden kännes moder-munnen wara mera wriden åt ryggen eller det heliga benet; (Os Sacrum) i synnerhet om Qwinnan ej fått barn tilförene, och Lifmodrens botten mera lutande framåt, som nu ansenligen widgat sig, at den med all lätthet kan kännas imellan Isbenet och moderknappen. Det märkes ock, at Lifmodren wid påkännandet blifwit mera stadig.

På Sjette månaden är öfre delen af moderhalsen så utwidgad, at hälften af honom är förblandad med Lifmodrens kropp: men den medlersta där Vagina fäster sig, är ännu måst fast eller mindre eftergifwande. Moderknappen förkortas dock ned til wid des öpning, och de delar, som utgöra slutet, utwidgas i småningom. Deß kägellika skapnad ändras, och upstiger deß botten något öfwer det medlersta stället imellan Naflen och Isbenet.

Uti Sjunde Månaden plägar Barnhufwudet framåt Isbenet kännas. Någon gång har man känt hufwudet, 3 månader

nader för födslen eller något mera. Moderhalsen och knappen blifwa kortare, slatare och blötare. Von Hoorn säger, at det kännes, lika som någon i blindan toge en annan uti ansigtet på munnen, och kände läpparne. Nedre delen af Lifmodren utbreder sig mera, och deß botten upstiger ända til Nafelen, som utspännes. Wid ofwannämnde ställe märkes en hård rand, och öfwer den, är buken mjuk; men nedanföre hård, om ej Tarmarne råkat hwälfwa sig framom; som dock sällan händer.

På Åttonde Månaden plägar hufwudet kännas tydeligen. Uppå widrörandet gungar det upp och ned. Ibland drager det sig så långt upp, at det ej råkas. Bottnen af Lifmodren har nu stigit upp, midt imellan Nafelen och Maggropen. Af Moder knappen är föga något qwar; Hwarföre han ock i början af den

Nionde månaden är aldeles borta; ty Modermunnen är aldeles flat, och kännes så tjock, som de röda köttläpparne, som hänga under näbben på en tupp, efter von Hoorns utsago. I denna Månaden har ock Lifmodrens botten uppstigit ända til hjertgropen, (Scrobiculus Cordis)

 om

om Hustrun ej är mycket hångmagig. Fostrets hufwud, kännes ned til, numera ståndigt, och ofta så tydligt, at någon snartänkt låt kunde inbilla sig, det han kände hufwudet helt bart. Ibland kännes hufwudet ej til sista slutet; såsom när det, af myken trängsel är högt uppe eller har et elakt läge. Sätet liknar mycket hufwudet, som öfwer tre Månader för födelsen äfwen har kunnat kännas. De sista fiorton dagarne börjar lifmodren at draga sig tilsammans, med små wärkar. Hustrun smalnar något litet, eller får mera rum under refbenen. Modermunnen sjunker djupare ned, at den beqwämligen kännes. Modermunnens läppar (Labia Oris Tincæ) utplånas och dragas inåt; som dock sist händer med Labium Posterius. När man då undersöker, kan det hända, at modermunnen ej igenfås, i synnerhet, om han ännu, emot wanan, är högt uppe. Til slut plägar öpningen imellan läpparne (Rima,) efter hon liknar en remna, förwandlas uti en liten rundaktig eller oval öpning, hwaruti mycken glaire plägar finnas. Hos dem, som tilförne fått barn, kan jemwäl de sista 8 eller 14 dagarne, ibland längre förut, denna Rima förwandlas uti en större öpning, at

hin-

hinnorne med Fostret innanföre, innan förtognings, wärkarna sig infinna tydeligen kunna kännas.

§. 13.

En del Qwinnor hafwa det heliga benet och robenen så med hwarannan i hopa bundne, at bäckenet derigenom blifwer mera djupt och widt, än wanligt är: äro de tillika fetlagde, blir det swårt, i de första månaderne, hos dem något at utröna; hälst lifmodren då sänker sig ned i denna ihålighet, och der likſom gömmer sig bland fettet, at af något säkert teken ej kan slutas, om de äro hafwande eller ej; utan måste med undersökningen, i sådant fall, til en annan tid, upskiutas. Likaledes bör med denna undersökning dröjas, om lifmodren dragit sig så långt up, at hon med möda kan kännas, besynnerligen, om anledning är at mißtänka, det de äro hafwande.

Frågas, om någon kan wara hafwande, utan at weta deraf? Ja; utom de händelser, som man här och der hör omtalas; så kan sådant jemwäl bestyrkas med obſervationer; såsom af Franciſcus Rouſſetus hos Schenkius (v) och Sennertus,

(v) Lib. IV obſervat. Med. de Foetib.

tus, x) hwilka omtala Hustrur, som ej wetat, at de warit hafwande, förän barnet hos dem af förrutnelse bortgådt, och de sielfwa sedan måst sätta til lifwet.

Andra Capitlet.

Om

En falskeligen föregifwen Fruktsamhet (*Graviditas Ficta.*)

§. 14.

En dagelig årfarenhet har wist, huru somliga Qwinfolk, för ingen del wilja blifwa uptäkte, när de med barn äro rådde; och, at andra deremot finnas, som på alt sätt söka förställa sig, wara i detta tilstånd, til winnande så wäl af någon werldslig förmon, som årnående af upskof å tildömt kroppsstraff. Detta utrönes lätt derigenom, om de tecken, som sig hos en hafwande Qwinna infinna, under anstäld undersökning igenfås hos den, som sig för detta utgifwer, eller och icke; så deciderar denna sak sig sielf. Icke destomindre, på det en sådan händelse måtte sättas utom alt twifwelsmål, wil jag här framgifwa de underrättelser,

x) Med. Pr. Lib. IV. Part. 2 Sect. 6 Cap. 7.

telser, som wittre och förfarne Läkare, äfwen i denna del, i dagen framlagt. Såsom:

1:o At afseende hafwes på Qwinnans ålder; om hon är så ung, at månadsreningen ännu ej kommit, eller så åldrig, at hon öfwerlefwat den tid, at den numera uphört.

2:o Om hon är Enka; men säger sig dock kort för Mannens död wara häfdad, eller kommen i et wälsignadt tilstånd, derest likwäl hela deras Ektenskap förut warit ofruktsamt.

3:o Om Mannen i lifstiden warit känd för något naturligt fel i de delar, som bidraga til Generation; åtwenså, om Qwinnan äger de brister, hwarigenom hinder dertil i wägen ligga.

4:o Om hon i all sin tid warit utan sin ordenteliga rening, eller ständigt plågad af den så kallade Hwita Flußen.

5:o Om underlifwet icke tilwäxt, eller högt sig.

6:o Om Bröstten upswält, och några miölkstrimor synes uti det tunna, som utur dem kan klämmas. Är detta ej långt efter sista barnsän-

gen, bör man ej förhasta sig, emedan det är bekant, at Qwinfolk efteråt långe kunna hafwa mjölk i sina bröst.

7:o Om ingen rörelse kännes af Fostret och des lifaktighet (y).

8:o Om modermunnen befinnes stark, hård och tjock, samt något litet öpnad, eller om andra Lifmodrens förändringar förmärkas.

9:o I händelse någon swulst öfwer qweden wisar sig, den de wille nyttja til styrka i sit föregifwande, bör utletas, om den är af inneslutit wäder, watten, (Hydrops Saccatus) eller af någon wäxt inuti, eller wid Lifmodren, (Atheroma, Steatoma eller Meliceris) månade-barn (Mola) eller känslolös swulst, (Scirrhus) m. m. på hwilka särskilte tecken här ofwan äro upgifne. Härtil kan ock

(y) Hurudane Barns rörelser äro och kännas, är nämndt wid 10:de §. hwartil här kan läggas, at alt som det lider nära til födslo-tiden, blifwa och deßa mera känbara och tydeliga; understundom så, at igenom Bukmusklarna kännas, med hwad del Barnet rörer sig, såsom armboga, knä, fot &c. Deße så kallade Motus Articulati kännas aldrabäst, nyß efter det Modren lagt sig, och om morgonen, när hon wakknar, så framt hon ej är mycket fet.

ock läggas Clausura Uteri eller Lifmodrens tilslutning, antingen genom egen sammandragning, eller någon öfwerwärt hinna, eller något annat, som täpper och tilsluter så wäl den inre, som yttre modermunnen. Sådant gifwer sig tilkänna, igenom den myckna, wärk och swåra spänning, som ständigt plågar, men altid wid renings-tiden blifwer swårare. Detta äro både gifta och ogifta underkastade; och är ej gerna i lifmodren annat, än en stockad och lefrad blod, som von Lenten wisar, i deß förr omrörda Differtation, pag. 5. At bestyrka detta så mycket mera, anföras följande observationer, tagne af Herr Becker, i deß Tractat Paidiocktonia Inculpata kallad, ad Servandam Matrem, (z).

En ung Flicka, uppå hwilken, alt ifrån födslen, den yttre Moderöpningen war med en hinna tilsluten, började, wid den tid hon skulle få sin rening, at af outsägeliga swåra plågor pinas, besynnerligen omkring länderne och den nedre delen af buken samt höfterne, med Feber, mager-

(z) pag. 36 observationer äro giorda af Fabritio ab Aquapendente; men anförda af Sennertus, Lib. IV. Tract. Med. Part. 1 Sect. 1 Casb. 3.

gerhet, sömnlösa, wämjelse för mat, och ändteligen yrsel. Härhos war en hård swulst, på det stället, der Lifmodren hafwer sit läge; hwilka swårigheter altid ökades, wid den tiden hon skulle hafwa sin ordning. Hwad händer? Fabritius öpnar hinnan, då en myckenhet tjock, grönaktig och stinkande blod går ifrån henna; hwarefter hon straxt blef qwitt alla sina plågor, som förut gjorde henna likasom halfdöd.

En annan dylik hafwer Bartholinus Cabrolius af Sennerto, om en Flicka af 17 år, som i samma omständigheter war stadd, och som des Moder i början fruktade wara lägrad. Men sedan hon blef underrättad om tilståndet, låter hon kalla Cabrolius til sig, som gjorde öpning på det stället, hwarest den naturligen borde wara, hwarwid utran 12 qwarter stinkande Materia, som mera liknade drägg än blod; hwarpå hon blef frisk, och Modren miste sin mißtanka. En sju års gammal Flicka, som på samma sätt war sluten, har och Forestus botat.

Tredje Capitlet.

Om
Missfall och otidig Börd. (*De Abortu & Partu Præmaturo.*)

§. 15.

Efter den i början antagne indelningen komma nu de förändringar och swårigheter at beskrifwas, hwilka et Foster under wistandet i sin första boning, och under des första tilwäxt, måste widkännas. Såsom hit icke hörande, wil jag förbigå de sjukdommar, som det i moderlifwet stundom kan wara underkastadt; och allenast nämna de orsaker, som så wäl ut- som inwärtes bidraga, at förstöra deß lif och warelse. Således blifwer det första af deß lidande, när det i des spädaste tilwäxt med wåld måste twingas at öfwergifwa sit hemwist, hwilken händelse, så ofta den sig innom, och med den siette månaden, tildrager, får namn af mißfall. Detta mordsätt går dock icke altid så lätt, och understundom är det omöjeligt at werkställa: Ty sedan et starkt, raskt och friskt qwinfolk blifwit hafwande, slutar sig Lif-

modren omkring det undfångna ämnet, så wäl, samt med den styrka det samma behåller, (a) at hon ej lätteligen står at öpnas, förr än naturens ordning det påfordrar.

§. 16.

Til uplysning härutinnan tiänar följande händelse: En stark Piga af god helsa, hwilken, sedan hon blifwit med barn rädd, flere gånger lät åderlåta sig på fötterne; men då sådant ej werkade til Fostrets fördrifwande, började hon at bära tunga bördor, såsom stora wattusåar upföre branta backar, derunder hon kastade omkull sig, och det ibland på öfwersta branten; dock så, at ej någon skulle märka sådant ske med wilja: hon bar innom huset stora öfwer magen lagde wedfamnar, med hwilka hon äfwen, oaktadt ärhållne warningar, ofta gjorde fall, så wäl uti trappor, som öfwer tröskslar: men sådant alt hade ej någon werkan, hwarken

(a) Primosius säger, at understundom äro de fästen, hwarmed Barnet hålles qwar i Moderlifwet, så starka, at de af någon utwärtes orsak icke kunna brytas. De Morb. Mul. Lib. 4 Cap. 6.

ken uppå henne eller Fostret, hwilket åndock wid sin ordenteliga Födslotid, oskadt framkom til werlden.

Uti Ephemerid. Natur. Curios. (b) låses om et Qwinfolk, som förſökte de håftigaste medel, at fördrifwa sit Foster; men alla aflupo utan wårkan, och Barnet blef, wid sin behöriga tid framfödt. Men så åro håremot andre ganska klena och låttrörda, at ej synnerliga anledningar hårtil behöfwas, förr ån de om sit Foster gå förlorade; deße åro likſom danade, at undergå en sådan olyckelig tilfällighet, emedan deras kropps beskaffenhet dertil så mårkeligen bidrager.

§. 17.

Når mißfall förestår, löser sig moderkakan efter hand, under twingande och spånnnde wårkar, ifrån moderhuset; hwarefter inre modermunnen til slut måste öpnas. Detta år en följd af deß synnerliga konstbyggnad: ty når hon af någon wåldsam in- eller utwårtes orsak, blifwit retad, drager hon sig strart tilsammans, och i så måtto skiljer sig, ibland hastigare, ibland lång-

sam-

(b) Dec. III. Ann. 7 & 8 Obs. 55.

sammare ifrån moderkakan; hwarföre, i början, något wattenaktigt och slemmigt går bort med wärkar, trångningar och kräkningar: sedan öker och förändrar sig denna til blodfärgad, och änteligen kommer rena bloden; då modermunnen alt mer och mer öpnas, at Fostret sluteligen icke kan qwarhållas, utan måste, med den då aflöpande bloden, förr eller senare, afdrifwas; hwarwid för modren är mer eller mindre fara, alt som Fostret är gammalt eller stort til.

§. 18.

Orsaker och anledningar härtil, böra noga utforskas och kännas; så framt wid slike förefallande händelser rätteligen skal dömmas, om och huruwida Qwinnan genom egen åtgärd, dertil hafwer bidragit eller ej.

§. 19.

För at härutinnan wara tydelig, wil jag först igenomgå de så kallade inwärtes orsaker; emedan deße ifrån den inre kroppen leda sin uprinnelse; såsom:

1:o När lifmodren allenast til en wiß storlek i detta tilstånd utwidgas; hwarefter hon sig sammandrager och utpråßar Fostret. Exempel derpå gifwer en Qwinna, som 8 gånger innom 6 år, altid på wiß tid, måst wid tredje månadens slut, hade mißfall; ehuru hon altid ägde en god och stark helsa. Hos denna war lifmodren så tjock och trång, at den efter denna tid ej stod at uttrångas c).

2:o Enär lifmodren uti en swår barnsbörd, fått et sår, hwilket wäl blifwit läkt; men lemnat efter sig et ärr, som med smärta hindrar des ytterligare utwidgande. Likaså kunna

3:o Andra skador och brister, som uti henne hafwa sit säte detsamma åstadkomma. Ärfarenheten har wist, det lifmodren så kan afmattas, at hon för swaghet, igenom brist på föda, ej förmår hos sig behålla sit Foster; som äfwen händer, när en Qwinna genom swält upsåteligen försatter sig i sådant tilstånd. Barnen blifwa ock klena igenom det, at Modren sielf för mycket

c) Ephemerid. Natur. Courios. Dec. II. Ann. VII. Obs. 164 Pag. 743 och följande.

mycket lägger på hullet; då hon likwäl naturligt wis borde afmagra: I anseende hwartil deße Foster åfwen ofta i förtid pläga otidigt afgå. Ei mindre fara är, enär blodet, til för stor myckenhet, drager sig ned uti lifmodren, gör der en blodsamling eller blodfullhet, som gör retelse och spänningar, samt således förorsakar de mästa mißfallen (d). Det samma händer ock

4:o Af omåtteliga åderlåtningar, anstälte på fötterne.

5:o Allt sådant, som retar hjertat och pulsådrorne til snabbare rörelse; såsom hetsiga winer och brännewiner, i större mått tagna: heta krydder, såsom ingefära, peppar med flera: Destillerade Spiritus af sådane ämnen, hwilka inne-hålla

(d) Se Clauder. Obs. i Act. Nat. Curios. Dec. II. Ann. 7 Obs. 148. hwarest han talar om mißfall, som altid, wid wiß wecka och tid, infölло; men igenom tidiga åderlåtningar blefwo förekomna. Se ock Stahlii Dissertat. de Abortu et Fœtu Mortuo; Panarolus in Pente-coste Obs. 10 Alberti Dissert. de Abortus Noxia & Nefranda Promotione, p. m. 10. De mißfall, som hafwa denna orsak til grund, hända merendels wid den tid, som Qwinfolken äro wane at hafwa sin räkning.

hålla något flyktigt, såsom hjorthorn och sot, med wärmande och aromatiska kådor, såsom Myrrha, Galbanum, Opoponax, Sagapenum. Hit kan och föras infallande hetsiga siukdomar, frossor, häftiga sinnesrörelser af wrede, åtrå, kättja, sorg och mycken glädje.

6:o Utom nyssnämnde siukdommar, medföra följande enahanda öde: såsom stark Colique, hosta, hwita flussen i hög grad, hastig skrämsel, stark hickning, nysning, Convulsioner, omåtteligt skrattande eller ropande, andedrägtens djupa indragande eller hållande.

7:o Ej mindre bidraga härtil durklopp eller rödsot med tryckningar på stolgången, retande Clistirer, stränga upkastningar eller afförningar, antingen de af naturen, eller af wåldsamma Medicamenter upweckas, med starkaste ref och trängningar, understundom med den följd, at Qwinnan måste plikta med lifwet (e). Härtil räknas gulsot, samt en skarp Urin.

8:o Hit kunna ock föras alla starkt urin drifwande och stenbrytande läkemedel,

(e) Cours Epidemic. Lib. 8 Tit. 22.

del, tillika med Mercurialier då de utan förstånd och aktsamhet brukas t).

9:o Det berättes, at intagen Sangvis Menstruus skal wara drifwande; men derpå är ingen säkerhet. Lika så hålles före,

10:o

t) När det finnes, at en Qwinna brukat något medel, som hon ment äga kraft, at bortdrifwa Fostret, bör undersökas, hwad det är, hwaraf det är sammansatt, och huru ofta det blifwit nyttjadt? Är det et kräkemedel, eller något afförande, efterfrågas, i hwad dosi det är intagit? ock hwad werkan det gjordt? om hon nyttjat åderlåtning, frågas? om hon låtit af sig tappa så mycket blod, at hon deraf swimmat; hälst ej något Medicament gifwes, som i sig sielf eller absolut gagnar eller skadar, utan leder sig alt ifrån sättet, huru det brukas; til hwad myckenhet det blifwit brukadt; tiden, då det är nytjadt, och dens tilstånd, som sig deraf betjenar. Härutaf slutas, hwad werkan Artemisia Rubra, Rosmarinus, Folia & Baccæ Lauri, Crocus, Sabina och Infusum Seminum aconiti, Castorum, med flera kunna äga. Se Act. Nat. Cur. Dec. 2. Ann. 1. Obs. 74. Pag. 179. Imedlertid öfwertygar en dagelig årfarenhet, det måtteliga upkastningar, lindriga Laxativer, förnuftiga åderlåtningar på armen ej skada de hafwande: Jag wet ock, at detta skedt på fötterne utan skadelig följd; men i osäkerhet om utgången, bör det utelemnas.

10:o At den, som är född af en Mor, hwilken esomoftast framfödt dödfödda barn, skal wara dertil lätt rörd. Mauriceau g) skrifwer om en Hustru, som altid i siette månaden fått dödfödde barn: således, om et Foster dör i lifmodren, wid eller och för denna tid, så kan det sielf reta til sin afgång.

§. 20.

Ytterligare komma de så kallade utwärtes orsaker at skärskådas, hwilka, antingen af Qwinnan sielf, eller ock af andra, henne tilfogas. Sådane äro alla de, som på hennes kropp föra något wåld; såsom falla, stöta sig, löpa, rida, hoppa h), stupa, hastigt buga sig, halka, springa åfwen up för trappor, dansa, bära och lyfta tyngder, räcka armarne öfwer hufwudet, krysta sig til stols, sköraktig lefnad, hastiga omwäxlingar af köld och heta, eller då kroppen af någondera för mycket lider: Afwenså mycket

D stil.

g) Cent. 3 Obs. §. 3.

h) Hippocrates berättar om en Qwinna, som för honom bekänt sig wara hafwande, det hon hoppat sju gånger på marken: hwarefter hon straxt blifwit qwitt sit späda Foster, allenast några få dagar gammalt, i sina hinnor inneslutit. Lib. de Nat. Puer.

stilla sittande, badande, elak stank, os af glödgade kol, eller ljusbrand; slå sig öfwer buken, eller ock der blifwa sparkad eller slagen i); at snöra sig hårdt öfwer lifwet och länderne, i synnerhet, med de så kallade Planchetter eller trånga snörlif k).

Utom detta påstås at Puckelryggiga, halta och de, som hafwa sammantryckt bröst och buk, skola härtil af naturen wara synnerligen fallna.

Stun-

i) Wallentinus, i sina Pandect. Med. Leg. Part. I. Sect. 2, Obs. 20, p. m. 214, hafwer hårom en tydelig händelse: En Man slår och sparkar sin Hustru, som war hafwande, öfwer buken: Hon får Missfall: Fostret besigtigas derefter, och befants, at hufwudet, wid nackbenet, war blått med coagulerad blod, wänstra armen med den öfriga kroppen, blå; fingrarna på wänstra handen inböjde, och wänstra foten med tåna ihopaklämde.

k) När et Qwinfolk warit kändt för et lättfärdigt lefwerne, och börjar bruka Planchetter, bör hon altid mißtänkas; så mycket mera, om sådana tecken yppa sig derjemte, som röja, det hon är hafwande. Wåldsamheten af deße rönas nog efteråt, igenom djupa intryckningar och blånor, så wäl på hennes, som barnets kropp. När hon mist sin börda, ihopfaller lifwet, hwarefter Planchetterne ej mera brukas, til bewis, at det inneslutna då gått sina färde.

Stundom nyttjas härtil skarpa och retande saker, som de röka sig med, då de låta röken stiga upp åt underlifwet: Äfwen som ock skarpa welar brukas, (Pessarier) at sticka innuti Moderslidan, at dermed reta Modermunnen, och sedan Lifmodren til barnwärkar.

Narrat Guido Patinus l), de qvadam obstetrice, qvæ uteros gravidarum, stilo qvodam acutissimo ita perforare solebat, ut fœtum inclusum inde posset interimere, qvod una vice illi male adeo successit, at Qwinnan, uppå hwilken detta, werkståltes, fick Convulsioner och satte til lifwet. Denna ogudaktiga Barnmorska, och tillika infanticida, som för en sådan deß gerning sluteligen blef hängd, har för sin död bekänt, at detta för henne tilförene, altid efter hennes önskan, aflupit, på det sättet, at barnen blifwit mördade; men Mödrarne behållne wid lif.

§. 21.

Sedan de utwägar blifwit upgifne, hwarigenom gudlösa Qwinnor söka, at befria sig ifrån sina Foster, följde wäl i ordningen, at gifwa wid handen de kän-

l) Se 191 Brefwet, och de följan de til Falconet, Tom. I. Paris 1692.

nemärken, som sådant uptäcka; men som Fostrens tilwärt och beskaffenhet gifwa den båsta underrättelsen härom; wil jag deras målning här förut korteligen aftaga, til beskrifwande af den tillökning, som de i moderlifwet århålla, intil den stund, de ändteligen skola födas til werlden.

§. 22.

Sedan et Foster i moderlifwet årnåt sina formeliga kroppsdelar och lifliga rörelser, så år det at anse, som et utkast, til den sedermera tilwåxande Månniskan, innesluten i en boning af hinnor, inom hwilka det, efter naturlig ordning, bör förblifwa, så långe och intil deß, efter förbigångne Månader och dagar, det wunnit styrka, ej allenast, at uthärda luftens kraft och werkan, utan ock, at af andre kunna handteras och wårdas. Det får likwål ej altid afbida denna tid, utan måste bortgå ibland förr och ibland senare, som förfarenheten beklageligen wisar. Jag will allenast här nämna den händelse, som omtalas i Act. Nat. Curios. om et wid Tredje Månaden framkommit mißfall, til utseende som et ägg, hwilket inom sina hinnor inneslöt et Foster, som ägde

ägde sina armar och ben. m). Flera så kallade Abortus Oviformes eller Vesiculares (Ägg- eller Blåslika Mißfall) finnas derstädes beskrefna; och kommer den Casus om qwinnan, som hoppade för Hippocrates, åfwen härunder at begripas. (Pag. 65).

Huru mycket et Foster i Första och Andra Månaden tilwäxt, det har Herr Middelbeck, uti sin Dissertat. de Fœtus Incremento in Utero n), anmärkt; lemnandes tillika, §. 83, en beskrifning på et Foster i Fjerde Månaden, som jag här för sammanhanget skull, wil aldeles lika införa: hufwudet är stort, ansigtet utan läppar, kindben och näsa; munnen gapande, uti hwilken synes tungan; ögonen små, utan ögonlock; hinnan, som betäcker halfwa pannan, med hela hjessan, är ännu icke brosk- än mindre benaktig, men nackbenet något hårdare och liksom broskaktigt, som wisar, at början derstädes skedt med hufwudskålens benaktighet; Genitalia qvidem comparent, verum Testiculi intra Abdomen (ubi Fœmellis uterus) locabatur, manente

m) Act. Curios. Dec. II. Ann. I. Obs. 163. pag. 327.

n) Lugd. Batav. 1719.

nente scroto inani; Muliebria imperfecta visebantur, utetrusqve cum suis tubulis, formam uteri agnini bicornem referebat. Hanc qvoqve sexus distinguendi difficultatem in partu trimestri agnovit Ruyschius, qva nemo, nisi summa attentione, & de hac re monitus, paulo majores fœtus inspexerit, propter summam, qvæ, eo tempore, inter partes pudendas est analogia, ingentemquæ, quæ ea ætate considerabilis est, Clitoridis propendentiam, se neutiqvam extricabit. Alraſiſt betäckes kroppen med ſkinnet, hwilket är orſaken, hwarföre i början, hwarken läppar, kindben, öron eller ögnalocken wäl kunna ſkiljas, och ändteligen gror den randen på öfra Läppen tilſammans, ſom ſynes midt på, under näſan.

§. 23.

Hwad tilökning Barna-kroppen i femte månaden wunnit, det wiſar Hebenstreit o); nemligen, at huden på des kropp är ganſka fin, rödaktig eller purpurröd, igenomſkinlig, ögonen tilſlutne, likaſå öregångarne; om det lefwer, är andedrägten mycket matt och ſwag; det kan

o) Uti des ofta citerade Med. Leg. p. 380.

kan ej låta eller gifwa ljud; ingen träck går ifrån det; på hufwudet synes icke hår, och sömmarne (Suturæ) äro wida skilde ifrån hwarannan. Naglarne röda, och bestå likasom af en tunn hinna.

Häraf kan den slutsats skäligen göras, at Foster, framfödde i de fierde och femte månaderne, äro alla dödsens barn; äfwen som nästan alla de, som i den sjette tilkomma, efter de med största möda kunna bewaras p). Så är det ock beskaffadt med dem, som födas i den sjunde, då Fontanellen synes mycket öppen, och så tunn, at hjernans rörelse derigenom kan både kännas, och ses; hufwudskåls-benen, wid sömmen, som går långs efter hufwudet, (Sutura sagittalis eller Longitudinalis) mycket skilde; huden ganska fin, at hon lätt brister, då Fostret handteras, och är röd-

p) Kerkringius, i sin Osteorgenie, och Coiterus, de Ossibus Abortivi & Infantis, förmena sig, af et Barns Sceleton (Benrangel) kunna döma, om det warit Mißfall, eller lefwande födt, eller ock fullgångit. Likaså gör Eysonius i sin Tractat, de Ossibus Infantis cognoscendis, och Wilh. Christ. Hoffman, i sin Disquisit. de Ossib. Fœtus, quatenus inserviunt ætati determinandæ; se och Albini Osteogenie.

rödaktig wid öron och mun; örgångarne til hälften slutna, och näsebororne, såsom wore de utan öpningar; Öronen ofullkomliga; på läpparne är så tunn hud, at de blöda, om de widröras; Fostret ligger, som det wore ständigt sofwande, och förmår ej, at gifwa något ljud ifrån sig, utan qwillar allenast, eller piper; det kan ej di, utan måste helt tunna soppor uti dem hällas; Fingrarna, som understundom med hwarandra hänga tillsammans, äro ej til fullo utwäxte; ändetarmen hos somliga wid, hos andra åter mycket ihopdragen; hufwudskålen är så tunn, at hon liknar en hinna; benen mjuka och knapt sammanhängande. I förstone förmå de ej, för swaghet skull, at göra sin tarf, eller kasta watnet. När Solen skiner, kunna tarmarne synas igenom bukmusklarne; Intet hår ses på hufwudet; och fingerändarne, i stället för naglar, äro täkta med en tunn hinna. q) Aristoteles lärer, i sin Historia Animalium, r) at desse, för deras tunna och fina hud, böra förwaras i ull. Och på det kunnigt må blifwa, hwad sed-

q) Alberti Jur. Prud. Med. pag. 158.
r) Lib. VII. Cap. 4.

sednare tider hårutinnan uptäkt, har jag funnit godt, at af Dietz Dissertation, utkommen under Professor Rœderers Præsidio i Göttingen, de Temporum in Graviditate & Partu, Æstimatione, jemwäl med des egna ord, här införa de kännetecken, som han gifwit på et, såwäl moget, som förtidigt födt Foster.

Han säger:

1) At färgen på kroppen af det nyfödda omogna Barnet är röd eller purpurröd; understundom på armar och ben och uti ansiktet, blåaktig: Likaledes är flatan, så under fötter, som uti händer, blåaktig.

2) Synes, som wore et mjukt och långt fjun strödt öfwer hela kroppen, besynnerligen på sidorne af ansiktet, wid ögonen och på ryggen.

3) Är Barnet merändels altid magert, armar och ben klena och smala; huden rörlig, sammandragen och torr, som betäcker de synbara musklar; hwarföre ock öpningen i sätet, imellan de magra och ännu ej framskutne Nates eller klinkor, står mycket öppen.

4) Är öpningen öfwer hjeßan mycket wid, och hufwudskåls benen lösa och rörlige.

5) Ser ansiktet wanskapat eller åldrigt ut, med sina Lineamenter, och en stor, samt widt gapande mun. Hela Barnet har et obehagligt utseende, och gifwer en beswårlig lukt ifrån sig; låppar och öron äro endast med den yttersta fina huden (Epidermis) öfwerdragne, som är röd, mörkröd eller rosenröd; öronen små, likasom hinnor, med en liten hängande örlapp. Wid hakan ock näsroten utskjuta twänne til utseende talgaktiga knylor, liksom hwita kullringar (colliculi). Tungan är ock röd.

6) Ögonen med ögonlocken tilslutna, som föga öpnas, ånskönt man wänder barnet ifrån ljuset: Desutom se omogna barn ej så qwickt omkring sig, som fullkomliga.

7) Finner man på hufwudet hwitaktiga eller gulaktiga glänsande hår, som man ibland sett något tjockare och längre (Uncialis Longitudinis); Naglarna på händer och fötter korta, mjuka och släta och kunna böjas, som et tunt pappersblad, hwilka, så godt som intet, sträcka sig framför fingeränddarna: Dock äro de understundom fundne något längre. Ögnebrynen och ögnehåren

ren åro fina och lena. Hwad man derföre bör tänka om det gamla märket til et annu icke fullgångit foster; nemligen naglarnas och hårets saknande, är håraf tydeligt, hwilka hos fullgångne åro ökte til mera wäxt och fasthet, som är skiljemärket.

8) Testiclarne, eller de så kallade Dockfakerne, röda och swålda, samt utan stenar, som ligga gömde öfwer Istbenet i ljumskarne: Äfwenså swålla Labia Pudendorum hos flickorne. På bröſten synes en liten röd prick, til början af wårtan; men utan någon ring omkring sig.

9) Et ofullgångit foster gifwer ej ljud ifrån sig, som fullgångne barn, utan liknar des låte, brutna suckar hos en gammal (Suspiria adultorum obtusa). De ligga ständigt och sofwa: knapt qwilla de, om de ej dertil twingas af någon plåga; såsom när de hafwa ref i tarmarne. De wakna icke, om de ej wäckas: de åro ganska öma för köld, at de snart frysa om händer och fötter, derest de ej ständigt hållas warma. De åro klena, och lätt fallna för Convulsioner, om de ej, med all sorgfällighet, samt lindrigaste och tunn mat, födas. Owist är, wid hwad tid, ifrån födslen de

öka

öka sina krafter, och när så skedt, börja de at skrika, samt öpna qwikt ögonen och se omkring sig. Hos det, under N:o 51, uti deß tabell anteknade Barnet, är det skedt på den Sjette dagen ifrån födslen; och hos det, under N:o 52, på den 25:te, då det wägde 6 och en half mark. Det första qwicknade på den 16:de, och det senare på den 18:de weckan: Bägge föddes i den 36:te, och twå dagar öfwer, och den senare åfwen i den 36:te, med fyra dagar öfwer. För öfrigt kunna de ej di, för sin spåda kropp skull, hwilket ock derföre räknas ibland teknen af deras ofullkomlighet.

§. 24.

De i förtid födde, äro både i wigt och längd mindre, än de mogne, ty det Barnet, som går jämnt up med 6 marker, eller något der öfwer, är aldeles fulmoget. Således har

1) Intet något framfödt Barn, som hit tils är observeradt, gått öfwer 6 markers wigt s).

2) De flestas tyngd af de omogna, håller medel wigten imellan 5 och 6: men de mognas är altid 6 marker, sällan under.

s) Professor Rœderers wigt har måst warit swårare, än wår.

der. Hwarföre en wigt om 6 marker och något derunder icke säkert, utan allenast möjligt wis, åtskiljer et omoget Foster, som af omständigheter bör utrönas.

3) Somlige omogna Barn gå i wigt under Fem, at deraf kan slutas, som wore de omognas egenteliga wigt något under 5 marker.

4) Med längden på barn förhåller det sig ej så noga, som wigten. En längd, mindre, än en och en half fot, wil utwisa et omoget barn; fast än, det kan hända, at somlige af dem både gå öfwer och under; och i anseende dertil, är ingen wißhet, när födelse-timan bör infalla. Men deremot den längd, som går öfwer en fot och 9 tum, utmärker altid, det barnet är moget, eller hunnit fram til rätta födslostunden, hwilken längd aldrig är funnen hos något omoget Foster:

Skillnaden, som är i längden och wigten imellan mogna och omogna Barn, tyckes årindra, det Barnen mera i de sista Månaderne tiltaga uti hullet, än på längden, hwilken gißning et fullmoget barns feta och köttfulla kropp tyckes bestyrka: Hwaremot den omognas är spänslig, klen, afmagrad och utan fett. De barns Kroppar, som födas senare, än wanligit

git, likna de mognas; dock med den skilnad, at deras tyngd är större.

6) Observationer äro anstälda på omogna barn, som uti Tabellen ej blifwit införde, hwilka wägt under 4 marker, liknande til utseende, barn i Sjunde och Åttonde Månaden. Efter några dagars förebådande wårkar, får en förstfödande Qwinna barn, som wägde 4 marker och 14 uns. En annan liten föddes låt fram, som wägde 4 marker 13 ½ uns. Wi hafwa ock sett, i första barnsängen, hela ägget, med den spåda ungens tyngd, wäga 2 ½ mark, och af 1 fots och 2 tums längd.

7) Är och det Observeradt, at, af Flickorna räknas allenast en Fjerdedel, som äro omogne, emot Gossarne.

Enär man således jemförer detta, med hwad ofwannämnde lärda Man i detta ämne upgifwit; tyckes ej wara swårt, at känna et omoget Foster ifrån et moget. Imedlertid befinnes, det Professor Rœderer härwid ej haft afseende på tiderne, til den eller den månaden; utan allenast, at han ihopsamlat kännemärken på ofullkomliga foster, wid hwad tid det ock hända kunde, af hwilka säkert måtte slutas, til deras tydeliga ofullkomlighet.

§. 25.

§. 25.

Imedlertid kan lått håraf inhåmtas, hwad skilnad det år imellan et foster i den ottonde månaden, samt et i den sjunde, och så widare. Jemwål ock, at, enår fostret får wara ostördt i moderlifwet til den tid, Naturen sielf bestämt til des utflyttning, detsamma, då måste wara utrustadt med all den fullkomlighet och styrka, som til deß bestånd kan årfordras. Men, det tråffar ej altid så: ty, ehuru et Barn i sin första boning, fredas til den 9:de Månaden, kan likwål hånda, at antingen sjukdom eller andra orsaker, så wål å egen, som å Modrens sida, i första lefnads tiden, så medtagit deß kropp och krafter, at sedan det blifwit framfödt, all sorgfällighet och granlaga wård ån dock fordras, om det skal blifwa wid lif, utom det, at et barn, i och för sig sjelft, wid denna tiden, kan wara nog klent och swagt.

§. 26.

Sedan detta blifwit afhandlat, kan med mera lått - och wißhet beskaffenheten af mißfall närmare utredas, af hwilka sådane ibland gifwas, som icke lemna minsta tecken, då de förekomma. En del gå wål bort i hemlighet, men

des

des kännetecken kunna icke döljas, om besiktning straxt derpå följer; u) och ändteligen röja sig en del, af deras öfwerwarande ganska swåra och smärtefulla tillfällen.

§. 27.

När det eftersinnes, med hwad swaga band Månniskoämnet, i de tre första Månaderne med Lifmodren är förenadt, v). och innan moderkakan hunnit tilwära; blifwer ej swårt at finna, det Mißfall denna tiden lätteligen kunna hända, i synnerhet hos dem, hwars kropps ställning tillika härtil är benägen. Detta aflöper stundom hos somliga så lätt, at Mödrarne sjelfwa ej weta deraf, utan hålla det för et utbrott, af en afstannad Månadsrening; så

u) Primorosius, Lib. IV. Cap. 6, p. 296. Si interdum Medicus, a Magistratu consulatur de Abortu recens facto, patere is poterit, si loci muliebres adhuc madeant, sintque aperti; at nisi recentissime factus sit, nihil certi renunciari potest, quia redeunt partes ad naturalem angustiam.

v) Endast den yttersta Warnhinnans fina utskott sänka sig in, och binda sig med Lifmodrens finaste rör, hwilken af wåra nuwarande förfarne Accucheurer kallas Tela Filamentosa.

Så framt de ej hafwa andra mera kän-bara och wißa tecken, at lita på, at de warit hafwande. Zacchias anser fåfängt, at utröna Mißfall, om det är mycket ungt, eller i de första Månaderne; ty Qwinnorne hafwa ofta mera smärta wid deras rening, än wid et sådant tilfälle x). Således är det en ofwikelig sanning, at ju närmare et Foster är sin första uprinnelse, ju swårare är det, om icke aldeles omöjeligt, at med säkerhet yttra sig, enär det bortgått. Äfwenså håller ock Hebenstreit före, at om et Mißfall timar i de tre första Månaderna, då Fostret ännu är litet, desto mörkare äro tecknen dertil. Härutinnan instämmer ock Albertus y) samt Bohnius z). Häruppå hafwa ock Schenkius och Kerkringius Observationer, i det allenast et hinnaktigt wäsende med Månads-reningen afflutit, utan at dertil wist sig andra tecken. Et nästan dylikt är blifwit af en wälfrågdad Hustru, uppwist för Albertus, som med Månads-reningen bortgått, hwilket hwarken liknat en Mola, eller et stycke af en qwarhällen

y) Dissertat. de Abortus violenti Modis & Signis, p. 64.

z) Bohnius de Offic. Mediç. Dupl. Clinici & Forensis, Part. II. p. 674.

Moderkaka, utan en blåsa, utur hwilken, sedan den blifwit öppnad, utflutit en seg wätska, med små och fina sammanbundna trådar (Fibrillæ).

Hwad som kunde gifwa anledning, i andra eller tredje Månaden, at mißtänka, det mißfall timat, är, när en häftigare och ymnigare blodflöd infinner sig hos en Qwinna, som ser rask ut, och icke tilförene klagat öfwer några synnerliga bräckeligheter; Blodflöden warar längre, än wanligt; Blodet lefrar sig ändteligen, och hafwer någon stank med sig a).

Man bör dock härwid wara warsam; ty hos många kan räkningen någon tid wara borta af sjukdom, eller andra tilfällen, och sedermera på en gång i myckenhet utbrista, utan, at deraf något widare kan slutas. När den wanliga Reningen af sjukdom, upphört; är Qwinnan merändels tung och olustig, är tjock och uppöst under bröstet, samt ibland med en kall swulst om ben, fötter och lår, bebeswärad. Ehuru wid denna tid mißfall

a) Månne icke en sådan stank kan komma deraf, at de fina utskotten af Tela Filamentosa blifwit ifrån Lifmodren slitne, och derigenom hos henne gjordt något sår, som gifwer et röt-ämne ifrån sig?

fall åfwenwål kunna hända, så inträffa likwäl, i den tredje Månaden, de mästa.

§. 28.

Efter denna tiden blifwa Missfallen swårare. Det är bekant, at et Missfall, eller otidig börd, om det något lidit på tiden, altid äro swårare at igenomgå, än en ordentelig barnsäng, til hwilken Naturen sig förut bereder; men til otidig börd, icke så. Detta oaktadt, wåga likwäl lastfulla Människor derpå löst, at hos sig befordra Missfall, det må gå, på hwad sätt det sker: Gemenligen brukas dertil starka purgerande medel, en eller flera gånger, (§. 17. N. 7.) som förorsaka hos klena och lättrörda, samt understundom hos dem, som kunna wara starka nog, häftigare afgång, så wäl upp som nederåt, med starkaste ref och spänningar i mage och tarmar, hwilka ock sträcka sig til Lifmodren. Detta hindrar blodets friare omlopp i hela underlifwet, hwarigenom den i Lifmodren til större myckenhet samlar sig, än naturl. där bör wara, at blodrören, imellan henne och moderkakan, brista, först til en del, men til slut helt och hållit, då underlifwet kännes som wore det ihopdragit. Sedan detta sker,

och de första märken, som i den 16:de Paragraphen äro omnämnda, wisat sig, så börjar blodet at aflöpa, först sinåningom, men sedan starkare, som på längre eller kortare tid påstår. Imedlertid afmattas och aftwinar Qwinnan, och kroppen blifwer hwit som et lärft. Swimningar infinna sig, med en obeskrifwelig hjertängslan; ansiktet förfaller, näsan ihopknipes, tinningarne se ut, som woro de endast af skin och ben, ögonen infalla, blifwa dunkla och synas, som woro de med skum öfwerdragna. Ändteligen, om krafterna stå bi, framtwingas Mißfallet; men under många tryckande, spännande och sammandragande swåra wärkar. Ju äldre Fostret är, desto pinsammare och äfwentyrligare är tilståndet, som förr sagt är. En sådan usel, samt i högsta måtto ömkanswärd belägenhet, kan ej annat, än tilkänna gifwa et nu förewarande Mißfall.

§. 29.

Til skilnad emot detta, will jag straxt anföra en annan Casus af Mißfall, som ej af upsåt, eller med Qwinnans åtgärd blifwit tilskyndad, nemligen, at hon någon tid förut, först känner en tryckande, spännande och mattan-

tande wärk, som sträcker sig up ifrån höfterne, utföre ljumskarne til isbenet, med domning i länderne, wärk öfwer korset, samt tryckning på urin-blåsan och stolgången; matlusten förloras, och hon får leda til hwad förut warit henne smakligt: Bröstena blifwa slake och slappa, samt gifwa mjölk ifrån sig. De utspände länderne draga sig tilhopa; ansiktet bleknar mer än wanligt, och ögonen insjunka: kropskrafterne äro borta, och klagar öfwer wärk i ben och lår. Om fostret härwid dödt, kännes i buken en tyngd, som wältrar ifrån den ena sidan til den andra, hwilken ock ibland af wäder upstinnas. Lifmodren sänker sig sedan i bäckenet. Härunder ömsa sig tryckningar och klämningar om hwarannan, med swimningar och rysningar, samt mycken ångslan, såsom förebud til blodafgången. Ansiktet ses understundom rödt, stundom åter blekt. Sömnen orolig och beswärlig af drömar. Får sedan swindel, och tycker sig wara yr i hufwudet. Ögonen se förstälda ut, liksom med flor öfwerdragne. Somliga få äckel, med trängning til stolgång. Under alt detta skönjes stundom ej något tecken, det fostret har lif.

Til slut framtwingar sig blodet, på sätt, som sagt är §. 16, först i småningom och sedan ymnogare, in til fostret omsider måste reja sina färde. Härmed går icke så wåldsamt, som i förra händelsen, at, i fall derom i tid blifwit tilsagt, hade det möjeligen kunnat förekommas.

§. 30.

Ehuru swåra och pinsamma missfallen äro, som af de nyss gifne beskrifningar nogsamt kan intagas, at undranswärdt är, det någon, under en sådan swårighet kunde dölja en sådan sin belägenhet, utan at blifwa rögd; wisar dock förfarenheten, at sådant mer än ofta händer. Under wåndan föregifwa de sig wara plågade af en swår Colique, durklopp med ref och spänningar, eller af swårighet at återfå sin tid, som i flere månader säges hafwa warit borta, eller ock af annan orsak. Om det så werkeligen förhåller sig eller ej, skola teknen härtil bäst utwisa; hwilka til rättelse wid besiktningen, här nedanföre anföras b).

1)

b) Desse förhålla sig efter tiden, som fostret warit stort eller litet. Wid et större är Fourchetten (Pars illa intermedia, juxta Frænulum perinæi), brusten, som merendels sker i första

1) Wid mißfall, eller otidig börd, är blodgången mycket ömnigare, än den plägar wara wid månads-reningen; den räcker ock längre c).

2) Ömmar Qwinnan mycket öfwer buken, och är skinnet på densamma remnadt eller ärrigt, sladdrigt och skrynkligt d), dock ej förr, än efter sjette eller sjunde månaden.

3) Äro födslodelarne mer eller mindre upswälde.

4) Moderslidan mycket utspänd, och följakteligen kortare än eljest.

5) Sjelfwa Lifmodren slapp, och inre modermunnen, mer eller mindre öppen och mjuk e).

barnsängen: dock icke altid; emedan den understundom af sig sjelf kan togna, utan bristande.

c) Denna blod förmenas skilja sig ifrån den, som afgår wid månads-reningen, derutinnan, at i denna ofta synes en hwit eller gulaktig wätska. Månne denna icke är den samma, som Harvæus, Wahrton och Graafius hålla före, af moder-kakan til barnets föda, beredes; så wida de ansågo den för en Glandula conglomerata.

d) Hos en, som har et spänstigt skin, och en fet kropp, kan detta märke slå felt.

e) Långre tid efter barnsängen kännes den, som en ihopsnörd pung, då Qwinnan förut så-

6) En egen och besynnerlig lukt går ifrån henne, sådan, som wid barnsängar plägar wara wanlig.

7) Om fostret warit mindre, äro bröstén slappa och hängande: men åter, om det warit större, finnas de mera upswälde med mjölk uti dem, som utflyter f). Jemte det, at desse äro då mera swälde, får man ock se den mörkbruna rin-

kert fått barn; men är modermunnen jämn och slät och wid sin kegellika skapnad, är hon fri derföre: Då synes icke eller några hwita remnor eller sprickor öfwer buken. Men deremot äro de merendels synbare hos dem, som fått barn, och är buken hos desa ej rund och fast, utan slapp och framåt hängande: Interdum insolitus defectus pilorum in pudendis deprehenditur. Si inspectio ocularis conjungatur, tunc genitalia vivacem suum colorem, in flavescentem & puniceum, mutarunt. Accedit caruncularum myrtiformium, membranæ interioris vaginæ & nympharum laxitas & inflatio. Albert. Jurispr. Med.

f) Härwid bör wäl i akttagas, det mjölk kan ock finnas i bröstén, hos et Qwinfolk, med annan blodig afgång, utan at den samma fått barn; men då måste en Mola, eller någon annan famlig, hafwa förut bortgått. Tecken härtil kunna ses Cap. I. p. 13 & 14. Se ock härom p. 44.

ringen omkring wårtan, wara större och tydligare. Flera hwita och klara ränder wisa sig på bröstén och bröstwårtorne, samt sjelfwa bröstén mera hängande.

8) Den friska fårgen i ansiktet förswinner med krafterne, och ögonen blifwa dunkla och infalla.

9) Länderna falla tilhopa, och ragglar hon wid gåendet.

Enär en Qwinna någon tid burit en hög mage, och den sedan oförmodeligen och i hast smalnar, bör hon straxt, efter ofwangifne anledning, besiktigas g).

g) Så wäl under, som straxt efter blodflöden, bör en mißtänkt Qwinna besiktigas; ty ånskönt Hennes Månadsrening, den hon som orsak föregifwer, förändrade Lifmodrens hals, at den blifwer tjockare och mjukare, samt moderknappen något större än wanligt; så år den dock hos en, som ej fått barn, slät, liten och slnten, samt bägge Lifmodrens läppar lika långa: Men har hon fått barn, kännes den innersta något längre, mer eller mindre; moderknappen större, längre, skrynkligare eller ojämnare, samt mera öppen, alt i mon, som förlossningarne warit många och swåra. Hos deße år sedermera Lifmodren altid så öppen, antingen de äro hafwande eller icke, at en half eller hel nagel i den kan införas.

Drager der med långre ut, slår det så ut, som Primorosius sagt, och jag, som et angelåget Pro memoria, pag. 38. in Not. tilförene anfördt; såsom högst angelägit, då någon besiktning är nödig.

§. 31.

Sedan af undersökningen fullkomlig öfwertygelse är wunnen, at Qwinnan, antingen fåt mißfall eller otidig börd, torde hon ändteligen sjelf det samma tilstå; men påstår derjemte, at hon dertil ej warit wållande, utan angifwer nu en, nu en annan orsak härtill. Wid en sådan omständighet, böra alla de orsaker, som hon förebär, jämföras med dem, som uti §. §. 17 och 18, äro nämnde, då deraf kan inhemtas, huruwida någondera af dem dertil bidragit, samt om hon härwid följer sanningen, eller icke.

§. 32.

Til slut af detta Capitel, wil jag föreställa den allmänna och wanliga Medico-Legala Frågan: Om en Barnmorska, eller den, som en sådan sysla förrättar, äger frihet at befordra Mißfall, för at antingen derigenom befria Modren ifrån någon swår sjukdom, eller ock frälsa Henne ifrån döden?

Denna fråga innehåller twänne särskilta omständigheter, uppå hwilka derföre

före böra följa twänne särskilta swar. Den första föreställer, om någon äger frihet, at befordra Mißfall, för at derigenom befria Modren ifrån någon swår sjukdom? För en, som i deße senare tider utöfwar Läkare-Konsten, kan wål intet annat, än denna fråga förekomma besynnerlig: Ty, sedan sjukdomarnes kännedom, med deras botnings sätt, igenom säker årfarenhet, nu mera blifwit skild ifrån de äldres oriktiga begrepp om sjukdomar och deras Läknings-Method, bör uppå denna fråga swaras med all wißhet, det hwarken för den ena eller för den andra Sjukdommen är nyttigt, at befordra Mißfall, minst, enär Sjukdommen är swår. Ty, när det besinnes, hwad buller, hwad swårighet, hwad sweda, hwad farliga anstöter, måste wäckas hos dem, som et så farligt öde igenomgå, dymedelst, at sedan Moderkakan, igenom förr bemälte pinsamma ref och obeskrifliga slitningar, skilt sig, eller blifwit lös ifrån Moderhuset, igenom de nyttjade häftigt retande och drifwande medel, öfwerkomma swåra störtningar, med hwilka merändels Fostret aflöper, och stundom måste ock Modren sjelf sätta til lifwet, om hon

ej

ej hjelpes; hwilket dock swårligen eller sällan sker. Det är kunnigt, at Qwinnor, som hafwa swagt bröst, Lungsot, Hectisk-Feber, Andetäppa, Fallandesot, Wattusot, eller äro lama, må merändels bättre, när de äro utan lifsfrugt, än då, de äro hafwande. Skulle wäl derföre deße, enär de råka i detta tilstånd, egenteligen botas med Mißfall, så wore det ej annorlunda, än at störta dem straxt ned i grafwen: ännu mera, når det kommer dertil, at deße siukdommar, i sig sielfwa, äro ganska farliga. Eller för hwad Sjukdom skulle wäl denna Cur kunna nyttjas? Jag, för min del, känner ingen. Ware derföre en sådan Medicine fjerran från Christeliga Läkare, så wid detta, som wid alla andra tillfällen.

Rörande den sednare, bör den på följande sätt beswaras: När fulla anledningar wisa sig, at så wäl Moder, som Barn, i annor händelse, skulle sätta til lifwet; är naturligast, at först hjelpa Modren. Såsom, då en sådan blodgång skulle yppa sig, som icke låter på något sät stilla eller stoppa sig förr, än en konstig hand uthämtat Barnet med efterbörden, bör sådant ofördrö-

dröjeligen ske; besynnerligen om Fostret, är i den 8:de eller 9:de månaden, då det förmodeligen kunde bewaras wid lif. Härutinnan instämmer ock den framlidne, store och af wår efterwerld aldrig nog saknade Archiater och Riddare Rosén von Rosenstein, då han sålunda skrifwer: Men, om det röda begynner gå utan wärkar, och den Sjuka nämner något om yra i hufwudet, eller som et flor komme för ögonen, och de se förstälda ut; då är alt bemödande fåfängt: Ju förr Hon då mister sin börda, ju bättre är det. h).

§. 33.

Häruppå kunna andra frågor göras, som med den föregående hafwa gemenskap; såsom: Huru skall wid de förlossningar förhållas, då Moderöpningen är ganska trång, isbenet mycket intryckt, och som ej mera står at utwidgas, Os Coccygis eller Tången tillika wriden, Barnet är wäl stäldt at födas, men kan ej, för nämde orsaker, födas fram? Eller, oaktadt intet synnerligt fel kan wara med trångslen; men Fostret

h) Rese-Apotheque, p. 56, 60. Den, som närmare wil göra sig härom underrättad, han läse Bohnii Dissert. de Abortu Salutari.

stret är owanligen stort eller wanskapadt, at det derföre intet kan utdragas, det må wara lefwande eller dödt? Eller då, når det för sin onaturliga ställning det fådt, hwarken til en naturlig födsel kan wändas, ehuru stor möda derwid göres, eller på något sät närmare jämkas til Moderöpningen? Eller, når Moderslidan finnes tilhopadragen och fyld med kött- eller andra hårda wårter, ända up til Moderöpningen, hwilken jemwäl är knagglig, hård och trång, at den ej står at utwidgas i); och således ej lemnar rum, hwarken för hand eller Instrument? Hwarpå Exempel kan ses i Vaters Dissertation, de Sectione Cæsarea. Månne det, således, wid alla deßa tilfällen, är tilläteligt, at utur Modrens Buk skära Barnet, och i så måtto anwända den så kallade Sectio Cæsarea, at derigenom frälsa Modrens lif? Ja wißerligen, om Mannen och Anhörige äro dermed nögde; men först och främst Modren sjelf, sedermera, om hon dertil har styrka; så är intet hinder, at den ju kan företagas:

i) Wår tids snällare Accucheurer hålla före, det wäxterne wid detta tilfälle ej göra stort til saken, emedan partierne äro eftergifwande, at barnet ändock kan uthämtas.

tagas: Och synes, i synnerhet, följande omständigheter egenteligen fordra deß snara werkställande; hälst Barnet i Lifmodren icke lefwer längre, än blodets och wätskornes rörelse hos Modren påstår, och Fostret meddelas, eller til deß modrens döds-köld, döden hos Fostret förorsakar. Såsom

1) Om Modren nyligen dödt, men Barnet likwäl lefwer; hwartil kan slutas af de rörelser och hoppningar, som kännas utan på modrens buk; eller när af andra omständigheter kan slutas, at det ännu lefwer. På detta sätt kom Scipio Africanus til werlden, sedan des moder förut afsomnadt: Likaså den förste Cæsar; jemwäl ock den stora Anföraren Manlius, som sedan med en ansenlig Krigshär intog Carthago k). At den desutom, på andra ställen lyckligen blifwit nyttjad, det wisa Schenkius l), Sennertus och Vater med flera exempel. Marcellus och Teichmejer berätta m), det Konung Numa, som warit en ganska gudfruktig Herre, strängeligen påbudit, det ingen hafwande hustru, som bortdödt, förr

k) Plinius, Lib. VII, Cap. 9.
l) Med. Leg. p. 15.
m) Tr. de Vit. Fœtus in Utero, p. 57.

förr, skulle begrafwas, än som barnet förut ifrån henne blifwit utskurit, den annorlunda gjorde, han skulle anses, sedan modren dödt, at hafwa dräpt den, som man kunnat tro wara wid lif. Och tyckes en sådan Lag åfwen wara angelägen hos oß. I en så öm händelse gäller wißerligen, hwad Nymannus säger n), at det är bättre, at öpna hundrade qwinnor, som blifwit döda med barn, förgäfwes, än låta et lefwande på så uselt sätt omkomma. Hwarföre det, som en lag hos oß bör antagas, at den som detta försummar, bör derföre undfå et swårare straff. Schenkius o) och Heister p), hafwa flera händelser, at detta wäl slagit ut.

2) När barnet är dödt, men Modren ännu lefwer q). Hos Schenkius, Sennertus och Vater, befinnes, det denna Operation, äfwen wid et sådant tilfälle lyckeligen warit nyttjad: Såsom ock då, när Lifmodren, under en swår barnsbörd, brustit, och Fostret kommit igenom remmen, at dödt indrifwas i modrens buk.

3)

n) Lib. XI, dig. Tit. 2, Sect. 4.
o) Tr. de Vit. Fœt. in Utero, p. 57.
p) Obs. Med. Lib. IV, p. 664.
q) Här förstås stora Barn och et trängt bäcken.

3) Då både Moder och Barn ännu äro lefwande. Teichmejer säger, at denna Operation bör då aldrig åsidosättas; så framt et godt samwete skall bibehållas. Flere bewitna, at den ock i denna Casu, wäl träffat in; som ses hos Rousettus r), Vater och Slevogtius s). Och hafwer en Medicus, wid namn Frobenius, ej långesedan, opererat den sjelf, med all framgång, som Teichmejer gifwer wid handen.

Här bör jag ej underlåta, at införa den besynnerliga Observation, som Sennertus t) hafwer, och til hwilken han sielf warit åsyna witne. En Tunbindares Hustru, under det hon war hafwande, hjelpte sin Man at banda, hände den olyckan, at bandet sprang up, och med ändan slog henne wid wänstra sidan, neder wid ljumskan; derefter blef en swulst, som wäxte alt mer och mer, i samma mohn, som Fostret tog til, då det förmärktes, at det war Lifmodren, som sänkte sig ned i den sidan, och blef

r) Tract. quodam peculiari, de Fœtus vivi ex matre viva, sine alterius vitæ periculo, cæsura.

s) Dissert. de Sectione Cæsarea.

t) Instit. Lib. II, Part. I, Cap. 4.

der så fast, at ej möjeligt wær, at få den derifrån. Den blef til utseende slutteligen, som en aflång stor pumpa, hwilken dageligen måste båras i en linda. När barnet hunnit till sin mognad, kändes det hafwa både lif och rörelse, och det skars lyckeligen ut, utan at någon fara hände, hwarken Moder eller Barn. På 14:de dagen efter denna Förlossning, satt hon uppe och mådde wäl; men efter något begånget fel i Diæten, blef hon siuk, och kort derpå afsomnade. Imedlertid är det högstnödigt, at se sig wäl före, och ej anställa Operation under sista döds-kampen, till undwikande af beskyllning, at hafwa härigenom dödat Qwinnan, sig sielf till mycken nesa, och wetenskapen till ej mindre wanheder.

Ändteligen frågas: Om icke, sedan den nu omrörda Operatio Cæsarea blifwit förkastad, det wore tillåteligt, at stycka sönder Barnet, u), och på det

u) Denna de gamlas Methode är nu mera förkastad, sedan en uplystare tid lärt minska diametern på et stort barnhufwud, som ej, utan en sådan tilhjelp, kan tränga sig fram igenom bäckenet, då den öfriga kroppen sedan med Instrumenter utdrages.

det sättet taga det bort, at derigenom befria Modrens lif? Jo, wißerligen; dock under samma wilkor, som tilförene, om Hustrun sjelf, Mannen och Anhöriga det bifalla, och det icke allena i wid de nämnde, utan jämwäl wid alla andra tillfällen, då högsta nöden sådant fordrar v). Derföre bör ej någon strax blindwis rusa härtil: Ty mången gång kunna förefalla swåra förloßningar igenom det, at Modren är kommen till åren, och således de fasta delar, som utgöra slutet af Lifmodren, nog swåra at utwidgas, eller Modren köttfull och fet, och Barnet deremot stort, samt wäl hulligt; at förtiga, det någon wärt, i moderslidan, tillika kan göra hinder, än mindre, om Barnet är wäl ståldt; utan bör rådrum lemnas: besynnerligen, om Modren är stark, och af god sammansättning, til des alt får jämka sig efter. Jag will imedlertid, til warning härwid, slutetligen lemna till hugkomst den

v) Wid den så kallade *Constrictio Uteri*, (Lifmodrens snörpning och tilbopa dragning) går dock denna hjelp ej an, som Arch. Werdries wisar, i sit företal til Beckers Paidioktonie, genom den der anförda Casus.

den bedröfweliga Casus, som hände en dörrwaktares Hustru i Ahlsfeldt; då Fältskären anság Hennes födslolemmar för tränga, at få fram barnet, med hwilket hon nu plågades, som dock war wäl ställdt, men han trodde redan wara dödt; så drager han med Instrumentet fram en lefwande Gosse, hwilken således til hufwudet blef illa skadad, Föräldrarne til mycken förskräckelse, hwilken wisserligen at sig sjelf, blifwit född, om Fältskären drögt något litet; men nu lefde allenast fem timmar derefter.

Fjerde Capitlet.

Om Ordentelig Börd. (*De Partu Legittimo*).

§. 34.

Börd kallas det, när et Foster efter den tid blifwer framfödt, som Naturen wanligen behöfwer til deras beredning och mognad. Kommer det då fram med fullwäxta lemmar, naglar och hår; så är det fullgångit: äger det styrka tillika, så är det fullkomligt. Inom denna tid födas och barn, hwilka wäl til sina lemmar äro färdiga; men

bri-

brista åndock emot de förre, i storlek, lifskrafter, och fullkomlighet, och i så måtto swårt, at med lifwet draga dem fram. I anledning deraf göres skillnad imellan barn, som födas med en fast och fullkomlig kropp, (Maturi) och dem, som med en usel och swag äro framkomne, ehuru eljest, med behörige kroppsdelar försedde; (Incompleti) och ändteligen dem, som äro omogne, eller för tidigt framfödde (Præmaturi). De första äro liflige, och fredas ifrån undergång, igenom sin medfödda kroppsstyrka och fullkomlighet; De andra äro fara, och de sista, den största farlighet underkastade.

§. 35.

Frågan, om den rätta Födslotiden (*Terminus Partus Legittimus*), har emellan Läkare åstadkommit mycken skiljaktighet. Och som uppå denna, flera Juridiska Frågor sig stödia, hwilka kräfwa Domarens beslut; så komma ock de förnämsta häraf, wid detta tilfället, at skärskådas.

§. 36.

De gamla Hebræer och Romare utsatte denna tid til den tionde månaden; men de räknade sina månader ef-

ter de så kallade Menses Lunares, hwilka innesluta 27 dagar och 8 timar hwardera. Men i de senare tiderne, är rättelse tagen efter de så kallade Menses Solares, hwilka ock Grekerne, i sin tid, haft til rättesnöre, efter hwilket räkningssätt, 9 månader och 10 dagar skulle utgöra Födelse tiden; hwaruti likwäl ej alla öfwerensstämt. Professor Kaltschmidt i Jena föreslår härtil 281 dygn. Medicinska Faculteten i Leipsig, 268. Hebenstreit, 272, och Rœderer, 268 à 275: med hwilken senare Professor von Schultzenheims och fleras Observationer öfwerensstämma. Hippocrates utsätter denna tid til 280 dagar, eller tionde månaden, kallad Mensis Lunaris x). Dock tyckes, som denne store och upmärksamme Mannen häruppå, sedermera icke hade något synnerligit afseende; emedan han i sina Skrifter y), sig yttrar, det Människan icke fått någon wiß tid, at födas uppå. Icke eller hinna alla, inom lika tid, at mognas; utan komma somliga förr, somliga senare til werlden. Aristoteles säger ock, enär de öfriga kreaturen, hwar på sitt sätt,

x) Lib. de Carnibus & Partu Septimestri.

y) Lib. de Diæta.

sätt, framföda sina ungar, efter den tid, som hwar och en är förelagd; så hafwer Människan deremot fått en olika z).

§. 37.

Af detta kunde lätt slutas, det Människan wore det enda djur, som icke fått någon bestämd Födslotid; hwilket likwäl aldeles strider emot den ordning, som den Högste Allmagten satt i Naturen: Utan är med denna sålunda beskaffadt, at den, efter förekommande tilfällen, stundom kan upskjutas, stundom åter påskyndas; hwilket ock så händer med de öfriga kreaturen. Och oansedt människan icke århållit någon föreskrefwen tid til sin afling; följer dock ej deraf, at hon icke äger en wiß tid, då hon skal föda. Den händelse bör med rätta anses för lagbunden, som wid en och samma tid, merendels tufaller; och fastän oförmodade händelser giorde den ibland föränderlig, blifwer dock dymedelst ingen rubbning i sjelfwa Lagen, som altid wore sig lik, om den finge werka efter des första inrättning. Således måste ock Människan äga en Lag, som med de öfriga djurens derutinnan är almän,

z) Lib. V. de Republica. Af denna tanke är äfwen Plinius, Gellius och Galenus.

det samma Nåde-rätt, som de förra njuta, i mon af deras fosters storlek, at så länge i sit lif få qwarhålla sina foster, tils de wunnit den styrka och tilwäxt, som til lifwets, och släktets bibehållande, årfordras, äfwen henne warder förunnad. I anseende hwartil, Elefanten, som uti storlek och styrka är det förträffeligaste, har fåt til sin mognad $1\frac{1}{2}$ år: Stodet, 12 månader: En Ko och en Hind, 9; Får och Getter, sex; Björninnan, sju; Lejoninnan, sex; Tigerdjuret, 22 weckor: Suggan, fem månader; Hyndan, Warginnan, 3; Katten, twå månader och en wecka: Hare- och Kaninhonan, en månad: Råttor, tre weckor; hwilket af Natural-Historiens Författare a], blifwit anmärkt.

§. 38.

Ehuru mycken oreda Födslostundens utsättande, ibland, medelst Qwinnans mißtag om tiden, då hon blifwit med barn rådd, åstadkommit, så måste likwål samma märke, som i alla tider, såsom det säkraste bewiset härtil, warit hållit, derföre anses, när månadsreningen från sista gången räknat, första gången uteblifwit:

Dock

a) Såsom af Aristoteles, Ælianus, Aldrovandus, Gesnerus, Jonstonus.

Dock hwem kan kan wäl säga, om aflelsen skedt, antingen strart före eller efter den samma? Här bör ock tilläggas, at detta för Qwinnan blir så mycket osäkrare, om hon kort förut eller strart efter hon blifwit med barn, känner sig sjuk, krämpig och olustig, hwarigenom twetydiga tecken sig förete. Prof. v. Schultzenheim, med flere, hafwa funnit, at förlossningar wid den tid merändels infalla, då Reningen tionde gången för qwinnan eljest skulle wisa sig. Räknas nu ifrån den tid, då den sista månadsreningen började, til des de första barnwärkar kännas, skal det utgöra 280 dagar, eller 40 weckor, som blifwit af Hippocrates anmärkt. Imedlertid är funnit, at så wäl de äldre, som yngre Medici bibehållit förutnämde märke, då frågan om någons börd förekommit. Men om så hända skulle, at en Qwinna blifwit hafwande, som aldrig förut haft någon månadstid, eller at den på längre tid efter aflelsen wisar sig, hwad skal wäl då tagas til grund, när, om et barns ordenteliga födelse-tid skal ransakas och dömas? Jag håller före, wid et sådant tilfälle, wara säkrast, at så snart det minsta teckn tilkänna gifwes, det

Qwinnan är hafwande, bör hon, tid efter annan, undersökas; ty den inre modermunnens förändringar slå icke felt: Dock böra de så kallade fjärmare teckn, (*Signa Remotiora*), härwid icke å sido sättas; utan nyttjas, efter den anledning, som i Första Capitlet, 11 §. anföres. Den, som wet sig ej oftare hafwa sin tid, än då hon är hafwande b), för den är ej swårt, at känna sitt tilstånd. Men då det första gången sålunda med henne infaller, har derwid warit swårighet nog.

§. 39.

Sluteligen böra icke de hinder och orsaker, lemnas obemälte, som hållas före förorsaka, det med Födslotimen understundom längre utdrages på tiden c); Såsom:

b) Doct. Höjer, in Ephemend. German. Cent. VI. Obs. LXXV, har en sådan Casus. Eljest förekomma ofta synnerliga känningar hos dem, som äro hafwande. Ettmüller berättar om en Hustru, at så ofta hon war rädd, droppade altid blod ifrån sidan af wänstra hufwudskåls-benet. Likaså äro flera exempel af Panarolus, Fernelius, och andra; det, hos en del, fallandesot, hos en annan, en stor åder på inre sidan af knäet wist sig, samt hufwudwärk, med flera krämpor, som altid wid et sådant tilfälle, tilslagit.

c) Se härom Dissert. de Partu Serotino, utgifwen af Amiralitets Medicus, Doctor Gahn.

Såsom: 1) Om Man och Hustru äro af en swag kropps ställning.

2) Om bägge äro af en klen helsa.

3) Om Mannen redan kommit til åren, och Hustrun lefwat til den tid, at hon snart bör mista sin räkning.

4) Om bägge äro af et trögt phlegmatiskt och melancholiskt Temperament; at nästan all hug och lust til kärlek, hos dem, uphört.

5) Om de af sjukdomar blifwit myc- ket afmattade, eller endera af dem mattas af en sådan sjukdom, som ankommer på tiden.

6) Om Modren, under det hon warit hafwande, utstått någon sjukdom, med mycken oro och sorg, eller undergått störtningar, på et eller annat sätt, och således warit på wägen at få mißfall.

7) Om hon igenom strängt arbete, eller swåra resor, blifwit förswagad.

8) Om hon lidit brist på mat, eller om matlusten för henne warit borta.

9) Om af barnets häftigare, eller swagare rörelser kunnat förmärkas, at det warit sjukt, eller om det aldeles intet låtit känna af sig; hwaraf, jämte andra teckn, kunde slutas, at det ej wore wid lif.

10)

10) Om barnwärkar för födslen förmärkts, och wid hwad tid; dock utan at dermed widare kommit; samt

11) Om Föräldrarne härstamma af et släkte, som ej mycket aflat af sig.

§. 40.

Likasom, af deße orsaker, med förlosningen stundom längre kan utdrages, än wanligt är; så händer ock deremot, at när friska och i bästa åren stadde Föräldrar, sinsimellan framalstra, barn, blifwa de mera under til wäxandet frodiga, feta, och stundom större, än wanligt, på samma sätt, som det ena barnet eller människan wäxer frodigare, än den andra: dock utan at födslo-tiden härigenom warder förändrad; så framt ej olyckeliga tilfällen imellankomma. Sedan Naturen d) med all sin förmögenhet hunnit, at försätta et Foster i den fulkomlighet, at det kan födas til werlden, är troligt, det deß tyngd och storlek sedan börjar trycka e) och

d) J allmänhet får jag erindra, at med Natur förstår jag alla de orsaker och werkningar tilsammans tagne, som hos et barn åstadkomma de förändringar, hwilka dageligen wisa sig wid des tilwäxande.

e) Uterus enim, säger Galenus, de Natura Facult. 12, aliter nunquam fœtum expellit, nisi ab eo moleste afficiatur.

och reta Moderhuset, i grund af hwilkets konstiga byggnad, det til starkare och häftigare sammandragningar twingas, hwartil äfwen de närmast belägne muskar bidraga f); at förlossningen antingen förr eller senare måste gå för sig.

§. 41.

Huru många swårigheter denna läran är underkastad, hafwa åtskilliga Lärde,

f) Af Herr Amiralitets Medici Gahns förr citerade Dissertation, har jag funnit, det Herrar Professorerne Acrell och von Schultzenheim, samt nu warande Assessor Ramström, warit åsyna witnen, huru Lifmodren sjelf arbetat på, at drifwa fostret ifrån sig; fast än den war af lifwet utfallen, som af Harvæo, de partu, p. 519; likaledes af Vateri Dissertation, de Partu Fœtus, post mortem Matris, bestyrkas. Wallerius Maximus skrifwer, at Georgius Epirota föddes af des Moder i Likkistan, under det de buro henne til grafwen, då barnet gaf sig tilkänna, genom skrikande, togs up, wårdades och blef wid lif. Se Beckers Paidioktonie. Då von Hoorn, i sit senare Bref, p. 13, talar om den werkan, som förrutnelsen hafwer på drunknade kroppar, at gäsningen drifwer watnet utur dem, på samma sätt, som det sker med et dödt, dock wälwändt barn hos en död hafwande qwinna, hwilka tilsammans finnas uti kistan, dem, som saken ej widare eftertänka, til största förundran.

de, i sina skrifter, widgådt, och til en en del anset, som en hemlighet, den de ej kunnat begripa. Hwarföre jag ock, uti föregående Paragraphe, endast utgifwit min tanke härom, såsom en Hypothese, at det är troligt, efter det tyckes, som derutinnan låge någon mera möjelighet, än i något annat. Likaså förefaller det ganska underligt, at wid den wanliga förloßningstiden hos en Qwinna, barnwårkar förspörjas, watnet i mer eller mindre mått aflöper; men Fostret blifwer ändock qwar i Lifmodren, emedan all drift och kraft, til deß framfödande, afstadnat, tils nya driffjädrar åter yppa sig, då Barnet måste födas, eller förrutnadt bortgå. Månne icke detta jemwäl bestyrker, det Människo-Släktet äfwen hafwer sin bestämda Födslotid.

§. 42.

Det händer ej altid, at Naturen får fulkomna et Foster, innan det framfödes. En oförmodad händelse kan ibland förhasta deß hitkomst, at deraf blifwer en otidig börd g)? Dertil bidraga alla häftigt

g) Se härom Valentin. Pandect. Medic. Legal. Part. I, Sect. I, Cap. 23. Amman. Med. Critica, Cas. 68, p. 450. Zittman, Med. Forens. Cent. I. Cas. 15. Teichmejer, Med. Leg. p. 55, 56.

tigt wärkande Medicamenter, som upwacka stark rörelse i wätskorna eller bloden, hetsiga winer och bränneweiner, i större portion nyttjade; med et ord, alt det, som kan förorsakar mißfal. (§ §. 17, 18.) Detta kan äfwen lätt hända, enär Qwinnan är ung, spänslig och sjuklig, samt flere gånger tilförene haft mißfal, antingen på wiß eller owiß tid; är lättrörd både til sinne och kropp, och hwars råkning är oordentelig på det sättet, at den stundom håller upp, och åter bryter fram, altid med håttighet: Äfwenså om Hon förer et kättjefult lefwerne, så wäl förut, som förnämligast, under de sista månader Hon går hafwande, twingar eller snörer sig hårdt öfwer länder och buk, med de så kallade Planchetter, eller ock Snörlif.

§. 43.

Af denna afhandling, om senfärfärdiga och förtida Förloßningar, kan således inhemtas, det ännu icke något säkert är utstakadt, hwarefter bör dömas, om Barnet wid rätta tiden blifwit födt eller ej; besynnerligen, om det wid födslen befinnes uselt och klent. Til fulgörande af detta, böra upplysningar håmtas af de tilfälligheter, som träffat, så wäl Modren, under det Hon war hafwande, som

fostret

Fostret, då det war i sin hydda inneslutit; hwilka derföre wäl böra öfwerwägas.

I anseende til Modren, ärhålles detta säkrast derigenom, at deß förflutna och närwarande tilstånd, med de händelser, som Henne, under denna tid öfwergådt, nogare efterfrågas och utspanas;

1) Om Enkan, de första månaderne efter Mannens död, nekar sig warit hafwande; Och om hennes Månadsrening wisit sig, en eller flera gånger derefter.

2) Om hon ständigt ågt en god helsa, med frisk hy, eller om sådane krämpor sig infunnit, som hafwande Qwinnor beswära; såsom upkastningar, swimningar, med flere h), hwilka sig icke i början, utan något längre fram på tiden instält; då hon likwäl borde wara frisk och munter, samt förrätta sina syslor med nöje.

3) Om Hon tillika påstår, sig icke känt til Barnets rörelse, förr, än i den fjerde eller femte sin framflutne Månaden.

4) Om hon berättar, det hon ej märkt, at buken ökt sig, förr än i den Sjette månaden för barnsängen.

5)

h) Deßa böra Domare wäl känna, på det han med frågor må kunna snärja et listigt qwinfolk. Se Cap. 1. §. 11. Obs. at fostret skal utgifwas för Serotinus, i 11:te, 12:te eller 13:de månaden.

5) Om hon af någon swårare sorg eller mattande sjukdom blifwit swag och aftwinad, eller om hon ständigt, i sit tilstånd mått wäl;

6) Om hon, i nionde månaden efter Mannens död, det är wid den tiden, hon wanligen skulle föda, icke haft några barnwärkar, hwilka likwäl i sig sjelfwa altid äro så swåra, at de hwarken kunna hållas tilbakars, ej eller döljas. Deßa böra ej bortblandas med dem, som härröra af någon sjukdom.

7) Ändteligen bör efterfrågas, om Enkan, efter sin Mans död, lefwat anständigt och ärbart, eller om hon fördt et gement och nedrigt lefwerne?

Åter, i anseende til Barnet, om det befunnits omoget, ofulkomligt, med swårighet framfödt, sjukligt och swagt; eller om det warit fullgångit, med lätthet til werlden kommit, fulkomligt, qwickt och friskt: Ej längre eller tyngre, än wanligt, ehuru det öfwer tiden legat i moderlifwet. På detta sättet blifwer en mörk sak författ i en klar dag, och twifwelsmålen härutinnan, som sig bör, afrögde.

§. 44.

Ehuru tilförene, uti 20:de §. och de följande, är anfört, hwad förändringar

de spåda Barnen, tid efter annan, wid deras tiltagande, undergå; Bör åndock ej förtigas, på hwad skyndesamt sått den wisa Skaparen låter Månniskan tilwåxa. Detta hafwa flera Naturens Utforskare tydeligen och wål ådaga lagt, såsom Ruyschius i), hwilken beskrifwer Månniskans första åmne, likt et Portulaks-Frö, sammanhångande med sin Nafelstrång, såsom den finaste tråd. Betraktas detta nårmare, ser det ut som en oredig samling, ehuru Lœvenhœcks Microscoper hårtil skulle brukas. Herr Middelbeck, k). sedan han, i anledning af M. Malphigii Observationer de Metamorphosibus, talt om de föråndringar, dem en unge i ågget undergår, anmårker han, at, om jåmföras skulle, hwad Ruyschius om et Fosters utwertes, och Harvæus, om deß inwårtes kropps delar, uptåckt; skal en Embryo i Moderlifwet, på lika sått tilwåxa, som en unge i ågget. Malphig wisar, det denna senare, Sex timar efter hönans påliggande, under starkesta wårma, skal blifwa synbar; och ånnu mera efter Tolf; Hwaremot Middelbeck såger sig med alt fog mißtro dem, som

i) Thesaur. Anatom. VI. Tab. 43.
k) Se hans förenåmnde Dissert. P. II. §. 24

som hos et Foster, allenast några dagar gammalt, påstå sig kunna skilja hufwud, armar och ben; hälst wid denna tiden alt är så spädt och löst sammanhängande, at det wid handteringen liksom smälter under händerne: ty wanligt wis plägar ej en sådan ändring wisa sig, förr än wid det 9:de och 10:de dygnet, eller något senare, om man får lof at sluta af den Observation, som Kuhleman gjort med Fåren l).

§. 45.

Sedan Fostret börjat födas igenom nafelsträngen, ökas det så fort, at när det i Tredje Månaden endast befants en tum långt, är det i början af den Fjerde, något öfwer et qwarter, med tydeliga kroppsdelar försett; då armar och ben set ut, som hade de warit med blod öfwerdragne m. m., det Harvæus jämwäl wisat; Och när det, wid behörig tid i ljuset framkommer, äger det merändels en längd af 3 qwarter, eller något

G 2 der-

l) Professor Bergman, uti sin wackra Bok, af år 1773. Werlds-Beskrifning kallad, om Djurs fortplantning, har härom ganska wäl skrifwit, och derföre wärd at läsas af alla, som ej förmå at skaffa sig Ruyschens och Harvæi Arbeten, men hafwa dock lust, at, om detta stora och dråpeliga Werk, blifwa underrättade.

deröfwer. Detta utwisa Professor von Schultzenheims och Rœderers rön, med barnwägningen: Ty, når en Embryo, i första Månaden, är funnen wäga ej högre än et, högst 2:ne lod, har det sedermera, inom 39 a 40. weckor, gådt til 10, högst 11 och en half mark; men icke under 6 och en half: utom en enda, som war född af en Moder om 50 år, och Fadren af 68, hwilket wägde 5 marker och 4 lod, hwaraf deß undranswärda och hastiga tilwäxt blifwer aldeles klar m).

§. 46.

Detta bewisar ej, det et barn blifwit förr eller senare framfödt; men det gifwer likwäl wid handen, at, om det öfwer tiden kommer, at blifwa qwar uti Moderlifwet, måste det, på kort tid, til

m) Professor Rœderers försök, gå ej til så hög wigt; ty den högsta han funnit, hos et fullmoget barn, har warit sex marker, eller något deröfwer. Äger det 8, eller något mera, är det längre burit, än Naturen wanligen förelagt. Längden, en fot och 9 tum (Se p. 61). Men här är at i agttaga, det des wigt är swårare än wår, och alnen, något drygare. Et Goße-barn, wid sin ankomst hit til werlden, wägde 13 marker, som jag sjelf såg; men war ändock född wid den wanliga tiden.

til sin storlek så tiltaga, at det derefter icke kan framfödas n); emedan erfarenheten lärdt, at, sedan et barn hitkommit til werlden, ökar det gemenligen, inom Tre Månader, sin tyngd til 7 marker. Hwarföre, enär en qwinna säger sig gådt med et barn i 12 månader, och hon tillika berättar sig hafwa framfödt det samma med lätthet; den ock, under besagde tid, icke warit sjuk, orolig eller bedröfwad; (§. 37) så är deß berättelse opålitelig, ogrundad och falsk.

§. 47.

Til ändamålets närmare winnande, följer betraktelsen om barnens Födelsetid, at deraf må slutas, hwilken är laglig, och hwilken olaglig. Det

 barn

n) Flera exempel på detta, finnes hos Observatores: såsom hos Herr Levet, af Dom. Reizan, om et Barn, som wägde 22 marker, hwilket blef utskurit. Se deß Suites des Operations sur plusieurs Accouchemens Laborieux, pag. 77. Och et annat af 23 marker, Civile wigt, om hwilket Hinricus Nipomucenus Crantz talar, in Comment. de Rupto, in Partus Doloribus, a Fœtu Utero; pag. 55. och et af 25 marker Medicinal wigt, om hwilket Levret åfwen berättar, på ofwananförde ställe, pag. 192.

barn kallas, i Juridisk mening, lagligit, som är födt af äkta säng, och wid den tid, at det kan blifwa wid lif, då det hafwer rättighet, at taga arf, samt sedan transportera det samma på andra. Det får ej wara Missfoster, eller höra til Missfall, eller den omogna Classen. De fulkomliga och lagliga födas efter fyratio weckor, eller tio Menses Lunares, eller ock nio Solares: (§. 36.) de olagliga åter, längre tid förut. Först och främst kommer det derpå an, at Barnet ej födes för snart efter bröllopet, ej eller för sent efter Fadrens död; då det ej är äkta eller lagligit, så framt ej Fadren, om han lefwer, wil antaga det derföre, som man finner i Ammanni Medicina Critica, det en, wid namn Martin o) gjort. I stöd af förstnämnde grund hållas icke eller de, efter den Tyska Romerska Lagen, för lagliga, som födas i 5:te eller 6:te månaden; utan de måste wara fullgångna: Hwaremot wår Swenska, i Arfda Balkens 8 Cap. 1 §., stadgar, at, om Barnet är qwickt födt, och sådant med witnen kan intygas; så får det ärfwa p). Den store

o) I Casus, och p. 10.

p) Detta förstås om barn af ägta säng; men

store Hippocrates, har i sin tid, warit mycket god och efterlåten, som gillat barn, såsom lagliga, i den 7:de månaden, ehuru de då äro omogna, [Præmaturi] som ses af deras beskrifning, §. 22. Dock lägger han det dertil, at de fläste af deße merändels dö, som ock werkeligen händer, och kan det ej på annat sätt tilgå; emedan de, icke med Naturens fria drift, utan igenom Moderens, eller andra orsakers wåldsamma tilstötande, oförmodeligen kommit til werlden. Deße skiljas, uti mer eller mindre klena, eller mer och mindre fullkomliga; och tros de förra kunna bibehållas wid lif. De gamle Philosophi och Medici inrättade sina räkningar efter det Pytagoriska räkningssättet, at, som den 40:de dagen, 7 gånger räknad, frambringade et, til alla delar fullmoget Foster; så hade ock den 30:de, 7 gångor räknad, bordt gifwa det åtminstone så mycken styrka, at det kunde blifwa lifligt: men Numertalet gör intet til saken, om ej Naturen sielf häruti deltager. Imedlertid är all anledning, at förestålla sig, det Hippocrates åfwen tagit denna uträkning til grund, då han

de oägta hafwa sin dom i Ärfda Balkens 8 Capitel och 7 §. helt annorlunda, hwarest det stadgas, at de måga ej arf taga, &c.

utsätter 280 dagar för et fullgångit Foster; aldenstund 40, multipliceradt med 7, utgör sistnämnde dags summa: Äfwensom 30, med 7 multipliceradt, gör 210 dagar, eller 7:de månaden.

§. 48.

Såsom något synnerligt förekommer, at, sedan en del Juris Consulti och Medici faststält, det et barn i 7de månaden framfödt, hade rättighet til alla de förmåner, som Lagarne tildela, hwilket ock Hippocrates påstått, som nyß är sagt; så förändrar denne store Mannen sin tanke, när frågan blifwer om barn i 8:de månaden q), hwilka han anser som nästan döda, eller som mißfall, eller som icke lifliga: af hwilken mening, såsom af dennes myndighet bedragne, sedermera flere, både Juris Consulti och Medici blifwit förledde. Men oriktigheten häraf bewisa många, både äldre och nyare Auctorer; såsom Plinius r); Plu-

q) Uti sin Bok, de Partu Octomestri, gifwes orsaken tilkänna, når han säger: Då barnet skal födas, börjar det arbeta, samt kommer i Lifsfara under sjelfwa wändningen. Af samma tankar år Avicenna. Se härom Doct. och Kongl. Lazarets Chirurgi, Herr Carl Fredric Schulzes Dissert. de Situ Fœtus in Utero Materno. p. 9, in Notis.

r) Histor. Natural. Lib. VII. Cap. 5.

Plutarchus s), Ammannus t), Valentinus u) och Baco de Vetulam, hwilken uti sin Historia om Konung HINDRIC VII. i England, berättar, at deß Son Arthuro, ehuru född i denne månad, likwål warit et ganska starkt och frodigt barn. Af detta Exempel förfaller ock den tankan, som skulle alla barn i denna månad wara sjuka, af den werkan, som Planeten Saturnus kunde hafwa på dem, hwilken jak utom deß, i alla tider warit ansedd, som en gåta. Utom alt detta öfwertygar ock förnuftet om helt annat; ty ju äldre et barn är, ju mera bör det uti styrka och förmåga hafwa tiltagit, så framt ej någon sjukdom, på något sätt, warit härtil hinderlig v).

s) Histor. Philosoph.

t) Medic. Critica, p. 57, 153, 180, 181.

u) Pand. Med. Leg. P. I. Sect. I. Cas. 33.

v) Herr. Ransonnet, i des Dissertation de Abortu, berättar af Mauriceau, i des 255 Observat. p. 129, det denne store Mannen, som öfwer 30 år, utöfwat Barnmorske-Wetenskapen, funnit, at intet barn, som blifwit födt i den 7:de månaden, öfwer 7 dagar lefwat: Men deremot, at öfwer hälften af dem, som tilkommit i den 8:de, warit friska och wid lif behållna.

§. 49.

I anseende til föregående, bör intet twifwelsmål förekomma om barns lagligheт i den nionde månaden. I början af detta Capitel, §. 34. och pag. 84 är omtalt, huru Barn wid en och samma tid kunna födas med olika utseende, det ena kan se friskt, qwikt och fulkomligt ut, et annat åter uselt, och liksom ofullgångit. Efter Swensk Lag hafwer sådant intet at betyda; endast Barnet är kommit af ägta säng: (pag. 127). Men efter Tyska Lagen är det helt annorlunda; som förr är nämnt; emedan en Far ganska lätt, wid et sådant tilfälle, kan gå miste om arf efter sit barn, deråst en sådan sak ej blifwer förklarad och uplyst. Detta afgör sig sjelft derigenom, om Barnet med fulla och fullkomliga lemmar blifwit framfödt, och således fullmoget, fast swagt och uselt, at ej mera felas, än styrka och behörig storlek, hwilken brist å modrens sida kunnat härflyta, om hon warit sjuklig, m. m. eller ock å barnets, (§. 5). om det i moderlifwet warit sjukt.

§. 50.

Om barns laglighet i Tionde Månaden (Mensis Lunaris) lärer aldrig blifwa

wa någon twist: Men huru det förewetter med dem, som i den 11, 12 och 13 födas, derom upkommer en angelägnare fråga. Wid beswarandet af denna, bör hjelpreda sökas uti hwad här ofwan, i denna sak, anfört blifwit. Wißerligen wore det emot all Lag och billighet, om et olagligt Barn årnår de förmåner, som endast et lagligt rätteligen tilhöra.

§. 51.

I början af detta Capitel är fråga wäkt om den rätta Födelse tiden, och uti den 36 och 45 §. §. är den afgjord; emedan Observatores funnit, det den merändels inträffar wid det 10 så kallade Tributum Lunare, då Qwinnan för tionde gången får sin räkning. Lägges nu det härtil, som wid sena förloßningar är anmärkt (§. 39), det Naturen wid förenämde tid warit färdig, at afdrifwa Fostret, men för mellankommande orsaker, likwäl derifrån blifwit hindrad; så winner denna mening ännu mera styrka. Hippocrates tildömmer wäl et barn i sjunde månaden alla de rättigheter, som Tyska Lagarne det tildela; men deraf fölgde icke, at det wid sin behöriga tid war framfödt, hwilket

ket deß många omogna kännetecken fulkomligen tilkänna gifwa. Tilförne är omtalt [§. 38], huru det almännaste bewiset til fruktsamhet har warit, och ännu är, Månadsreningens uteblifwande, jemte andra tecken. Om nu qwinnan straxt efter den samma, blifwit rådd; århålles häraf 3 a 4 weckors öfwerskot, som uppå dennna räkning kan tilskrifwas. I anseende hwartil den högsta påökning af tid, som här kunde tilläggas, wore deße 3 a 4 weckor, eller i den ellofte månaden, uti hwilken den berömde Medicus, Petrus Aponensis tilstår sig wara född: Dock bör härutinnan brukas all warsamhet och försiktighet, då uplysningar och underrättelser först hämtas om alt, hwad hos Qwinnan har kunnat förlänga deß Förloßnings tid, med andra omständigheter, som härwid kunnat yppa sig. Alt derföre, emedan en Läkare öfwer detta ämne, som oftast kommer at döma, såsom när en Enka, efter sin mans död, i tolfte eller trettonde månaden, faller i barnsäng, huruwida det Barnet då är äkta eller intet; är nödigt, det han ock icke underlåter, at skaffa sig kunskap om Mannens tilstånd tillika, om han för sin död,

wa-

warit mycket sjuklig, på långre eller kortare tid, hwad sjukdom han dragits med; och ifall han dödt under sin bortowaro, frågas, wid hwad tid han reste bort? Så bör ock Enkans belägenhet, wid Mannens död, utforskas, om hos henna redan förspordts sådane tecken, som utwist, det hon då redan warit hafwande. [§. 41].

§. 52.

Sedan detta förutgådt, kan det swaras til följande Frågor: 1] Om det Barn, som födes i 7:de månaden efter Fadrens död, och modren är känd för ärlighet, har kommit af äkta säng? Frågan i sig sjelf hafwer mera afseende på den Tyska, än den Swenska Lagen. Och som Hippocrates, med flere, så wäl Juris Consulti som Medici, den samma faststält, följer ock, at den äfwen nu måste bejakas.

2] Om Modren dör, under en swår barnsbörd, såsom af störtning eller annat; men Barnet framfödes med lif, fast det straxt derefter dör, äger då Fadren rättighet, at ärfwa sit barn? Ja, om det kan bewisas, at det här i werlden werkeligen lefwat.

3)

3) Om et Barn blifwit skurit utur sin Moders lif, månne det kan sägas lagligen wara tilkommit? Och om det skulle lefwa, månne Fadren, efter deß död, får det samma ärfwa? Ja, wißerligen; ty Terminus Partus, eller den naturliga Förloßningstiman är nu för handen, och barnet fullgångit, samt fullkomligt: Men, för at frälsa så wäl deß, som Modrens lif, är det på sådant sätt ifrån Modren uttagit.

4) Om et barn födes med en sådan kropps beskaffenhet, at med wißhet icke kan fastställas, til hwad kön det hörer; frågas, om det får njuta Lagarne til goda? Ja: framtiden skal wisa, til hwilketdera slägtet det hörer, helst etdera gemenligen måste råda.

Skal wäl et Monstrum kunna förklaras för lagligt, och således af Lagarna winna skygd? Ja, ty det är en Människa, fast wanskapad, samt i sit slag den enda: Och gå Medicinæ Legalis Scriptores så wida härmed, at om det allenast hafwer människo-hufwud, så bifalla de detta. Dock tyckes härwid böra erindras, at, enär et sådant uselt djur ärhåller så mycket, som det til sin förnödenhet kan betärfwa, bör deß rätt icke sträcka sig widare.

§. 53.

§. 53.

Som flera saker med Partus, (Börd) tros hafwa gemenskap, såsom Partus Suppositus, enär en qwinna gifwer ut en annans barn för sit eget, och Superfœtatio eller tillökad börd; så wil jag jemwäl bägge deße härstädes öfwerwäga.

§. 54.

Egennyttan, som är en driffjäder til hwarjehanda försök, at, i timelig måtto förbättra sina förmoner, har lärt en del listiga Qwinnor den konsten, at, enär de se sig wara stadda utan hopp om lifsfrukt med sine Män, så, til bibehållande af det goda de sins imellan hafwa förwärfwat, förställa de sig, straxt efter deß död, som woro de hafwande; och när de uträknat förloßnings tiden, förskaffa de sig hemligen en annans Barn, efter hwilket de sedan lägga sig likasom i barnsäng. De börja ock stundom, medan mannen ännu lefwer, at sålunda skicka sig, sedan de förmärkt, at des lifsslut ej är långt borta. Om det härmed så förhålles, skönjes lätteligen, om de straxt blifwa undersökta; ty barnsängar lemna altid säkra sporr efter sig. x). Men dröjes härmed, kan för

x) Se §. 30.

alt frit få passera, och et behagligt tilfälle blifwa för en så sinnad Människa, at utan åtal, uppföda en annans barn för sit eget. Skälet, som härwid gemenligen nyttjas, at göra denna sak så mycket mera trolig, det Sonen skal likna Fadren; och Dottren likna Modren, är så swagt, at det knapt bör nämnas; ty ibland träffar det in, ibland intet y). Til utrönande hwaraf, åfwen intet är nödwändigare, än en utan drögsmål företagen besiktning. Barnmorskan tilkommer ock med ed at fästa, det Barnet, som uppwises, är af Enkan födt; och böra derjemte den eller de Personer, som henne wid detta tilfället betjent, angifwas för at höras, huru härmed sig förehåller. Stundom kan det ock händа, at en Enka, efter sin Mans död, föder et dödt Foster, och när det är förbi, säger hon sig ännu wara med et barn til, hwilket hon ock framföder, och i så måtto warit med twänne, då med det senare kan wara et understuckit werk. Barnmorskan med betjenin-

y) Den, som härom wil närmare blifwa underrättad, kan läsa Gregorii Horstii Liber, Giessæ 1619 Edit. in 4:to, de Caussis Similitudinis & dissimilitudinis in fœtu, respectu Parentum.

ningen skola häruti på samma sätt gifwa den säkraste underrättelsen. Elljest plägar ock frågas; Om möjeligt är, at sedan en utaf twillingar blifwit dödfödd, om den andra derefter lefwande kan födas? Swaras, at möjeligheten deraf bestyrker en daglig årfarenhet; och besannar detta åfwen Plinius z), när han säger, det en qwinna wäl kan wara hafwande med twillingar, men den ena af dem först bortgå, som et missfall; den andra åter qwarblifwer i moderlifwit, til behörig tid: då samma fråga åter kan göras, om det senare är modrens egit eller icke? Ja, om teckn dertil wisa sig. För öfrigt är en sådan Casus rätt sälsam; ty med missfallet plägar gemenligen det andra göra följe.

§. 55.

Föregående händelser hafwa gifwit anledning til den tankan, enär längre tid imellan twånne barns födsel utgår, det en Qwinna med et annat Foster å nyo kan blifwa wälsignad. (Superfœtatio).

§. 56.

Denne mening, har blifwit af Observatores på olika sätt, ansedd, dels så-

H som

z) Hist. Nat. Lib. VII. Cap. 10.

som möjelig; dels såsom omöjelig. De af den senare tankan, sluta til omöjeligheten deraf, at som inre modermunnen, strart efter skedd aflelse, sig så tilslutar, at ingen ting igenom den kan inkomma, så måste följakteligen, et sådant föregifwande, wara aldeles ogrundadt: Men de förra bygga sit omdöme på årfarenhet, som flere gånger, efter deras utsago, träffat in; och hafwa deße både Hippocrates, in Libro de Superfœtatione, och flere, som Teichmejer, pag. 75, i sin Medic. Legali, uppråknar, på sin sida: Men Hebenstreit, med andre, förfåktar motsatsen, i sin, Anthropologia Forensi, pag. 207; hwarest han bewisar orimligheten, på det sättet, at sedan et Foster förut blifwit i Lifmodren inneslutit, kan icke en ny Embryo efteråt conciperas, emedan den förras moderkaka måst skal intaga hela inre sidan af Lifmodren, och således ej lemna rum för den sedan tilkommande. När det jemwål befinnes, at lifmodren efter skedd conception, slutar sig wål omkring sin århållna Embryo, hwarigenom de så kallade Tubæ Fallopianæ öpningar ock måste tilslutas, at ingen ting kan igenomtränga eller

hin-

hinna til äggstocken; utan som Ovum, ökas uti sin storlek, så måste och deße, mer och mer tilstoppas.

§. 57.

Sammanhanget af detta, är för en Domare så mycket angelägnare, at känna, som rättegångar, i detta ämne, altid äro swåra och inweklade; Til Exempel, när en Enka på rättan tid först födt et barn, med hwilket hon säger sig af sin Man wara rådd; så framföder hon sedan, flere weckor, eller Månader derefter, et annat, hwartil, i anseende til tiden, den aflidne Mannen icke bör anses för Far; utan föregifwes då det detta senare måtte wara en tillökad börd, på det intet twifwel måtte gifwas om Enkans kyskhet, och följakteligen icke eller, at det barnet kommit af oäkta säng. I anledning häraf bör således först frågas: Om en tilökad börd är möjelig, eller ock intet? Sedan otwifwelaktigt är, at af twillingar den ena kan wara frodig, qwick och til alla delar fulkomlig, den andra däremot usel, eländig och swag, antingen i brist af föda, eller sjukdom; så måste deras tanke igenom detta mycket förswagas, som påstå möjelighe-

heten härtil: Hwaremot deras mening som gynna motsatsen, bestyrkes af Herr Harres lära a), at den inre modermunnen härunder icke aldeles slutar sig: Men detta deciderar intet til en fullkomlig görlighet; ånskönt ock tilägges, hwad Valdtschmidt b), i sin Dissertation säger, det modermunnen, wid bägge könens sammangång, öpnar sig; och skal detta besynnerligen hända de fullblodiga, uti hwilken tanka flera med honom instämma, som ses af nyßnämde Dissertation. Det rådes wäl, at man bör hafwa afseende på tiden, inom hwilken hwar och en blifwer född; men det samma kan ju hända Twillingar, som jag ofta påmint, at den ena födes förr, och den andra senare? Och kommer mycket an på den senare, at den ej tilkommer utom all behörig ordning. Gemenligen hålles det före, at den tillökade börden, såsom omogen, antingen död straxt kommer til werlden, wid samma tilfälle, som det rätta Fostret födes, eller ock, at den sedan wäl lefwande födes; men dör straxt derefter. Den plägar ej afbida den rätta födelse-tiden; utan efter Laurentii och

a) Dissertat. citat. §. XXVII. P. 14.
b) Dissertat. de Superfœtatione falſe prætenſa

och Bartholini Observationer, förut bortgår, såsom et Missfall.

§. 58.

Den snälle och mycket förfarne Lif-Medicus von Hoorn, uppgifwer wäl tecken på den, som med tilökad börd, å nyo blifwit hafwande, nemligen at hon, för andra gången, får matleda och upkastning, och spörjes gerna hårhos flera tecken tillika, som en hafwande måste widkännas. Buken börjar swälla fortare än tilförene, hwilken ock uti 2:ne delar blir fördeld, sålunda, at hon i den ena sidan blir tjockare, än i den andra: Uti den tjockare känner hon förr och starkare rörelse af lif, än uti den mindre. Han säger ock derjemte, at ehuru deße teckn äro osäkre, så kunna de dock gifwa Jordegumman eftertanka, at wid en sådan händelse se sig wäl före. De twänne af honom gifne berättelser, den ena om en hustru i Amsterdam, som inom fyra månader twänne gånger låg i barnsäng; den andra tagen af Harvæo, om en Kammar-Jungfru i England, som inom trenne månader, twänne gånger aflat, förtjena anmärkas, äfwen som den, hwilken han anförer om Jordegumman Hustru

Cha-

Catharina Wendtin, som i Luneburg emottagit fulgångna Twillingar, jemte det tredje barnet, som war något mera än halfburit.

§. 59.

Ehuru jag hafwer al aktning för den mycket årfarna, Lärda och wida berömde Lif Medicus v. Hoorn, som synes wilja bestyrka möjeligheten af tilökad börd, medelst de kännetecken, som efter twå eller tre månader, hos en Qwinna å nyo yppa sig, lika och enahanda med dem, wid förra gången, när hon blef rådd; så måste jag dock, efter min öfwertygelse neka möjeligheten däraf. Detta uplyses genom närmare undersökning, då det finnes at den förmente tilökade börden måste infallit inom den tid, at den rättare bör hållas för twilling, än något annat; och blifwer detta så mycket tydeligare, om längre tid framskridit efter den döda, at icke den åter kan hållas för deß rätta far. De, som påstå görligheten häraf, säga, at den måste ske i de första främsta månaderne, efter första aflelsen, emedan den redan århålna Embryo ännu är liten; hwartil den 20, 30 eller 40:de dagen, ja ibland den 60:de, understundom föreslås: Ja, och ibland tilslå de längre tid; hwar-

hwaruppå, af Stalpart van der Viel en Historia c) anföres, om en adelig Enka, som war hafwande efter deß Man, och blef öfwerfallen af deß anhörige, hwilka i början wiste sig wara til henne komne, at beklaga deß sorg; men ej långt derefter springa de på henne, och från deß sida, med wåld, taga alla nycklarna til alt, som fants inlåst i huset. Enkan förskråkt och förargad öfwer detta, rifwer sig i hufwudet, och skriker öfwer den medfart, som henne öfwergick: Efter några dagar föder hon en dödfödd Goße; hwarefter samma anhörige dela sig imellan den Aflednas qwarlefwor. Oaktadt detta, smalnade icke deraf hennes buk, som dock naturligen bordt ske. Hon reser til et Bad, Baden bey Einfal am Rhein kalladt, för at derstädes rådföra sig med en Läkare. Hwad händer? Dagen efter hon ditkommit, får hon barnwärkar, och sedan hon fådt sig en Barnmorska, föder hon en wacker och frisk Goße, som Åtta månader efter Fadrens död, och på den Tolfte weckan, efter den sednaste barnsängen, blef lyckeligen framfödd,

c) Cent I, Obs. 74, tagen af D. S. Vire, si Theatro Magno Dulcium atqve Utilium Historiarum, Cap. 61, p. 433.

född, de förra Arfwingar til mycken grämelse och oro. Jag lemnar alt detta i sit wärde; men som nyare uptäckter bestyrka, det i Lifmodren, strax efter conception, samlar sig en wätska, som med tiden, och efter hand tjenar til föda för det tilwärande Fostret; så måste den, til följe, af hwad jag i §. 54 och p. 104 anfört, hindra en ny fœcundation, hwilken, om den i Lifmodren qwarhålles, nödwändigt fordrar deß närmare tiltäppning eller slutning d). Många Ca-

d) Här bör således tilses, det Observatorernes upfinningar blifwa med hwarannan jämförde och öfwerensstämmande. Uti §. 28 p. 110, är berättat, det moderknappen altid är öppen hos dem, som fått barn; så mycket, at en half eller hel nagel i den kan införas, antingen de äro hafwande eller intet. Herr Harres påstår, det Lifmodren wid conception ej aldeles tilslutes. (§. 57). Herr Valdtschmidts mening läses §. 57 p. 116; hwilket alt tyckes öfweränｄa kasta tankan, om samlingen af Limpha i Lifmodren; emedan den der då ej kan bibehållas, utan måste rinna bort, så fort den ditsamlas. Men här är at märka, det hos en förstföderska är moderöpningen altid tilsluten; men hos den, som födt barn, är den litet öppen [§. 30] hwilken dock den der befinteliga Mucus tilstoppar; och sluteligen, at så fort, som nämnde Limpha framsilas, drager den sig in igenom

Casus wisa, det aflelsen warit möjelig; ehuru den yttre som inre moderöpningen med en hinna, eller något annat, warit tiltäpt; hwarom kan läsas Regnerus de Graaf e), och Beckers Tractat f), som i så måtto tyckas bestyrka Superfœtations möjelighet: Dock säges, at deße warit Cribratæ, eller med många fina hål igenombårade. Men hwem kan wål, i sådan händelse, utwisa gångarne, så för halitus Spirituosus Seminis, som Vermiculi, om de, som många hålla före, wore orsaken. Imedlertid går det ej an, at sluta wißt af blotta Præsumptioner och möjeligheter.

§. 60.

Til slut kommer at afgöras, hwilkendera af twänne eller flera tilkomne barn, antingen framfödda naturligen, eller ock med konst utur moderlifwet

H 5 hem-

foster hinnorne til Fostret, at en liten eller ingen wätska til slut blifwer öfrig.

e) De Organ. Genit. Mul. P. 52, sq.

f) Paidiokt. Incnlp. ad Servan. Matrem. Professor Rehfeld i Greifsvald menar, at denna Liqvor utsilas antingen ifrån Moderkakans botten eller Fosterhinnornes rör, och sedan dunstar in i cavitatem Amnii, igenom deras minsta porer.

hemtade, bör äga förstfödslo rätten. I stöd af hwad den Helig Skrift i denna delen, Gen. 38: 26, föreskrifwer, skal den samma förstfödslo-rätten tilhöra, som först öpnar moderlifwet, eller som först kommer til werlden: Hwarföre ock Barnmorskornes skyldighet är, at i detta fall sådant iaktaga: Men skulle, emot al förmodan, detta af henne blifwit wårdslösat, eller af annan orsak förgätit, blifwer största swårighet, om icke aldeles omöjeligt, at den sedermera med wißhet kunna utwisa; Utan kommer det då an på Föräldrarnes wälbehag, ibland på Anhörigas godtycko, stundom ock på Domarnes beslut, at någondera af deße dertil utnämna; emedan fägring, styrka och storlek, som i almänhet tros wara hos den förstfödda, ej härutinnan gifwa något wißt skiljemärke. Men, när barnen äro lika för sig komna, som dock sällan händer, och känneteckenet på den förstfödda, är likaledes förloradt; kan denna sak, antingen på föregående sätt, eller igenom lottning, blifwa bilagd. Hwad åter beträffar de Barn, som af Moderlifwet utskäras; så bör det äga företrädet, som först blifwit utskurit, och ej det, som står födslen närmast;

mast; ehuru det kunde tyckas, at detta senare naturligen först bordt födas: Men så är at merka, det många förändringar med Fostrens ställning deßförinnan kunna förefalla.

Femte Capitlet.

Om Barna-Mord. (*De Infanticidio*).

§. 61.

Barnamord kallas det, når lifwet blifwer et Foster afhåndt, antingen, medan det ännu är i moderlifwet, eller under wågen, når det skal födas, eller sedan det blifwit framfödt. I anseende hwartil, och Domaren, wid ransakning öfwer et dödt Foster, först och främst plågar göra följande twänne Frågor; nemligen: Om Barnet lefwande eller dödt til werlden kommit? Sedermera, om det med wåldsam hand blifwit dräpt? Ehuru med fullt skäl modren icke kan beskyllas lagt wåldsam hand på deß Foster, når hon i löndom, eller på afskilt rum framfödt det samma, hwarest det blifwit lemnadt utan wård och skötsel, och således omkommit, så gifwer dock detta modrens förhållande

de närmaste anledning til mißtanka, samt nogaste undersökning och granskning af alla härwid förekommande omständigheter och tilställningar, så wäl som laggrant skärskådande, huru barnet finnes beskaffadt. En wederstyggelig håndelse faller mig i sinnet, som Albertus g) berättar, om en Qwinna, som, när hon skulle föda, gick och satte sig på afträdet, och barnet drångtes i smutsen.

§. 62.

Så framt med wißhet skal dömas i frågan, om Barnet blifwit lefwande eller dödt födt, är nödigt at weta kännemärken, så wäl til det förra, som senare. Det förra utwisar följande.

1) Om barnet är fullgångit, hafwer naglar och hår, samt sin behöriga långd och frodighet.

2) Om nafelsträngen är fast, saftfull, frisk, knölig och hwit.

3) Om Barnet har en liflig ljusröd färg, fasta och köttfulla lemmar. Om det wid födslostunden kåns wara warmt, och om en fragga stått för deß mun. 4)

g) Tom. IV Cas. VII P. 223. Tom. V. Pag. 125.

4) Om blodet förrunnit Barnet igenom nafelsträngen, då alla de större blodrören tillika med hjertekamrarne äro uttömde, och alla inelfwor bleka: Om det utanpå hafwer blånader, eller om blod på något ställe synes indrifwen eller stockad.

5) Efterfrågas Qwinnans omständigheter, så wäl för födslen, som huru hon sig, hela tiden förut, har skickat: Om födslen warit naturlig eller ej.

6) Om det befunnits, at Barnet, så wäl förut, som under barnsnöden, rört sig: Om på Fontanellen och i nafelsträngen känts någon rörelse eller puls. Om förlosningen warit lätt; och om nafelsträngen icke gjordt någon olägenhet wid födslen.

7) Om moderkakan gått lätt bort efter födslen: Om den warit frisk, uppöst och alt igenom fyld med blod.

At Barnet i moderlifwet redan är dödt; räknas först såsom bidragande, om Modren gjordt något oförmodligt fall öfwer qweden, blifwit stött eller sparkad, eller om hon sjelf med wilja kastat sig ofta til jorden, eller sprungit neder af nå-

någon skulle eller trappa, med mera h). Sedermera om hon haft någon långsam eller håftig sjukdom, eller ock stark sinnesrörelse, såsom wrede, eller oförmodelig förskräckelse i). Hit kan ock föras, när barn dö af sig sjelfwa i moderlifwet, af ryckningar, slag, fallandesot, eller andra sjukdomar, då modren förut känner en owanlig rörelse, spritningar och sparkande i lifwet k), hwarefter all rörelse af fostret, på längre eller kortare tid, hos Modren upphörer, bröften blifwa slappa, och mjölken flyter ymnigt utur dem: Sinnet är nedslagit och sorgbundet: Hon blifwer iskall öfwer buken, at den med möda står at uppwärmas, hwilken ock slappas samt smalnar, besynnerligen wid nafelen och ådrorne, och Lifmodren sänker sig neder åt födslen. Hwarföre tryckning och trångning, både på stohlgång och Blåsan härigenom förorsakas. När hon wänder sig, känner hon, liksom et stycke kött, i en kasse wältrade sig, ifrån den ena sidan til den andra. Blifwer fostret så länge qwar, at det börjar at

h) Se Cap. III, §. 18.

i). Cap. III §. 17 & 18, Pag. 27, 28, 29.

k) Duetz Differt. de Morb. Fœtus in Utero.

rutna, förloras matlusten, och ser Qwinnan gulblek ut: Ögonen sänka sig in, blifwa mörka och dunkla; Hon får kräkningar, elak anda, rysningar, oordentelig Feberrörelser, yrsel, swindel, dåningar, hjertångslan och hjertklappning, med matthet; sofwer oroligt; fläckar slå ut på kroppen, och en swullnad sätter sig i fötterne. Efter hand börjar en elak lukt förspörjas, då Hustrun lyfter up täcket, i synnerhet, sedan hinnorne brustit. Excretionerne äro oordenteliga. Ibland har hon swårt wid at kasta watnet, ibland stadnar det aldeles af, och ibland är hon förstoppad. Ändteligen om detta warar länge, löper håret af henne, och til slut, efter en förutgående Twinsot, fastnar hon för en långwarig tärande Feber; Och börjar någon kortare eller längre tid förut, sedan hinnorne brustit, en stinkande och förrutnadt wätska at afgå, som liknar den Ichor Putridus, som rinner utur halsen på döda, eller som följer på döda kroppars förmultning, hwilken ock strax wid hinnornes bristning kan utflyta, då den är i watnet inblandad l). Om hon ej snarliga blifwer

l) Om en grönaktig orenlighet, utan någon

wer förlöst, måste hon sätta lifwet til, så framt ej Naturen, igenom sina underbara wägar, befriar henne derifrån. Många kunde sig föreställa, det en, uti sådan belägenhet stadd Barnaföderska, ej annat hade at förwänta, än en swår förlosning, hos hwilken ock understundom någon starkare blodflöd förutgåt, eller ock med förlosningen infallit; går det dock, understundom härmed mycket lätt, endast barnet är rätt ställdt. Ibland faller moderkakan först ut; ibland et stycke af nafelsträngen.

§. 63.

Sedan af upräknade tecken blifwit kunnigt, om et barn lefwande eller dödt kommit til werlden, samt tillika är tilkännagifwit, huru Modren finnes beskaffad, då fostret i deß lif dödt; så följer i ordningen, at beskrifwa et barns utseende, då det dödt i dagsljuset framkommit. Wid första beskådandet ses, om det har spåda lemmar eller intet, är moget eller omoget. (Partus maturus eller Præmaturus m)

2)

särdeles luckt, wisar sig igenom barnets stolgång; så är det ej något pålitligt tecken, emedan det kan wara Meconium som afgår, då Barnets buk af något blifwit tryckt eller klämd. Se p. 28 in Not.

m) Cap. 3, §. 23.

2) Sedermera, om det länge warit dödt i moderlifwet, är det ej stelt eller styft, utan til skinnet slakt, skrynkligt och sladdrigt; til utsikten blekgult eller blåaktigt. Är Barnet fullgångit och wid lif, ser skinnet ljusrödt eller brunaktigt ut, men är det ej fullgångit, mörkrödt.

3) Liknar deß gestalt mera en åldrig Månniska, än et Foster. Buken är först ihopfallen, men gäser strax up med hela kroppen, och är mjuk. Blå fläckar eller små trinda prickar af åtskillig färg sticka sig ut i hullet. (Principia Putredinis). Af samma grund är hjernan lös, fluctuerande och såsom upblottnad. På kroppen synas inga blånader, (Ecchymoses) utan allenast som gropar, liksom efter någon tryckning.

4) Kaflas eller löper skinnet låt utaf, under handterandet n). En mer eller mindre rutten blod, med otäck färg, flyter ibland utur åtskilliga öpningar, af kroppen.

5) Är nafelsträngen, strax efter födslen wek och slapp, samt til utseen-

n) Yttersta huden skiljer sig ifrån den underliggande, säger von Hoorn, som skalet af et kokadt päron.

det gulaktig, skrynklig, blåaktig, saftlös, murken, stinkande, af särdeles lukt, eller nåstan aldeles förrutnad o). Hjertat, och de öfriga blodrören, fylda med blod, som är tjock, eller grumlig, eller rutten. Fontanellen är af sig sjelf ihopfallen, utan teckn til någon föröfwad wåldsamhet; hufwudskåls-benen mera mjuka, och mindre sammanhängande, hufwudbenens kanter hwassa: De ramla som tråskedar, då de widröras, som von Hoorn utlåter sig i sin Jordegumma. Men blåsan tom, och stohlgången står öppen och utwidgad: Wid framfödandet förmenes Becket, efter de gamlas tanke, gå bort, antingen förr eller under förlossningen p); och hafwa de Nyare jämwäl anmärkt, det de gröfre tarmarne, wid en sådan belägenhet, warit utan Excrementer. Fosterhinnorne uppblötnade, och moderkakan straxt efter förlossningen, mörk, swart-

o) Zittmaani Medic. Critica, Cent. IV Cas. 35 p. m. 915? Denna ändrar snart sin färg; emedan han af tilkommande luft lätteligen förrutnar.

p) Mauriceau har wist oriktigheten häraf. Se deß Tractat Von Kranckheiten Zwangerer und Gebärenden Wibspersonen, Lib. II. Cap. 13, p. 194.

swartblå, upplöst och mycket stinkande q). Ändteligen kännes barnet kallt, då det födes fram r).

§. 64.

Et så beskaffadt Foster, har på långre tid kunnat wara dödt i moderlifwet, efter numera är bekant, det foster derstädes länge kunna wara inneslutna, innan de börja förruttna s), som Observatores bewitna t), och äro således säkra at lita på, när Fostret dödt, i ljuset framkommit. Skulle åter Barnet längesedan warit födt, men å sido eller lön lagdt, dock ändteligen påfunnit, äro deße tecken icke tilräckelige, emedan förruttnelsen, som förekommer, utom Lifmodren, liknar mycket den, som oftast händer inom henne, så slutas dock deraf, i denna händelsen, til ingen

q) Häraf kan slutas til anelägenheten, det Moderkakan altid tillika bör besiktigas, om det sig så göra låter.

r) Ammanni Prax. Vulner. Lethal. Dec. VI. Hist. I. Pag. 404. Es wird keine todte geburt warm, sondern allezeit kalt gefunden, es wäre den daß solche in ipso enixus momento sterbe.

s) Är det i sin början, eller i de tre första månaderne, kan det snart upsmälta.

t) Mauriceau, L. c. Obs. 163.

gen ting, utan bör af annan grund utletas, om barnet blifwit dödt födt eller intet. Här kunde frågas, om et barn, som til sista timan warit qwickt, men sedermera sig ej mera rörer, dödt eller lefwande kommit til werlden? Uppå det senare gifwer von Hoorn följande oförnekeliga tecken:

1) Om Barnet förmerkes röra sin tunga, då Barnmorskan i Lifmodren sticker sit finger uti deß mun.

2) Om hinnan öfwer hjeßan ej håfwer sig upp och ned, utan är alt stilla, slak och sladdrig.

3) Om hon ej på något ställe af kroppen kan känna pulsslag.

4) Om, sedan hon fådt rätt på nafelsträngen, den icke klappar eller pulserar, så är barnet dödt födt. Hwem wet icke, at människans lif, sedan hon kommit i werlden, beror uppå Lungans och Hjertats rörelse, det är på andedrägten och blodets omlopp: Således när bägge deße egenskaper brista hos en, som nyß blifwit född, hålles den för död. Ehuru säker denna tanka, wid första påseendet, synes, gifwas dock nyfödda barn, som ofta, efter födslen hållas för döda, men äga dock et swagt lif.

lif u). Altså böra flera uplysande omständigheter wara i beredskap, uppå hwilka denna granlaga sak må grundas; Såsom, at hos barnet, under besigtigandet, straxt efter födslen, befinnes, det blod trängt sig under huslet, stockat sig der, och gjort blånader, eller om den gutit sig i hufwudets, bröstets eller bukens ihålighet: Om kroppen ser blek ut, eller stöter något på blått v): Om blod förrunnit igenom nafelsträngen, och den warit obunden, eller nära afskuren, eller genom sårnader, och alla blodrör warit uttömde af blod: så har

u) von Hoorn, Jorde-Gumman p. 56. Ty om ingen i begynnelsen är tilstädes, som kan wända et illa stäldt Foster, pråßas det ändteligen af wärkarne så ihop, sedan watnet är aflupit, at det omöjeligen kan röra sina lemmar, och derföre dömes och hålles wara dödt; det dock, så liggande i många dagar, ibland lefwa kan.

v) Wid skärskådandet af färgen på Barnets kropp, bör brukas all warsamhet; ty igenom en swår födsel kunna de yttre delarne så förändras, at de icke allenast se blå ut, med lindriga blodstockningar, utan jämwäl hafwa åtskillige färgor på sig. Hos et sålunda dödt Foster är all utwärtes rodnad borta. Men deremot alla inwärtes delar röda, och stå fylda med blod.

har barnet] lefwat. Men om Moder-kakan äger en blekröd färg, och är något derjemte ihopfallen: Om nafelsträngen utfallit för barnets hufwud wid förlossningen, och dymedelst någon stund blifwit klämd; Om Barnet, efter deß död, straxt stelnat, som et Lik; af förrutnelsen jämt uppöst, med gulgröna fläckar, blåaktiga på den sidan det legat; om det fådt någon åkomma eller sår, men bloden ej afrunnit: Ansiktet fylligt, men ser ej skrynkligt eller åldrigt ut, och gifwer en wanlig lik-lukt ifrån sig; Så har det Barnet dödt, antingen förr, under, eller straxt efter födslen, och Modren oskyldig til deß timade död.

§. 65

Med flit hafwer jag drögt, at nämna om tecknet af Barn-Lungans sjunkande eller flytande i watten, som i alla tider blifwit så mycket omtwistadt, och som af en del, wid profwet, om et barn lefwande eller dödt kommit til werlden, för et betydande blifwit antagit. På det jag det angelägnaste, som wittre Män härutinnan skrifwit, måtte förut få tilfälle, at närmare granska, samt sedan gifwa upplysning, huru det ena med det andra bör tilsammans förenas.

Frå-

§. 66.

Frågorne, som i detta ämne göras, äro i sig sielfwa mycket tydelige, och kunna således med all lätthet beswaras; nemligen: Om de Barn, hwars lungor flyta, hafwa de andats utom moderlifwet, och följagteligen här i werlden lefwat? Men deremot de Barn, hwilkas lungor sjunka, hafwa de lefwat utom moderlifwet? Innan något härom kan yttras, måste följande uplysningar först märkas, til ärnående af mera redighet och begrep om sielfwa saken.

§. 67.

Först och främst är onekeligt, det en Människas lif, här uti werlden, består uti andedrägten och blodets circulation; som nyß är bewist, följakteligen måste den, som icke får nyttja begge deße, wara fullkomligen död (§. 62). Men et Barn kan lefwa utan andedrägt, först i sin moders lif, och sedan en tid, efter det blifwit framfödt. Det förra låter sig icke annorlunda göra: Det senare är mera swårighet wid; det händer ändock. Månne det kan sägas lefwa, efter andedrägten är borta? Utan twifwel, fast det intet lefwer et fullkomligt, eller tim-

meligt lif x). Emedan så är beskaffadt, bör ordet lefwa, i fall barnet redan blifwit framfödt, tilläggas, et timeligit lif. I anseende härtil, efter ordet lefwa, ensamt och för sig sjelft, i denna sak, gjordt hela oredan, synes, som borde frågan tydeligare inrättas: **Om de Barn, hwilkas lungor sjunka, hafwa de lefwat et timeligt lif?** Här til swaras: Nej; ty slutsatsen är riktig, och står aldrig at öfweränd kastas, at så snart en lunga drager luft uti sig, så flyter hon; och när det ej skedt, så faller hon til botten. Dock äro flera laggranna omständigheter, som tillika böra komma i öfwerwägande.

§. 68.

Innan detta winner sin styrka, måste bewisas, det barn kunna lefwa i werlden med et ofullkomeligt, dock ej långwarigt lif: Hwarföre, som bewis på detta, til en början åberopas den Medicinska Facultetens i Vittenberg yttrande år 1684, öfwer Anna Vogtin, så lydande.

Detta kunde wäl ex præsuppositis

x) Et timeligt lif kallar jag det, när en människa lefwer här i werlden, förmedelst andedrägt och blodets omlop tillika.

tis slutas, när en lunga sjunker i watten, at den samma i denna werlden ännu icke dragit någon luft til sig; Men deraf följer ej straxt, at Barnet derföre warit dödt i moderlifwet; emedan et lefwande Foster, så uti som efter födslen, kan dödas, innan det drager andan til sig. Detta bestyrkes än widare af samma Facultets utlåtande, som Ammannus intagit i sin Praxi Vulnerum Lethalium, p. 428, 429 och 430, samt Zittman i sin Medicina Forensi, Cent. V, Cas. 71, p. 1304 besannar. Von Hoorn lägger detta mera ådaga, igenom Portals 13:de Observation y), då han berättar, at det gick öfwer en half timas tid ut, innan han fick det för händer warande, och efter alt utseende, liflösa Barnet at lefwa, som warit så swagt, at man hos det icke känt hjertats minsta rörelse, eller nafelsträngens klappning, som dock anses, för de wißaste tecken, til lif. Et sådant tilstånd hos barn hafwa flere Barnmorskor erfarit: Denna sak stadfästes jemwäl af Professor Zelleri rön, af år 1691, infört, uti des Dissertation i Tubingen, af följande Titul: *Infanticidas non absolvit, nec*

y) Jordegum. 2:dra del, pag. 38.

nec a tortura liberat Pulmonum in aqva subsidentia, nemligen, at wid ransakningen Qwinnan warit mycket twetydig, om deß Barn lefwat eller intet; emedan nafelsträngen följt hufwudet åt, men sådant oacktadt, har hon dock märkt, det Barnet lefwat: Men ändteligen bekänner hon, at hon sedt det röra sig, då det warit på det yttersta at dö, då det ej förmådt draga andan til sig, förrän hon deß strupa ihopklämde, och Lungorne således måste sjunka. At blifwa förwißad om detta, lärer oß den lärde Professoren Bohnius i Leipzig, et försök på hundwalpar, hwilka om de strypas, innan de draga luft i lungorne, slänga de sig och grina, som hade de Convulsioner, til fult skäl, at de äro wid lif. Öpnas de strax, synes huru hjertat klappar, samt at lungorne äro tjocka och sjunka i watten.

§. 69.

Utom det, at föregående bewisa, det Barn här i werlden kunna lefwa, utan at andas; så blifwer ock tillika rönet om Lungans sjunkande härigenom ostridigt: Men som uti blodsaker all omtanka och laggranhet måste anwändas,

das, bör ännu widare, något om Lungans sjunkande afhandlas, och i så måtto omröras, wid hwilka tilfällen, hon utom deß, nedfaller til botten.

§. 70.

En Lunga sjunker, enär början af luftröret eller wäderstrupen, twärt emot naturligt skick, är ihopawäxt. Det första hafwer Albertus sedt, och at luftgångarne kunna draga sig tilhopa, och aldeles sluta sig til, derom witnar Villisius z) i des Pathologia Cerebri, Cap. 13. Sedermera, om någon Monstreux skapnad finnes hos dem, såsom om de i sin inre substance äro ihopwäxte, och således liksom utan blåsor, eller ock, om de äro så spänstige, at de af luften til ingen del låta utwidga sig. Ändteligen sjunka alla de lungor, som äro förstoppade, hårda, (*Indurati*) fulla med knölar, (*Scirrhosi*) hafwa bölder, (*Vomicæ*) fylda med watten eller slem, (*aqva vel muco repleti*) eller hafwa andra stockningar uti sig af blod eller wahr (*Pus*) eller inneslutne stenar (*Calculi*), som noga bör efterses.

§. 71.

z) Patholog. Cerebri Cap. XIII.

§. 71.

Af detta (§. 70) århålles mycken uplysning wid de tilfällen, när Lungorna befinnas sjunka. Von Hoorn, uti des första Bref til den lärda Archiater Bromell, anförer twänne Casus, som han tagit utur Vallentini Pandectis Medico Legalibus, p. m. 568 och 572, om twänne Barn, som sedan de i dagsljuset framkommit, icke allenast lefwat, utan jemwäl grätit; icke destominдre hafwa deras lungor sjunkit, e. når profwet med dem anstältes. Denne wittre Man tilstår sjelf, at han warit i mycken eftertanka, för at blifwa underrättad, huru härmed förehölt sig, samt at han, efter mycket öfwerwägande, ändteligen fallit på den tankan, at, efter det i den första Historien står, det lefren wid besigtningen befants förderfwad och swullen, (*Hepar corruptum & tumefactum*) så trodde han, at den skulle tryckt ihop lungorne i bröst-Caviteten, at de deraf blifwit härda och ihoppräßade, hwarigenom de kommit at sjunka; och bestyrker han detta sit föregifwande med twänne Casus, som han fådt af då warande Stads-Fältskären här i Stockholm Herr Constantin Scæm,

hwil-

hwilken den första inhemtadt under sit wistande i Amsterdahm, då Her Doctor Rau, Practicus derstädes, men sedan Anatomiæ Professor i Leiden, öpnade en Person, hwilken i lifstiden warit beswärad af en swår andetäppa, som troddes härröra af Empyem, eller et uti bröst-holigheten ihopsamladt wahr: Men wid öpningen wiste sig en aldeles förskämd lefwer, som til sådan storlek war uppöst, at den ihoppackade lungorne, det de ej kunde utwidga sig; hwadan de blifwit så sammanweklade, at de sönko i watnet: Men lefren, twärtemot, sin naturliga egenskap, flytande. Professor Bohnius, för at göra profwet med lungan så mycket mera mißtänkt, tager utur Professor Zelleri, förenämnde Dissertation, et rön om en kalf, som efter kalfningen lefde en half tima, och derunder flåsade starkt och flämtade med buken, som en häst, hwilken warit starkt riden: icke destomindre sönko deß lungor i watten. Men Herr Schrockius a) påstår, at kalfwens lungor warit förderfwade, dels, at den ena Loben warit mycket tjock, och den andra full med myc-

a) Decad. III, Ephemerid. Physid. Med. Germ. An: I Obs. 104, in Schol, Fol, 170.

mycket slem, som hindrat, at ej så myc-
ken luft kunnat indragas, at den ena
kunnat hålla den andra uppe. Af be-
synnerligare utseende äro de Casus, hwil-
ka jag i början af denna paragraphe
berättat von Hoorn hafwa omnämnt,
samt ex Analogia förklarat: Men som
deßa barnens lungor och öfriga inwär-
tes beskaffenheter, ingenstädes äro be-
skrefne, bewisar detta ingen ting: Äf-
wen som Professor Heisters twän-
ne försök, hwilka han infört uti sin
Dissertation af år 1732, De Fallaci
Pulmonis Experimento, icke tjena ho-
nom i des affigt, ty den första Casus
om den Tolfåriga Goßen, som dog af
Lungsot, med Scirrhösa lungor, hwil-
ka i watten föllo til botten, bewisar ej
eller något, utan war sådant en natur-
lig följd af sådana lungor, som jag strart
med exempel skall bewisa; och den se-
nare, om Barnet, som allenast war
20 weckor gammalt, har icke profwet
med den läggranhet, som wederbordt,
blifwit werkstäldt. Den andra Histo-
rien införes här hel och hållen af
von Hoorn; emedan det är en swår til-
gång på deß wackra utgifne arbeten:
För kort tid sedan öpnade Stads Chi-
rur-

rurgus Herr Scœm, uti min närwaro et tre års gammalt barn, som altid warit sjukt, hwars lunga uttagen, sönk straxt som en sten til botten. Orsaken war, at den öfre lungans del war stenhård, och sönderskuren bestod af lutter bölder, stora som erter, med wahr upfylde. Midt på war hon mjukare, och alrangederst, så bred som et litet finger, war hon naturlig, och det samma flöt på watnet. Näst ofwanföre denna remsan, som flöt på watnet, skar jag ut en tärning, så stor som et muskot, som hade sin naturliga blekröda färg, och uti hwilken ej den ringaste hårdhet kännas kunde; icke destomindre war detta lungstycket så compact, at det äfwen straxt til botten sönk. Af deße twänne Historier gjorde jag detta slutet, at emedan lefren på ofwannämnde barn, war wanstäld, förderfwad och swullen; så lärer, utan twifwel, uti lungan warit något Scirrhöst, som warit orsak, det samma lunga sönk, fastän barnet beråttas hafwa respirerat och gråtit, särdeles, som en så liten Condensation eller Scirrhus behöfwes, innan en sådan barnlunga kan sjunka, som af det 3 års gamla barnet ses kan. Det före-

rekommer wäl underligt, huru Scirrhi kunna finnas i lungorna på et spädt barn; Men denna förundran försminner snart, när det besinnes, at detta äfwen så wäl kan hända, som at andra sjukdomar kunna träfla Barn i moderlifwet: När härtil lägges, det Barnet haft sin föda af en sjuklig Moder, som dragits med tjocka och sega wätskor, så bewisar denna omständighet detta ännu så mycket mera.

§. 72.

Huru äfwentyrligt det är för Barnets lif, när nafelsträngen snärgt eller wecklat sig om kring deß hals, och om den af en oförständig Barnmorska sedan tildrages kan hwar och en begripa: Afwenså, när Barnets hufwud wid förloßningen, af en mindre förståndig Barnmorska illa handteras, eller när sådant förorsakas igenom Modrens häftiga rörelser och otjenliga ställningar wid barnsnöden, det wisar en öfwerflödig erfarenhet, oagtadt intet upsåtligt ondt härtil kunnat mißtänkas. Hwad skal wäl då wäntas, när Modren sjelf wid denna stund icke har kärlek för sit foster, och barnmorskan tillika är mordisk, grof och tiltagsen, hwilken icke allenast med flit drager til nafelsträngen, utan ock klipper strax

af

af honom, i fall den med fostret framskridit, dock utan at sedan påskynda förloßningen, samt om hon, under det hon biträder Qwinnan wid förloßningen, gör wåld på Barnets hufwud, under sken, som wille hon hjelpa det fram, eller på andra gudlösa sätt dräper det samma; Månne då Lungorne, som twifwels utan, efter en sådan timad död, sjunka, kunna frikänna en sådan ifrån dödsstraffet? Saken är af högsta wigt, och bör om den, med så mycket större sorgfällighet och ömhet ransakas, på det sanningen måtte komma i dagsljuset; och deße undfå det straff, hwartil de, efter Lag, i blodsaker, gjort sig förtjente.

§. 73.

Den olycka, som nafelsträngen på detta sätt tilsnörd, stundom påförer barnet, den åstadkommes ock ibland andra gudlösa Qwinfolk, på sina barn lika behändigt, då de binda et wästgöte eller binnikeband om barnets hals, just i det samma hufwudet framfödes, hwarmed barnet strart strypes, innan det får andas. En Historia, eller Besiktnings-Bewis, som jag tagit af von Hoorns första bref, p. 14, skall genast

detta bestyrka. År 1714, den 6 November, besiktigades et nyfödt och fullgångit piltebarn, på hwilket befants följande: 1) På wänstra sidan, snedt öfwer refbenen, war et, med blod underlupet, brun-blått strek, som et halft finger långt, och et halmstrå bredt: och strax ofwanför det samma, en blå fläck, som en nagel stor. 2) Naflan, som ej war längre qwarlemnad, än en nagel bred, war obunden. 3) Omkring halsen war det med et binnike- eller wästgöte band, det med wåld war tilsnördt, strypt. 4) Rätt ofwanföre bröstbenet war twärt öfwer halsen, et blodsår, en led af et finger långt, hwilket war gjordt med en knif, och så djupt, at strupen och de stora hjertådrorne woro afskurne, och uti detta såret satt en wel af sammanrullat papper, at förhindra deß blödande. 5) När bröstet war öpnadt, befants lungorne wara hwita och blodlösa, och uti watten lagde sjönko til botten, hwilket wäl plägar uptagas som et wißt tecken, at et Barn är dödfödt, men som man af alla omständigheter, och särdeles af den friska bloden, ej annat kunde förmärka, än at Barnet kommit med lif til werl-

den

den, men at det ingen gång, (som Lungan utwiste), andats, så tyckes det, at hon hafwer bundit bandet om halsen, så snart hufwudet warit framme, och förrän det har wunnit tid, at draga andan åt sig: det ock knuten på bandet tilkänna gaf; emedan den war rätt bak, på halsen; ty et naturligen födt barn kommer med ansigtet nederåt, och med nacken och ryggen upwändt, och at hon sedan, när det war fylleft födt, och hon förmarkte, at det sig än rörde, det med knifwen uti halsen stuckit, etc. Denna Atteft hafwer jag så mycket större anledning at här införa, som, utom det, at den wisar mordet med bandet, jemwäl utmärker, det barnet blifwit födt med lif, hwilket afloppet af friska bloden, hwaraf lungorne hwitnat, beteknade sedermera, at wåld blifwit det påfördt; och ändteligen at det lefwat, utan at andas, som deß rörelser, sedan det tilkommit, nogsamt bewitnade. Sedan så öfwertygande bewis blifwit anförde, at barn kunna lefwa i werlden, och ändock lungorne efter döden sjunka, lärer ej behöfwas, at bifoga den händelse, som Ammannus, in Praxi Vulner. Lethal. Decad. 6, Histor. I. p. 430, be-

råttar, om små och ofullkomliga foster, som stundom födas som et ägg, med watten och efterbörden uti hinnorne inneslutna, och lefwa så en liten tid utom Modren, utan andedrägt, til deß hinnan uppklippes.

§. 74.

Wid slutet af denna fråga bör korteligen den tanka, som warit och ännu torde finnas hos många, afgöras, det förrutnelsen, som efter allmän mening tros, både lätta och göra en krop glesare, än wanligt, måste wålla, at barnlungan flyter, deråst likwål erfarenheten stadfäst, det hon åfwen då sjunker. Physico-Hydrostatiska Experiencer tyckes, wid första påseendet, detsamma wederlägga. Ja, von Hoorn har åfwen sielf, i början warit osäker, huru han detta begripa skulle; hwarföre ock wid det tilfället han i Högloft. Kongl. Hof-Rätten förklarade sig öfwer en Attest, som af en Fältskär war gifwen öfwer et barn, hwars lungor wid försöket flöto, och följakteligen af Fältskären blef dömt, at warit lefwande födt, hwartil dock modren med all häftighet nekade, han föll på den tankan, at sedan af ransakningen inhämtades, det Barnet

net i hela twå månader warit dödt, samt förwaradt i et skrin, i et warmt rum, at gäsning häraf i kroppen blifwit förorsakad, hwartil den warma årstiden, ifrån Maji månads början til Junii månads slut, bidragit, det förrutnelsen härtil warit skulden, hwilket han igenom försök, framdeles lofwade wilja utröna b). Men han ändrar denna sin tanke sedermera, i stöd af de wackra rön, han fick tilfälle at anställa, och hwilka äfwen här förtjena sit rum. Det första ses i det första brefwet, hwarest han berättar sig tagit et lungstycke af et Barn, som han war försäkrad om, ej lefwat utom moderlifwet, hwilket han wid hemkomsten lägger uti et glas med watten. Detta låter han stå i warma kammaren i twå månader, til deßalt började stinka och lukta: men det

b) Til denna tanka föranlåts han af händelsen med drunknade Människor eller djur, hwilka altid först sjunka, då de lefwande drunkna, men flyta upp, när de börja förrutna, äfwen som en förrutnad död kropp kastad i watten, flyter straxt. Besynnerligt är, det en karl, wid sådan olycka, flyter på ryggen med upwänt bröst, och en Qwinna åter på buken, och wänder ryggen up. Se von Hoorns 2 bref til Arch Bromel p. 11

det oagtadt, blef lungstycket ändock på botten liggande. och flöt ej upp. Sedermera tog han et lungstycke af et dödfödt barn, som han bandt i en flik af en oxblåsa, och lät det ligga twå månader uti watten, nemligen så lång tid som det Barnet, hwarom uyß är talat, för besiktningen legat hade. När det några dagar deruti blifwit förwaradt, wardt knytet af gäsningen en gång så stort, som det förr war, och blodet trängde sig ut genom blåsans pori eller swetthol, at watnet wardt helt blodigt och rödt; men det flöt ej upp, utan blef liggandes på botnen. När nu de twänne månader woro förbi, och han wille taga lungan utur blåsan, at försöka, om hon skulle flyta, fant han både blåsan och lungan i slarfwor sönder, och som mäst förgångit, liknandes mera en mucus eller mucilago, än en lunga, det, likasom det förra, sank til bottnen. Men som han sig på detta försök ej förlåta kunde, så anstälte han samma försök för andra gången, med et ofullgångit barn, som han på Embetets wägnar besiktigade: Och at göra detta profwet försiktigare, låt han detta ligga med blåsan allenast i 14 da-

gar

gar uti watten; men det wardt, lika-som det förra, en mucus, och flöt in-tet upp. Åter besiktigade han et död-födt barn, och bandt et stycke af deß lunga uti en blåsa, och när det hade legat tre dagar uti watnet, tog han det derutur; på det ej det samma ho-nom hända skulle, som med de twänne föregående, och låt det ligga 24 timar utan watten. Lade det då åter deruti, at det ej aldeles skulle förtorka. Et par-dagar derefter, tog han det åter upp derutur, och fortfor dermed sålun-da, til deß det aldeles stank som et as: då öpnades blåsan, lade lungan i wat-ten, och hon sank til bottnen, likasom de föregående. Och ehuru von Hoorn kunde af deße rön äga nog säkerhet, at en lunga igenom förrutnelse ej kan bringas at flyta, så war han dock ej nöjd dermed, utan önskade, at få gömma et dödt barn sålänge, til deß det kommit til sin högsta förrutnelse, och då lägga lun-gan uti watten, som ock för honom träf-fade in, i det, at twänne barn förekommo, det ena af en Fältskär tilförene besiktigadt och sedan begrafwit; men det sednare be-siktigadt af honom sielf. Efter trenne månader, för imellankommande omstän-

digheter, gräfwes det förra barnet åter upp, och besiktigades å nyo. Den öfwerskickade Attesten lydde, det lungan på den ena sidan om hjertat war corrumperad och ruten; på den andra sidan ännu hel och oskadd. Den förra eller den rutna delen, hade uti watnet sjunkit, men den friska och oskadde på watnet flutit. Hwaraf följer, at förruttnelsen ej kan förorsaka, det en sjunkande lunga åter måste blifwa flytande, utan twärtom en flytande til at sjunka. Då denne händelse war knapt förbi, besiktigade han, på Embetets wägnar, et nyfödt barn, som för sin spädhet tycktes ej wara fullgångit. Detta barn war utur sjön uptagit, och hade der en god tid redan legat, ty hufwudet war så mjukt, at benen föllo ifrån hwarandra, som hade det warit sönderkokat. Hela ansiktet, med fingrarne, woro af fiskarne upätne, och det stank som et ruttit as, at det nogsamt war i sin största förrutnelse kommit. När bröstet öpnades, för at göra prof med lungan, och det befants, at hon sank, lät han, at ej blifwa bedragen, twänne särskilte stycken taga utaf henne på den högra, och twänne på den wänstra sidan om hjertat, och lade

de

de dem uti watten, och som de höllo alla et prof, och gingo til botten, så intygade Attesten, at Barnet ej respirerat. Således lärer, förmedelst en så ganska trowärdig mans försök, til fullo wara bewist, det förrutnelse icke gör, det lungan blifwer flytande, utan twärt emot sjunkande. Et, wid första påseendet häremot stridande exempel, nämner Albertus, i des förr cit. Dissertation, af följande innehåll: En Qwinna, åtta månader hafwande, faller, under det hon bär en watten-så, och stöter sig; häraf hände, at hon, i början af nionde månaden, kom i barnsäng, och, under mycken swårighet framfödde et dödt foster, på hwilket bröstet befants wara ihopaklämt, och wid des öpnande utflöt en myckenhet extravaleradt och halfruttit blodwatten. Lungorne woro halfrutna och summo i watnet; men denne lärde och hederlige Mannen, oaktadt han sjelf påminner, huru laggran man bör wara wid besiktningar, så förglömer han dock, at på det nogaste undersöka deße lungors egenskap, hurudan deras inre beskaffenhet warit, om de haft några wattublåjor uti sig, Hydatides, eller om de med någon an-

nan sjukdom warit behäftade c); hwarföre en sådan berättelse icke kan öfwerända kasta den förra, med så många och säkra rön befästade sanningen. Af denna grund har ock den ofta nämde von Hoorn ändrat sit omdömme, som han gaf öfwer det barnet, som Modren påstod wara dödfödt (p. 148). At lungor flyta up til wattu-brynet uti det wattnet, som de friska blifwit ilagde, det bewisar för ingen del, det förruttnelsen dertil warit orsaken, utan at förrutnade delar härutinnan skilt sig ifrån lungorne, som gjordt wattnet tjockt och grumligt, hwaraf lungorne måste updrifwas, til säkert bewis, at om deße åter läggas i friskt watten, sjunka de å nyo; se härom Professor Hebenstreits Anthropologia Sect. II. memb. II. cap. II. p. 407.

§. 75.

Sedan i så måtto Medicinska Faculteternes i Vittenberg, Tübingen, Giessen och Marpurg, fattade twifwelsmål, om Lungans sjunkande til Barnets död,

c) Til sådana Casus måste de rön föras, som den store Baron och Præsidenten von Haller gjordt med dödföddas lungor, åfwen med lungor, som nyß med fostret, utur modrens lif, blifwit utskurna, hwilka flutit på wattnet.

död, blifwit undanröjde följer, at utreda den andra Frågan: om de barn här i werlden lefwat, hwars lungor på watnet flyta; så förekomma och wid den flera betydande omständigheter. Häremot göres, af åtskilliga anmärkningar: Albertus d) säger, i sin förenämnde Dissertation, §. 8, at et lefwande barn kan i moderlifwet andas, som, antingen förr eller efter födslen, sedan kan dö; nemligen, när det kommit så wida, at hinnorne brustit, watnet bortgådt, fostret är ifrån hinnorne befriat, samt den inre modermunnen öpnad; då säger han, at luften kan trånga sig in uti lifmodren, och omgifwa barnet; hwarföre det ock då med gråt d) gifwer sin lifacktenhet tilkänna, så myc-ket snarare, som med förlossningen ändock gerna altid drages ut på tiden, at det härunder lindrigt kan respirera. Skulle det sedan dö i moderlifwet, eller under födslen af en swårare förlossning; så

d) Hos, scilicet ejulatus, ab Infante editos fuisse qui credit, fidem etjam adhiberi poterit narrationi illi, quæ est apud Livium, qua infantem in utero, jo triumphe, exclamasse perhibetur. Hebenstreit, p. 409. Detta bestrider ock von Hoorn i första Brefwet, p. 29 och 30.

så finnes lungorne flyta. Härwid gör dock denne lärde Mannen den erindran at sådant intet ordinairt händer, utan allenast då, när alt är så tilstäldt, som nyß är beskrifwit. Professor Heister gör med honom härutinnan et, som ses af deß citerade Dissertation af år 1732. Professor Bohnii Casus i Part. 2 p. 664, äger med denna mycken likhet, och påstår han, det barn under swåra förloßningar kunna sucka. Möjeligheten härtil medgifwer ock Hebenstreit, men han säger, at det måste ske strax efter watnet aflupit, och medan lifmodren ännu löst kringgifwer barnet. Portal, i Jordegummans 2 del, har tre Observationer, som merändels härutinnan öfwerensstämma. Den första ses p. 131, då barnet stod på modrens isben. Den andra, p. 188, när barnet stod med ansigtet i födslen; och den tredje, p. 82, då wid förloßningen barnet anböd munnen. Alla deße hafwa nödwändigt med konstig hand blifwit förlöste, hwilket ock Heister, wid sin Casus, tilstår hafwa skedt. Om nu et barn, som så är tiltryckt, skall förmå andas, är ännu obewist. Derjemte höra deßa Casus ej til förewarande

äm=

ämne, som är, at, af de i löndom framfödde barns lungor, med wißhet sluta, om de med lif i werlden framkommit eller icke. Det är alment, at förloßningar hos qwinfolk, som dölja sig, gemenligen gå lätt för sig, och i grund deraf kunna icke de swårare förloßningar, med skäl, dragas dit; emedan Qwinnan altid då blifwer uptäckt, och således af förefallande omständigheter rögd. Och fastän det föregående tilräckeligen bewisar denna saks riktighet, är dock nödigt, at wederlägga de öfriga inwänningar, som af försökets fiender widare förebäras, til århållande af en fullkomlig sanning härutinnan. Det säges wäl, at om Modren under barnsnöden suckar eller drager andan djupt och hastigt til sig, så måste Fostret derigenom dragas utur födslen tilbakars, hwarigenom luften får frihet, at ledigare och häftigare rusa in i lifmodren och dymedelst gifwa tilfälle för barnet at andas. At suckande, skrikande och mycket slångande stundom göra barnsnöden swår, åtminstone då den ännu är i sin början, det finnes ofta hos Observatores e); men deraf följer ej

e) Herr Professor von Schulzenheim gör

ej, at luften skall göra något intryck på barnlungan. Desutom, huru et barn skall kunna flytta sig fram och tilbakars, sedan det kommit fram med en tredjedel af hufwudet, eller ock i- bland mindre, det är ej eller så lätt at bewisa f); emedan Lifmodren, se- dan watnet aflupit, slutar sig så kring barnet som tilspände kläder tätt om- kring kroppen, eller strumpor intil be- nen. För öfrigt har et sådant barn, efter födsl.n, så mycket mig witterligt är, aldrig blifwit öpnadt och deß lun- gor beskrefna, at man härom ingen kunskap äger, följakteligen blifwer före- gifwandet med alt skäl opåliteligt: ty här gäller intet, at til något wißt slu- ta af sjelftagna grundsatser. Widare

härpå ingen upmärksamhet, utan förmenar, at de olika och ofta ombyteliga Barnafödersk ans ställningar skola bidraga til en snarare barna- förloßning.

f) Herr Ammiralitets Medicus Gahn säger, i des oftanämnde Dissertation: Ubi tertia pars capitis in partu naturali limbum pelvis, vel lineam prætervecta est transversalem, quæ ca- vitatem iliacam a pelvi, proprie sic dicta, di- stingvit, caput magis fixum esse incipit, ne- que ad doleres sursum movetur, sed potius profundius deprimitur. p. 30.

re föregifwes, at fostret kan födas så långt, at hufwudet kommer fram, men sedan stadnar det af, emedan inre modermunnen slutar sig om des hals: eller kan det af wärkar utdrifwas til hälften, med sedan qwarhålles af moderens lår, utan at tecken til påförd wåld skal kunna märkas, och i alla deßa händelser, andas, hwarefter, när barnet är dödt, för orsak utgifwes, at det, under en swår förloßning, måst sätta til lifwet. Härtil swaras, at hwad det första widkommer, så är den Casus icke hit hörande, emedan ingen qwinna ifrån en sådan barnsnöd kan befrias, utan människo tilhjelp, hwilket ock Hr Portal, i des 50 Händelse, p. 145 tydeligen å dagalagt; och hwad den andra widkommer, så intyga de, i barnmorske-wettenskapen förfarne, at, sedan det kommit så wida med barnet, drifwa wärkarne på det med den styrka, at det utan uppehåll måste födas. Härwid bör likwäl århindras, at, ehuru härunder förstås sådana förloßningar, som gå lätt för sig och icke behöfwa någon människas biträde, kunna de ändock wara mycket swåra, så wäl i anseende til den häftiga sinnes rörelse, uti hwil-

hwilken den måste wara stadd, som hemligen föder, som ock, til den förwirring, som henne då öfwerkommer, at den stunden wäl och snart wore förbi, för at icke blifwa känd, ty anwända de, under det fostret framfödes, til öfwerwinnande af alla hinder, fördubblade kropps krafter. Följakteligen är det icke allenast swårt, utan ock aldeles omöjligt, at då hålla barnet tilbakars, och skal, efter sådana försök af qwinnan, altid på barnet synas wåldsamma åkommor, ofta med påföljande lifsfara för barnet.

§. 76.

Sedan de skäl blifwit uprepade, som af en del nyttjas til bestyrkande, at barn kunna andas i moderlifwet, bör ock å andra sidan jemwäl deras mening, anföras, som sådant bestrida. Ehuru flere Holländske Medici äro af denne tanke, wil jag dock allenast namngifwa Bockelman, som med flera bewis bjuder til at öfwerända kasta de förras utsagor; påståendes, det aldeles wara omöjeligt, at luften kan tränga sig så långt in i lifmodren, at den kan af fostrets lungor insupas. Detta oaktadt, samt utan afseende på Carthesii och Svammerdams tankar, det Lifmodren, efter watnets afgång, slu-

sluter sig så fast omkring barnets kropp, at all luft härigenom uteslutes; så håller dock Bohnius före, sedan han berättat, denne Hypothese af andra wara wederlagd, det Lifmodrens sidor icke äro så spänstige, at de ju icke wid de rörelser, gifwa efter, som barnet åstadkommer, och i så måtto, öpnar wäg för den påträngande luften; hwilket han tror kunna bestyrkas med Overcamps årfarenhet, som Oeconomia Animali cap. 12, påstår, det et barns lungor, som dödt under födslen, men likwäl förut håmtadt luft, äfwen kunna sinka; berättar derjemte ock sig hafwa haft tilfälle, at detta 4 gånger, hos en och samma Qwinna, försöka, hwilkens barn altid under förlosningen blifwit döda g).

§. 77.

Men at blifwa öfwertygad om respirations möjelighet, eller omöjelighet under födslen, är nödigt at korteligen beskrifwa, huru med den tilgår. Först framtwingas hufwudet med nedwändt ansikte, hwilket icke kan nekas, då wara framkommit i luften; men hakan

L stöd.

g) Herr Georg á Bergen, i sin Dissertation de Vagitu Uterino Erfurt ad Viadr. 1714, wisar contrarium härutinnan.

stödjer sig på bröstet, at det, i den trängslen, af någon luft icke kan utwidgas; Sedan frampråssas ärlarne med bröstet, och när det hunnit så wida, framfödes det straxt, som uti §. 75 är anfördt. Frågas derföre, huru långt fram et barn bör wara födt, när det skall börja at andas? Samt et qwickt och til sista stunden friskt barn, när skall det, under en lätt förlossning dö? Til det försia swaras, at sådant måste antingen ske under den sista minuten af farten wid förlossningen, då det kan lindrigt begynna at andas, eller ock straxt derefter; Och hwad åter beträffar det senare, så dör det icke under förlossningen, om icke en wåldsam åtgärd tilkommit. Herr Overcamps, i föregående paragraph, införde Observationer, höra, efter det första swaret förklaras, Afwen som wårt Kongl. Colligii Medici år 1717 den 7 November, gifne utlåtande öfwer Barnet, som uti § 73 p. 145 är omtalt, nemligen at bemälte oäkta barn haft lif och andedrägt här i werlden, men förmodeligen genom det hårda fallet på buken så mycket lidit, at det antingen i sjelfwa födslen eller straxt derpå, är dödt wordet. Om ock barnet skulle födas med öppet ansik-

ansikte, så blifwer dock deraf ingen annan följd, än den som sagd är; ty då det eftersinnas, at andedrägten består icke deruti, at luften får frit rusa in i munnen och luftstrupen, utan at dertil fordras bröstets rörelser, som widgar och åter drager sig tilhopa, och sådant nu ej kan ske; emedan inre modermunnen så ganska starkt sluter sig omkring barnets kropp, och följakteligen om bröstet, så är Respiration ej förr, än det blifwit ledigt eller wid sista födelse minuten, möjelig.

§. 78.

I anledning af en sådan gifwen beskrifning på barnets andedrägt, gifwes all uplysning, så wäl om barns suckande, som gråtande i moderlifwet; ty när någon icke kan andas, huru skall wäl den då kunnna sucka och gråta? Imedlertid, sedan luften en gång kommit in uti lungan, hon måtte antingen wara frisk eller sedermera ruttnad, så står den aldrig at skiljas derifrån, hwilket ock de twänne berömmeliga Medici i Leipsig, Rivinus och Langius med följande ord intyga, och må någon bära sig åt med en lunga, som dragit luft i sig, huru han will, antingen

gråfwa den ned i jorden, eller lägga den i watten, eller hånga upp dem at förruttna; så behåller dock den altid sin egenskap at flyta h). Professor Schœpferus, uti deß Dissertation, p. 19 talar p 6 sålunda: Om en lefwande Månniskas lunga kastas i tilräckeligt, godt, rent watten, så flyter hon; men om med Luftpumpen luften hel och hållen drages utur henne, och hon åter lägges i lika mycket rent watten som tilförene, så sjunker den: men blåses wäder åter i den, och så widare skiftewis, flyter hon sedan som tilförene; ty luften binder sig åndteligen så fast wid luftblåsorne, at den sedan, hwarken med tryckning eller på annat sätt kan derifrån twingas.

§. 79.

Jag bör ej glömma den omständigheten som til slut göres emot säkerheter af lungans flytande, det ock Bohnius, i sin Dissertation de Infanticidio, nyttjar, nemligen, då en Qwinna, för at få sit barn at lefwa, som hon nu tror wara dödt, blåser hon det i halsen, icke en, utan flere gånger hwaraf luften samlar sig i lungan, och gör den flytan-

h) Teichmejer in Institut. Med. Leg. P.

flytande. Wid första eftersinnandet hår-af tyckes, som wore en Qwinna, som föder i löndom, ej så ömsint, at hon gjorde sig denna möda, til at wid lif behålla sit barn; ty då hade hon icke sökt enslighet wid framfödandet: men i owißhet, om icke ändock så kunnat wara, bör sådant, om möjeligit år, med witnen bestyrkas; men om deße ej äro at tilgå, efter hon war wid gärningen ensam, år ej annat råd, ån at först och främst försöka lungan, ty det går wål ej altid så lått til med luftens inblåsande, dels för den slemmen, som fäst sig uti barnets swalg, dels ock för den, som eljest kan wara, naturligen i lungan at de så jämt ej kunna upblåsas, at hwar ock en Lob blifwer wåderfull, i hwilken händelse den luftfria sjunker. Deßutom böra ock tillika de tecken efterses, som pläga finnas hos dödfödda barn, samt om utwårtes, någre wåldsamma åkommor finnas.

§. 80.

När sålunda det förnämsta blifwit skärskådat, som kan sägas om lungans sjunkande eller flytande; år icke min tanke, at påstå, som skulle detta prof, (*Docimacia Pulmonum*) endast

 wara

wara tilräckeligt, at öfwertyga om barnamordet; utan om sanningen skall utletas, böra flere anledningar och merken nyttjas, (*Rationes Concludentes*) hwilka noga utforskas, samt wid besiktningen så af barnets inre som yttre kropps beskaffenhet, hemtas, enligt flere Medicorum instämmande, i denna ömma och granlaga sak.

§. 81.

Men det är icke nog, at weta, det et sådant wattenprof gifwes, kunskapen huru det rätt skall anställas, bör icke eller fela. Det sker på följande sät: Et rymligt rent käril r) skaffas, med så mycket watten uti, at rum kan blifwa för lungan at sjunka, i fall så hände. Watnet måste wara ljumt, rent och sött, men ingalunda salt. Sedan öppnas bröstet, då lungorne, ifall barnet warit dödfödt, och ej andats, ses ligga ihoppackade i bröst-håligheten, til utseende som små röda köttstycken, och bröst-Caviteten mindre än eljest i): Derjemte ock hjertats så kalla-

r) Säkrast är, at hafwa twå kärill med watn uti, at hwar lunga må pröfwas i sitt egit kärill.

i) Galenus, de Usu Partium, Tit. 6 Pulmonem, dicit, in fœtu, hoc est in utero,

kallade säck. Men hafwa de dragit luft i sig, äro de til färgen ljusare k), uppblåste, widgade och hjertat mera af dem öfwerhölgd. De tagas derpå ut, och rensas wäl ifrån alt, hwad som ej hörer dem til, såsom hinnor hjerta, blod-rör och fett. Härpå läggas de bägge i watnet, då det röjes, om de bägge sjunka eller flyta, eller om en sjunker och en flyter. Skulle endera loben af hen-

mortuo, esse rubrum, densum & ponderosum quo ad suam substantiam, in vivo vero Infante, substantiam esse pulmonum albam, raram & levem. Professor Craanen, in tractatu de Hom. Cap. 3 p. 255, besannar det senare, då han säger: Si aliqvis lobus colorem dilutiorem magis habeat, præ aliis, id est, ad alberdinem magis accedentem, hoc est indicium magnum & certum, ærem ejus spatia occupare.

k) Om lungorna äro mycket röda, kan blodet klämmas utur dem; emedan det eljest kunde tros, det de endast sjunka af det, at de äro blodfulla, som Bonetus förmenar, i sin Sepulchreto Anat. Tom. I, Lib. II Sect. I, samt på det wattenprofwet med dem sedan måtte blifwa så mycket säkrare, men de sjunka ändock, endast de äro friska och ej dragit luft til sig, hwaremot, om de dragit luft uti sig, fast woro de i högsta måtto blodfulla, så flyta de likawäl se Alberti Juris prudentia medica Tom. VI casus 8 p 128.

henne sjunka, bör den ganska wäl granskas, om något sjukligt eller annat owanligt hos dem finnes*). Imedlertid, änskönt denna loben sjunker och den andra flyter, så bewisas häraf, at Barnet här i werlden, något litet dragit andan, och det allenast med en lunga, Men sjunka de bägge, så utmärker sådant, at Barnet ej fådt andas, fast än det dock kunnat lefwa et swagt och ofullkomligt lif. Lungorne skaras slutteligen i många smärre stycken eller bitar, och läggas i watten, hwilka, om alla flyta, tilkänna gifwa, det Barnet lefwat och dragit luft uti sig: Men sjunka några och några flyta, blifwer samma slutsats, som tilförene, at det wäl lefwat, men med et swagt lif. Af alt detta följer: at de Barns lungor som dödt i moderlifwet, eller ock genom döden afslidit, innan de börjadt andas, sjunka altid. Hwaremot deras som dragit luft uti sig, men sedan dö,

altid

*) Häraf kunna de Observationer förklaras, som Parisiska Wetenskaps Academiens Memoirer, för år 1772 p. 549 innehålla, nemt. at högra lungan, hos nyfödda barn kan simma i watnet, när den wänstra sjunker.

altid äro flytande; ty då äro barnen lefwande framkomne: Dock är angelägit, at utforska, om modren blåst barnet i halsen, eller icke.

§. 82.

Nu följer i ordningen, at uppgifwa hwarjehanda sätt, som Barnamörderskor bruka, at taga af daga sina barn. Det är och förblifwer en klar sanning, at enär et qwickt och til födelse timman friskt barn, fullgångit, och burit af en frisk moder, hastigt framfödt, men ändock sätter til lifwet; måste sådant ske, antingen under eller efter förlossningen, förmedelst Qwinnans egen åtgärd och arghet: det ock wåldsamheterna på Barnets kropp nogsamt måste utwisa. Af en sådan grund påstå somlige:

1) At igenom det en sådan gudlös Människa suckar ofta, eller drager andan djupt til sig, samt slänger sig mycket under födslen l), som en del Observatores påstå; så skall Barnet häraf mycket afmattas, som med förlossningen då altid drages längre ut. Warar sådant tilstånd länge, at Barnet sålunda skiftewis, flere resor drifwes fram

och

l) Se anmärkningen härom i Noten, p. 158.

och tilbakars m) så måste det ändteligen sätta lifwet til, och Modren sjelf lätteligen häraf taga döden n).

2) Det allmännaste mordsättet är, när de ej förbinda nafelsträngen, utan låta blodet förrinna Barnet. Det är icke nu mera obekant, at hos et barn som kommit til werlden, blifwer blodets omlopp och rörelse annorlunda, än den war i moderlifwet; hwarföre de förra blodrören eller gångarne (*Foramen Ovale* och *Canalis Arteriosus Botalli*) med tiden gro tilsammans; och som sådant sker efter hand, så tilsluter ock en fri och mera ledig blodets rörelse, öpningarne af de öfriga blodrören, som föra bloden ifrån barnet til moderkakan, så mycket lättare, som de under en spitsig winkel gå ifrån barnets större blodrör (*Arteriæ Iliacæ*) uppåt nafelsträngen: Derjemte som Blod-massan

m) Barnet måsta wid en sådan omständighet ej långt wara neddrifwit.

n) Denna Casus, hafwer jag derföre welat anföra, emedan en nästan lika läses i Act. Nat Curios. Dec. I, An. I, Obs. 62 Dec. 3 An. 5 in app. P. 149. Möjeligheten deraf lemnar jag derhän; ty Casus säger, at en del af Barnets hufwud redan war framfödt. Cfr. Plin. Hist. Nat. Lib. VII Cap. 3 se § 74 p. 158

san i en rätt linea nu börjat i dessa rör circulera, och bukmusklarne, (*Musculi Recti* och *Obliqvi*) efter begynd Respiration, med sin klämning, ihopatrycka nafelsträngens blodrör, at bloden i dem måste stockas, och således hindrar det bloden ej får utflyta, hwilket nu så mycket lättare kan låta sig göra, som barnet är ifrån moderkakan skildt, och således mindre angelägit, det nafelsträn- strängen blifwer underbunden. I detta ämne äro flere wittre Män af denna tankan; bland dem, den lärde Professor Schultz i Halle, som föreställer denna sak, i sin utgifne Dissertation, under namn af fråga: *An Umbilici deligatio in nuper Natis absolute necessaria?* Uti hwilken han förklarar, det nafelsträngens ombindning mera sker af en tagen wane, än någon nödwändighet, det människoslägtets nafelsträngar skola likna de oskäliga djurens, som ej behöfwa någon förbindning. Men Professor Hebenstreit söker wederlägga honom når han säger, det kreaturens nafelsträngar börja wissna redan i moderlifwet, som ej sker med människans: utom deß tugga kreaturen den samma, at han dertigenom kan hålla blodet tilbakars. Hela

la saken lärer måst komma an på en nafelsträng; som är antingen långre eller kortare; ty, som i den långre, bloden snarare swalnar, lefras och liksom stoppar (*Thrombi*) blodrören, hwarigenom afgången hämmas; så händer deremot, när han är kortare, det han icke äger nog kraft at emotstå pulsådrornas naturliga drift, utan förorsakar en sådan blodflöd at flera barn har derigenom måst sätta til lifwet, som Thomas Bartholinus, uti Hist. Anatom. Rarior. Cent. III föregifwer. Detta oagtadt, påstår dock Trevius in Commercio Norimbergensi och Ephemeridibus Naturæ Curiosorum, uti de af honom derstädes anförde Observationer, det en kortare afskuren nafelsträng, eleller den, som ej blifwit tilbunden icke altid har någon fara med sig, hwilket ock understundom träffat in. Men alla deße store Måns meningar, göra ej tillfyllest, at något härutinnan fastställa, emedan hos Medicinæ Legalis Scriptores nästan intet barnamord finnes beskrifwit, hwarest icke nafelsträngen tillika warit obunden eller afsliten, och bloden derefter förrunnit barnet; så framt ej nafelsträngen warit längre,

el-

eller at tillstött köld sådant förekommit, eller at den med en linda wid barnets buk hårdt warit tryckt eller tillbunden, som Professor Bœhmer, i sin Dissertation *de necessaria Funiculi umbilicalis, vi vasorum structuræ, in nuper Natis, Deligatione*, Halle, 1745 fulltygar. Få Exempel bewittna, det pulsådrornes ändar i bemälte sträng, sedan den kort blifwit afklipt eller några afsliten så draga sig undan och stoppa sig i nafelsträngens konstiga byggnad, at ingen blodflöd deraf wore at befruckta. Efter min tanka, tyckes icke wara angelägit, at detta ämne mycket omtwista; emedan saken blir tydelig, e. när alla omständigheter wid besiktningen granskas. Om barnets kropp är full med blod, så har ju den intet barnet förlupit, och således detta icke anses för döds orsak; men är han af blod tomm, är orsaken deremot solklar. At rätt undersöka om detta, måste först och främst, med all flit, efterses, om hjertkamrarne med hjertöronen äro aldeles, eller til större delen uttömde; lika så Vena Cava, Sinus duræ Matris, Venæ Jugulares, Venæ Meseraicæ och Venæ Portæ Truncus: Med et ord, om litet

litet eller intet wisar sig i blodrören, eller i någon människo-kroppens Cavitet, hwarest han eljest borde finnas, såsom uti buk-caviteten, då alla inelfwor derstädes böra synas röda, och stå fylda med blod, hwaremot de likwäl nu ses bleka och blodlösa, til bewis at blodet barnet lefwande förrunnit, ty från en död kropp kan ingen blod afrinna, förrän han kommit i förruttnelse. En sådan undersökning är wid Barnamord altid nödig, åfwen då, när et barn funnits ligga liksom i blod nedsudlat; emedan den af andra källor, å modrens sida, jemwäl kan leda sit ursprung, och Barnet ändock hos sig hafwa sin blod i behåll. Wid detta tilfälle bör jag nämna en angelägen omständighet, huru en skör nafelsträng i moderlifwet af åtskilliga orsaker undersimdom kan brista, då, medelst blodets förrinnande innom Lifmodren, Fostret innan det födes, måste dö, och dödt sedan födas til werlden. Således, efter blodet kan förrinna barnet så uti, som utom moderlifwet; Frågas, om modren påstår, at sådant händt barnet innom moderlifwet, hwad äro då för skäl, som detta bestyrka? Eller hwad är som

mod-

modren skall befria ifrån dödsstraffet. Jo, wattuprofwet med lungan, ty den måste då nödwändigt sjunka så framt hon är frisk, och derjemte på barnet inga wåldsamheter äro föröfwade. Huru bör förhållas, då barn födda utan nafelsträng, blifwa på et mordiskt sätt dödade? At sådan skapnad är möjelig, det finner man af Romelius o), om en Flicka, som lyckeligen blef född, utan nafelsträng: samt af Ephemeridibus Gallicis p), om en Goße, som war et Monstrum, jemwäl af Stalpart vander Wiel q). Uti deße observationer förklaras tydeligen, på hwad sätt deßa foster hämtadt födan i moderlifwet. Til swar häruppå är alt nog, at änskönt de äro födda utan nafwelsträng, så äro de dock ej födde utan blod; och i anseende dertil böra de underkastas samma granskning och undersökning, som andra olyckligt dräpta.

3:o Angripa de ock hufwudet på et grymt och wåldsamt sätt, förstörande deß byggnad, at Barnet nödwändigt måste dö.

o) Misc. Nat. Curios. Dec. II, An. 171 Pag. 209.

p) A:o 1672. a Chattone Monturgense, Fol. 69, in Epist. ad Dionysium.

q) Part. 2:a, Obs. Rar. pag. 327.

dö. Sådant utwisar blånaderne på hufwudet, ihoptryckte hufwudskåls ben r), med stockad blod derunder, sår eller blodfläckar på tinningarne, pannan, näsan, eller omkring ögonen, på munnen, halsen, i nacken, med hierssans undertryckning, med swartblå fläckar och underlupen blod s), hwaraf hjernhinnorne skadas,

r) Jag har sedt, det deße benen wid en swår förloßning, kunna ibland ihopaklämmas, utan at sådant förorsakat döden, då det ena benet gådt öfwer det andra, och Barnet lefwat derefter i fjorton dagar, samt dog sedan utaf Torsken. Men inga blodmärken wiste sig utanpå, som utgör skillnaden.

s) Här är nödigt, at se sig wål före, på det icke et rödaktigt Serum må tagas för utådrad blod, eller Hufwudets Suturer för det, at Hufwudskåls-benen ännu icke äro utwäxte, eller blå prickar, som äro en början til förrutnelse, för Sugillationer, som dock alla äro widare och större.

Obs. Wid swår förloßning, besynnerligen för första gången, och när barn hafwa stort hufwud, lider Hufwudet ganska mycket; icke allenast med swullnad, utan och får stundom blånader, hwilka icke äro farliga, om de allenast hålla sig under den yttre huden, (Sugillationer,) eller emellan cranium och pericranium) Ecchymomata. Men om blod finnes utådrad innom hufwudskålen, är det dödligit. Röda hufwudskåls ben, i och för sig sjelfwa, utan underlupen blod, betyda

das, eller af lefrad blod tryckas och hjern-kamrarne fyllas med blod, hwilken ock kan tränga sig ned ända til botten af hjernan. Nedanskrifne tecken finnas åter hos de barn, som under det de framfödas, och ej mer än hufwudet framkommit, medelst lårens ihopklämmande af modren blifwa dödade, nemligen, at hufwudskåls benen äro sönderkroßade eller drifne på sned, hjeßan insjunken och skadad, blod extravaserad på hjernan, som är ihopatryckt och rubbad, lungorna swartblå, hjertat med lefrad blod upfyldt, mun och nåsa blodiga och platta.

4) Så snart de framfödt barnet, plåga de ock medelst halsens wridande döda det, emedan alla de Nerver, som innom hufwudskålen börja, och se-

M dan

en förutgången swår förloßning. Blod har då allenast blifwit inpråßad imellan hufwudskålens bägge taflor, Men hafwa blodrören innom hufwudet brustit, så ligger dödsorsaken för ögonen, som nyligen är sagt. Tagas de yttre Integumenterne bort, så twingar sig blodet fram igenom Suturerne: synes benen derjemte röda, så är all anledning at tro, det blod under dem är utådrad, och at wåldsamhet härwid är föröfwad, som genom ytterligare granskning bör utrönas.

dan, genom halskotorna, ifrån Medulla Spinali, utspridas, måste med blodrören klämmas och brista, samt följakteligen lifsandarnes inflytning hämmas, med alla lifsrörelsers uphörande, at icke obemält lemna, hwad hinder här igenom lägges i wägen för blodets circulation igenom Pulsådrorna Carotides och Vertebrales, samt ådrorne, den inre och yttre Vena Jugularis, med påfölgden häraf. Wid skärskådandet af barn, som på detta sätt tagit döden, befinnes icke allenast utådrad blod stå imellan skinnet och de musklar, som äro bak i nacken, utan iemwäl at den trängt sig imellan och innom iholigheten af den första halskotan (*Atlas*), och den andra (*Epistrophæus*).

5) Mortem etjam infantibus suis neonatis inferre solent vaserrimæ matres, dum stilum qvendam accutissimum vel per eorum fontanellam, vel tempora, vel pone aures, vel in nucha ad primam Colli vertebram, in interiora Cerebri usque adigunt, interdum in ipsam medullam spinalem. Eodem etjam abutuntur, dum per mamillam Senistram, & reliqvas subjacentes partes eundem in ipsum deniqve Cor impellant, unde convulsionibus diris prægressis, mors certa & subitanea. Blod wisar sig innti hufwudet, på stället, hwarest wäldet skedt, och utwärtes ses en blå trind ring. 6)

6) Qwäfwa de ock ibland sina barn, då de låta dem ligga på ansiktet uti deras egen slem, eller uti de wätskor, som ifrån Lifmodren utflyta. Med fult upsåt utelåta de, at rensa deras mun ifrån slem, eller låta dem få minsta wederqwickning. Stundom qwäfwa de ock barnet, då de hålla sin hand för deß mun, så länge och intill deß det gifwer upp andan; hwarwid de tillika ibland nedtrycka Fontanellen. De nyttja jemwäl et kläde, med hwilket de täppa til munnen: de stoppa ock barnets mun full med aska, jord, mull, klädes klutar, halm, hö, eller dylikt, som ej döljer sig, när sådant blifwer eftersedt. De qwäfwa ock dem, under sängklädren, når de hårdt trycka dem til deras mun, som til det måsta händer: Eller s) sticka de barnets hufwud ned i en wattensä. Tecknen härtil äro följande: Hufwudet uppswäller; ansiktet ser stort och blåaktigt ut; munnen står öppen, tungan fram imellan läpparne, swartblå och swullen: understundom

M 2 ses

s) När hustrur eller ammor ligga ihjäl sina barn, så tillgår på samma sätt, och följakteligen äro ock lika tecken härtil. Blånaden, som ses efter döden på den sidan, de legat och dödt, härrörer icke altid af slag.

ses wid halsen och axlarne blånader af underlupen och stockad blod; för mun och nåsa slår sig en fragga t), och i-bland synes bloden tränga sig fram utur nåsan och swalget; Ådrorne i hufwu-det och på halsen stå stinna af blod, lungorna swartblå, hjertat blodfult, och af blodlefrar uppfyldt, besynnerligen i högra hjertkammaren, på lika sätt för-håller det sig med de andra större blod-rören. De kunna och qwåfwas af swaf-welrök u), som röjer sig, så wäl af nys upräknade tecken, som genom en swartaktig och lefrad blod i lungorne, med deras blåaktiga fläckar så ut-som-inwårtes

7) Strypa ogudaktiga Mödrar si-na barn med et snöre eller annat band, hwilket ofta blifwit omnämndt, se p. 145 och 147. Detta uptäckes, så af de förut wid qwäfning upräknade kän-nemärken x), samt af ränderne, som blif-

t) En sådan fragga kan ock synas hos dem, som äro några dagar eller månader gamla; men då bör wäl utforskas, om sådant härflyter af fö-regången sjukdom, eller af föröfwad wåldsamhet.

u) Alberti Jurisprudentia Medica, Tom. I p. 168.

x) En del mena, at af deße tecken ej något wißt kan slutas, så framt ej märken til wåld-samhet tillika synas på kroppen, aldenstund des-

blifwit på barnets hals intryckte. Skinnet synes då wara skrynkligt, och kötspirorne, som ligga närmast härunder, öfwerlupne med stockad blod. Ibland de egenteliga tecken, at barnet är strypt, hålles profwet med lungan; ty om qwinnan, strax efter hon fådt barnet, stryper det, innan det fulkommeligen börjat andas, är allenast någon del af lungorne fyld med wäder, en del åter intet. Hwarföre under profwet, somliga stycken sjunka, somliga åter flyta. (§ 81) För öfrigt, om barnaföderskan til det första warit oskylldig, emedan nafelsträngen på detta sätt kan snärja sig sjelf, och wid barnets durktåg sedan hårdare tilsnöras, eller ock, om sådant skedt igenom hennes egen arghet och åtgärd, på förr omtalte wis; så skall til ettdera af hennes egen berättelse slutas. Imedlertid bör undersökas, wid hwilken belägenhet, och wid hwad omständigheter ränderne tilkommit, om de åro röda eller blåaktiga, samt om huden eller skinnet tillika ses skrynkligt; så är anledning at misstänka, det hon denna wåldsamhet med band eller snöre utöfwadt: men

M 3 om

sa äfwen finnas hos dem, som frysa ihjäl. Detta besannar ock den 13:de Casus i Alberti Jurisprudentia Medica, Tom. III, p. 137.

om nafelsträngen detta förorsakat, är skinnet slätt; emedan nafelsträngen, såsom fin och slät, icke gerna lemnar grofwa och skarpa ränder eller ärr efter sig. Dock bör härwid anwändas all möjelig warsamhet. Om nafelsträngen är kårt, och den gjort flera slag om halsen på barnet; så kan ingen förlossning ske, utan qwinnan blifwer ohulpen, så framt hon icke sielf, antingen sliter, skär eller klipper utaf honom.

8) Dödas åfwen Fostret med bröstbenens nedtryckande, då bröstet wid besiktningen finnes widt, platt, nedtrykt, löst, rörligt, skört, eller bröstbenen afbrutne, med blånader och fläckar utwårtes x), utom flera sådane mårken, som lemnas hos dem, hwilka blifwit qwafde, såsom stockad blod i lungor och hjerta, med en swullen och utur munnen hångande tunga.

9) Måste Barnet dö, då barnaföderskan ej straxt skiljer det ifrån sig, utan låter det någon stund ligga i fria luften, med nafelsträngen obetäckt, hwaraf

x) Här ligger magt uppå, at förstå skilja blånader, som komma af planchetter, ifrån dem, som af andra tilstötande håndelser et barn kunna tilfogas.

af han kallnar, och blodets, samt wätskornes rörelse i honom afstadnar, innan hon skilt efterbörden ifrån sig, eller ock, fastän den utkommit, låter hon ändock Barnet ligga onafladt, emedan köld och hastig förruttnelse i efterbörden, ifall det drager längre ut, och luften redan börjat at blifwa kallare, då communiceras barnet. Äfwen så farligt är det befunnit, enär den kalla och stockade bloden åter tryckes utur nafelsträngen inåt barnets lif, antingen af oförstånd eller upsåtelig ondska, icke utan, at den öfriga bloden derigenom förskämmes då barnet deraf oförmodeligen dör, utan at derom gifwes någon uplysande anledning, om icke af nafelsträngens utseende, som märkes wara krumpen och ihopdragen, samt redan efter deß blottande i luften, något förruttnad. Et barn kan ock dödas när Testiclarne blifwa ihopatryckte och klämde, eller eljest illa handterade.

10) Stundom kasta ock deße mörderskor fostret i watten, och på det sättet dränka det, eller ock ställa de så till, at barnet under förloßningen faller i afträdet, och sålunda qwäfwas. Wid undersökningen härom, föregifwer qwinnan,

at naturliga tarfwet så hastigt påkom henne, at hon nödwändigt måste söka afträdet, och under det samma kommo barnwärkarne så oförmodeligen, at hon intet kunde komma utur rummet, utan måste där föda; förklarandes sin oskuld dermed, at hon endast besökt detta ställe, för at göra sin tarf, men ingalunda, at på detta sätt döda sit ännu ofödda barn: men sättet, huru förlossningar gå för sig, öfwerbewisar helt annat. Ty så snart hon blef warse första tecknet til instundande förlossning, antingen en blodblandad slem, eller at watten gådt ifrån henne med spänningar, så hade det warit angelägnare för henne, at först wälja sig sådana ställen, hwarest hon kunnat göra för det nödigaste, och sedan framföda barnet, så mycket mera, som hon tilförene haft känningar af barnets rörelser och lif, at det ena ej behöft komma så brått på det andra, om hon ej med flit sådant tilstält. De bruka ock at sätta sig öfwer et käril med watten, och på detta sättet dränka sit barn.

11) Ändteligen wisar sig deras bistra och omänskliga hjerta derutinnan, at de å sidosätta och förneka sit nyfödda

da barn all wård och skötsel, då den för det, som måst behöfwes, hwilken dock, ganska underbart, de oskäliga djuren, sina ungar bewisa: i anseende hwartil det måste förloras. Skulle så hända, at en qwinna som är okunnig om födslotiden, samt, wida skild ifrån all hjelp, föder, och Fostret dör deraf, at hon ej kunnat wäl bewara det för köld eller en swår tryckande wäderlek, så kan det wäl utgifwas för någon ursägt dertil: dock bör Fostret icke desto mindre af henne uppwisas. Men om hon hemligen burit det å sido, eller blott och naket lagt det under bar himmel, at det af köld, smuts och orenlighet blifwit förgångit; så blifwer häraf en hel annan omständighet. Barnet ser i sednare fallet thopdraget och skrumpet ut, och deß hud skrynklig.

§. 83.

Det gör dock icke tilfyllest, at hafwa fådt säkerhet det barnet, blifwit mördadt, det bör jämwäl å qwinnans sida undersökas, at det är hennes, och icke en annans; Hwarföre och deß kropp af en klok barnmorska noga bör besiktigas, på sätt, som här ofwanföre uti Cap. I § 12 p. 31 och följande blif-

 wit

wit utstakadt. Hon utmärker wid undersökningen de wißaste tecken; såsom när mjölk finnes i bröstên, och at Muliebrea blöda y), så framt undersökningen sker på färsk gärning (§ 74 p. 180). Men skjutes den upp, så försvinner efter hand det sednare tecknet: äfwen som bröstên efter någon tids förlopp affina. Sedermera, som deße, igenom inwändningar, söka dölja sit brott, så är angelägit at weta de motskäl, hwarigenom de, om deras osanning kunna öfwertygas, såsom då de säga, sig icke hafwa känt barnets rörelser i moderlifwet, hwaraf de wid förloßningen trodt det wara dödt. Om så warit, så hade de här ofwangifne dödstecken (§ 63 p. 20) sådant nogsamt utwist z) och märke dertil warit.

2) Föregifwa de, det fallandesot eller någon swimning öfwerfallit dem under förloßningen, at de hwarken kunnat ombinda nafelsträngen, till förekom-

y) Här bör ihogkommas den påminnelse, som jag härom gifwit pag. 44.

z) Mauricau, Cent. I Obs. 33, berättar, at en Qwinna, som på 2ne dagar för födslen, icke kände någon rörelse af sit Foster, och derföre trodde det wara dödt, blef likwäl sedan lefwande framfödt.

kommande af Barnets förblödande, ej eller förmådt något bidraga til barnets bibehållande wid lif. Uti sådant fall bör utforskas, om en sådan qwinna någonsin haft eller warit fallen för deße sjukdommar, eller om hon nu gyckslar och föregifwer osanfärdiga undanflykter a). Barnet bör deßutom beskådas. Ehuru sannolika ursäkter hon må förebära, så har hon dock gjort illa, som sökt enslighet wid födslen; ty eljest hade barnet kunnat bibehållas. Uti Zitmanni Medicina Medica Cent. I, Casus 92 samt Cent. IV, Casu 54, igenfås twänne händelser om mörderskor, som under en stark Melancholie dödade sina barn. Wid sådana swåra tilfällen bör efterfrågas, om hon länge för barnsängen warit i et sådant tilstånd? Om hon förut skickat sig wäl, gudfruktigt, stilla och fromt? Saken går förnämligast derpå ut, at kunna utforska, om de på sådant sätt förstält sig, eller ock intet.

3) De ursäkta sig ock, då nafelsträngen finnes afsliten, at sådant skedt under i den hastighet och brådska Barnet blef född, emedan den warit mycket kort, hwarföre hufwu-

a) Harprechts Respons. 28, p. 407.

wid samma tilfälle blifwit stött och contunderadt, som dock af särskilte märken kan röjas b). At sådant kan låta sig göra, det wisar wäl die Berlinische Wehemutter, Cap. 6, p. 128. Men så är dock någon anledning, at twifla derpå, åtminstone hos dem, som föda för första gången; ty barn kunna ej så lät komma till werlden, som äplen skakas af träd dessutom utrönes detta på flere sätt. 4)

b) Wid Contusioner på hufwudet bör utspanas, om de skedt af wåld eller af en swår förlossning, eller och af det, at barnet hastigt blifwit födt, och stött sig emot något hårdt på stället: Och emedan hufwudets Contusioner, äro under flera omständigheter inweklade, och således owißt är, om det skedt af händelse eller af berådt mod, hälst flera wåldsamheter kunna på en gång tillskyndas, at swårt blifwer, at determinera, hwilkendera af dem, eller ock om alla til dödsorsaken bidragit. Detta torde förmodeligen uplysas med den Casus som Professor Hebenstreit, i sin Antropologia Forensi, föreställer, om et dödt barn, som icke blifwit naflades, hufwudet mycket stött, och som haft et djupt sår på halsen. Hufwudet har kunnat skadas med det, at qwinnan det swårligen klämt med lären under födslen, blodet har afflupit igenom den obundna nafelsträngen, och såret på halsen skedt, sedan det war dödt. Oansedt mörderskan til alla deßa tre mordsätten sjelf kunnat wara skyldig; är dock möjeligt, det hon ej warit i

4) Ändteliden förebäres, at de af oförstånd utelåtit at förbinda nafelsträngen. Sådant bör med all flit utrönas. Icke desto mindre synes, som sådant icke borde ursäkta brottet, ty hon behöfde intet föda i lönn, och deßutom har hon för barnsängen

stånd, at undwika de twänne första, besynnerligen om barnet med häftighet ifrån Lifmodren blifwit drifwit, då det i den hastigheten fallit på jorden, at stöten på hufwudet deraf kunnat tillskyndas, wid hwilket tillfälle nafelsträngen torde warit för kort, at den sålunda måste brista, hwilken hon icke sedan warit mägtig, at ombinda för den mattighet, som henne under födslen påkommit, hwaruppå, sedan barnet war dödt, det synes, som hade hon gjort såret på halsen. Hwarest skall wäl rätta dödsorsaken igenfås? Jo, detta förklaras sålunda: Åkommor på hufwudet döda icke altid straxt. Om kroppen finnes uttömd af blod, bör tilses, om döden timat af blodets förrinnande hos barnet, antingen igenom nafelsträngen, eller igenom såret på halsen: bör derföre såret undersökas. Finnes, at imellan musklar och blodkäril, är utguten lefrad blod, sedermera, at såret gådt djupt, och at de, igenom det blifwit större blodrör, så är ingen twifwel, at icke döden härigenom är tillfogad. Men om sådant ej förmärkes, utan, at det endast hällit sig i hullet, så har ej barnet af sådant, utan medelst försummandet, at ombinda nafelsträngen, och i följe deraf genom blodets förrinnande, säkerligen aflidit.

gen warit förbunden, at skaffa sig kunskap, huru et barn skall skötas.

§. 84.

Som Professor Hebenstreit med så mycken nit och redighet föregående ämne afhandlat, uti den 14 paragraphen af 2 Section 2:dra Articlen och 2:dra Capitlet, i deß Anthropologia, så införes den hel och hållen, för at gifwa tillfälle til hwarjehanda gagneliga underrättelser. En qwinna, som gömmer sig undan, då hon skall föda, måste säkerligen wara underättad om alla de tecken, hwarmed en hafwande Qwinna beswåras, emedan hon wet, at födelsestunden henne nu förestår. Hon framföder sit Foster i hemlighet, hwarigenom hon, betager både sig och sit barn, den wård, som wid et sådant tilfälle är nödwändig: Häraf följer, at när hon sedan säger sig framburit et dödt foster, så bör hon mißtros: ty, som hon winlagt sig om, at ej anses såsom hafwande; så gifwes ock all anledning at tänka, det hon emot sit nyfödda barn icke burit et godt, utan et mordiskt hjerta och sinnelag. När detta blifwit uplyst, som är en betydande del wid ransakningen, så nekar hon ändock, at hon på något sätt bidragit til deß död, emedan

dan hon, dels såsom ung och oförfaren för fösta gången födande, icke förstådt, hwad det är, at wara hafwande, dels ock warit okunnig om alla de känningar, som förebåda, det förlosningen wore så nära, och i anseende dertil af barnwärkar öfwerraskad, eller af en öfwerkommen sinnes förwirring tillika, utur stånd satt, at både hindra förlosningen, samt bedja om hjelp. Hon enskyller sig ock med det, at hon icke wetat, huru och på hwad sätt et nyfödt barn bör skötas; fördenskull begäres, det läkare öfwer följande frågor wille lämna sit utlåtande: Om en hafwande qwinna, som föder et friskt och sundt barn, någonsin kan wara okunnig om, at hon är hafwande? Om barnwärkar så oförmodeligen kunna antasta en, som för första gången föder, at hon icke äger rådrum, at på något sätt förut se sig före? Och om hon icke någon tid tilförene haft känningar, det förlosningen wore til en del påbegynt, eller åtminstone hart nära? Om beskaffenheten af förlosningar är sådan, at Qwinnan hwarken under eller efter den, förmår ropa eller bedja om hjelp, eller sjelf tänka

ka på sit barn, at det blifwer behörigen skött? Samt ändteligen om de ursäkter, som förebäras af oförstånd, grunda sig uti egenskapen, och naturen af fruktbarheten, (*Graviditas*) eller uti tilställningen af födslen? Hwad den första frågan angår, så emedan ingen endast och allenast af månadstidens uteblifwande, bör göra sig wiß om, at wara rådd, fast ock buken derwid uppswälde, hälst sådant kan sig äfwen leda af andra öfwerkommande sjukdoms tilfällen, hwarom tilförene är nämnt e). Derjemte är ock möjeligt, at den, som för första gången föder, icke begriper, hwad det wil säga, at hafwa mjölk i bröstet, samt at de matta och klena Barnets rörelser, som understundom äro så swaga, at de knapt kännas, eller låta märka sig, snarare kunna af henne anses för wäderbullringar, än som följder af et lefwande Barn. Hwaremot är oförnekligt, det en Qwinna, som med et friskt, starkt och fullgångit Foster är hafwande, och som til sista stunden, utan tecken til sjukdom, blifwit burit, nödwändigt måste känna de

e) Se §. 9 p. 19 och de följande.

de qwicka och starka rörelser, som et sådant foster, den sista tiden eller dagarne för förlosningen låter märka: så mycket mera, som om Modren under den tid hon gick med det samma, tillika warit wid en god helsa, bör med så mycket större skäl härtil slutas. Någon enskyllan på detta sätt, blifwer så mycket mindre gällande, i händelse någon för andra gången beträdes wara stadd på en lika wäg. Större anledning til ursäkt för qwinnan blifwer, när hon framföder et spädt och swagt barn, och som ännu ej hunnit at ärhålla den mognad, som wederbör, uppå hwilka beskrifningar i 3:dje Capitlet 21 § gifwas, at deraf lätt kan skönjas, det sådane ännu icke warit mägtige nog, at hos Modren åstadkomma sådane rörelser, som til dess warelses uptäckande warit tilräckelige. Hwad åter den andra frågan widkommer, förefaller mycket twifwelsmål, om modermunnen hos Qwinnan, under första barnsängen, kan så lätt öpna sig, som hon nu likwäl föregifwer wara skedt: Afwenså är, enär hon berättar, det barnsnöden henne oförmodeligen anfallit; emedan med födslen i första barnsängen

icke plågar gå så fort, utan snarare långsamt, under swårare och pinsammare wärkar. Men som Naturen icke hafwer sig några reglor föreskrifne, och dageliga årfarenheten witnar, at jemwål de, som ej förr fått barn, kunna med samma lätthet föda, som de, hwilka oftare sådant igenomgått; besynnerligen, om hon är til kroppen fast och stark, samt hafwer et någorlunda widt bäcken, så kan hon, i anseende härtil, och då födslowärkar henne ansätta, likaså lätt, fastän förstfödande, framskaffa sit barn, som den, hwilken flere resor legat i barnsäng, hwilket icke utwisar något owanligt, hwad wid barnsbörd plägar förelöpa: Icke eller låter det orimligt, at en Qwinna, som blifwit lägrad under sömn, förorsakad af fylleri eller Opiatiska medel, och som tilförene ej warit hafwande, icke wet, om de wärkar hon nu känner, äro barnwärkar eller Coliqve spänningar, sådane, som pläga föregå, när månadsreningen förwäntas.

Rörande den tredje fråQan: Om icke det är osäkert, huru wida en födande Qwinna, så uti som under barnsnöden kan hafwa någon eftertanka? E-

hu-

huru wål denna frågan endast hafwer afseende uppå snara och lätta förlossningar, sådane som de gemenligen hafwa, hwilka föröfwa mord, så är likwäl owedersägeligt, at enär de rätta barnwärkar, en Qwinna påkomma, så måste hon qwarblifwa på stället: Är hon då långt skild ifrån människor, så kan hon ju ingen til hjelp påkalla? Widkommande Barnets skötsel, såsom, om af omständigheter kan slutas, det med barnfödslen gådt fort, må hon ej inbilla någon, det hon warit så swag, at hon ej förmådt wisa sit barn samma ömhet, som de oskäliga djuren bete sina, at det samma wårda och bewara; då henne derföre ålegat, at först rena det, så mycket möjeligit warit; sedan swepa det in i kläder, för at hålla det warmt, och åndteligen med et rätt moders hjerta båra det på sina armar til hus. Är hon ej desto längre skild ifrån sina wänner eller andre människor, bör hon oförtöfwadt dem i sin nöd påkalla: ty wid en lätt förlossning medtages icke så krafterne, at icke hon, om någon kärlek är för Barnet, äger styrka nog, at förse det, åtminstone med det nödigaste. Dock, som hwarjehanda oförtänkt kan wid många tilfällen

tilslöta, så kan ock sådant ske här. Låt wara, at förlosningen warit hastig och lätt, så kan dock likwäl en swimning, eller en owäntad störtning, under hwilken hon åfwen swimmar, henne påkomma, och i så måtto, hwarken wet eller ihogkommer de skyldigheter, som hon är skylldig sig och sit barn, til förwarande af deß lif; at, om Domaren en sådan icke sakfäller, i anseende til något ondt upsåt, med det, at hon dölgt sig wara hafwande; så kan en sådan efterlåtenhet, då det påstås, at barnet wid et sådant hennes tilstånd satt til lifwet, winna mycken ursäkt och mildring helst detta blott warit et åsidosättande af de medel, som hon bordt anwända til Barnets räddning, til hwilket hon eljest warit skyldig, dock bör härom närmare undersökas. Men om den brottsliga wetat, huru hon skulle förhålla sig wid barnets skötsel, eller om hon warit wid sina fulla siñen efter födslen, hwem skulle wäl med den säkerhet, som i synnerhet bör gålla i blodsaker, sådant kunna intyga? Utan at nu wilja betaga förbemälte lärde och wittre Man den heder, som han, så i anseende til deße frågor, som den derå gifna förklaring, förtjenar; så wil jag allenast följande tilläg-

lägga, enär fråga är: Om icke en, som wäntar sig i barnsäng, någon tid förut kunnat erfara, samt dageligen finna något, som betecknar, det födelsestunden ej är långt borta, emedan något swar af honom härpå icke är gifwit. Man wet, at hos alla kreatur, som efter ordning föda, swälla Genitalia i småningom förut, och en mucus i början, men sedan längre fram en Mucus sagvinolentus, merändels bortgår (p. 30 in Notis), som Tyskarne kalla die Zeichen; hwarigenom Naturen til förlossningen sig wanligen bereder. När sådant en Qwinna händer, måste hon naturligt wis tänka, sedan hon påmint sig de känningar, som hon någon tid förut haft, at detta måtte wara en oundwikelig följd af det, at hon är hafwande, hwarom hon ock bordt underrätta sig af andra, som legat i barnsäng, til erhållande af en fullkommelig öfwertygelse härom; hälst hon i sit samwete måste wara öfwertygad det hon för köttslig beblandelse ingalunda är fri.

§. 85.

Om rätta sammanhanget uti alt, som rörer Barnamord, skall kunna utletas, är besiktningen på det mör-

dade Barnet oförnekeligt det säkraste, och angelägnaste medlet dertil, som ofördröjeligen derföre bör wärkställas, wid hwilkens förrättande följande iakttages.

1] Beskådas barnet, om det är fullgångit eller intet. De säkraste tecknen til det förra är, om naglarne äro riktige, om kroppen är hullig och köttfull, samt hafwer sin behöriga längd: ty som et omoget foster kan hafwa hår på hufwudet, så kan ock et fullgångit ofta se litet och spädt ut. Et fullgångit foster hafwer wid framkomsten stundom en ljus-röd, hwit, brun, mörk-brun, brun- eller blåacktig färg, den merendéls kan tilskrifwas en swår förlosning; De twenne förra betekna gerna swaga lifskrafter hos barnet, men ej så de senare, §. 62, hwaremot det ofullgångna, hafwer en rodnad, som ej illa kan liknas wid en nyflådder hare. Ansiktets färg och utseende bör tillika anmärkas. § 63 p. 129.

2] Tilses, om på kroppens yttre delar äro sår, swullnader, blånader d], krosningar eller intryckningar, såsom på Fontanellen och bröstet; om nafelsträn-

d) Om barn dö af slag i moderlifwet, så är ryggen blå, samt endera sidan.

strängen ännu sitter fast wid moderkakan, eller om den är afsliten eller afklipt, lång eller kort; med et ord, huru lång han är, af hwad färg, hwit, som är den naturligaste, gulmörk, sammandragen, eller murken, samt om tecken gifwas, at blod igenom honom afrunnit. Icke mindre bör moderkakan besiktigas, om hon är til hands: i annan händelse bör efterfrågas, om hon warit stinkande, saftlös, Schirrhös, murken, rutten eller af en mörk färg [Se §. 63]. Noga bör ock granskas, om något märke synes af en blååktig ring bak i nacken i hufwudet, imellan refbenen eller wid wänstra wårtan, ock om blod där bredewid finnes. Efterses, om ej något i Barnets mun eller hals finnes instoppadt, samt om Testiclarne hos Goßarna lidit något wåld, genom kråßning, klämning, eller icke.

3) Härefter aftages Integumenterne på hufwudet, hwarwid wißare ses, om Fontanellen är ned tryckt: Om hufwudskåls benen äro rödacktige eller bräckte: Om lefrad blod är under skinnet, eller om den gifwer sig ut imellan Suturerne, när det lindrigt tryckes på dem,

 hwar=

hwarpå strart hufwudskåls benen låßas, til at få säkrare se, om benen äro bräckte eller ej: Om någon utådrad blod finnes uppå hjerne-hinnorne, eller uti hjernans kamrar, på sidorne af honom, eller om hjerne-kamrarne mera eller mindre äro fylde med watten, och ändteligen, om de större blodgångarne (*Sinus Duræ Matris*): antingen äro til det mästa toma, eller ock fylda med blod.

4) Bröstet besiktigas häruppå, då efter deß öpnande, strart faller i ögonen, om Bröst Caviteten är liten eller ock utwidgad: Om den är fyld med watten eller lefrad blod: Öpnas Luftröret (*Arteria Aspera*) ses, om det är fyldt med en segare slem, eller en tunnare wätska: Sedan skådas, huru lungorna se ut. Deras tilstånd undersökes, efter §. 70 och § 81, p. 201. Hjertat ransakas med deß säck, om i denne sednare, finnes blod: Om den uti hjertkamrarne eller hjertöronen är mycket samlad och lefrad, besynnerligen i den högra, eller ock, om de, til större delen, eller ock aldeles, af den äro uttömde.

5) Ändteligen upskäres ock buken, at se inälfworne uti sit läge, antingen hela och med blod naturligen fylda

da, eller söndriga och förstörda, med blod öfwerdragne, eller ock nästan aldeles blodlösa, hwilket Sinus Venæ portarum lättast gifwer tilkänna. Tarmarne finnas ock stundom toma, ibland fylde af det så kallade becket, åfwenså Urin-blåsan, antingen full eller tom e). Härwid bör ihogkommas, at enär någon utwärtes blånad på kroppen synes, bör det deremot swarande inwärtes stället jemwäl besiktigas, om någon dödelig skada derstädes kan upletas.

e) Denna erindran har Professor Faselius, i sin Medicina Legalis, Cap. de Infanticidio p. m. 84, & 85, anfört af hwilken jag föreställer mig, det ingen såker uplysning til barnamord kan hämtas; oacktadt sådant wil jag likwäl här densamma icke förbigå, emedan den ändock wid något tilfälle torde hända, kunde hafwa sin nytta.

SECTIO II.

Sjette Capitlet.

Om
Åldrar. De *Ætatibus.*

§. 86.

Så snart en Månniska hunnit så wida, at hon fådt se detta werldenes Ljus, börjar hon, om lifstiden henne förunnes, at tålja åldrar, dagar, weckor, månader och år.

Ålder i sig sjelf betraktad, år ej annat, ån en tids framlöpande, under hwilken en Månniska, så til sinne som kropp, undergår mårkeliga omskiften och förändringar. Denne kunskap år wid flera tilfållen för Domare angelågen, såsom når en fråga yppas, om twånne unga Personer åga frihet, at få gifta sig med hwarandra för åldern skull, eller intet. Utom deß kunna ock flera håndelser i allmånna lefwernet förefalla, öfwer hwilka åfwen, af samma grund bör dömas; såsom, hwad år en bör hafwa, som får göra Testamente?

Wid

Wid hwad tid en kan för myndig förklaras? och hwad ålder en synes böra hafwa, innan et swårare kropps straff kan honom åläggas; med mera.

§. 87.

Wid skärskådandet af detta, will jag följa den ordning, som allmänt är wedertagen, och som egenskapen af sjelfwa saken fordrar. I alla tider är funnit, det sjunde året utwiste något besynnerligt ombyte hos Månniskan; hwarföre och detta år blifwit bibehållit, såsom et märkelse år, hwarefter ombytelse tiderne blifwit afdelte; Dessa äro följande: nemligen 1:o Infantia. (Barnsligaste tiden. 2:o Pueritia (Barndomen) 3:o Adolescentia. (Ungdomen). 4:o Juventus, sive ætas Virilis. (Manbara åren) 5:o Senectus. (Ålderdomen) 6:o Aetas Decrepita. (Den förfallnaste åldren. Ehuru åldrarne efter sjutalet blifwit indelta; så ligger likwål icke deruti innan någon absolut nödwändighet, at så skall wara; utan bör en granskare fastmera hafwa afseende på de förändringar, som wid kroppens ombyten förete sig, såsom deß beskaffenhet och drift wid alla deß rörelser. Dageligen årfare wi, at somlige snarare, somlige

ge åter senare mognas, åldras och blifwa wettiga. Imedlertid är det besynnerligt, hwad många händelser med detta sjutal inträffa; Såsom sju multiplicerade med tre, utsätter tiden af weckor, när barn merändels qwickna i moderlifwet: Sju, med sex multiplicerade, wisar tiden, då det bör födas hit til werlden. I sjunde året släppa barn sina mjölktänder, och få andra i stället: På det twå gånger sjunde frambryter merendels, för första gången, reningen hos den unga Qwinnan. Och är detta orsaken, hwarföre de gamla fått anledning, at hålla Sjutalet för et climacteriskt, farligt, och såsom något Fatalt tilförande åratal.

§. 88.

Nu följer at beskrifwa hwart och et tidehwarf, som människorna måste igenomlöpa, af hwilka somliga öfwerlefwa få, somlige flera, somliga allenast någon tid mer eller mindre för än de komma til sista lefnads-punkten. Således, som Infantia är den första tiden så är han och den spädaste eller barnsligaste, som tager sin början strax Människan blifwit född, och warar til deß hon wäl lärt sig at tala; Hwarföre ock det ordet Infantia

be-

betyder den Lifstids-Perioden, på hwilken Barn måste lära sig, at nyttja tungan; Men, fastän Barnen börjat at nyttja talet til sina behof och förnödenheter, så äro de dock ännu wida skilde ifrån det, som i det allmänna kallas tala, hwartil mycket begrepp och mera stadgad eftertanka fodras. Den andra perioden är Pueritia eller Barndomen kallad, börjas wid det andra, sjutaålet och räcker hos Mankönet til det 15:de eller 16:de, och hos Qwinnokönet til det 12:te eller 14:de året. Som tankegåfwan hos deße ännu är mycket swag och oredig; så är det dem ej tillåteligt, at hwarken wittna, eller uprätta Testamenten, eller dispo- nera sin egendom. Ungdomen eller Adolescentia, kommer widare, som ock kallas Pubertas, ob pubem, quæ in pudendis, & lanuginem, quæ in mento, hoc tempore erumpunt, och är nu den tredje, som börjas efter föregående Tidehwarfs slut. Denna Periode är ej mindre omskiften och förändringar underkastad, än de förra. Här ses, huru kroppen ökar sig i längd och storlek. Nu börja sådana nya tecken wisa sig, som utmärka det manbarhet och aflelse förmö-

mögenheten hos bägge könen will infinna sig. Nu höres målet förändras ifrån et spädare til et gröfre: Nu finnes barnsligheterna aftaga, och mera försiktighet wisa sig i deras lefnad, hwilket alt kan anses som strålar af det inneboende förnuftet. Denne tid sträcker sig til det 21 eller ock det 25 året. Den Manbara Åldren, Juventus, räknas i ordningen den Fierde; då Människan efter det 25 året wunnit de kropps och sinnes förmögenheter, at hon wet ställa sig, både förnuftigt och wäl, samt förstår åtaga sig göremål i det allmänna. Ehuru ingen skilnad är imellan Juventus, som jemwäl tyckes böra kallas (Manna-år), och Virilis ætas, (Manbar ålder,) så torde det likwäl ej wara utan nytta; emedan som oftast förnimmes, det stora ombyten hända, när någon öfwerlefwat det 30:de, aldenstund ej förr, än efter detta år, den så kallade Ætas consistens, eller den stadiga åldren plägar begynnas, som i sig sjelf är ej annat, än en tilökning af den styrka och kraft, som en människa hafwer, och hos sig bibehåller, tils inemot sjelfwa ålderdoms tiden. Denna tid, hos et Qwinfolk, räcker

ker

ker sig något öfwer det Fyrationde, och hos Karlar öfwer det Sextionde året. Uppå denna rörliga och glada ålder, föl-jer nu den beswärliga Ålderdomen (Senectus) då lifskrafterne dag ifrån dag börja alt mer och mer aftaga. Denne ålder räknas ifwån det Sextionde eller Sextionde tredje året til det 70:de, som och är det 10:de Septenarium. Hos en Qwinna räknas det, ifrån den periode hon mist sin räkning, som är imellan det 40:de och 50:de, och til nämnde tid. Men desse gränsor kunna mycket förändras efter omständigheterne: ty som en sorgfri och behagelig lefnad, altid muntrar och wid macht håller en kropps lifaktighet och styrka, at åldren på den ej kan få något synnerligt intryck; så är deremot tydligt, at den igenom sjukdomar, lefnads-sättet, sorg och bekymmer, samt träget arbete, kan ganska mycket påskyndas: Och i så måtto bör en 60 års Man, som är frisk och rask, ej kallas gammal då en deremot, som är under 50, bör derföre anses, om hos honom, både kropps och sinnes-krafter äro förswagade. Bewis uppå detta sednare, lemnar följande Historia; nemligen det Scaliger berättar, om en wid namn Franciscus à Gonzaga, som lät hämta sin

Swå-

Swåger i arrest, för det han beskyltes hafwa del i någon sammangaddning, at derföre straffas til lifwet, hwilken af oro och ångslan på en natt, blef så hwit i hufwudet, som en dufwa. Det samma berättas händt en Hälländare, som blef tilsagd, at han dagen derpå skulle halshuggas. Bägge fingo lefwa, äfwen som de och bägge således fingo behålla sitt hwita hår. De Tyska Lagarne tillägga altid Ålderdomen några förmoner, framför de mindre gamla. Så göra ock de Swenska det samma för sina ålders män; såsom at de befrias ifrån sina Embeten, med behållning af sina löner, besynnerligen då de tjent på längre tid: Allmogen entledigas ifrån mantals skrifning, Krono-utskulders betalning, samt ifrån krigs tjenst. De slippa at förordnas til Förmyndare, och wid torturers eller straffs påläggande, hafwes merendels affeende på deras ålder, fast wid et sådant tilfälle bör upmärksamhet göras både på ålder och kropps styrkan tillika. I allmänhet åtfölja wäl de åldriga wissa sjukdomar, såsom hosta, slem, förstoppning, röda ögon, minnes löshet, m. m: samt, at deras kroppar blifwa alt mer och mer

wa-

swaga och krafliga; Dock, oaktadt alt sådant, så kunna likwäl somlige af dem, ännu någon tid hafwa styrka nog öfrig uti själen, at de förmå både tala och tänka wäl. Ändteligen infaller wid 70 åren den sista delen af Människans lefnads lopp, Ætas Decrepita, som ej slutar sig förr, än med sielfwa lifwet. Under denna tiden förnimmes huru swag- och bräckeligheterne ökas, samt kroppsens och själens styrka dageligen förminskas, ända in til den stund, som henne förunnes, at lyckligt wis förbyta en så usel lefnad i en beständig och glädjefull waraktighet uti det ewiga.

Sjunde Capitlet.

Om

Jungfrudomen. *Virginitas.*

§. 87.

För hwarjehanda orsaker, hafwa Läkare blifwit twungne, wid förefallande händelser i detta ämne, at lemna sit utlåtande. Ty som människo-hjertat är ondt, så utöfwar det och sitt onda i mohn, som deß kropp blifwer förmögen, at sådant werkställa. Således sedan hon hunnit til det andra Septe-

narium, eller och förr, så börjar den gnistan at eldas, som en allwis Skapare hos henne nedlagt, til människoslägtets förökelse: och, ehuru samma allwisa HErre öfwer et sådant högt werk, satt til Styresman en förnuftig Själ, som städse skulle föra henne på Ärans och dygdens wäg; ses dock, huru swag denna wäktare är, at den, som oftast måste duka under begärelsen, och den i sin blinda yrsel merändels altid råka på afwägar. Sådant wisar sig, så på mannens, som Qwinnans sida: Den förres, då han uppå Qwinnan gör en skändelig wåldtäkt: Å Qwinnans, då hon med sin lefnad gifwer anledning, til mißtankar om otuckt, som ibland kan träffa in, stundom ock intet. Imedlertid, om Qwinnan, som gifwit sig an för wåldtägt, derom fullkommeligen skall öfwertygas, är nödigt, at hon straxt begär och undergår en så kallad besiktning; ty med tiden blifwer häruppå ingen reda; emedan all ting snarliga förändras. Ej mindre angelägit är det för den, som will skudda af sig et förklenligt och försmädligt rykte, at hon härwid tager samma utwäg; så framt hon i samhället wil bewara och

skyd-

skydda det angelägnaste hon äger, som är hennes ära. Men innan detta kan rätteliga werkställas, är nödwändigt, at wara underrättad om följande. Ehuru, Medicinæ Legalis Scriptores gjordt skillnad imellan en Moralisk och en Physisk, samt en af bägge deße sammansatt, Virginitas; så är dock härmed en onödig omgång; hälst delarnes beskaffenheter och besinteliga egenskaper, äro de rättelser, som wid utforskandet häraf, egenteligen ärfordras: Sålunda är tilräckeligt, om härwid allenast twänne fastställes, nemligen den Moraliska och Physiska, såsom i sjelfwa saken grundade. Virginitas kallas för öfrigt det, enär muliebria hos et ogift Qwinfolk är uti det naturliga skick, som Skaparen dem förordnat at wara, så länge hon uti oskyldighetens tilstånd förblifwer. Detta är Virginitas Physica. Men, som Præsentia Membranæ Hymenis, gemenligen hålles för det wißaste tecken til non deflorata virginitas, och denna likwäl af andra orsaker, sine cocubitu, kan wara förstörd, såsom igenom bulning, fall och hoppning, vel ipsis digitis, vel alio petulanti instrumento; så kommer då en sådan beskaffenhet hos henne under namn af Virginitas mora-

lis: emedan hon ifrån alt köttsligit umgånge är fri. Petrus Dionysius, en Fransysk Chirurgus nekar, både i sin Anatomie och Chirurgie, at denna membrana gifwes: Riolanus, in sua Anthropogr: Lib: 2 Cent: 52 gör det samma, med flera. Se Albertus part. 1. p. 64. Men följande stora Män, Ruysch a), Regnerus de Graaf b), Svammerdam c), Verheyn d), Heister e), Morgagnj f), med flere, påstå, det hon gifwes, och sådant åfwen ganska tydeligen bewist, at riktigheten af denna sanning bör nu mera aldrig dragas i twifwelsmål. En del åter neka wäl icke, at hon skall finnas, dock icke hos alla, som Paræus Lib. 23 & 24, & Capivaccius de notis virginitatis, wid handen gifwa. Om så härmed förewetter, är aldeles ingen säkerhet och

a) Observat. Anatom. Chirurg. N. 22, 23.

b) Tract. de Mulier. Organ. Generation. inservient. Cap. V.

c) Tract. de Uteri Muliebris Fabrica.

d) Anatomia.

e) Compend. Anatom. p. 81 & 207, och af honom beskrifwen in Ephemerid. Nat. Curiosi. Cent. VII. An. 1717.

f) Adversar. Anatom. P. I. p. m. 39, har denna sak widlöftigt bewist.

och wißhet g). Det kan ock hända, at denna membrana af Anatomicis icke så noga blifwit eftersedd; eller ock ej funnen igenom dens oförfarenhet, som skulle söka derefter; hwilket torde gifwit anledning til denna sednare tankan. Imedlertid, om den ifrån första lefnads punkten blifwit saknad, så gör det intet til saken, allenast den så kallade Virginitas moralis blifwet bibehållen.

§. 88.

Så nödwändig och nyttig, som förrbemälte undersökning stundom är i det Allmänna; så swår och twetydig är den ock wid deß werkställande. Hwarföre wid utrönandet fordras laggranhet och försiktighet, efter de tecken, som som skola gifwa uplysningar, äro merändels owiße och opålitelige; besynnerligen,

g) Daniel Menochius in Obs. 6. Pag. 17 talar härom således: Itaque hymen in nonnullis fœminis adest, in aliquibus abest; in quibusdam ita tenuis interdum est, ut vix attenditur, aut, ut alia levi Caussa avelli queat. Potest itaque hymenis perruptio, quando illius certa vestigia adsunt, causæ læsæ virginitatis esse: Licet Franckenau l. c. pag. 17. usque 20. hymenis præsentiam in puellis, notam integritatis esse negat.

ligen, om långre tid efter beblandelsen förbilöper. Men så är dock ej annat til görandes, än härutinnan följa det, som Naturen sielf utmärkt, då icke et eller twänne, utan flera märken böra upsökas och tilsammans förenas. Här bör iacktagas, at sådane tecken wäl skiljas ifrån dem, som tilförene genom tilstötande wåldsamma orsaker blifwit ådragne. För öfrigt delas gemenligen deßa in uti mer eller mindre wißa eller owißa: Hwarföre ock nödwändigheten fordrar, at hwart ock et för sig beskrifwa.

§. 89.

Det säkraste tecknet är, när membrana hymenis är tilstädes, orörd och orubbad, som tilförne i §. 87 är sagt; Hwarföre ock det här först nämnes; fast det ibland, som nyß är påmint, bör således med flera sammanbindas, hälst det ej är ogörligt, at et slappt och wekt Qwinfolk, en eller annan gång kan hafwa sammanlag med en karl af mindre afleise werktyg, utan at berörde tecken hos henne blifwit förstördt. Häraf kan numera swaras på följande frågor: 1) Om det är möjeligt, at et Qwinfolk kan afkläda sig sin ära (deflorari), utan at åre-kransen,

sen hos henne [Hymen], blifwit bruten? 2) Om hon kan rådas med barn, utan at samma åremärke blifwit skämdt, eller brustit? En naturlig ihopadragning och trängsel i födslodelarne, är det andra tecknet af bibehållen virginitas Physica; (partium genitalium contractio & angustia). Hwaremot slapphet i deße delar, så ut-som inwärtes, är altid et tecken, at något gådt förut, som dem utwidgadt. Dock bör härwid ärindras:

1) Det en sådan Genitalium laxitas kan wara hos dem, som i myckenhet hafwa sin månads-räkning, utan at de förut warit i någon Mans wåld. Likaså:

2) Om de hafwa et löst och fuktigt Temperament.

3) Om sjukdomar plåga; såsom hwita Flußen eller andra mattande, eller sådane, som härröra af osunda wätskor.

4) Om de bruka drifwande Medicamenter, eller ock bada sig ofta.

5) Si sint libidinosæ tale sibi comparant instrumentum, qvo suis possunt satisfacere desideriis; Ejusmodi fœminæ madorem præterea genitalium semper experiuntur.

 6)

6) Om de i deße kropps delar haft någon sjukdom.

7) Om de med något warmt twåtta eller smörja sig, sedan de haft sin råkning.

Således ser man först, hwad osäkerheter ligga i wågen på den ena sidan. Betracktas de åter til deras contraction, på andra sidan; så finnes de tecknen mindre twetydiga: Helst de

1) Med tiden kunna draga sig tillhopa, enär de ifrån sina köttsliga umgången afstå.

2) Då de nyttja ihopdragande bader h), eller rökningar, eller andra saker af lika egenskap.

3) Igenom Qwinnans egen kropps beskaffenhet, då hon är af et spändare och stråfware Temperament.

4) För-

h) Uti Beckers Paidiocktonie, anföres en berättelse om en Piga, som efter sin Matmoder, satte sig uti et bad, uti hwilket rötter af Consolida Major wore kokte; och som hon skulle gifta sig, men mißtrodde sin ärlighet, den hon dock wille för sin Wän skulle wara känd för obefläckad, så hände detta med den påföljd, at Genitalia drogos så tilhopa på henne, at hon behöfde oljor, bader och omslag, innan hon åter kunde hjelpas. Se Hocksteller, Lib. IV. Sect. 1 Cap. 1 Med. Pract.

4) Förmedelst uteblifwandet af deß wanliga tid.

5) Utaf efterblefne ärr, af fordna skador, hwilka med torkande och sammandragande medel blifwit botade.

Icke destomindre bör detta tecknet ingalunda föracktas, utan med all förssigtikhet, jemte de öfriga in casu, nyttjas. På detta sättet, tror Qwinnan sig kunna upte säkert bewis, at hon tilförne warit kysk och ärbar, som dock ofta slår felt; emedan flera sätt äro numera bekanta, hwilka åstadkomma lika werkan, som äfwen på bröstein kunna brukas, at de blifwa hårdare och fastare. Händelse wis kan wid detta, härgöras följande fråga: Om en sofwande Qwinna kan blifwa med barn rådd? Den Medicinska Faculteten i Leipsig håller det ej för troligt, som Zittman, i sin Medicina Forensi, Cent. V. Cas. 21 & Cent. VI Cas. 77, anfördt. Hwaremot den Medicinska Faculteten i Jena, gör detta, under wissa wilkor möjeligt; 1) Om hon är fallen för Sömn-sjukdomar. 2) Om hon är mycket trött och afmattad; 3) Om hon af syllleri kommer at ligga i en djup sömn, eller om någon gudlös

människa gifwit henne owetande in Opiatiska Medicamenter. Omständigheterna wid detta, böra noga granskas och skärskådas; emedan sådant mig ganska swårt, om icke aldeles omöjligt, förekommer. 4) Så räknas ock, ibland tecknen når Carunculæ Myrtiformes äro oskadde. De äro at anse til skapnaden, som ett ganska litet, ihoptryckt, skrynkligt kläde; eller som Regnerus de Graaf, wackrare liknar dem wid en liten, til hälften nyß utslagen ros: Hwarföre de ock med rätta böra kallas för Blommor. Deße beskrifwas wara hos en obefläckad, något store och liksom swälde, röda til färgen, sinsimellan sammanhängande och med band tilhopa fästade: Hwaremot de hos en bruten äro små och gulacktiga, bleka eller blåacktige, samt til en stor del förskingrade eller ock förstörda. Hwad som nu nyß om deße Carunculis är sagt, det samma kan äfwen lämpas til de så kallade Nymphæ, som i sit naturliga lynne äro både tjockare och fastare, och likaledes kunna förändras, både til naturlig färg och egenteliga skapnad. Oaktadt detta sålunda befinnes, äro dock de som neka, at deßa Carunculæ gifwas; allenast

hos

hos dem, som oftare låtit bruka sig; emedan de ej annat skola wara, än lemningar af en förlorad virginitas. En sådan tancke yttrar Teichmeijer, i Cap. de virginitate, p. 22 och 3 §: åberopandes til styrka å sin sida, Münnichius samt Morgagni. Jag lemnar alla dessa i sit goda wärde; Men jag måste tilstå, det jag hafwer swårt wid, at härutinnan skilja mig ifrån den uptäkt, som de Graaf gjort, i sin bok de Organis Mulierum, och Riolanus besannar i). Detta omrörde tecken, som Zacchias sätter så mycket wärde på, söka åter andra at anse som opåliteligt, och det för samma sak, som jag p. 26 omnämnt k). Derjemte kan färg och storlek af sjukdommar ombytas; i anseende hwartil, icke alla äro ense, om detta märket bör antagas såsom påliteligt.

4) Om wid första sänglaget, i stöd af hwad i den heliga Skrift, femte Mose-Boks Tjugu andra Capitel, härom

i) Anthropol. Lib. 2 C. 35 då han säger: Carunculas illas ex corrugatione carnosæ, puta membranosæ, vaginæ pudendi conflari, ut pars illa externa angustior ipsa vagina, in partu æqve dilatari possit.

k) V. Pinæus, Cap. 5 & 6.

om kan inhemtas, besinnes födslodelarnes blödning, som wisar en swårare åtkomst med födslodelarnes brytning och söndring. Det låses på nämde ställe, ifrån den 12 til den 21 versen, huru strängt denna sak handterades den tiden hos Israeliterne, ehuru detta Folk war utsedt, at wara Guds Egendom, samt huru förenämde tecken, då ansågs, såsom det måst öfwertygande och naturligaste bewiset. Imedlertid borde sådant i allmänhet så förhålla sig. Men det gifwes likwäl härwid sådana händelser, som stundom förswaga et eljest nog kraftigt skäl, såsom:

1) När Qwinfolket äger födslodelarne rymligare, och Mannen deremot et mindre aflelse werktyg, se tilförene p. 26.

2) Om Qwinfolket, kort för umgånget, haft sin wanliga räkning, eller ock, om den tätare än sig bör, infaller.

3) Om hon tilförene på födslodelarne lidit någon wåldsamhet.

4) Om naturligt fel den förr berörde Membrana Hymenis fëlas, och när Qwinnan derjemte är af et slappare Temperament (Se denne §. och pag. 215). Utom detta förmena

som-

somlige, det nyßnämde märke wara osäkert derigenom, qvoniam mulieres dentur, qvæ non solum ad primum, sed etjam ad reliqvos concubitus multum effundunt sangvinis, qvod non aliunde, nisi a pudendorum coarctatione est deducendum. I sig sielf är dock detta oförnekligt, et af de wißaste tecken, i händelse det ej med någon flärd bortblandas. Flera konster och bedrägerier kunna i denna del anställas, hwilka jag här wil förbigå at omröra.

§.. 90.

I föregående §. är tilkännagifwit wid hwad tilfällen besiktning på Qwinnans genitalia bör egenteligen förrättas, ibland hwilka det första war hennes wåldtäckt. Wåldtäckt är, när et Qwinfolk, större eller mindre, med wåld och emot deß wilja, twingas af en obehörig til copulam carnalem. En så grof gerning kan icke utöfwas, utan at swårare påfölgder deraf måste förfaras. Jag wil nu intet afgöra den frågan, huruwida wåldtäckt kan wara möjelig eller intet; emedan den Medicinska Faculteten i Leipsig den, såsom ogjörlig redan afgjordt, derest ej Qwinnan wil sielf dertil bifalla. Hos Med.

Leg.

Leg. Scriptores göras skillnad emellan et stuprum attentatum, och violentum consumatum. Det förra är, när någon gudlös med wåld bjuder til denna gjerning, men winner intet dermed sin åstundan. Det sednare är, när deraf blifwer en full werkställighet. Förekommer det et Qwinfolk i denna sednare händelse at blifwa rådd, så bör brottet icke få namn af wåldtäckt. Hwarföre jag will allenast upgifwa de märken, som beteckna, när den werkeligen blifwit föröfwad; såsom:

1) När tydeligen synes, at wåld icke allenast blifwit påförd födslodelarne, utan jemwäl den öfriga kroppen.

2) När Muliebria ännu äro sangvine madida, swälda utom wanan, röda, eller aldeles inflammerade med en swår sweda och wärk.

3) Synes, som wore deße delar sönderrifna och utom wanligheten fuktiga: Understundom skadas ock Qwinnan inwärtes.

4) Är ansiktet förändradt: Blått synes omkring ögonen, samt näsa och mun blå.

5) De kunna ej wäl gå, och omkring

kring de nedre delarne klagas altid öfwer mycken wärk. Inutilia penitus ea ſunt ſigna, qvæ deſumuntur ex urina, oculorum adſpectu, narium pinna, voce immutata, colli craſſitie, papillarum in mammis colore, pilorum in pube ſtatus.

Då benen ſkiljas åt, ökes altid deras plågor, ſom deſsutom förhålla ſig i den mohn, alt ſom Qwinnan är ſtörre eller mindre til wärten, ſpädare eller äldre, och ſjelfwa horkarlen warit drifwande, och i ſin ſak ſtörre.

7) Ibland infinna ſig trängningar på ſtolgången, ſom ſtundom äro oordenteliga med ſwullnad i de näſtliggande delar, ſamt täta tryckningar på wattnet.

8) Kånningar af Coliqve hafwa de underſtundom.

9) Likaſå hafwa de omkring eller uti ſätet ſmå ſwulſter, blå eller röda. Ibland ſer det äfwen ut, ſom ſkulle ſkinnet derſtädes wara afſkafwit. Sådant är tilſtåndet då beſiktningen hålles på färſk gärning. Men om den på längre tid upſkjutes, blifwer alt oſäkrare och ſwårare, ſom förr är ſagt. Sedan gör det mycket til ſaken, om wåldtäck-

ten

ten en eller flere gångor blifwit utöfwad, samt om detta händt en gift hustru, eller en sådan ogift, som är slappare til hullet, och om Mannens virga warit mindre, då til uptäckandet häraf blifwer större swårighet, om icke aldeles omöjeligt. Imedlertid är nödigt, at framför alt känna skillnaden imellan det, som händer en Qwinna, då hon sig för första gången sammanparar, och det, som tilfogas henne igenom wåldtäckt.

Den andra omtalte orsaken til besiktningen war, då et Qwinfolk, för at bewara sit goda namn och rykte, sjelf på sig åstundar undersökning. Wid et sådant tilfälle är ej mindre angelåget, at känna de anledningar, som en oskyldig böra befria. Deße har professor Fasselius i sin Medicina Legali p, 28, ganska wäl ihopasamladt, hwarföre jag ock dem, sådane, som de på deß eget språk blifwit författade, will här låta inflyta; på det alt härwid, så mycket lifligare måtte begripas.

Virginitatis integerrimæ præsentiam declarant signa sequentia

1:mo Labia vulvæ magis tumida, magisque conniventia.

2:o

2) Nymphæ minores, colore magis dilute roſeo præditæ, e ſinu non prominentes.

3 Præputium clitoridis minus, glandem non obtegens.

4) Orificium urethræ penitus tectum.

5) Rugæ vaginæ uteri magis tumentes.

6) Frenulum labiorum vulvæ præſens.

7) Hymen præſens, ſub qvo intelligitur iſta membrana tenuis, tenſa ad introitum vaginae uteri ſita, figuram habens modo ovalem, modo circularem, modo ſemilunarem, atqve qvoad magnam partem introitum vaginæ occludens. Eſt hic Hymen palmarium virginitatis integerrime ſignum, qvando ordinariam ſuam habet conſtitutionem.

Ändteligen böra ock Mammæ pröfwas; Si enim in ſe ipſas ſint recollectæ & papillæ nativo ſuo colore; ſå kan ſådant med det föregående bewiſa mycket. Zacchias l) ſäger: då alla desſe öfwerensſtämma, ſå kan man förP wiſſa

l) Lib. IV Tit. II Qvæſt, 2.

wißa sig om en fullkommelig Jungfrudom: ty det, som hwart och et tecken, för sig sielf skärskådat, intet kan bewisa, det fulltyga alla tilsammans thopalagde. Och ehuruwål af deße kan inhemtas, om Qwinnan warit kysk eller intet, så wil jag dock för mera öfwertygelse härutinnan, åfwen här intaga dem, som samma lärde Man upgifwit såsom kännemärken, enär hon sig med Man har beblandadt; Såsom:

1) Labia vulvae magis flaccidæ, minos conniventia.

2) Clitoris magis eminens simulqve habens praeputium, glandem plenarie obtegens.

3) Nymphæ magis prominentes, nec non colore magis obſcuro gaudentes.

4) Orificium urethræ magis apertum.

5) Hymen deficiens.

6) Carunculæ myrtiformes ad Introitum vaginæ sitæ.

7) Vagina uteri magis ampla.

8) Rugae vaginae minus prominentes.

9) Orificium vaginæ uterinæ orificio magis propius.

Ob=

Observanda etjam in his mammarum conditio, Si enim hæ defluentes & laxæ, & papillæ livore aut nigredine labefactatæ, nec non circulo qvodam nigriusculo notatæ, cum nuper citatis eadem præsagiunt. Hwarföre ock propheten Ezechiel m) sålunda yttrar sig: Ibi subactæ sunt ubera earum, & fractae sunt mammæ pubertatis earum.

§. 91.

Uppå deße grunder kan besiktningen både säkrare och wißare förrättas; hwarwid jag wil hafwa påmint, at de delar, som skola undersökas, altid med ljumt, och ej med kalt watten, böra aftwättas, samt at sjelfwa besiktningen af en förståndig Medicus eller Chirurgus bör werkställas: wid hwilken åfwen, om så för godt finnes, en förfaren barnmorska kan wara närwarande til biträde. Frågas: Kan en sådan, som werkeligen lider wåldtägt, rådas med barn? Efter naturligt begrep, synes det ej låta sig göra; ty, utom det, at hon kan hindra all ting om hon hafwer fult allwar dertil, så måste ock all lusta til detta aflelse-werk hos henne blifwa döfwadt, förmedelst det wåld,

m) Cap. 23. v. 3.

som qwinnan wid detta tilfället påföres, och i så måtto kunna ej de förändringar i hennes kropp upwäckas, som til aflelsen, å hennes sida äro nödiga. Men är hon ej deremot, så är det ganska möjeligt, då detta brukas allenast som en skärm för brottet, som erfarenheten nogsamt gifwer tilkänna se p. 222.

§. 92.

Nu återstår den wederstyggeliga Sodomitiska synden at beskrifwas, hwilken så mycket i Italien och de warmare länder på flera ställen af Jordklotet är gängse: Men, som jag wil föreställa mig, det en sådan grof och onaturlig gerning af upplystare människor numera icke bedrifwes, wil jag dem icke widröra, utan allenast här införa de märken, som Zacchias n) i denna del företedt. Dock är nödigt, at först gifwa aktning på följande, nemligen: Distinguendum est inter stuprum, qvod longiori tempore & freqventer patratum est, & id qvod factum est ante mensem vel etjam proprius. Sunt vero stupri signa: 1:o Manifesta vis ano illata, præcipue vero 2:o Rubor 3:o Ardor 4:o Calor. 5:o Intumescentia. 6:o Inflammatio

7)

n) Lib. V Tit. VI Qvest. V.

7:o Excoriatio. 8:o Cruentatio. 9:o Sciffura feu ruptura. 10:o Concurrentes tenesmi. 11:o Impotentia ad incedendum. 12:o Prægreffe graves Hemorrhagiæ. 13:o Tubercula fangvine oppleta circa anum. 14:o Scroti inflammatio. 15:o Si frequentius illa Sodomia commiffa fuerit, oriuntur qvandoqve verrucae ani, five marifcæ, & criftæ five rhagades feu fciffuræ, pro magnitudine mentulæ & pueri ftuprati. Membrum Stupratoris fimul inqviri debet. Seqvitur poft infammationem pruritus, & color ipfius partis in lividum mutatur. In puero grandiori omnia funt leviora, & fi ftuprator non adeo craffa mentula eft dotatus, interdum pars tantum excoriata apparet cum inflammatione & interdum cum pruritu fimul conjuncta. 16:o Confeqvuntur ulcera mali moris. 17:o fuccesfive hae partes circa podicem relaxantur. 18:o Concurrunt interni irregulares motus in inteftinis Craffis. 19:o Accedit deniqve interdum alia corporis Ægritudo o) Men på det at sanningen härutinnan måtte så mycket bättre utforskas, så böra alla förekommande omständigheter hos den lidande först underfö-

o) Alberti Jur. Med. Part. I Cap. III.

sökas, om de kommit af en sådan händelse, eller af andra orsaker, såsom skarpa och frätande wätskor, samt hårda excrementer: Det förra skönjes derigenom, at wätskorne mycket flyta til stället och kännas skarpa, då en gul, gulacktig eller grön materia flyter ifrån såren. Det sednare utwisa excrementerna. Imedlertid kan följande märke såsom det wäsenteligaste antagas, at wid andra tilfällen icke finnes någon särdeles betydande blånad eller rådnad, som likwäl synes efter et nyligen förgångit Stuprum. Sedan kunde derpå efterfrågas, om det är långt förut som stuprum skedde. Månne besicktningen då skall skaffa någon nytta, swaras nej; ty är det för längre tid tilbakars, så förswinna småningom, åfwen i denna händelse, alla tecken, at besiktningen blifwer förgäfwes. Hwarpå flere Observatores lemna et ganska säkert intygande.

Attonde Capitlet.

Om

Kärleks-Drickar. (*Philtra.*)

§. 93.

Af forutidens sällsamma lefnad, hafwer i Läkare-konsten inslutit et medel,

som

som de äldre kallat Kärleks-Drick, hwilket det ena könet då brukat, enär det, emot det andras wilja, med list welat bemästra sig deß wänskap och förtroende. Möjeligheten af detta hafwa månge Lärde Män påstådt: men så är ock twärtom många, som sådant neka; emedan de ej kunnat begripa rimligheten, huru et människo-sinne, genom inwärtes medel, til en sådan böjelse, skall kunna retas. At något wißt säga i denna sak, är mycket osäkert, emedan det är funnit, huru olika gift hafwa på människor et olika förhållande; såsom Opium, et annat, Solanum, et annat, och Hyoschyamus, (Bolm-ört) et annat. Imedlertid äro kännemärken gifne på detta giftets werkan och påfölgder, hwilka och Hoffman p) beskrifwer sålunda. Enär någon fådt uti sig en kärleks-drick, så mår han strax illa: Han får wämjelse och blir orolig, skrattar mycket, talar utan sammanhang, lik dem som yra: Han hafwer ingen blygd hos sig, är

p) Medi ina Consult. Part. I. Dec. III Casus 8. Zacchias Quæst. Med. Legal. Lib II. l. c. Quæst. 3. N:o 26. räknar Kärleks-drickar ibland det gift, som ej dräper, men som eljest kan skada kroppen.

är sömnlös och känner sig matt. Han får och understundom en ganska stark kärlek för någon wiß person.

§. 94.

Med denna beskrifning hafwer den Casus öfwerens-stämmelse, som Valentinus berättar, i sina Pandect. Medic. Legal, hwaråst han anförer flera tecken til en sådan beskaffenhet. Han nämner, huru den Unga Adelsman, som kärleks-dricken blifwit gifwen, ingen synnerlig werkan förspörde, förän Febern på begynt, då han war i mycken smärta och ängslan, men det tröstade honom, at han hade sin käresta hos sig. Det besynnerligaste, som förekom härwid, war, det berörde Adelsman altid förut lefwat et ljuft Äktenskap med sin rätta och hederliga Fru; Men sedan han fallit i dens armar, som mißtäncktes hafwa honom förtrollat, förändrades hans hjerta så, at han icke en gång sedan tålte at se henne.

Första följden af detta medel, är rysningar, som gå öfwer hela kroppen, på samma sätt, som när någon får en Feber. Sedan kommer hjertängslan, med tryckning öfwer bröstet och swår ande-

drägt

drägt, som öka sig mer och mer. Matlusten förswinner, och häftiga kråkningar infinna sig med skärningar och slitningar i tarmarne, samt et starkt durcklopp. Dessa tecken hafwa och träffat in hos den Studenten efter en dylik intagen drick, som Timæus à Güldenklée r) beskrifwer.

§. 95

Wid öfwerwägande af detta, är mycket angelägit, at wäl känna tecknen som komma af denna orsak, och de som af andra sjukdomar härflyta. Sådant hafwa Medicinska Faculteterna i Leipsig, Jena och Wittenberg, med flera, ganska noga eftertänkt; Hwarföre ock deras ytrande öfwer Valentini Casus, som dock är Professor, Stahls den han, i anseende til de mißtankar han hyste om bemälte Adelsmans kärleks-drick, besagde Faculteters granskning underställte, endast och allenast på owißheter blef grundadt. I så beskaffad händelse bör kroppen, efter deß död, som här skedt, besiktigas. Men som det förmenes at kärleks-drickar försätta människo-kroppen i snar och hastig förrutnelse, på samma sätt som Röt-Febrar, så kan ej mycken nytta af besiktningen

r) Lib. 7. Cap. 24. Pag. M. 332.

gen dragas, om icke af beskaffenheten om magens och tarmarnes tilstånd, med mera, emedan deße, uppå dem, altid operera som et starkare gift, hwilket obsiervationerne wisa. Och fast än kroppen til deß inwärtes delar skulle wara skämd, följer dock intet deraf, at någon kärleks brånad dertil warit orsaken.

§. 96.

Deße medel delas af de äldre in uti dem, som äro naturliga, och dem, som swagsinte menniskor tro wara öfwernaturliga. De förre äro allmänna och werka hos alla: men de sednare allenast hos några wißa, som man wille förmå til gjenkärlek, hos hwilka, efter min tanka, ej annat än widskeppelse ligger förborgad. Bland de naturliga räknas följande, som hos bägge könen göra en besynnerlig werkan neml igen: tilfälle at lefwa i umgänge med en wacker, dygdig och wettig människa; sedermera, åtrån at blifwa rik och komma i godt tilstånd: at gull och silfwer med det mera, hafwa ännu samma kraft, som det i alla tider ägt, och således bör anses för det pålitteligaste Philtrum. Sinnens likhet är ytterligare det kraftigaste band, som säkrast binder människor tilsammans. Jag will

på-

påminna mig, det jag läst hos den lärde Boerhave, uti deß Bok: de Morbis Nervorum, huru djupsinnigt han sig härom utlåter, at ju närmare den ena människans lifs andar och nerver likna den andras, ju starkare trodde han wänskapen dem imellan byggas. Det wete wi, at den ena människans utdunstning är altid olik den andras, efter kropparnes art och beskaffenhet. Så kan det ock wara beskaffat med lifsandarne. Månne intet det wi kalle för utdunstnings-materia, icke förmår uträtta detsamma, då den på den andras nerver werkar! antingen med nöje eller mißnöje. Månne intet lifsandarna ock kunna åstadkomma detsam̄a På detta sätt förklarar wår Lärde Lindestolpe jemwäl denna sak, då han här til nyttjar Holländarnes ordspråk, då de säga, at de intet kunna lukta den eller den människan. Herr Hilkens tanke, uti deß Dissertation de Sterilitate, §. 11. tyckes likna sig nog nära härtil, enär han gifwer orsak til den owänskap ock hat, som stundom är gifta personer emellan, när han säger, at den enas effluvier förswaga den andras fermentation; ty denne förtyder, på detta sätt, all rörelse och förändring

dring i människo-kroppen; Andra hålla före detta härröra af Anthipatie och sympathie som dock i sig sjelf tyckes intet annat wara, än hwad von Hilken och Lindestolpe tilförene skrifwit. Hit föras och alla de medel, som styrka en swag kropp; såsom: 1:o Alla Mag- och Nervstyrkande medel, ibland hwilka Mineral watten böra stå i första rummet, om kroppen är swag. 2:o Lätt smält och wälfödande mat, 3:o Wärmande krydder, wärmande winer, och änteligen 5:o Retande Medicamenter, såsom Muscus och Ambra, Succolad, Satyrium och Eryngii-rötter, med en sorgfri, yppig och lättjefull lefnad. Men om sådant alt något härwid skal förmå uträtta, är nödigt, det kroppen ännu hafwer något i behåll af den fordna lifaktigheten, som häraf kan upeldas, dessutom frisk och sund. Hwad skulle wäl eljest upwärma en kall ålderdom? Och på hwad sätt wore det och möjeligt sådane rörelser, hos en sjuklig och aftynad kropp at upwäcka? För widlyftigt är, at här upräkna alt det, som tros ega förenämde retande egenskap, hälst så mycket orimligt berättas Imedlertid äro merendels de kraftigaste

ste i sina Classer indelte. Men, som wid en del är fara, om de ej rätt blifwa anwände; ty har jag funnit rådeligit, at dem här utelemna s)? De med orätta utropade öfwernaturliga medel säges wara af åtskillig art: En del af dem hållas för giftiga. En del åter skola innehålla et så kalladt trolleri, som och intet annat är än gift. Imedlertid blifwa, så de fasta, som de flytande kroppens delar af deße mycket lidande, om de icke understundom på föra döden. Af det förra slaget will jag endast nämna det som Professor Stenzelius, ibland flera, i sin Dissertation de Philtris, pag. 24. och följande upräknar, såsom Poma Amoris, [Kärleks-Äpplen t]. Af något sådant gift

s) Daniel Ludovici har uti M. N. C. D. I An. 6 & 10. Obs. 34. P. m. 98, tnaifwit et rön om en, qui, ut amasiæ, plenum persolvens debitum, satisfaceret, integram Cantharidem, abjectis saltem alis durioribus, cum diasatyrio deglutiens, in tantum sangvinis, per penem effluxum, cum vehementissimo priapismo, in cidit, utcito de hini obierit, durante etjam post mortem firmissima penis erectione.

t) His quoque mandragora a Pythagora Anthropomorphon dicta, quam Gothisu Lib. 9. Hist. Goth. Cap. 24. Nicephorus Calistus

gift berättas de pannekakor warit bakade som Rulandus omnämner Studenten hafwa ätit och af hwilka han sedan blef yr. Ty sedan deße med kråkemedel blifwit upkräkte, gåste hela massan, som hade den stådt i full kokning. Af lika art har jemwäl den kärleks-dricken warit, som Kejsar Carl den fierdes Gemål, för sin Herre, på det han skulle få mera kärlek för henne, ihopblandat, hwaraf han föll i en så swår sjukdom, at han med möda gick igenom med lifwet, och håret gick af honom. Deremot måste Anföraren Lucullus på detta sätt sitt lif tilsätta, som Plinius beskrifwer.

At ihopblanda det sednare slaget, eller dem, som af trulldom förmenes bestå, derutinnan hafwa de Egyptiska Prästerne, och Vates Æsculapii warit Må-

Hist. Eccles. Lib. 5 Cap. 27 una cum Belgis, uti narrat Levinus Leminus Cap. 2 explic. herb. bibl. ad amoris referunt remedia, & cujus poma, eadem fuisse, quæ Ruben ex rure redux, matri Leæ attulit nonnulli Theologi & Botanici, Codicem Talmudicum Sanhedrin secuti, perhibent. Ejusdem in specie radix a nonnullis Græcorum, quod specificam in eædem, mutuum conciliandi amorem, vim residere, Circea appellata fuit.

Måstare. Stenzelius upråknar och några af dem, samt at de unga Babyloniska Qwinfolken, efter Herodoti berättelse, åfwen skola bruka åpplen, men tecknade med wissa Caracterer eller figurer. Likaledes at denna kraft skall i ringar kunna inneslutas, hwilket et kåtlig tjefult och gement Qwinfolk utöfwat emot Carolus Magnus, hwarmed hon så mycket uträttade, at han, efter deß död, ej wille skiljas ifrån hennes lik, som Qverzetanus omtalar x): Samma Casus låses ock hos Bœrrhave y), som hårom lemnat någon nårmare beskrifning. Flera Historier kunde i detta åmne anföras: Men som deße göra tilfyllest, och en del af de öfriga åro så wederstygaeliga, at de aldrig af någon böra kånnas, altså ock hår med råtta förbigås. Imedlertid har årfarenheten flera gånger bestyrkt, at af moraliska orsaker allena z), och då någon funnit sig med genkårlek ej blifwit bemött, sådane oredor i månnisko-kroppen

x) Lib. 25 Cap. 3.

y) Lib. c p. m. 391 de Anim. affect.

z) Tulpius, uti sina Observ. Medic. L. I. C. 22, har en Historia, om en Engelsk Yngling, som af sin ålskarinna fick Refus, hwaraf han aldeles blef Catalepticus men kom sig före, då han fect godt swar.

pen yppat sig, til hwilka mången kunde inbilla sig, det trolleri warit orsaken a). Af sådant mißförstånd förestälde sig i början Professor Fred. Hoffman i Halle, det Enthusiasmus Magdalenæ af Quedlingburg härflöt af en besynnerlig och gudomelig deß själs egenskap. hwilken han dock sedan hänleder naturliga orsaker som ses af deß bref til D. Georg. Volfg. Vedelium b) de affectu cataleptico rarissimo.

Hwem skulle wål tro, det Bathseba förtrollat David; Thamar, Ammon: och Joseph Potiphars hustru? Derföre säger och Langius c): Tecknen af kärleks dryckar äro icke altid så tydeliga, som någon torde sig föreställa; ty det hänger icke altid så tilhopa, at den som brinner af en oförnuftig kärlek, skal derföre fått den igenom kärleks

a) Ita constat de Anna Margaretha Janin, qvod Enthusiasmo primo affecta, postqvam Medico nupsit Hamburgensi, a dicto libera malo evaserit. Christina Poniatovia vaticinari desiit, contracto cum eodem matrimonio, qvem cœlestem antea nominabat amicum.

b) Se Ausfurl. Beschreib; des unfüges, velchen die Pietisten in Halberstadt, in Dec. 1692, gestiftet. Cap. 15.

c) Oper. Part. 2 C. 19.

leks drick; utan kan den härstamma af andra orsaker, och understundom af en blott inbildning d). Fördenskull, enär en människa mår wäl, men strax, antingen efter mat, eller ingifna Medicamenter af en mißtänkt, känner owanliga plågor, såsom häftig brånad i magen, sweda i magimun, med ångslan och yrsel, samt aflelse lemmens spännande, tillika med en olidelig klåda och kittlande; så är all anledning at förmoda, det et sådant gift hemligen blifwit ingifwit. Och at naturliga orsaker detta åstadkommit, hwarom widare kan låsas af Abraham Cav Bœrhaves tractat, impetum faciens Hippocrati dictus p. 282.

D §. 97.

d) Härpå gifwa oß Cyrus och Artaxerxes twänne tydeliga exempel, hwilka af kärlek för Aspasia, innerligen blefwo brinnande, så wäl för deß besynnerliga skickelighet, som mycket behageliga umgänge. Ælianus rar. Hist. Lib. 12 C. I. Af lika intagande egenskaper war den Thessaliska qwinnan, med hwilken Konung Philippus hade umgänge, och som almänt troddes, hafwa förgjordt honom: men då Olympias fick se des fägring och behagligheter, säger hon: Bort med förklenligheter! du äger i din person sådant, som förmår mera, än både kärlesdrickar och förtrollning.

§. 97.

Ehuru underbara werkningar finnas gjorda af så inbillade och kallade öfwernaturliga kärleks medel, at många stora Läkare, uppenbarligen tilstått, det de icke af naturliga anledningar kunnat utgrunda deras egenskap; är dock befunnit, det desse understundom warit nog kraftlösa något at uträtta; Såsom hos den unga Jungfrun, om hwilken Danhaver e) omnämner, uti hwilken en Student, wid namn Agladius, warit kär; den dock icke med trollkonst til deß återkärlek stådt at öfwerwinnas: Icke eller hafwer en trollpacka wid namn Theſtylis, kunnat förtjusa: Icke eller hafwa trollpackorna Medea och Circes, hos Jaſon och Ulyſſes, kunnat något förmå; som Rodericus â Caſtro f) af Ovidio förmäler, hwilket alt sålunda blifwit förklarat, at, som de trodde, det et slikt öfwernaturligt medel, endast igenom den onda Andans biträde, hade sin kraft, så skulle ock sådant allena på kroppen, men ej på Själen hafwa sit wälde g). Jag wil in-

e) Theolog. Conſcient. Tom. 2.

f) Med. Politic. Lib. 4 Cap. 2 p. 222.

g) Zornius, Diſſertatiode Philtris Enthuſi-

intet widare widröra denna sak; utan torde wara nog at nämna, det de medfödda begärelser, som äro antingen goda eller onda, efter det sätt, som de blifwa utöfwade, samt den särskildta byggnad, och kropps ställning, som hwar och en äger, hwilken drager den ena människan mera til det, än til et annat begär, hwilket utwisar den swaghet, som numera efter förderfwet, hos oß fått boning och inrymme; kommer sådant härtil, som naturligen upeldar den mäst rådande lustan, måste det ännu starkare wara rådande. Altså en naturligen fallen för kättja, behöfwer ej synnerligit af de så kallade Aphrodisiaca, eller kärleksretande medel, och stundom aldeles intet, innan den sin Passion ej blifwer öfwermäktig h). Lika så är det med

 den

asticis Anglo-Batavis sub Grapii Præsio. habita. Sect. III & IV p. 19.

h Här torde von Hoorns ord, i Mirabil. Omnipotent. circa Generation: Human p. II. få intagas. Sic certe idem haud difficili negotio impetrari potest in fœminis, qvæ tam acrem uteri possident lympham, ut non maximum saltem vulvæ pruritum, maximumqve ad venerem stimulum inducat. sed instar vesicatorii etjam femora delabens excoriat, veterumqve odorem sallamentorum retulerit.

den, som fått flera och större blodrör, de der dela sig ned til afleläsedelarne, eller en annan besynnerlig skapnad i); hwarigenom retningen hos den måste blifwa större. Detta besannas af Bartholinus k), Kerkringius l), och Riolanus m).

§. 98.

Sedan korteligen blifwit sammandragit, hwad som naturligen hos människan både retar och ökar kärleks=affecten; så är tydeligen bewist, det jag icke all slags medel ifrån denna werkan uteslutit: Men at framwisa något, som med en öfwernaturlig kraft sådant skulle åstadkomma, det känner jag icke: Ej heller hafwer jag sett sådant, hos någon pålitelig Observator wara upgifwit och beskrifwit n). Beqvinus talar om

i) Hårdsfwer yttrar sig Regnerus de Graaf, Cap. de Clitoride, p. 20. Præter naturalis clitoridis magnitudo, deformitatem, pudorem atque molestiam summam Mulieribus ordinarie procreat, quatenus vestimentis, inter ambulandum, aut domestica munia obeunda, attritus, ita eas ad libidinem irritat, ut quasi dementia captæ, volentes nolentes in viri amplexum ruant. k) Lib. I. C. 22.

l) Specileg. Anat. Obs. 32. C. 73.

m) Anthrop. L. II. C. 27.

n) Ita de hac re Lindestolpius, citat. Lib.

om et medel, som han nyttjat, wid det tilfälle, men han gör deraf slutetigen följande slutsats p) at det i högsta måtto är orimmeligt, och icke förtjena bewis, det aldrig sådana medel i naturen gifwas, som så förändrade månnisko-sinnet, at i stället för hat och afsky, någon förut ägde, kärlek och wänskap sedan någonsin worolat förwänta, och följakteligen ännu mindre af den, hos hwilken en sådan, aldrig til det minsta, förut warit känd. Af denna mening upräknar Stenzelius många lärda, p. 81. Twärtom wisa flera såkra

p. 704. Ista vero Philtra & amatoria pocula, tam artificiosa & subtili ratione præparari posse & commisceri invicem, ut in hanc potius, quam in aliam determinetur, amoris æstro percitus & potionatus, personam, certe funditus ignoro, & quanto ego intelligo, non procedit. Sufficit, quod ut dixi, per varia media amor exitari possit, foveri atque augeri, inque ad dementiæ cupedinem cogere, ut nefanda sepiusscule & ridicula facinora perpetret. Sapienter itaque summus amoris magister sic concludebat:

Ergo, quisquis opem nostra tibi, possit arte-
Deme veneficiis carminibusque fidem.

p) Antiqu. Lect. Lib. IV Cap. 14.

kra och påliteliga Observationer, at desse deremot förorsakat Twin- och lungsot, hetsiga Febrar, Yrsel, Raseri, med swåra och bedröfweliga tilfällen, stundom och sjelfwa döden, hwarpå Rhodiginus q), hafwer twänne exempel, om Livia och Lucilla. Den förra dödade sin Man efter hon hatade honom, den senare för det hon älskade honom för mycket: Den förra nyttjade Aconitum, den sednare något annat gift, och i stället, at blifwa kår, föll den senare i raseri, och sålunda slutade bägge, på förenämnde sätt, olyckeligen sit usla lif.

Capitlet Nionde.

Om Gifter (*Venena.*)

§. 99.

Intet är, som så förföljer människan, som gift; ty om hon går, ligger eller står, är hon altid underkastad, at blifwa smittad, och det ej på et, utan på mångahanda sätt. Deß kropps utwärtes känslor, äro wägar, hwarigenom det merendels kan i kroppen inkomma; och at så tilgår, derpå lemna oß, så wäl den äldre, som sednare tidens Läkare, mångfaldiga bewis. Det läses

hos

q) Antiqu. Lect. Lib. IV. Cap. 14.

hos Merculialis af Diodoro Siculo r) om en Köpman, wid namn Jambolus, från Arabia Felici, som berättat, at en ört skal wara derstädes, hwilken när någon lägger sig på henne, gör hon först en djup och angenäm sömn, och sedan tilskyndar hon döden. Det samma berättas hända med Nerium. Nicolaus Florentinius, s) omtalar en Capitaine, wid namn Franciscus Ordolaphus, som hade et gift, hwilket, om det lades på et eldkol, dödade det alla, som wore närwarande. Det samma händer med trädet Toxcicodendron, i Norra America, at om något af det oförtänkt kastas eller faller i elden, dödar luckten eller röken deraf, i samma ögnablick. t) Trädet Hippomanes skall, efter flere Auctorers mening, wara så giftigt, at rängwattnet, som dryper af det, förgiftar, hwilket och berättas deß skugga göra; ännu mera deß äpplen, hwilka ätna, förorsaka, at läpparne såras, magen upswäller, inälfworne få brånad uti sig, kroppen darrar, kallnar, får swimningar och dör. u) Huru ofta förleder icke och

r) Lib. 1. Cap. 11. s) Sermone 4 Tract. 3. Sum. 2 Cap. 9. & Tract. 4. Cap. 6.

t) Rhus Toniodendron Linn. Spec. Plantar.

u) Sauvage Nosoligie.

smaken, at njuta sådant, som med kroppen icke kan wål förenas. Många hafwa satt lifwet til för Cicuta, som i förstone gifwer en sötaktig smak. Dioscorides säger sig warit nödsakad, at dölja beskrifningen af et gift, som kallas Ephemeron och Colchicon, som blifwit brukat, endast för deß angenäma och behageliga smak. Det naturligaste sättet, hwarigenom så wål gift, som alt annat, kommer in uti kroppen, är munnen och swalget; Men så kan det inblandas i Cliſtirer, och på sådant sätt göra skada. Oansedt detta icke så lätt kan låta sig göra, håller dock Zacchias, sådant icke för otroligt, emedan ryktet utspridt, det den Neapolitanska Konungen Corradus af sin Broder Manfredo igenom Cliſtir, blifwit dödad. Likaså förmäler Suetonius, uti sin Lefwernes beskrifning öfwer Kejser Claudius, det han och af sin Gemål Agrippa, på nyßnämnde sätt blifwit dräpen.

Zacchias x) hafwer andre exempel, men icke något bewisande til gift; hälst det måsta bör tilskrifwas skräm-

sel

x) Quæſt. Leg. de Ven. Lib. II. Tit. II. qu. II. p. 163.

sel och alteration, eller Anthipatie; såsom det hände en Adelsman ifrån Mantua, y) hwilken ej tålte se en Igelkott förän han föll i däning med myc-ken mattighet och kallswett. Igenom widrörandet gör krampfisken Torpedo, i kroppen en darrning z), hwilken och förorsakas, när någon tager på åhlen, Gymnotes Electricus. När det sålunda är bewist, at gifter igenom huden och sugrören, utom den allmänna wägen, kunna i menniskokroppen indragas, är ostridigt, det de flästa utwärtes känslor, äro lika som gångar, hwarigenom det kan i kroppen införas. Jag will ej något nämna om hörslen, som Zacchias säger, det giftet af förgiftade människor äfwen igenom den kan meddelas: Men sådant äger ingen grund.

§. 100.

Innan jag går widare, är angelägit, at först beskrifwa hwad gift är, emedan deraf gifwes så många sär-skilta

y) Marc. Donat. Lib. 6. de Hist. Mirab.

z) Se nu warande Assessorns och Provincial Midici Doctor Balcks Dissertat. Museum Adolpho Fridericianum pag. 29.

Wår store, Archiater och Riddare von Linnée förer så Torpedo, som Pastinaca Marina, i sit System. Natur. under namn af Raja, och

skilta slag: Det är icke nog, at en mördare bekänner sig, at med gift hafwa afdaga tagit en människa, utan det bör undersökas, om det werkeligen så är. Förgift är det werckting, med hwilket människo-kroppen til deß beständ och hälsa, mer eller mindre, skadas. Denna Cardani beskrifning, ä) tyckes wara hit så mycket mera lämpelig, som gifter gifwas, hwilka ej på stunden döda, utan allenast tilfoga någon skada, hwarpå exempel skola wisas framdeleles. Häremot beskrifwer den store Boerhave dem ö) sålunda, at de äro kroppar, som igenom lifsrörelsen i människo-kroppen icke kunna förändras, utan at den tillika måste lida och förstöras. Af detta finnes, det Cardani beskrifning är widsträcktare, och at Boerhaves deremot, är mera inskränkt. Egenteligen bör det endast få namn af gift, hwars egenskap är, at döda i aldraminsta dosi. Et sådant exempel gifwer oß en Historiæ Scribent, wid namn Johannes Leo, i deß beskrifning öfwer Affrica. a) Han anfö-

har den senare blifwit namnkunnig för det den dödade Ulysses.

ä) Lib. De Venenis, Cap. 1 & 4.

ö) De Morbis Nervor. pag. 447.

a) In fine Libri 7:mi

förer i den, at uti Nubien skal finnas et, gift, som är så wåldsamt, at om et gran delas emellan 10 personer, så dödas alla innom en fjerdedels tima. Aristoteles b) säger, at detta tages på Berget Circæus i Aethiopien. Zacchias c) berättar ock af Christoporus a Costa, Lib. Aromat, at i Indien finnes en ört, som dräper så hastigt, at de derstädes boende, ännu icke emot den fått något motgift. Historien d) berättar, det Kejser Otto den 3:dje på stunden blifwit dräpt, igenom förgiftade Handskar, som Crescentis Fru skickade honom. Afwenså dog Kejser Henric den 7:de af et förgiftadt Oblat. Zacchias upräknar flere förgiftningar, som han fått af många trowärdiga Män i), såsom, at förgifta sadlar, stöflor, sporror, stegbyglar, kläder: Ja, en del gift hafwa warit så igenomträngande, at om någon tilfälligtwis råkat derpå trampa, har han blifwit smittad och dödt. Schaliger k) nämner om en spindel, som blef ihjeltrampad, hwil-

b) Lib. de Mirabilibus.

c) Qæst. M. Leg. Lib. II. Tit. II. Qv. III.

d) Cardanus, Lib. 1. Cap. 15. de Venenis.

i) Quæst. Med. Leg. Lib. II. Tit. Qv. XI. Pag. 186. k) såsom Gainer de Venenis. Cap. 1. & 2 Mathiol. in Præf. ad 6 Dioscor. Grovi-

kens gift trångde sig så igenom skoså-lorne, at det dräpte deß baneman. Föröfrigt beskrifwer Livius, m) Curtius n) och Justinus o) at det gift, hwarmed, Alexander Magnus dräptes, war så fint och igenomträngande, at det måste bewaras i en Åsnehof. Turkarne hafwa et så hastigt dödande gift, at om någon dermed endast blifwer rörd, dödar det i ögnablicken. Änteligen och til slut wisar följande Casus finheten af gifter, som och Tacitus Lib. III. Anal. berättar, at den rycktbara Trollpackan Martina, endast med det, at hon inknöt giftet i sit hår, hastigt tog lifwet af sig sielf.

§. 101.

Sedan egenskapen af gift korteligen blifwit ådagalagd, bör tilses huru de skola indelas. De äldre Medici gjorde på deße en synnerlig fördelning, som här woro för widlyftig, at omröra: hwarföre i det stället, med mera skjäl, antages Zacchiæ indelning, som dem efter

nus Lib. de Venenis Cap. 1. m. fl. och inter JCtos, Grilland, de Sortil. qv. 3. N: 30:

m) Exerc. 100 in Cordan. m) Hist. Nat. Lib. 30 Cult. in fine.

n) Lib. 10. de Gest. Alex. in fine. o) Lib. 12. Hist. Prope finem.

efter deras werkningar, skiljer, emedan Domaren efter dem endast hafwer at rätta sig, när han, wid ransakningar skall sakfälla en Mißdådare.

§. 102.

Af lika tankar är Boerhave, när han med följande oß underrättar och uplyser. Han säger, gifter förhålla sig sins imellan, efter deß hastiga och wåld- samt dödande kraft; Sedan i mohn af den quantité eller myckenhet, de blifwa tagna p); Samt sist, i anseende til hwad del af människan de skada. Huru underbart härmed tilgår, det har samma lärda Man, i sin ofwannämnde Bok, de Morbis Nervorum, med flere rön, bewist. En Lagklok blifwer plågad af Colique, han tilstyrkes, at derföre bruka dillfrö; Men af förseende på Apothequet, får han Bolmörts frö i stället. Wärken går bort: Men deremot faller han i en stark yrsel; han talar ständigt, men alt tokigt. En påkallad Medicus gifwer honom et Vometive af Vitriol, hwarpå han straxt blifwer frisk. Detta gift angrep således hufwudet

p) På detta sätt blifwa wißa gifter, som nu äro, eller framdeles blifwa utrönte, Medicamenter, i en förståndig Medici hand, då de i mindre utstakat mått nyttjas.

åfwen som andra gifter angripa andra kroppens delar, hwarom, flere Historier i detta ämne ses framdeles. Månge saker bli giftiga, när de nyttjas i större quantite, än som wederbör Altså utropas saften af Lactuca, som måste warit Lactuca virosa, för giftig, och förmenes döda på samma sätt som Cicuta eller Opium. Likaså lök: En Riddare wid namn Mela dog af löksaft, som han förtärde til tre qwintin på en gång, hwarom Plinius skrifwer y). Men det är icke nog härmed. Wi finna af dageliga årfarenheten, huru en del människor intet tåla äta wiß slags mat, andra åter icke en annan; utan blifwa sjuka, fast den i sig sjelf, ingalunda är giftig, utan må de flästa deraf, wäl, som leder sig, af deras synnerliga kropps constitution. Många tilfällen kunde i detta ämne berättas; Men som denna Antipathie förekommer ofta, och är deßutom tydelig, wil jag ej härutinnan wara öfwerflödig. Detta at weta, är i mänskliga samhället, så myc-ket mera angelägit, som då någon dör af förgift, det då med säkerhet kan påstås,

y) Hist. Nat. Lib. XIX Cap. 6.

ſtås, at den endaſt af giftet njutit ſin död. Om med wißhet til detta ſkall ſlutas, måſte hwart och et gifts art och beſkaffenhet wara bekant, ſamt hwad werkan det i kroppen utöfwar. Och faſt än många ägde en ſådan kunſkap, är härwid ändock myckn ſwårighet, aldenſtund exempel wiſa, at flera intagit förgift i ſtor doſi, utan at deraf ſkadas, ſom warit undranswärdt. Så talar Mercurialis z), om en gammal gumma, ſom åt up 30 quintin af Sicuta, utan at något lida. Mithridates war orörlig för alt förgift. En wid namn Lyſides, ſkal förtärt ſkadeslöſt 2 quintin Opium. Om någon föreſkrifwit för denne Opium til 10 a 12 gran, ſom likwäl tålte mera, och han tilfälligtwis af annan ordſak dödt, månne den, ſom förordnat honom Opium, i beſagde Doſi, derföre ſkulle lida dödsſtraffet? I ſådan omſtändighet är ſåkraſt, at ſtälla ſig de kännetecken, til efterrättelſe, ſom på Opium följa, då det åſtadkommer döden, hwilka, om de ej finnas bör, efter min tanka, den anklagade ifrån ſtraffet befrias.

§. 103.

z) De Venenis, Lib. 1. Cap. VI. Pag. 11.

§. 103.

Huru litet det behöfs af starkaste giftet när någon will dräpa, det är tilförene ommämndt och bewist. §. 100 a) Det, ta bestyrkes än ytterligare med den minsta Dosis af Aconitum eller saften af Oenanthes kallad, Oenanthes Succo viroso, cicutæ facie. Stalpart van der Wiel hafwer en Obseruation om denna, af twenne Borgare ifrån Hag, som smakade allenast på hennes saft, hwarefter de straxt fingo en stark brånad i hals och mage, med sinnets förwirring swindel, sweda i hjert-gropen, durcklop, Näseblod, samt håftiga convulsioner, med hwilka plågor den ena, efter et så olyckligt smakande, uthårdade twå och en half tima, och den andra tre, innan de afledo. Flere berättelser kunde i detta ämne anföras. Härwid i akttages, at de unge blifwa af gift förr lidande, än de äldre, som dock icke förhålla sig härutinnan altid lika, utan kommer sådant an på hwars och ens

a) Petrus Aponensis, i slutet af Capitlet i första Boken om gifter, säger, at rätta gifters art är af den beskaffenhet, at de döda uti en nästan omärkelig quantité, på samma sätt, som det förr omtalte giftet i Nubien.

ens Temperament och kropps styrka. En warm Complexion är altid förr, och swårare antastad, än en gammal, trög och kall; Af denna grund begripes, hwarföre Seneca, som drack decoctum Cicutæ, intet skadades d). Och at Orodes åfwen blef wid lif, som af Phrabate blef honom föreskrifwen emot en beswärande wattusot. Men deremot måste den wisa Socrates, igenom den ända sit lif, sedan Theophrastus e) lårt folket på ön Chio, at göra Cicuta gift starkare medelst kokning. Utom det, wisar en förnuftig eftertanka, at när jag wet, det et gran vitrum Antimonii gör en stark kråkning, så måste fyra, göra den ännu starkare, och förorsaka döden. På samma sätt, är ock beskaffat med alla de öfriga gifter, de måtte wara starkare eller swagare, då de tagas öfwer sit mått, som förut är sagt. Det är besynnerligit, at det, som är giftigt för magen, kan ej wara giftigt för någon annan del af kroppen. Altså befinnes Crocus metallorum wål præparerad, och i en liten dosi nyttjad, wara nyttig i ögon-Pulver, för at taga bort

d) Facit. Annal. Lib. 14.
e) Apian. Alex; in Bell. Mithrid.

fläckar på ögonhinnorna, samt i plåster, at dermed rånsa sår, men om den intages blifwer deraf en ganska stark kråkning, och tages deraf ännu mera, är döden oundwikelig. Likaså underbart år, at Lepus Marinus endast sårar lungorna och gör andetåppa: Cantarides, retar urin blåsan: Narcotica angripa hjernan: en rasande hunds gift, blod Massan. Gift af Aspis gifwer sömn, Cerastes, gör en styfhet i hela kroppen. (Tetanus). Bufo, swulster och Convulsioner. Pastinaca Marina beswärar lefren. Dipsas, matstrupen, ty efter deß bett blifwer en obeskrifwelig törst. Hœmorrhous, gör at blodet igenom alla porer på människans kropp utflyter se pag. 254 f)

§. 106.

f) Se nu warande Medicinæ Adjunctens i Upsala, Doctor Acrels Dissert. de morsura serpentum. Han skal ock gjöra, at tandköttet bortruttnar, som i skjörbjugg. (stomacace) Han kallas och Curucucca af Gvill. Pison, i deß Hist. nat. de venenis. Cap. 3 Sauvage i sin Nosologie Method. part. II. Tom. III. p. 38 säger, at den är et slags Coluber, som med sit bett gör swindel, darrning, ref, hetsig Feber, hwarpå följer kallswet och döden; Och uplöses blodet så af detta gift, at det liksom kokande gäser öfwer, och flyter genom näsa

§. 104.

Af gifter finnas de, som naturen sielf utarbetat, sedan de, som med en konstig hand äro beredde. desse äro tagna af de tre Naturens Riken, af hwilka en del äga sit särskilta werknings sätt til människans, antingen helsa eller undergång, alt efter det ändamål, som giftet är afpassat och anwändt. Andre tilläga dessa, dem, som finnas i watten och luft, hälst oftast är funnit, det så watten, som luft tilfogat mycken skada g). Utom det,

öron och sjelfwa naglarne på händer och fötter. Test. Lucano. Likaså berättar Souvage i samma Tom. p. 141 af flora Zeilonica; at, om Inwånarena på ön Zeilon, äta frucken af et slag Schinus, som wäxer derstädes, och som på deras språk kallas Dievull, så skall den göra en häftig Diarrhé, ända til Hypercatharsis.

g) Den lärde och mycket förfarne Professoren och Riddaren, Herr Gottsch Vallerius, säger i sin Hydrologie, och första afdelningen om watten, p. 52, at det endast af alla hela, och halfwa Metaller, som, utan at wara i en vitriolisk gestalt, kan uplösas, så är det Arsenicum. Men derföre är det ännu icke så tilförläteligt bewist, at naturliga Arsenicaliska watten gifwas, och om så är, torde de förmodeligen wara få, efter den Gode Skaparens wälbehag. De mästa som sägas giftiga, äro ej

at wi sett Galenus sielf förordna Arsenicum, i de så kallade pastillis, Andronis & passionis, bestående af Arsenico & Calcanth, för blodspottning: Äfwen som den gamla Avicenna och Mesue för en gammal hosta; så finnes och hos Lin•

annat än vitriolist qwäfwande. En mycken twist har warit, huruwida rinnande källor eller floder kunde förgiftas: Helst, igenom deras ständiga flytande, ingen ting af gift uti dem kunde qwarstadna; och måste jag bekänna, at sådant ser ganska swårt ut. Imedlertid berättar Seneca, 3 Natur: Quæst: Cap; 25. och Baccius Lib: 6. Therm: Cap. 10 om aqua stygia, eller et förgiftadt wattn wid Nonacrim i Arcadien. Baccius talar härstädes om flere sådane. Åtskillige berättelser förmåla, at Floden Plistis, efter Solons råd, blef giftad med Elleborus, hwaraf, då de Cirrhei drucko, fingo et så starckt durcklopp, at de blefwo nödsakade upphäfwa belägringen, och gifwa sig til de Athenienser, hwilket Schenkjus berättar af Pausania, Obs: Lib: 7. Tit. de Aquis vel natura vel arte venenatis. En nästan dylik anförer Appianus, Alex. in Bello Mithridat. det Mithridates och Konungen i Ponto förgiftade wattnet, hwaraf de Romar, skulle dricka, hwilket gaf Lucanus tilfälle, at e Libr. 4 de Bello Pharsalid. yttra sig i följande:

O Fortunati! fugiens quos Barbarus hostis
Fontibus immerso stravit per rura Venen.

Lindestolpe, de Venenis, huru Arsenicum, et af de starkaste förgift i werlden, blifwit gifwit til twå, tre eller fyra gran, med säkerhet emot andags Froßan, men med mycket watten utblandat, efter min tanka ganska farligt. Likaså omtalar han en Ungersk Borgare, som gifwit Pulver af Aconito til et quintin, åfwen i andags froßan, som war lika oförståndigt. Hwem wet icke, huru många försök äro gjorda i Vienska Hospitalet med Cicuta, Hyoscyamo, Extracto Aconiti, Datura, samt Mercurio Sublimato? Men som min afsigt intet är, at här gifwa någon kunskap, huru gifter kunna nyttjas, til människans mer eller mindre förmån, utan twärtom wisa, huru de ögonskenligen förstöra deß friska och naturliga tilstånd, så går jag gerna detta förbi, och anförer endast, såsom med mitt förehafwande enligt, at göra en kort beskrifning, så wäl på det ena, som det andra giftet; hwarföre och högst angelägit är, at hwar och en som will erkjännas för duktig Läkare, framför alt gör sig kunnig i Chemie och Natural Historien, at derigenom lära sig förstå, at utgalra det, som är skadeligt, ifrån det, som är hålsosamt och nyttigt.

§. 106.

Sedan skiljemärke blifwit faststält, det gifterne til deras werknings sätt böra skärskådas, befinnes: At en del werka 1:mo medelst bittra och fråtande particlar, hwilka til sin art, antingen äro 1) skarpa och röta gifwande i) eller 2) syrliga och fråtande, eller ock 3) af bägge deße sammansatte och starkt afförande.

Til de första räknas alla skarpa brännande salter, förruttnade ägg, och skämda wätskor, förruttnadt kjött, ångar af smittosamma sjukdomar med mera k). Det andra innehåller alla Mi=

i) Hebenstreit talar i sin Anthropologie Cap. 11 Sect. II et membr. 11. pag. 515, om en man, som på fastande mage owetande fick uti sig Liquor nitri fixus, eller et starkt uplöst Sal alkali, eller röt=salt, som förhölt sig på samma sätt, som hade han fått gift uti sig; hwarföre han ock säger: Rodunt enim omnia lixivia Saturata Ventriculi tunicas, et non aliter ac Venenum, destruunt.

k) Alt detta försätter kroppen i största förrutnelse, och är ej swårt, at sådant igenkänna, för den medföljande rötfulla Febern, illa luktande andedräkten, den igenomträngande och osunda swetten, samt ogement illa stinkande excrementerne, med urinen.

Mineral-syror, som Spiritus salis, Nitri, Vitrioli, Aqva fortis, Aqva Regia Spiritus sulphuris l), Aluminis &c. Det tredje innebegriper:

1) Metalla cum salibus Mineralibus Acidis, unita; såsom solutio auri, argenti, butyrum antimonii med flera des præparata m), Mercurius sublimatus, ruber, albus, Viridis, Violaceus, dulcis, non rite præparatus.

2) Cobaltum, Arsenicum, citrinum rubrum, album n), sublimatum, auri-

l) Alla syrliga Spiritus förordsaka, på stället där de stanna, inflamation, frätningar, mycken wärk och swåra upkastningar, med hickning.

m) Häraf göres Oleum Antimonii när det får stå i luften at kallna, och dragit luft til sig. Om man slår detta i watten, så præcipiteras Mercurius vitæ derifrån, som är mycket giftig.

n) Som en del gifter af sina särskilta Symptomer, igenkännas, at deraf oftast kan slutas, af hwad slag det warit, som blifwit intagit, så wil jag ock här införa de teckn, som Arsenicum i sådan händelse hafwer med sig, nemligen: at en stark hetta antändes i hela kroppen, som besynnerligen wisar sig i ansictet, mycken brånad i halsen, och en outsläckelig törst: Mun, läppar och näsa såras, i magen äro starka skärningar med obeskrifweliga ref i tarmarne; hjertsweda,

ripigmentum o] realgar, med mera.

3)

otäcka rapningar, hickningar, och ibland tilslår jemte Äckel, upkastningar med Durchlopp, wärk öfwer njurarne, sweda i blåsan med en skärande urin; blodspytning, ibland genom näsa och mun: sedan bleknar ansiktet, buken swäller med de öfriga krops delarna; gäspningar, sträckningar, swår andedräkt, med swårighet at röra kroppen. Til slut utbryter kallswett med dåningar, då de lidande delarne, efter myken utstånden sweda och wärk, gå til kallbrand, under yrsel; läpparne blekna, händerna kalna, naglarne blåna, och sist infinner sig döden. Men Arsenicum är icke det enda, som hafwer deße kännemärken, utan alla de, som under den första Classen här ofwanföre äro anteknade, och röja de sig stundom med få, stundom med flera kännetecken.

o) Den Lärda Fred. Hoffman påstår uti deß Observ. Physic. Chym. Lib: III. Obs. I. at Auripigmentum på intet sätt bör räknas ibland förgifter, icke eller hållas för Arsenicum Citrinum, utan det är et särskilt minerale som hämtas ifrån bergen i Grekeland, Mysia och Hellespontus. Åt elden lemnat, gifwer det låga ifrån sig med hwitgul rök och stinkande swafwellukt, lemnandes på knifsbladet, som hålles deröfwer, en hwitgul färg, som stöter litet på rödaktig, och låter efter sig på botnen något sandaktigt wäsende. Bemälte Hoffman medgifwer likwäl, at detta, liksom Antimonium, beröfwat deß sulphuriska del, genom elden, eller medelst

3) Aconitum p), (Aconitum Lycoctonum Lin.] Actæa, eller [Christophoriana Tournef. L.] fructus, [fruct. anacardii Avicennia Mat. M. N:o 42.] Anacardium Anux. Mat. M. N. 206. L]. Apium risus, [Ranunculus sceleratus L.] den sjuka ridendo moritur. Cataputia major, [Ricinus communis L.] Colchicum, [Colchic. autumnale L.] [Corona Imperialis, [Fritillaria imperialis L] Cyclamen, [Cyclamen Europeum L.] Dracontium, [Dracontium fœtidium L.] Esula, [Euphorbia Linn.] Elaterium, [Elaterium momordica Linn.] Euphorbia q) Cataputia minor Linn.] Helleborus albus, [Veratrum album Linn.] Laureola, [daphne, mezereum Linn.] Nigella, [Nigella

Salia, blifwer skadelig, men at det, likson Antimonium Crudum, icke äger någon skadelig egenskap, så länge den sulphuriska delen är med terra minerali förenad; om detta Auripigment, bringas med starkare eld, til flytning, skal det warda rödt, och blifwa detsamma, som de gamla kallat sandaraca eller Realgar.

p) Aconita gifwa sig tilkänna med det, at läpparne, munn, panna, tunga, och mage af denna swullna, med ref, durcklopp och döden.

q) Denne hafwer sit namn af Konung Jubae Lif-Medicus Euphorbus: Bör endast brukas utwärtes i benrötor. När någon fått denna uti sig, får han straxt en stark hetta i kroppen. Mun, mage och tarmar inflammeras med stark törst, hickning, Convulsioner och durcklopp.

gella damascena Linn.) Oleander, (Nerium Oleander Linn. sp. plant). Hon kallas ock Rhododendron, Rhododaphne r). Scammoneum, (convolvulus Scammonea Linn) Tethymalus, (Euphorbia Linn.) Thapsia s), (Thapsia fœtid. Linn. Cicuta, (cicuta virosa t) Linn).

4:o Cuprum sive Æs, Ærugo sedan Vitrum, Regulus, Hepar, och Crocus Antimonii, Calx æris usta. Ci-

r) En gammal fattig qwinna om 60 år preßar ut saften af bladen på denna wäxt blandar den med win, och dricker detta sedan ut. Tre timar derefter mår hon illa, får häftiga kräkningar, faller i en stark sömn, och dog 9 timmar derpå. Morgagni Epist. Anatomica Medica, L. IX.

s) Här wore wäl ganska många, som äro af lika beskaffenhet, at ännu nämna och tilöka, men lägenheten medgifwer ej, at flere här införa, utan wil i det stället gifwa anwisning, på Herr Doctor Fredr. Hasselquists wäl utarbetade Dissertation: de veribus plantarum.

t) Oansedt denna i början gifwer utaf sig som hastigast en sötaktig smak, så är ej långt derefter, förrän hon förråder sin brännande art, om hon ej är med nog watten upspädd; ty bränaden börjar straxt i swalget och magen: läppar, mun, tunga och ansikte swullna och änteligen inflammeras. Ögonen stå ut; här ökar sig en tyngd öfwer bröstet, qwäfning med otrolig hjertängslan, kroppen darrar, swindel öfwerkommer, med wärk i benen och i öfriga krop-

Cicuta minor, (Æthusa Linn.) Cicutaria palustris, (Phellandrium aqvaticum L.) datura, dat. strammonium L) Doronicum, (Dor. Pardalianches L. Mat. Med. 39). Hyoscyamus niger Lin. u) cocculi Indici, (menispermum cocculus Lin.) Fructus Nux vomica, [Strychnos nux vomica L]. v) Belladonna, (Bellad. Atropa Linn). Laupen, kallswett och intermittent puls, swimningar, rysningar, raserier, sömnsjuka med convulsioner, upkastning, stundom med blod och durcklopp, understundom swåller ock hela kroppen, som wore det wattu-sot med en stygg blåaktig färg Händer det sig, at någon med detta swåra onda igenomgår, blir Hectique dess sista dödssot.

u) Ganska ofta händer, det Bolmörts rötter blifwa om wåren tagne för Palsternackor, som ätne hafwa en helt olika werkan emot nysnämde. Under min tid i Upsala, besökte jag som Läkare twänne, som af owarsamhet fått desse uti sig, de lågo likson i ständig slummer, öpnade ögonen då och då, talade smått inom sig, och jolrade, som en små tokig. Afwen hände under samma tid, det en gäsze fick Bolmörts-rötter uti sig; denne åter blef så grym och bister, at han wille skäras med knifwar. Torde hända, at dennes kraft förhåller sig olika efter Temperamentet, ty de förstnämde wore af et ganska godt och fromt sinne.

v) Som på Swenska språket kallas Räfkakor, til åfwentyrs af den grund, at den dödar

Laurocerasus. Linn. x). [Oenanthe fistulo-sa

Råfwar och hundar. Många Läkare tro den wara giftig, och ibland dem Mathiolus in Libr. 4 Dioscorid. Cap. 73. som Schenckius berättar, och det med Cratonis instämmande. Men Georgius Melichius, hos Schenckium Lib. 7: de Venenis, år af en, twårt håremot stridande mening. Berolinensis och Lister, de Hydrophobia, gå på dennes sida, och påstå derföre, at Nuces Vomicae böra bibehållas uti Electuario de ovo Imperatoris Maximiliani, som Auctores Dispensat. Augustan. wilja utesluta. Jemte det, at den Lärde Professor Schultz i Halle, detta berättar i sin Materia Medica p. 403, så säger han ock derstådes, at en del bruka infundera et qvintin af rifna råkkakor i Malört win, och gifwa en tima, förrån Paroxysmen kommer åt den, som plågas af fierdedags froßan. En Slesisk Medicus, wid namn Gebauer skal med den botat sin son om 18 år, för fallande sot, som han trodde hårröra af maskar, började med en ganska liten Dosis, och ökte til 10 gran utan skada. Jag har sett den föreskrifwas i Rödsot; Den gifwes då til et tredjedels qvintin med warmt swagdricka NB en enda gång om dagen, allenast åt medålders, starkt och fast arbetsfolk, men ej gerna åt barn, gamla personer och swaga. Den brukas ock, som et swettdrifwande medel, den år til smaken mycket båsk och ganska hård, samt giftig både för folk och kreatur, då han tages i för stor dosi,

sa Linn. [Oenanthe crocata Linn.] Solanum, da-

Auctorerne och ibland dem Friccius, påstår, at den gör convulsioner, ångslan, samt de flåste delars styfhet och domning. Herr Assessor Strandberg har behagat berätta mig, det han under deß Stads Physici syßla, på Domstolens anmodan, öpnadt flere personer, som af detta dödande giftet, måst se sin undergång, och altid observerat tunica villosa i magen wara skadad och frätt, ibland inflammerad och gangrænerad, ibland inflammation uti tarmarne. Innan de dödt, hafwa de warit underkastade häftiga magplågor, och spänningar i underlifwet, swår ångslan, och convulsioner: hos någon ända med kräkning eller Diarrhée. En Trägårdsmästare om 50 års ålder af stark constitution, fet och corpulent, blifwer af en qwacksalfware tilstyrkt emot Colique at taga $\frac{3}{4}$ st. deraf. Han får kort derefter qwäfning, brånad i halsen, ångslan och oro omkring hjertat, ref och slitningar i magen, med dragningar eller spänningar i händer och fötter, mattighet men utan kräkning eller durcklopp. Se Provincial Medici Hagströms rön, som han upgifwit til Kongl. Wetenskaps Academien år 1773 fierde quartalet.

x) Herr Mead räknar Laurocerasus til narcotica och säger, at deß distillerade watten, äfwen som distillerat watten af wåra ordinarie Lagerbärs blad, äro giftiga. Han bekräftar detta med en bedröflig händelse i Irland, det twänne qwinfolk wille med detta sätta

[datura Methe. Linn]. Opium y) [Papaver som-

en wacker fårg på sit brånwin, af hwilket de sedan hwartera togo en liten dosis, och blef påfölgden den, at de straxt nedföllo och doge. Han omtalar effecterne af detta watten på djurs kroppar, i anledning af de observationer, som Doctor Nicholls honom meddelt; nemligen, at sedan en hund fått af detta uti sig, får han darrningar, Spasmodiska sammandragningar, och änteligen en sådan lamhet i hela des kropp, at om den sköts eller stacks, kunde han ej til rörelse eller kånsla retas. I inelfworna war intet teckn til fråtning eller inflammation, men ådrorne stodo stinna af blod, hwilken ock war så uplöst, at den öfwer alt fårgade Lympha med en röd fårg. Nyttjas detta under forme af Clistir, blifwer deraf samma utslag. Ju starkare det göres med flere gångers distilation, och nya blads tilläggande, ju farligare blifwer det.

y) Ibland de så kallade Frigida Venena, råknade de gamla Opium och Cicuta, hwilkas kånnemårken i allmånhet wore, at de förtoge all kånsla i kroppen, at den war liksom bortdomnad. Derföre hade ock Socrates, når han dråptes af Cicuta, första kånningen i sina knån, ben och fötter, at han ej kunde röra dem: sedermera såtta de köld i kroppen, och sist infalla de i en djup sömn, som ej åndas förr ån med döden. Somliga blifwa fåniga, likasom de, hwilka åtit af Mandragora. Men som oftast förefaller, det någon med detta gift, antingen

Somniferum Linn z) Emellan desse gifter

dödar sig sjelf, eller ock därmed afhänder en annan lifwet, så wil jag ock anföra de tecken, som sådant utwisa. Först luktar och stinker deras kropp rått illa. Zacchias säger, at de få klåda öfwer kroppen, med en gulaktig färg: sedan blekna de öfwer densamma, och blifwa til sina sinnen stumma, kinbenen hänga och läpparne inflammeras, de få hickningar med slitningar under bröstet, näsan ihopadrages, ansiktet förfaller, och blir Hypocratiskt, tinningarna ihopfalla och ögonen insjunka, och få swårighet at andas, som Nicander och Scribonius Largus förmåla. Detta bestyrker den för sin mycken lärdom och årfarenhet wida kjände Herr Doctor Tralles i Breslau, hwilken, uti sin wackra Tractat, usus Opii salubris et noxius kallad, beskrifwit dess närmaste egenskap och werkan på människo-kroppen. Här går jag förbi, at något nämna om des tilredningssätt m. m. såsom hit icke hörande, hwaremot jag skäligt bör lita på, at följa alla de rön och försök, som denna lärda Man med flera, i den Medicinska utöfningen af Opio, funnit: såsom:

1:o Ökar det hjertats och puls ådrornes rörelse, följackteligen retar til wetskornes och blodens snabbare omlopp.

2:o) I så måtto gjör det ock den Naturliga wärman i kroppen starkare.

3:o I anseende til blodets hastigare rörelse, spennes den ut eller widgas, samt under detta, uplöses, då den intager större rymd.

ter är allenast den skilnad, at somlige wär-

4:o Gör Opium andedrägten hästigare och swårare.

5:o Drifwer det blodet til hufwudet.

6:o Stillar det sinnets oro, och gläder hjertat, samt gör en munter och djerf, då det nytjas i mindre dosi.

7:o Deremot om den tages i större, eller för nära på hwartannat repeteras, gör det yrhet i hufwudet, tröghet och liksom fylleri.

8:o Förtager och minskar det en naturlig kiänsel, och derföre, när den i kroppen mera blifwit minskad, mildrar det wärken.

9:o Afmattar och förswagar det alla de delar, som tjena til kroppsrörelsen, hwarpå experimentet kan läsas hos Doct. Mead, om en hund, som fick mycket opium uti sig. Se des tractat om Opio.

10 Gifwer det sömn, och om den drager längre ut, stannar den i någon djupare, och den sjuke dör, antingen af slag eller convulsioner.

11.o Hos dem, hwilka det förorsakar sömn, gör det ständiga drömar, andre åter, som ej hafwa sömn, phantasier, eller hwarjehanda föreställningar i sinnet, med yrsel. Såsom högst angeläget anförer jag här den warning, som Herr Doct. Tralles i förenämde Tractat, och Tom I pag. 49 gifwer, då han så säger. Summam attentionem merentur ejus dehortationes, memorique mente tenenda est illa regula, paradoxa licet apparens. primo intuitu. Sæpe adeo in Summa agrypnia & in summo dolore,

wårka snarare, andre senare, en del häf-
S tiga-

ubi plurimi opium quam maxime requiri reputant, opium esse quam maxime damnosum.

12:o Upretar det Stimuli Venerei.

13:o Förskämmer det magen.

14:o Drifwer det swett, merendels med kläda, men deremot hindrar det alla tunnare wetskors frånsilande i kroppen; såsom urinens, gallans och kråsens, som Pilcarn ytrar sig. Thomson, säger at, af Opii bruk, skal både stohlgången afstanna och bröstet skadas, desutom alla secretioner i kroppen, utom swetten, uphöra. Geoffroi tillägger, jemte swetten, det den synliga utdunstningen häraf icke blifwer hindrad. Herr Young skrifwer åfwen i sin Tractat, at det minskar alla serosas secretiones, utom swetten, och för öfrigit åstadkommer, at slemmen både i mun, näsa och bröst af det tjocknar, samt til slut gör et trögt lif. Den som mera härom wil blifwa underrättad, han läse bemälte Youngs Tractat, samt de under Professor Buchners och Hambergers Præsidio utkomne Dissertationer om Opio. Ytterligare, som wi sett at de, hwilka i mindre Dosi intagit Opium, blifwa mycket modiga, kjetjefulla, glada och skratta myckett; så få ock de, som af det tagit för myckett, kråkningar med brånad i magen, pulsen blifwer ojemn, de blifwa matta, minneslösa, yra, få swindel, det swartnar för ögonen, Pupilla blir dilaterad, stapla på målet, få kallswett, dåningar och convulsioner, och sist falla de uti en ganska djup sömn, under hwilken de til slut med

tigare, endel åter, mindre håftigt, några i större, och många i mindre dosi, en del med, en del utan sömn.

2:do Qwäfwande gifter äro följande nemligen, gäsande ångor af mjöd, win, brännwins ämne och drickaz). Swafwel-rök; kohl-os i et inneslutit rum, under jordisk luft långe instängd, och i wist afseende sjelfwa luften och röken af stenkol, och mycken ljusbrand. m. m.

3:jo Gifter som Mechanice werka, äro förnämligast deße: Diamant pulfwer, eller pulveriserat glas, Berg-Cristaller, alumen plumosum, Fjäder-alun*) och

en hög och långsam puls, likt dem som dö utaf slag, måste skiljas ifrån werlden. Gifwes det i smårre dosi, dageligen på fastande maga, skal det göra dumhet, fånighet, orklöshet, eller mattighet, at de fråga efter ingen ting, som åntetligen slutar sig med döden. På detta sätt, sägas de, som bo i Konunga Riket Indostan, taga lifwet af dem, som äro anförwanter af Kgl. Huset, och hwilka de ej wilja någonsin skola komma på Thronen.

z) Är det förnuftigt, at råda någon, som mist sin räkning, at hålla näsan öfwer et gäsande mjöd- eller dricks-kar? nej ingalunda.

*) Såsom på enahanda sätt opererande med alumen Plumosum, kunna hit, som gift, med lika rätt föras, afklipta naglar, borst, tagel och hår.

och filad koppara) eller Pulveriserad flinta b).

4:to Gifwes torkande och adstringerande Gifter, samt sådane, som göra wätskorne sega och tjocka. Til det förra räknas osläkt kalk, (Calx viva) c) Gips (Gypsum) d) Minera Saturni, Cerussa, Minium, Lithargyrium, aliæque Plumbi

a) Jern-filspån, enär den för sig finner något syrligt i mage och tarmar, wisar årfarenheten, at den intet år skadelig; men twärt om, enär ingen syra der år, eller mage och tarmar äro beswärade med andra förskämde eller förrutnade wätskor, så år den för kroppen et gift, koppar fil-spån år altid farlig.

b) Frågan år, om Magneten på något sätt skal wara farlig? en del Medici hafwa warit af den tankan; men Garzias säger ab Horto Libr. I. de Aromat. Histor. Cap. 57. at den, tagen til en liten proportion, skal bibehålla ungdoms fägringen; hwilket jag lämnar i sit wärde.

c) En som njutit osläckt kalk, får en faselig brånad i halsen, med en osläckelig törst, på samma sätt, som de, hwilka äro bitna af Ormen Dipsas.

d) Gips och Cerussa, wilja liksom straxt qwäfwa, om någon år så oförståndig och wille dem nedswälja. De gamla brukade Gips och Blyhwit til allehanda saker. Blyhwit nytjas af Målare, samt af Qwinnor, at sminka sig

bi Calces, e) Cinis Stanni. Men til det sed-

med. Och som en sådan fågring warar en så liten tid, och smink gör dem på slutet slappa i kindbenen, den ock deßutom stundom af sig sjelf, igenom swett och annan fucktighet, affaller; så hafwer Petronius Afranius utlåtit sig sålunda:
Dum sumit cretam in faciem, sertoria cretam
Perdidit illam, simul, perdidit et faciem
Gips deremot nyttjades då, som nu, til hwarjehanda; såsom til modellering, hus och taks gipsning; det påstås, at både blyhwit, och gips skola hafwa hos sig et klibbigt och tjokt wåsende; i anseende hwartil, om något utaf deßa, af wilja eller oförstånd intages, så döda de igenom qwäfning, men innan detta skjer, så gå flere Symptomer förut. Wid första påseendet, wisar sig på läppar, tunga, i ögonen, och på tänder, som woro de hwitlimmade. De hicka mycket, äro ganske torre i halsen, samt til sinnet nedslagne, blifwa yra: men i synnerhet få de en ganska stark wärk i magen och magmunnen, som ej annat är än Colique, hwilket Galenus i synnerhet berättar. Jemte detta är kroppen öfwer alt, som wore han hwitlimmad: de få dragningar i honom, mattheter, dåningar och en swår ångslan; sist warda de efter mycken pina, liksom qwafde eller strypte.

e) Enär någon fått något blyaktigt uti sig, blifwer han ansatt af nedanskrefne Symptomer: En ständig tärande Feber, som hwar tredje dag blifwer swårare, wärk i magen och et ständigt frätande, hwadan magerhet och twinsot tilskyn-

sednare, åtskilliga slags Fungi f]. Och agarici Viscum, Succus Yuccae.

das. De äro utan sömn, och hafwa upkastningar af en seg och tjock slem. Någon törst plågar, dock icke så starkt; deras stohlgångar stinka, och til slut följer gerna Tympanites. Ærfarenheten hafwer ock wisat, det försötmade winer af dylikt äfwen åstadkomma detsamma. De som sådane förtärt, ansättas ej långt derefter, af en mycket stark och häftig colique, med mer eller mindre ref och knipningar i magen, ansiktet bleknar, händer och fötter kallna, krafterna mattas, sinnet blir oroligt och ängsligt; ingen sömn, swimningar och hjertsweda påkommer som oftast, matlusten är borta, äckel och kräkningar i stället, ibland af gröna gallen med hicka och törst, swårighet at kasta watnet, bränad under bröstbenen, ibland med, ibland utan en tärande feber, wärken af Coliquen sträcker sig, både öfwer buk och länder i början med något durcklopp, som förändrar sig til förstoppning. Enär sjukdomen warit en tid, sätter den sig uti skuldrorne, armar och bröst; så går han ned til fotsålorne. Sluteligen blifwa både armar och fötter lama; men känslan bibehålles. Se Tronchain de Colica Pictonum, pag. 3. Liquor Vini Probatorius utwisar, om et sådant ämne warit i winet, då den blifwer mörk eller swartaktig, som nu mera bör finnas på alla Apotequer.

f) Ehuru Kejser Nero nämner Fungi eller Swampar för en Guda mat, måste dock Tibe-

5:to Sluteligen böra icke de gifter utelemnas, som Professor Fafelius kallar Heteroclita, och hwilka från Djur-Riket hafwa sin härkomst. Deße äro: Aranea Linn.] g] Cantharides, [Meloe-

ve-

rius Claudius af deße, genom sin Drotning Agrippina sluta sit lif. Plinius berättar om honom Lib. 20. pag. 22. at då han låg i yttersta dödskampen, hafwer han ropat. Boleti, lethi caussa fuere mei. Altså måste de med mycken warsamhet både sökas och åtas. Ty ehuru en stor del af deße äro nyttiga, om de med måttelighet förtäras; så gifwas dock deremot ganska många, som äro skadeliga. Stenzelius, in notis Öfwer Lif-Medici Lindestolpes Bok de Venenis pag. 387. omnämner, det Fungi wanligen indelas uti dem, som wäxa på marken, och dem, som wäxa på träd, sedan i dem, som fås på ängar, och dem, som fästa sig wid stenar, och sist i wår och höst Swampar. Men denna fördelning wil ingen ting betyda, utan är angelägnare, at de skiljas uti så nyttiga, som skadeliga swampar. Ligger således magt uppå, at wäl förstå skilja deße ifrå hwarandra, som derutinnan består, at man wäl känner deras caracterer, hwilka inhämtas af tydeliga beskrifningar om deras utseende, figur, lukt, smak, färg, storlek, samt stället hwarest de wäxa; men i synnerhet af deras werkan på kreatur och människo-kroppar. De som kunna åtas, äro följande. Agaricus piperatus caulescens,

vesicatorius Linn.] Tarantula, [aranea
S 4 Ta·

&c. Fl. Su: 1036. Pepperling. Agaricus Campestris &c. Fl. Suec. 1045 *champingion*, Agaricus chantarella &c. Fl. Suecic. 1049 *chantarelle*. Agaricus Georgii &c. Fl. Suec. 1052. se Herr Hjorths Dissertation de Plantis Esculentis patriae. Hydnum imbricatum &c. Fl. Su. 1097. se förrnämnde Dissertation. Hydnum Repandum &c. fl. Suec. 1098. se samma Dissertation. Phallus Esculentus &c. Fl. Suec. 1102. samma Dissertation. Murkla, Elvela eller mitra &c. Fl. Suec. 1103. Sten Murkla. Lycoperdon eller Tuber &c. Tryffel Sp: Plant. 1183. se Hjorths Dissertation. Agaricus deliciosus &c. Sp. Plant. 1172: Riska. Clavaria fastigiata fl. Suec. 1107. Bock-skägg. Bryerinus de Re Cibaria, Lib. 9. Cap. 20. berättar om Påfwen Clemens den 7:de det han dödt deraf, at han af deßa ätit för mycket, som är nog sannolikt; ehuru den store Chirurgus Paræus påstår, at han dog af röken från en förgiftad fackla, som bars för honom. Häraf kan slutas, at ehuru swampar äro goda och nyttiga, äro de likwäl skadeliga, då de ätas til för stor myckenhet, som nyß är sagt. Således när någon ätit af deße för mycket, undgå de ej följande känningar, de få straxt en ängslan, klämning under bröstet, med tyngd uti magmunnen, sammandragningar i bröstet, likson wille de qwäfwas, däna härunder, och falla i mycken kall swett. Sluteligen tilstöter kräkning och durchlopp på en gång. —

Tarantula Linn.] Aſpis h] [Coluber Aſpis Linn.]

ſom gör et ſnart ſlut på lifwet, om ej ſkyndſam hjelp emellankommer. De giftiga igenkännas af färgen, ty antingen äro de gröna, ſwarta, fläckiga, blåaktiga, eller röda, likaſå hållas de för giftiga, ſom gifwa ifrån ſig en gulaktig ſaft. Så ſnart någon ätit af deſſe, börjar magen ſtraxt at wärka, eller få de ſtickningar i buk och tarmar, och wilja qwäfwas: de få ej kaſta ſit watten, och ſe ut, ſom hade de Gulſot: de få ſwimningar, mattigheter, durchlopp gallaktiga kräkningar, ſtarka ſtråkningar med convulſioner och feber, ſiſt kallſwett och en oundwikelig död. Underſtundom döda de, medelſt deras ſtarka och kraftiga ſammandragande lukt, (Odore Strangulanti) blott, at de hållas under näſan. Utom deras miſtänkta färg, rönes deras gift äfwen deraf, at de rutna, ſå ſnart de blifwa uptagne, och om de ſkäras med en knif, blånar eller ſwartnar den ſtraxt efter. Hippocrates, Epidem: Lib: 7. n. 50 hafwer en obſervation om Pauſaniæ dotter, ſom ätit rå ſwampar, hwaraf hon förſt blef ängſlig, ſedan wille hon qwäfwas med ſwår wärk i magen, til des hon igenom ljumt wattens drickande, ſom war upblandad med honung fick äter kräka up dem. Äfwenſå berättar Stalp. van der Wiel, Centurtia 4ta Obs: Rarior, at några ynglingar uti Hag, ätit af deſſe giftiga, och dödt inom 36 timar, hwarföre ock Holländarne kalla dem Duvels Broodt. Mera härom ſes uti Arch. och Ridd. von Linnées Sp. Plant,

Linn.] Vipera i]. [Coluber Linn.] Cerastes

S 5

g) Af Spindlar gifwas åtskilliga slag, så til fårg som storlek, m. m. Se Arch. och Ridd. von Linn. Fauna Suec. pag. 350 och de följande. Som alla Spindlar hållas för giftiga, så blifwa ock deras sting altid farliga. När sådant händer, blifwer omkring stinget, ehuru litet det är, myckenwärk, swulnad med rödblå eller gul fårg. Stundom upswåller hela kroppen och blifwer tung. Den lidande får darrningar i kroppen, krampaktiga dragningar, sömnlösa, hufwudwärk, med wärk i magen, upkastning, och swårighet at kasta sit watten, samt at gå til stohls, åfwen blifwer en rånad öfwer hela kroppen.

h) Af den gifwes tre slåkter: det första kallas Chersea eller Terrestris: det andra, Chelidonia Nigra, seu Hirundinacea; och det tredje, ptyas. Hirundinacea skal til fårgen likna en swala, och deßutom hwarandra derutinnan lika, at de se grymma ut, röra sig långsamt; men hafwa en ganska myc-ket fin hörsel. Deße döda straxt, som Galenus säger sig sjelf hafwa sett i Egypten, men aldrasnarast Hirundinacea, dernäst Terrestris, ungefärligen inom fyra timar, och ännu på längre tid Ptyas, hwars gift, gifwer lindrigare Symptomer; än de andras, emedan de endast bestå uti synens förd unklande, en lindrig ansiktes swett- och upswällning, hörslens förlorande, sömnaktighet, och en ganska liten wärk i kroppen: hwarföre ock det tros, at den Ægyptiska Drottningen Cleopatra walt, at hällre dö igenom dennes, än igenom något annat förgift.

stes, [angvis Linn.] Præster, Coluber Linn.

Deremot så snart en blifwit biten af någondera af de andra, får han straxt en grufwelig brånad i kroppen, med en olidelig hetta och wärk i det lidande eller bitna stället, jemte rodnader, swullnader och inflammationer, törst, feber, domning, hjertklapning, hickning, och krops fårgens förändring; til slut beswåras kroppen af kjöld och sömn, som ej förr, än med lefnads afton uphörer. Gudi lof! at wi undslippa denna swåra fienden hos oß, och således icke behöfwa, at wid deß beskrifning wara så laggranna.

i) Det hålles före, at Viper Ormen fått sit namn deraf, at den framföder lefwande ungar. Imedlertid år det en ganska giftefull Orm, som dödat oräkneliga månniskor. Af denna giftwas åtskilliga slag, som skilja sig i anseende til olika storlek. En del af dem åro mindre, som i de kallare Länder; andre åter större, och andra ganska stora, om hwilka Strabo, Lib. Georg: 15 berättar, det de i Indien gifwas til den långd, at de icke allenast gå til 8 a 9 fot, utan jåmwål til 16, och til utseendet askfårgade, understundom gulaktiga med swarta fläckar eller prickar på sig. Han och Hona skilja sig dermed, at Honan skal hafwa et bredare hufwud, intet resa nacken så högt, hafwa fyra tänder i munnen, tjockare kropp, men kortare, samt långre stjert, och rörer sig saktare. Deremot år alt hos honom twärtom, Han har smalare hufwud, reser sig högt, har endast twänne tänder, kroppen både långre och smalare, samt rörer sig

Linn]. Seps, [angvis Linn.] Scorpio, Scorpio,

qwickare. Så snart någon af deßa Ormar blifwit biten, så framkommer en högröd blod, derefter et blodblandat wattn, grönaktigt, ettrikt, något fetaktigt eller blåaktigt. Stället swullnar och rodnar; sedan gulnar med små, liksom höga korn eller hagel, jemte andra uphögningar. Derefter swartnar detta, eller blifwer det grönt. Dioscorides säger, at hela kroppen upswäller, de få rysningar och blifwa kalla, derpå följer dominingar, hufwudwärk, gallaktiga upkastningar, feber, swår andedräkt och gulsot, fast ej altid. Den bitna dånar, får näseblod, kanterne på såret blifwa gröna, naglarna blåna, kroppen darrar, likso m pickades den af hagel, som Nicander säger, då är ej lång tid öfrig af lifwet, emedan det innom några timmar slutas; sällan öfwerlefwes tredje dygnet. Observationer wisa, at giftet af en Vipera är starkare, då den blifwit retad, än eljest; åfwenså på fastande mage. Academici Cimentini berätta, uti sina Tidningar, huru et qvintin Viper gift, skal en stund kunna hållas i magen, utan at skada: hwaremot, om en ond och retad Vipera biter en Oxe, så stjälper han straxt. Den som åstundar närmare kunskap om deße Viprer, och de öfrige ormslächter, han läse Archiat. och Ridd. von Lin. Systema Naturæ utgifwit år 1765. åfwen Herr Doctor Meads Tent. 1:mum uti deß opera Medica. Som ock den förr citerade Dissert. de Morsura Serpentum.

k) Ganska lyckligt är ocksä det, at den hög-

[Scorpio Europeus Linn]. k] Rubeta
Seu-
ſte behagat befria oß ifrån det giftiga djuret Scorpion. Om deras tilkomſt talar myckct Ariſtoteles, at de ynglas ſom maſkar, och ſedan de blifwit utlegade, ſkola de derefter döda ſina föräldrar: men ſom han ej ſett detta ſjelf, är han ej eller at lita på, emedan han ſamlat detta af Democriti ſkrifter, ſom warit en ſtor Obſervator och Hypocratis Informator. Desſe räknas af Nicander, Ælianus och Promotus til flera ſlag, och hwart ſlag ſkal hos den ſkadade åſtadkomma ſärſkildta Symptomer; ſåſom når någon af den hwita blifwer ſtucken, infinner ſig wärk i kroppen med ryſningar, at denſamme är likſom beſtåndigt kall; hwarföre Galenus berättar ſig hafwa hört af en, ſom af en ſådan blifwit ſtucken, ſom hade han warit rundt omkring belagd med is; ſedan följer kallſwett med ſtickningar i de nedre delarne, kjörtlarne ſwälla i ljumſkarne: men, blifwer den öfre delen ſtucken, ſwullna de, ſom ſitta under armen; de få convulſioner, och ånde-tarmen ſkal falla ut. Hafwer den ſwarta ſkadat, ſå yrar ſtåndigt den ſtuckna, och ligger ſom wiſte han af ingen ting, anſiktet wrides, armar och ben blifwa ſtela och tungan tiocknar, at han ej förmår tala. Afwen ſkal det gifwas Scorpioner, ſom intet äro giftiga, ſåſom omkring Pharum i Egypten. Men uti Syrien äro de ſå ſtora och giftiga, at de döda ſtora oſkjäliga djuren, tillika med Swinen, ſom eljeſt plåga ſtå länge emot.

l) Ardoin, Cap. 4. Lib. 17:de Venenis, hafwer exempel på en yngling, ſom med en

Seu Bufo Rajil] Stellio, [Lacerta, stellio Linn.]

kjepp slog en Bufo, hwarwid han sjelf blef förgiftad och dog.

m) Med detta gift tros Kejser Titus blifwit dödad af sin Broder Domitianus.

n) Wi böra wara hjerteligen nögde, at denna Fisk ej finnes hos oß. Zacchias, Quæst. Med. Leg. Lib- II. Tit II. Quæst. 17, gifwer upnågra få Symptomer, då man af honom blifwit förgiftad, såsom qwäfningar, andetäppa, blodspotning, osmak för all slags fisk, fruktan wid deß åskådande, och en wedersiyggelig utdunstning, som luktar lika med gammal förrutnad fisk.

o) Förgiftiga Mußlor äro antingen blå, mörkbruna eller swarta, och förordsaka följande Symptomer hos dem, som deße förtärt. De göra genast ångslan med kräkning, upkastning och styfhet i armar och ben: hwarefter wäderbullringar upretas i magen; de ömsa färg i ansiktet efter hand ifrån blått til rödt, eller til mera lifligit; de få fleckar på kroppen, som i fleck-Feber ungefärligen efter en tima derpå, slå andra rödaktiga blåddror ut, likssom i Neßell-Febern, som dock snart bortgå. Diaphragma drages ihop, och andan wil dem aldeles betagas. Alla utwärtes sinnen äro dosna, och kroppen utan synnerlig rörelse, om icke någon conculsivisk skulle wisa sig i armar och ben, som dock sällan händer. Härefter blifwer ansiktet mycket rödt, och en darrning förmärkes i hela kroppen med convulsioner. Under detta är pulsen jemn, hård och merändels sig naturligen lik, om ej det, at han går något

Linn.) Salamandra, (Lacerta Gecko Linn.) Lepus Marinus, [Paplysia Linn.] m] Pastinaca Marina, (Raja pastinaca Marina Linn. n], Mytuli [Mußlor], &c. Hit böra alla Animalia Rabida föras, jemwäl Ipse Homo rabidus & furiosus.

§. 107.

Frågan blifwer uppå alt detta: Om gift kan i människo kroppen tilskapas sådant, at det förmår åstadkomma samma effecter, som något af de nu nämnde: Den, som wet, huru lät en Människa, kan samla siukdom, så igenom et oförsiktigt lefnads sätt, som igenom hårdsmält och förskämdt mat och dricka, samt andra felsteg i Diaeten, han torde ej längre behöfwa besinna sig wid swaret, nemligen, at sådant är mycket möjeligt, och at detta säkert bestyrkes af en dagelig årfarenhet; ty när det onda (Stimulus Febrilis) i kroppen kommit til den högd, at det icke allenast retar hjertat til hastigare rörelse, utan tillika bemästrar sig hela kropps Oe=

långsammare: En sådan paroxysme kan flera gånger påkomma; se Moehrings Epist. til Archiat. Verlhoff de Mytulorum quorundam Veneno, Brem. 1742. Är någon giftig muskla med när de kokas, wisar det sig på en silfwer-skjed,

Oeconomien, så måste sjukdomar deraf upkomma, som ock ofta blifwa åfwentyrliga för lifwet. Cœlius Aurelianus p) och Paræus q) skrifwa härom sålunda, det Månniskan kan utaf sig sjelf, utan utwärtes orsaker få Rabies och Hydrophobie; Detta besannar ock Galenus r). når han säger: at uti wår kropp genereras et gift, sådant, som är hos galna hundar, hwilket beklageligen är nog bekant. Lägges det härtil, som händer, då en månniska hastigt dör, at wid deß öpning funnits sådane tecken, som skulle den döda intagit förgift, det likwäl icke så är, blifwer denna sak så mycket mera ostridig s). Sant är det, at wid början af somliga sjukdomar insinna sig dåningar, hjert-klappningar, äckel, hjertsweda, grönacktiga upkastningar, med törst, feber, mattighet och yrsel; hwilket alt bör ledas af wätskornas skarpheter och förruttnelse i kroppen, som stundom hafwer sin grund, men icke så altid, i synnerhet om

som lägges med i grytan under kokningen, ty blifwer den swart, är någon giftig med i följe.

p) Lib. 3. Cap 9. q) Lib. 10. Cap. 13.

r) Comm. 2 in Primum Proerrhetic, tentam 17:

s) Hebenstreit har öpnat et Qwinfolk, hwars

om sjukdoms ämnet är af en annan egenskap, och således kunna sjukdomar af olika art åstadkommas. Hos somliga infinner sig feber, hos en annan är kroppen däst, uppöst, wättskefull, matt, wärkfull, utan matlust, sömnig, trött, slapp, gulacktig eller mörkgul i ansiktet [Cacochymie och Cachexie. En annan afmagrar och tränar, med en hemlig tärande feber (Febris lenta) och så widare. Hwarföre Hercules Saxonia, med all rätt, i anseende til en sådan olikhet, fattade den tankan, at giftet icke altid härrörde af föruttnelse. Och oachtat det är en grundfast sanning, at gift i kroppen, utan förrutgången föruttnelse, aldrig kan framalstras; så har man tydeligen sett, at det understundom kan wara ganska drägeligt, efter det ej altid medförer några synnerliga farligheter, som man såg i Pesten i Leip-

inelfwor wore inflammerade och frätne, deß mage och tarmar ej allenast upspände af luft, utan hade den ock trängt sig inunder skinnet, uti blåsorne derstädes, (Tunica Cellulosa) och gjordt en fulkomlig wädersot. Och oaktadt förrutnelsen med kropps-ytans förändringar, liknade nog mycket de tekn, som härrörа af gifter, blef dock intet gift i kroppen funnit. Enär ondska och bitterhet gifwer anledning til Feber [Febris Biliosa) hos en

Leipsig, 1682. Hwilken war utan feber, lik med den, som Hippocrates i sin tid observerade t]. Är derföre an-
T sed.

människa af osunda wätskor, så förhåller den sig på samma sätt, som när et gift warit nyttjat. Wid en så kallad Cholera, då gallen med häftighet gjutes in uti mage och tarmar, och med wåldsamhet åstadkommer både upkastning och affbring, jämte hjertsweda och många andra swårigheter, kunde fullkomligaste anledning wara at tänka, det alt detta härrörde af gift, besynnerligen då, när någon på, detta sätt, under de aldra swåraste plågor måste afsida. Enär således en öfwerflödig galla åstadkommit en sådan Tragedie, finner man inre sidan af magen wara med en gul färg öfwerdragen, samt ibland des inre hinna, eller så kallade Tunica Villosa, tillika förstörd, och under en sådan skygd får dödsfallet et blidare utseende, så framt icke giftet i mage och tarmar kan igenfinnas. Likaså är det med rödsot, när någon får den, och sjukdomen ej är allmänt gångse. En sådan har samma känningar, som hade han fått förgift i sig. Efter deß död, befinnes mage och tarmar wara inflammerade och gangrænerade, samt inelfworne updrifne af förrutnelse. Således kan gift i människans kropp af sig sjelft genereras, och wätskorna följakteligen deraf ärhålla den bitterhet och skärpa, at de äro i stånd, at förderfwa Vasa, och efter sit utbrott, medföra döden.

t) Lib. 3. Epid.

ledning at tänka, det deße gifter förhålla sig i kroppen mer eller mindre häftigt, som rötämnet uti dem, til mer eller mindre mått är samladt, och således blir den deraf förorsakade skärpan, uti större eller mindre grad, tärande eller retande.

§. 108

Hufwudändamålet af alt detta är, at med wishet kunna säga, när någon genom egen eller andras åtgärd med förgift blifwit afdaga tagen, eller om döden af naturlig påfölgd, åkommit; Til hwilkets utredande är nödigt, at gifwa agt på följande omständigheter. En månniska, som fått et af de häftiga gifter uti sig, dröjer icke länge förän hon får owanliga rörelser uti sig, stundom med en widrig smak i munnen af det hon ätit eller druckit; Sedan derpå en brånad i gom, swalg och matstrupe, med en besynnerlig torka och sträfhet. Halsen wil likſom snörpas ihop och qwäfwa; en swår tryckning kännes öfwer bröstet med andetäppa och coliqve, äckel med den aldraswåraste hjertsweda, spottningar och wämjacktiga rapningar, i magen kännes som något brände, eller swårt ägga-

gade, swåra spänningar och ref äro i tarmarne, som wille de slitas ifrån hwarandra, ständiga aningar til upkastning, eller ock en werkelig, ibland af de otäckaste saker, med swåraste ångslan och mattheter, den ock icke af sig sielf afstadnar. Inwärtes kännes eljest en brännande hetta, och ibland är andedrägten så swår, at det tyckes, som man allena andades brånad och hetta. Törsten är outsläckelig och durkloppet med gallaktiga eller ock blodaktiga afgångar, jemte de pinsammaste skärande wärkar, och swåraste trängningar på stohlgången. Stundom är härwid stark förstoppning, samt urinens afstannande med hickning och en farlig hosta. Stundom med blod eller ock andra blodgångar. Magen börjar sedan gäsa och swälla, som wille han spricka, en tryckande wärk flyttar sig sedan ifrån det ena stället til det andra, dåningar infinna sig, och ansiktet förbytes helt och hållit; som wore nu den sista stunden; händer och fötter kallna, styfna och kall swett följer, understundom med lamhet: Hals och ansikte swälla, och det senare ser blekt, blått, bistert och grymt ut: Pulsen är matt, nedtryckt, oredig, ojämn

 och

och intermittent, och wil likſom affſtadna, ſwalg och tunga ſwäller, inflammeras och gangræneras, och blir ſwartacktig, ſwindel öfwerhopar, gniſtror ſes för ögonen, yrſel, convulſioner, magtlöshet, med hjertklappning, gåſpningar, och darrning i kroppen ömſa om med hwarandra, ſinnet är qwaſt eller ſtumt, kroppen ſwullnar öfwer alt, och ſwarta fläckar, eller andra af åtſkillig fårg, ſlå på den ut, naglarne blåna, urin år ſkarp och retande; Tröghet och ſömnaktighet öfwerfaller, ock ſtundom i nog hög grad, orolighet åtföljer måſt ſtåndigt, at de ſjuka ej weta, hwart de ſkola wända ſig, ådrorne i anſigtet blåna och ſwålla, oredige Feber rörelſer märkas, lederna dragas tilſammans, wärk kännes öfwer njurarne, ibland ligga de tyſta, ibland mumla de fram orden, ögonen wridas och drifwas fram, likſom wille de falla utur hufwudet, kroppen blifwer ſladdrig och lös, ſamt gifwer en rutten utdunſtning ifrån ſig, läpparne darra och ſwartna, och den ſjuka, nåſtan halfdöd, gifwer åndteligen tilkänna, det han med mat eller dricka måtte fått gift uti ſig.

§. 109.

§ 109.

Af föregående Symptomer har en läkare tilfälle, at se många och olika plågor sig för ögonen ställas, i ansende hwartil han bör, i en så inbunden sak, skicka sig försiktigt och wäl, som sker, om han först känner de symptomer, som til hwar class af förgifter höra, emedan icke et enda af dem kan gifwa ljus i en så angelägen sak, utan måste flere tecken läggas tilsammans, sedan är högst nödigt, at han, de så in- som utwärtes befundne tecken, skärskådar, at deraf kan slutas, af hwad orsak det öfwerwarande onda härrördt, antingen af föregången samling i kroppen [Veneno ingenito] eller af något wärkeligen intagit, eller gifwit förgift. Många och stora Läkare hafwa derföre warit nog sorgfällige, det sådana märken måtte påfinnas, som med säkerhet utwiste, när någon hade fått förgift uti sig, eller ock intet; hälst wi nyß hört omtalas, det ingen för sin del kan fullkomligen wara säker, när wid en feber, äckel, upkastning, hjert- och magsweda, wärk i magen med Inflammationer, swindel, dåningar och yrsel, m. m. tilstöta, at icke gift derunder kan ligga fördölgt u], så framt ej detta när-

u) Hoffman. Diss. de Convers. Morbi Benigni in Mal: med flere.

närmare öfwerwäges. Om wi endast betrackte kräkning, som understundom i början af sjukdomar förekommer, uphörer den altid, så snart det onda blifwit upkastadt, och den sjuka lättas efter hwarje kräkning: Den är deßutom ej med någon synnerlig pina och ängslan, ej eller påstår den så länge v). Men deremot, om den är af förgift, stillas den icke af sig sjelf, utan är ständig, med brännande i halsen, törst, swår wärk i magen, pinsamma ref i tarmarne och Convulsioner kallswett, och brånad i kroppen, och naglarna blåna. Wid et sådant tilfälle hafwer jag en gång warit närwarande. Den sjuke hade oförwarandes fått gift uti sig; men blef, näst Guds hjelp med mycken möda, efter de smärtefullaste plågor, behållen wid lif. Opium låter wäl känna sig af sina symptomer, som tilförene äro beskrefne. Likaså de öfriga gifter, efter de derå gifne underrättelser. Alt derföre, wid eftersinnandet af alt detta, tager Cardanus v] och

v) Här bör efterfrågas, om den sjuke plågas af Bråk, om det nu är strypt, eller om en gammal och stark förstoppning är å färde, som åstadkommit kräkningar, och gör, det excremen-

och Zacchias x] med andra lärda Medici, följande tecken för de wißaste, at så snart något gift blifwit nedswälgt i magen, börjar det bränna och swida i gomen och swalget, samt matstrupen ihopdrages, och en brånad kännes i öfra magmunnen. Är gift i maten inblandat, som är ämnad at ätas, och något af den skulle förtäras, sker sådant med olust, wämjelse och retelse til ständig kräkning, hwilket bewisar, at naturen sjelf har en fasa för sin egen förstöring. När derföre en aldeles frisk, blifwer hastigt sjuk efter en mat, på hwilken han säger sig haft en wämjefull smak, med en widrig luckt, och den ej längt derefter angripes af brånad i halsen med nyß upräknade känningar, är skäl at tänka, det gift dertil warit wållande. Kommer härtil Coliqve med upkastning af någon owanlig wärk i magen, med starka spänningar och ref i buken, törst, durcklopp, hjertklappning, swimningar och convulsioner, är sanningen häraf så mycket mera tilförlåtelig y). I sådan

 hän-

terne igenom hals och mun, måste uttömmas, så är lätt, at igenkänna sjukdomen.

w) Cardan. Lib. 2 de venen. Cap. 1.

x) Lib. 11. Tit. 11. Quæst. VII.

y) Gifter af Mineral Riket, werka altid

händelse bör ock affeende göras på den lidande, om han altid warit af en frisk kropps constitution, om han hastigt sjuknat af den mat, som han tilförene altid mått wäl utaf, eller om han förut begått något fel i Diæten, såsom, at åtit hårdsmält mat, eller, som snart ruttnat, eller, at den ena warit stridande emot den andra; såsom stekt gås och gåsenmjölk, filbunka och spicken skinka, med drickande af öhl ofwan uppå, eller at han tillika förtärt stekt eller rökt lax, som ej gerna, utan af en ganska het mage, kunna tilhopa smältas: eller ock, at för mycket blifwit ätit af en mat rätt, som warit mäcktig, hwarpå Zacchias z] hafwer exempel hos Platinam Pauli II:di pontificis Maximi, som igenom det, at han en gång åt för mycket meloner hastigt måtte sätta til lifwet, sådant uplyser omständigheterne ganska mycket. Något ytterligare, til hjelpreda wid undersökningen i denna olyckeliga händelse, anföres. At sedan Läkaren ärhållit kunskap om åldren, Temperamentet och det mera rörande den dödas kropps til-

altid hastigare, än de, som äro af Wäx-Riket, wid hwilka sednare en del draga något ut, innan de wisa sin egenskap.

z] Loco Citato.

tilstånd bör efterfrågas, wid hwad tid han i sig fått förgiftet? huru lång tid utgådt, innan kräkningen med de andra plågorne yppades? Huru det såg ut, som upkräktes? af hwad färg och egenskap det warit? Om kräkningen warit häftig? och om den til döden fortfarit? huru mycket han förtärt af den förgiftade maten eller dricken? Eller om han på annat sätt fått giftet uti sig? hwad smak eller lukt, han hade derpå, om han eljest warit ordenteligen i sin lefnad, eller benägen för fylleri? hwad plågor han mäst klagat öfwer? Och under hwilka han dödt? om han på något sätt förut warit ond, fruchtande, förtretad eller bedröfwad? om han tilförene klagat öfwer några sjukdommar, som ägt någon likhet med denna, eller ock icke. Ändteligen, igenom hwem, och hwarifrån förgiftet blifwit hemtadt? och om något är öfrigt, hwarmed försök kunde göras. En del Juris Consulti hafwa hållit före, til befriande af en oskyldig, som til detta eljest kunde bindas, at om flere ätit wid et bord, af lika maträtter och druckit samma slags dricka, ibland hwilka, den mißtänkta personen, äfwen warit närwarande, antingen som wärd, el-

ler gåst, hade den, åfwen så wål, som den förgiftade, och alla de öfrige, tagit skada til lifwet, om giftet legat i maten, eller drickat. Men, som den mißtänkte, med de flere, undsluppit skadan, tros följa, det han til den förgiftades död är oskyldig, som i början ser mycket möjeligit ut, men är icke altid at lita på, hälst det gifwes så många konstgrep i werlden. Ty, huru lätt är icke det gjordt, af en närsittande wid bordet, at oförmärkt blanda förgift i dens tallrik, som han wil döda, ännu lättare torde wärkställas, om den sjelf lägger maten före, fastän den, åt hwilken han åmnadt giftet, wid bordet hade sit rum på annat ställe. Seneca a) förmåler en Historia om en man, som förgiftade sin Hustru med samma Pocal, som han sjelf drack utur, ty när han hade druckit först, så gaf han sin Hustru sedermera det, som war i botten, emedan giftet sönk ned; hon dog, men han blef häraf oskadd. Härwid Stockholm hafwer icke långesedan händt, at en Hustru istoppade auripigment i hälften af en korf, den hon gaf sin man at åta, men i den öfriga hälften intet,

den

a) Lib. 6. Controvers. Cap. 24.

den hon sjelf, utan skada förtärde. Mannen blef sjuk och contract, men efter bruns drickande likwäl åter frisk, hwilket Herr Assessor Strandberg mig behagat berätta. Så konstla ock de, hwilka i folks närwaro hålla i sig en mängd af förgift, hwilka de åter wid hemkomsten straxt kräka upp. På sådant sätt kan den ock befria sig, som wet sig hafwa förtärt antingen giftig mat eller drick. Deßutom om någon ständigt wänjer sig wid, at i småningom förtära gift, härdar den sig dermed så, at det hos honom sluteligen icke gör någon skada, hwarpå Mithridates är et tydeligit exempel.

§. 110.

Som det icke gör tilfyllest, at igenom frågor skaffa sig underrättelse, huru med den förgiftade, wid deß lifsslut, tilgått, utan bör derjemte, igenom så ut- som inwärtes besiktning på den döda kroppen, utrönas, om förgift wållat döden eller icke. Alt derföre kommer den

1) Utwärtes at beskådas, om den är mycket upswäld, sladdrig och liksom upsmält, med mycken stank, hwarwid ock ytterligare efterses, om några fläckar synas här och där i hullet, förnämli-

ligast på ryggen, fötter och under bröstet, blå eller swartacktiga.

2) Om några märken äro til en fullkomlig förruttnelse; nemligen' at den finare yttra huden (cuticula) skiljer sig ifrån den andra kroppens gröfre, (cutis) samt blåsor slå ut, fylda med en gul stinkande materia.

3) Om buken b) har märkeligen, tillika med ansiktet swält och blånat, at

b) Här bör man obſervera, det icke alla gifter hos en månniſka göra en swällande buk, utan härifrån undantagas.

1:o De så kallade Narcotica eller stupefacientia, ro och sömngifwande medel, eller sådana, som göra kroppen tung och trög. Fritſchius beråttar uti Act. Forens. Tom. II. pag. 716. sig ej hafwa funnit andra tecken hos dem, som dödt af Cicuta, utom mårken til blodstockningar, än allenast blå fläckar i huden, lungorne blodfulla, lika så hjertat, med tecken, det inelfworne warit på något sätt skadade. Med såkerhet kan altid tilläggas, det blodrören hos sådane i hufwudet altid äro fylda med blod, åfwen som ådrorne på halsen stå blodstinna.

2:do De så kallade Adstringerande eller sammandragande gifter, såsom af Bly, Blysocker, Blyhwitt, Silfwerglitt och mönja, samt alla Vitriola, med flera, förorsaka altid sammansnörpningar och förstoppningar inwärtes. Här bör jag händelsewis nämna, huru oförsiktigt, om må=

at det knapt liknar et människo ansikte, som betecknar, at det redan kommit i mycken förruttnelse, hwarföre hår ock naglar lätteligen affalla.

1:o Bör inwärtes tilståndet ransakas I hjertsäcken möter en wätska, som är gul, och luktar illa. Alla inelfworne hafwa redan börjat förmultna. Hjertat ser wißnadt ut, blodet i deß kamrar är swart och coagulerat, samt lefren öfwerdragen med en swart färg.

2:o Beskådas wägarna, igenom hwilka giftet i kroppen inkommit, så är tungan upswäld samt swalg, hals och strupe

ren, många mißtaga sig på de spådare gröna wäxter til grönkål, eller skadeliga rötter, at nyttja i soppor, såsom bolmört, wildpersilje rot, med flere, i stället för palsternackor. Af wårdslösshet hafwa och giftiga swampar, med Insecter kunnat inblandas, eller som warit af andra giftade djur skjemde. At sådant händt, det wisar Paræus Lib. 20. Cap. 24. med et tydeligit exempel; Någre Kjöppmän, under det de spisade på et Wärdshus, toge bladen af Salvia, och lade dem i sit win, det slog ej bättre ut, än at de deraf fingo upkastning, swindel, däningar och kallswett. Wärden anklagades, såsom skyldig til alt detta; Men blef lösgifwen, sedan det wardt uptäckt, det Bufones hade legat neder wid Salviæ rötterne, som giftat örten.

strupe, rödaktig, inflammerad och gangrænerad, om det så härmed förhålles.

3:o Wid öpningen wisar sig straxt magen om han är upblåst eller sammandragen, samt om den slemmen, som naturligen bör bekläda magen, är aldeles borta, eller intet c).

4:o Om han på et eller annat ställe finnes igenomborad, och således det han druckit, samlat sig imellan tarmarne i buken.

5:o Om ådror af blod stå mycket stinna eller utspände.

6:o Om sammets hinnan (tunica villosa), på flere eller fårre ställen, mer eller mindre, är röd och purpurfärgad eller mörk, samt afskafwen, som utwisar magen wara af Inflammation eller gangræn mer eller mindre angripen. d).

7:o

c) Contenta i honom böra wäl uthämtas och förwaras, oaktadt en stor del af giftet, genom kräkning, kan wara upkastadt; torde dock något af det wara qwar, fast efter mycken drickning upblandat och upspädt.

d) Här wil jag anföra den besynnerliga Casus, som förekommit wår wittre och allmänt berömde Assessor Strandberg, under den tid han med så mycken heder Stads-Physcii Sysslan här i Stockholm förestod. En man får et o-

7:o Om på något ställe uti honom finnes en swart eller gulaktig skärpa, som finnes hos dem, som intagit skedwatten, Witriols olja eller annat dylikt.

Alla deßa förändringar utwisa tydeligen, at något skarpt och tärande kommit ned uti honom, och bewittnas detta ännu mera, om tarmarne äro på samma sätt beskaffade, om de lätt kunna sönderslitas, samt hafwa uti sig en swart eller gulaktig stinckande wätska. Sedermera bör det, som utur magen blifwit samladt, igenom försök utrönas. Af hwad som således blifwit uthemtadt, befinnes en del wara tjockare, en del åter tunnare. Af det stadigare ta-

öfwerwinnerligit begär til brännewin, at han så godt, som natt och dag förlustade sig af denna Nectar. hwad händer? Han måste häraf til slut upoffra lifwet. Efter wederbörlig requisition besiktigades han, och då magen öpnades befans den inre maghinnan, äfwen som af annat gift wara frätt, röd, inflammerad och afskafwen. Det, som en rarité härunder wiste sig, war, at Cisterna Lactea, som tager emot all den födande saft, som tilredes af mage och tarmar, och til slut i henne såsom i et Receptaculum Chyli, infaller, befans full af denna saft, hwilket, at få se, knapt händer en bland många 100 Medici.

digare tages först något, som uti en förtent jern skjed, öfwer eldkohl eller lågan af Ljus, bör wäl torckas, hwarmed följande experiment göres:

1:o Kastas något deraf på eldade kohl, gifwer det ifrån sig en tjok och hwitaktig rök, hwilken om den, som et puder eller hwit fårg, fäster sig på poleradt Silfwer, koppar eller annan Metall, med en stinckande hwitlöks luckt, så är Arsenicum utblandat i massan.

2:o Gifwes en del häraf ibland bröd, åt höns eller hundar: om de deraf dö, bewisar det enahanda.

3:o Blandas en del af denna massa med talg och winsten, som sedan smältes öfwer elden i en degel; fås då deraf en sort Regulus eller Metalliskt wäsende, så intygar sådant detsamma. f)

4:o Lägges samma massa, sluteligen til någon af de röda metallerne som sedan uti eld handteras; blifwa de hwita, kan deraf slutas til Arsenic inblandning g).

Om

f) Detta försök kan sällan göras, emedan man icke gerna får så mycken massa på en gång, at det kan werkställas.

g) Se Neuman. Chemia Dogmatica Exper. Edit. Kesselii Tom. IV. Part. I. Pag. 487. sq.

Om Contenta brännas, och arsenicum intet är i dem, luckta de som brändt horn.

Med det tunnare, som blifwit tagit, anställes widare följande försök. Sedan en del är helt i en stenskål, slås något winstens olja däröfwer: Får denne blandning då en gul färg; har antingen Mercurius Sublimatus, eller Præcipitatus albus, warit intagen, men gäser det, är tillika wist, at någon af de starkaste syror blifwit nedswäljd h). Sedan gjutes uppå en del, af det öfriga, koksalts-Spiritus, eller annan Mineralisk eller vegitabilisk syra, skulle det likaledes gäsa, är säkert, at et rötsalt, eller något annat af lika beskaffenhet, blifwit nyttjadt; (Sal Alcalinum i). Viol Sirupen blifwer då grön.

U Här-

h) Utom detta, så uptäckes och sådant wid undersökningen. Emedan i sådan händelse maga och tarmar äro mycket ihopdragna, och hinnorna frätna.

i) Det torde understundom komma til nytta, om en Läkare jemwäl observerade, hwad färg denne mag-massa ägde, helst den kunde tilfälligtwis ibland tilkänna gifwa, hwad slags förgift i den wore inblandadt. Han bör ock laga, så wida det möjeligt är, at något är öfrigt af den torkade Massan, hwarmed Experimenterne för-

Härwid bör ej utelemnas den myc-ket wanliga frågan: Om en människa utan at dödas, eller eljest blifwa ska-dad, kan äta de djur, som föda sig af giftiga saker eller örter, eller som fån-gas med förgiftade spjut, eller annat mordgewär m. m? I detta ämne, har, så ibland äldre, som, sednare tiders Lä-kare, warit en olika mening. Franciscus Redi k) berättar, det åtskillige hafwa kokt, och tillagat kycklingar, duf-ungar, samt andre djur, som blifwit af Viper Ormen ihjälbitne, och dem sedan upätit; ehuru Mathiolus påstår, at sådant ej kan skje utan tydeligaste lifsfara. l). Det är bekant, at wißa sinå foglar föda sig af Cicuta och Napello, samt Får och Swin af Bolm-ört, hwilka alla af menniskan dock til föda anwändes; deßutom blifwa ock de djur som af förgiftade spjut eller pilar dödas, utan minsta skada förtärde, hwar-

ut blifwit gjorda, at, om påfordras skulle, nya åter med den kunde förrättas. Det kunde ock blif-wa tilfälle, at få jemnföra detta med hwad Delinquenten ännu kunde hafwa i behåll: Spanskgrö-na, Spanska flugor och Vitriol, kunna intet döljas.

k) Obferv. de Vip. 32.

l) Lindestolpe de Venen. Cap. 13. Pag. 687.

hwarom Gainer m) säger, at de icke allenast, utan all fara kunna ätas, utan ock at kjöttet, der piken eller spjutet fastnadt, är på det stället både mörare och smakligare, än det öfriga. Plinius beråttar n), at enär Frantsoserne wilja hafwa wilda djurens kjött mört, låta de döda dem med pilar, som förut med saften af Helleborus blifwit förgiftade; Hwarefter de skära bort det kjött, som är såret närmast. Mercurialis o) är af samma mening: Men han säger, at de ej böra ätas på färsk gerning, eller förr än kjöttet kallnadt, ej eller i någon myckenhet, då de i sanning kunna wara farliga. Å andra sidan äro ej mindre skjäl, som afråda deras nyttjande. Lindestolpe, på förr citerade ställe p) anförer af Galeno, at wacktlar ätne, som lefwat af Helleborus (Prustrot) hafwa åstadkommit Convulsioner. Det samma anförer ock Wallisius wid öfwerwägandet af Hippocratis mening häröfwer, då han säger, at sådant jemwäl

U 2 sker

m) Cap 1. in Tract. de Venen. Resp. ad tert. dubium.

n) Lib. 25. Cap. 5

o) De Venen. Lib. 2. Cap. 10. Pag. 66.

p) Pag. 688.

sker i Doride, Bœotia, Tessalia och Athen, samt hos dem, som äta Wacktlar. Denne Wallisius berättar ock, at Getterne skola hafwa giftig mjölk, om de äta det, som är giftigt. Bruyerinus de Re cibar q); med flere berätta, at wildswinen i Pamphilien äro giftiga, för det de föda sig af giftiga örter. Amatus, Cent. 2. decur. 65. Gifwer wid handen, at en wid namn Ariba, fått twinsot af det, at han förtärde köttet af en höna, som med Arsenic blifwit dödad: Likaså talar han om, at Lucitani i Ægypten och Judeen ofta plågas af Rödsot, för det, at folket derstädes nära sig af de djurs kjött, som äta Cassia Fistularis Purgatoria. Hwartil åfwen det syftar, som Linderstolpe r), nämner af Fernelius om Jägarena, som i skogen slaktade och åto upp en galen Warg, hwaraf alla sedan blefwo galne. I anseende härtil, står icke Italienernes utsago så fast: Morta la Bestia morto il veneno. Flere bewis torde ej behöfwas til bestyrkande af denne sanning; emedan det påstås wara utom alt twifwelsmål, at uti de

kre-

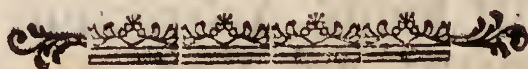
q) De Abdit. Rer. Caus Lib. 2. Cap. 14.
r) De Venenis pag. 688.

kreaturs kjött, som på detta sätt äro dödade, sådane skarpa och giftiga particlar måste inkommit, som ej kunna skaffa något godt af sig. Af hwilken grund, ingalunda de djurs kjött, bör ätas, som af någon sjukdom hafwa bortdödt. Dock måste här göras skillnad emellan kreatur, som dödas af giftiga saker och dem, som af desse ej skadas, utan må ändock likawäl, som ses på Getter, Starar, och Höns, hwilka alla äro mäktiga, at hos sig förwandla förenämnde gift, til en sund föda och underhåll. Zacchias säger, at de böra kokas förut, hwilket förstås af sig sjelf.

§. 112.

Sluteligen ehuru någon fått gift uti sig, är det dock möjeligt, at den wid lif kunnat bibehållas, om behörig skötsel och wård strax tilkommit. Derföre som hwart och et gift, fordrar sit egit bote sätt, så bör en Läkare, så snart han af omständigheterne blifwit underrättad, hwad slags gift den olyckelige fått uti sig, strax wälja det botemedel, som för närwarande är det lämpeligaste; ty på annat sätt botas Arsenicum, Mercurius Sublimatus och flere af en skarp metallisk art: på annat sätt gifter af

Vegetabiliska riket: på annat sätt gifter af de starkaste mineral syror: på annat sätt, de af et flycktigt röt-ämne, Och på annat sätt andra; så torde ej wara orådeligit, om Domaren wid ransakningen gjorde sig underrättad, huru den olyckelige härunder blifwit wårdad och botad; Om någon straxt budit til at hjelpa honom, samt på hwad sätt, han för öfrigt blifwit medicinerad; helst man beklageligen årfarit, huru många härwid ganska mycket felat, såsom: at de nyttjat kråkemedel, då någon fått skjedwatten uti sig, eller någon annan, af de skarpaste syrer &c. at sådant måtte göras allmänheten kunnigt, och den ställas til answar, som så ögonskenligen emot Läkare-Wettenskapen förgår sig på det Läkare i gemen en gång måtte undwika det swåra tilmäle, at endast och allenast onäpste få dräpa (impune occidere) hwarom wid alla andra tilfällen åfwen bör undersökas, när mißtankar år, det botnings sättet icke warit så aldeles pålitelígit.

Tion-

Tionde Capitlet.

Om
Martering och Kropps-straff.
(Torturæ & Pœnæ Afflictivæ).

§. 113.

I alla tider hafwa Regeringar mycket warit omtänkte, huru ock på hwad sätt de af onda och hårdnacka-de Mißgernings Män kunde få sanningen i dagsljuset, sedan de för grofwa brott blifwit angifne och lagligen tiltalte. Häraf har händt, at, som et hårdt hjerta icke, utan de swåraste marteringar, står, at beweka til bekännelse, så hafwa ock Marterings sätten til den ändan blifwit uptänkte. Swea Rike hafwer icke warit utan sina, dem jag med gladaste sinne förbigår at omröra, sedan wår Store och Wise Konung, GUSTAF den III, efter sit utförda dråpeliga werk, ibland sine första författningar stadgade, det alla pino- och plågoställen i Riket skulle hädanefter tilslutas, och aldrig mera öpnas för en så faselig och bedröfwelig afsigt. Wore derföre önskeligit, at Människan hädanefter så styrde sit onda hjerta, at hon ej åter måtte bana

na wäg til deras öppnande. Jag går således til de andre Nationerne, hos hwilka ännu denna ransaknings Method warar, oachtadt Thomas a) sökt, at den afskaffa, och det för många samwets granna omständigheter, har dock sådant ännu ej skedt, hwaremot likwäl de äro förordnade, at med sådan försiktighet werkställas, det Delinquenten derwid icke skall taga någon skada til lif eller lem, eller tilskyndas någon sjukdom.

§. 114.

Tyska Rikets plågo Instrumenter bestå i följande werktyg, nemligen:

1) Tumskrufwar (die daumen stocke) daumen schraube) är en Präß, som är beslagen med jernbleck, och liknar de hos oß brukelige handklöfwar, uti hwilken tummarne inskrufwas ungefärligen til hälften, sedan armarne blifwit förut lagde på ryggen.

2) Spanska stöflor (die Spanische Stieffeln) är åfwen en Präß, som är beslagen med en taggig jern - plåt och liknar en bok-präß, allenast, at i stället för öfra skrufträdet sitter en kuggig trä=

a) Se deß Dissert. de Torturae For is Christ. proscribenda.

trä wals omgifwen med en jernboge, uti hwars ändar denne wals är fästad så at när bogen nedskrufwas följer walsen med efter, och med sin klämning förorsakar den swåraste pina. Häruti insättes benen på det sättet, at det jernbeslagna swarar mot waderne och Walsen mot skenbenet.

3) Snören (die Schnuren) äro strängar, som göras af hampa och swinborst. Deße äro antingen smalare eller gröfre och slås omkring armar och handlederne, sedan de blifwit dragne på ryggen, hwarpå de hårdt tilknytas. Förmedelst en sådan anstalt hißas, sedan Dilinquenten längre eller kortare up ifrån jorden, til deß plågan nödgar honom til sanning. Stundom slita de härunder spö eller ris, eller slås de på annat sätt. De smalare snören brukas för starka och med ålders folk; men de gröfre för yngre och swagare, eller ock gamla.

4) En stege (die Leiter) den anklagade måste wända ryggen til denna stega, hwarpå han först med et snöre kring halsen fästes wid öfwersta pinnan af stegen, dernäst bindas armar och händer på ryggen med et rep, som sedan drages igenom en trißa, hwilken med en

jernkrok är häcktadt på öfwersta steget, hwarefter Mißgjerningsmannen hißas upp och neder, då här under deß kropp eller rygg förordsakas en olidelig sweda af en, nästan midt på stegen, sittande wals rörlig och kuggig, hwars taggar, under hißningen tryckes in i kroppen och gör sår. Trißan som öfwerst sitter, kalla Tyskarne (der kolben) och sielfwa execution, (der gespikte haase b].

5] Meklenburger Tortur eller spanska Bocken är också en med jernbleck, beslagen Präß med små taggar uti likasom spanska stöfwelen. J denne, insättes på en gång händer och fötter, och sedan tilskrufwas, som ej förordsakar mindre smärta. 6)

b) Uti Sueitz skola de ock på samma sätt bruskat uphißa bofwar på stega, och wid deras fötter hängdes stora tyngder, ifrån 50 til 100:de Lißpunds wigt, som snarare bör anses som et straff, än som en tortur, för at få sanningen i dags ljuset; ty det strider emot begreppet af Tortur. Uti Canton Bern har det händt, at skulderbladen på en mißgerningsman blefwo afbrutne, som sedan aflifwades. Hildanus, som då war Poliater derstädes, begärte, det han skulle få dennes kropp, som skedde, hwaraf han sedan gjorde et Scleton, som han lätt upsätta på Bibliotheket derstädes med denna öfwerskrift.

In posteram memoriam.

6] Sist kommer den så kallade Bamberger Torturen, då den brottslige med blottad och krokig rygg, til händer och fötter fastläses wid en lagom hög bock, med fyra fötter, för at sedan på ryggen emottaga ris eller spö.

§. 115

Följderne af förenämde werktyg falla en straxt i ögonen; ty de kunna intet annat än igenom Nervers och Musclars spänning göra sweda, pina och wärk, i den grad, som de strängare eller lindrigare brukas; så at, om med dem ej hålles upsikt, kan icke allenast huden eller skinnet härigenom förstöras och sönderslitas, utan jemwäl inflammationer, ledwredningar och benbrytningar förorsakas. Men, innan härtil skrides, så göres försök med hwarjehanda slags skrämsel, om ej derigenom wore möjeligit, utan swårare plågosätt, at få fram bekännelsen; Hwarföre ock Medicinæ Legalis Scriptores dela martering [Tortura] uti Verbalis, eller den som skjer i Domares närwaro, igenom häftiga ord och åthäfwor af Skarprättaren, och realis, eller den, som är werkelig, wid hwilken altid är pina; ty sedan delinquenten blifwit lemnad Skarprättaren, warda

da kläderna honom afdragna, pino-Instrumenterna wiste, och tumskruswen påskruswade. Utom förbemälte pino methoder hafwa ock de gamla brukat, at droppa på kroppen brinnande swafwel, eller ock bränna dem med glöggade tänger: Likaså, at droppa kalt watten på Hjessan, med mångfaldiga andra ganska swåra; Hwarom Zacchias c] förmäler, af hwilka en del nu mera måste wara aflagde. För öfrigit, då omständigheterne fordra förenämnde Instrumenters bruk, så nyttjas de i följande ordning, först påskruswas tumskruswarne med Spanska stöflorne, som kallas första graden: Sedan utsträckes den anklagade öfwer stegen, häftad med nyssnämde Machiner, som är andra graden: Och ändteligen den sista, då icke allenast alla föregångna pino wärktyg anwändas, utan jemwäl andra, som kunna wara swårare, såsom stötningar eller slag på kroppen, m. m. som får namn af den tredje. Dock observeras, at om några nya plågosätt skulle uptänkas, kommer altid Läkaren, öfwer dem, at först säga sin tanka.

§. 116.

c) Quæst. Med. Lngal. Lib. VI. Tit. 11. Qvæst. 1.

§. 116.

Som ändamålet med Torturer är, at framtwinga sanningen, så bör ock Domarens sorgfällighet gå derpå ut, jemte det han warnar skarpråttaren för hårdare medfart med mißgjernings-mannen under pinan, än den som kan uthärdas åfwen at han tilser, hwad slags folk han dömer til torturer, om de densamma kunna genomgå eller intet, på det de deraf ej måtte skadas, som emot Tyska Lagen är så aldeles stridande. Likaså är det granlaga med skråmslor: ty barn, Gamla, (Decrepiti) och hafwande Qwinfolk, kunna derigenom märkeligen lida. Är altså nödwändigt, det han gifwer acktning på följande erindringar, enär det pröfwars råttwist, at torturen åger rum. Först och främst bör öfwerwägas, i hwad grad den bör wäljas; Om den felacktiga är wid sina fulla sinnen, at han wet och förstår, hwad han wid ransakningen bör swara uppå; Är han ej det, så följer, at han ej bör plågas. Likaså bör det tilgå med en stum, som intet hörer. Är han af en swag hälsa, frikännes han ock derifrån, eller åtminstone ifrån de swårare. Ytterligare frikallas hafwande qwin-

Qwinnor derifrån, samt de som gifwa barn di, de, som hafwa sin rening, samt de, som äro fallne för störtningar. Likaså undantagas härifrån barn, ynglingar, utgamla, mjeltsjuka, afmagrade, contracta, och den, som har flytande gyllenåder, samt bråck. Nämnde torturer undwika jemwäl alla de, som plågas med sjukdomar, hwilka härigenom förwärras, såsom swåra sårnader, eller andra Chroniska sjukdomar, som swår moder-passion, fallandesot, wattensot, swindel, Hectique, lungsot, fransoser i stor grad, gickt, Podagre och sten, m. m. Men det är icke nog med detta; Hans skyldighet är ock, at afpassa hwart och et pino-Instrument, efter hwar och en Delinquents tilstånd och belägenhet, såsom at tumskrufwar tjena intet til martering för ungt folk, icke eller ålderstegna, ej eller dem som hafwa fulslaget, eller anevrisme på armen, eller et stort sår derstädes. Icke eller böra de pinas med Spanska stöflor, som hafwa swulna ben och fötter, eller gamla sår på benen. Ifrån de så kallade snören bör ungdom befrias; emedan de til både händer och armar lätteligen kunna ledwri-

wridas: Dernäst de, som hafwa nyß igenläkte sår, eller haft ledwridning eller benkroßning på de ställen, hwarest de böra bindas. Sist undantagas de, som beswäras af Chiragra med knylar (Chiragra Nodosa) Stegen böra ynglingar, gamla, feta, andtäppte, och puckelryggiga undslippa: Äfwen som de, hwilka för blodspottning äro fallna, hafwa Fontaneller på kroppen, eller ock böld i lungan, armarne afbrutne, fallne för swindel, ofta oroade af hjertklapning, och plågade af brock eller gulsot. Äfwenledes är denna tortur otjenlig för dem, som hafwa kort och tjock hals, eller inflammation i halsen, eller uppå hwilken körtlarne wid tungroten äro swålde. Likaså de, som hafwa de så kallade strumæ eller scrophulæ, hals och örekörtlar förstoppade och updrifne.

Mecklenburgiska Bocken undgå alla de, som ej få pinas med tumskrufwar eller Spanska stöfweln; Och bamberger torturen anställas allenast på starka kroppar, men ingalunda på swaga, och som af krämpor blifwit mycket afmattade. Härwid anmärkes, at, om den skyldiga lofwar bekänna sit brott, skola alla plågo-band strax loßas och lösgifwas. All martering bör ej längre påstå än

en

en tima, men wål kortare, i synnerhet om någon sjukdom tilstöter under marteringen: Icke eller bör någon tortur å nyo anställas, förån de härigenom qwäste kropps delar åter blifwit wäl läkte: Icke eller må den skje när någon nyß ätit eller druckit.

§. 117

Sedan jag korteligen gifwit beskrifning på pino redskapen och deras bruk i Tyska riket, borde jag ock något anföra om de plågnings-sätt, som tilförene i Swea Rike warit brukelige; Men som jag redan förklarat, at jag deßa til en ewig glömska öfwerlemnat, så må den, som åstundar at blifwa om dem underrättad, skaffa sig en sådan kundskap, ehwar han behagar. Komma sålunda allenast de kropps plikter och straff af mig, at skärskådas; som hos oß denna tiden äro brukeliga. Deßa kropps plikter eller straff bestå uti swåra och obehageliga känningar, som en människa måste lida så utom som innom sig sjelf. Ibland deße räknas först dödsstraffet; (pœna capitalis) wid hwilket jag bör påminna, at de, som sådant skola undergå, böra wara både til sinne och kropp aldeles friska, för at med ostördt sinnes lugn och ständack-

ståndaktighet wäl igenomgå den ålagde dödsdomen; börandes den upskjutas, om Delinqventen är hafwande, eller är i barnsäng, eller ock gifwer sielf di, tils detta alt är förbi, och krafterne fullkomligen äro återwundne. Härwid bör noga i akt tagas, at alla deße, under sine sjukdomar, böra wäl skötas och wårdas, samt hållas i lindrigare fängelse, q) på det åndamålet med deras straff, igenom lifwets bewarande, måtte winnas, som är at lida och dö, androm til skräck och warnagel. Ifrån detta straff äro barn frikallade, såsom ej komne til mogna och rediga sinnen. Til de öfriga straffen höra sedan spö, ris, wattn och bröd, arbete eller fängelse på wiß tid, eller lifstid.

§. 118

På lika sätt som Torturer hafwa sina inskränkningar, då de på en misdådare skola utöfwas, så hafwa och kropps straffen sina. I anseende hwartil barn icke böra straffas med spö, utan med ris, emedan deras kropp ej kan

X uthår-

q) Detta böra ock andra hafwande Qwinnor, som begå något brått, åtnjuta, då de i et särskilt godt fångelse-rum, med et eller annat Qwinfolk, tils widare komma at bewaras.

uthärda det förra. På samma sätt bör och förehållas med de gamla för hwilka straffet snarare bör mildras, än skärpas: Äfwen med dem, som ständigt äro sjuklige. De förryckte, galne och ursinnige, straffas intet för sine mißgerningar: ty de äro olyckligen skilde ifrån det ljus, som eljest skulle lysa dem i deras wandel, at deras olyckliga tillstånd är dem et tilräckeligt straff. Dock böra de förwaras, at de härunder ej göra andra eller sig sjelfwa någon skada. Händer det, at detta går öfwer, och Domarn blifwer öfwertygad, at de åter styras af en förnuftig själ; så kunna de icke af sin förra belägenhet, enär de sedan begå större eller mindre mißgerningar, hafwa någon skygd, utan böra de då straffas. Hafwande Qwinfolk böra ej straffas förr, än de efter sin barns börd, återwunnit hälsan, hwarmed 6 weckor och stundom längre kan dragas på tiden. De, som för en tärande sjukdom, lungsot, fallandesot, swår skjörbjugg, swår andetäppa, gammal hösta, blodhostning, jemte en mycket inrotad Venerisk smitta d), äro utstäldte

böra

d) De som dragas med Venerisk sjukdom, böra först botas, äfwen så hetsiga Febrar.

böra icke plikta med underhåld af blott wattn och bröd: Icke böra de med spö eller ris afstraffas; utan bör deras plikt wändas i fångelse, eller arbete på längre, kortare eller ock på lifstid. Dock måste med deras arbete så gånkas, at det ej swårare blifwer dem ålagt, än de kunna uthärda; Ehuru det kunde anses billigt, at på Fästningar hålla lifs-fångar strängare, än de öfriga, torde dock wara det bästa, at häruti låta månskligheten råda: ty huru många skulle icke finna sig mera nögde, at undergå döds-straffet, än beständigt utstå et smärtande lifs-twång? Häremot de, som skickas til Fästnings arbeten, eller andre publique byggnader på wiß tid, böra warsammare handteras, i lindrigare häkte hållas, och altid underhållas med en sund och tjenlig föda, hwilken rättighet alla fångar böra njuta, om de ifrån sjukdomar skola befrias och lefwa, til århållande af det föremål, som med det ådömde straffet påsyftas, som är lefwernets förändring, emedan alt straff är gjordt til rättelse och förbättring. I detta afseende gör det icke tilfyllest, at Fångar få god och tilräckelig spisning, utan de måste ock inneslutas i rena

byggeliga och sunda boningsrum, som icke äro kalla, eller stinka, utan hysa en ren luft e). Ej eller böra för många af dem wara i et rum tilsammans. Til bestyrkande af denne sanning, anföres den berättelse, som jag af framlidne Archiatern och Riddaren Rosen von Rosenstein, såsom Discipel afhörde. At i England, år 1750 hafwer händt af öfwer 300 Maleficanter skulle både ransakas och dömas, emedan Engelska Lagen sådant föreskrifwer. Sedan Acterne blifwit upläste, släptes Fångarne in i Rådsalen; En stund 'derefter blef i rummet en stark qwalma med en elak och stinkande lukt. Hwarföre ordföranden befalte, at et fenster, skulle öpnas på hans högra sida. Icke långt efter, sjuknade denna, sedan de fyra Bisittare, som såtto på den wänstra, men ingen af dem som wore på den högra sidan, emedan den inkommande rena luften

e) Carp zov. Part. 3. Quæst. 130. Gifwer alla Domare i denna del, följande nödiga förmaning. Judius itquæ, caveant, ne miscros reos detrudant in caræres horribiles atque inmundos, id quod absque vitæ detrimento vix fieri potest. Nám perid interdum ansam præbent delinquenti, delictum majns in se ipsum perpetrandi:

ten dref den förstånd för sig til wånster, hwarutaf de förra om några dagar dogo. De af Borgerskapet, som wid denna ransakning och dom warit nårwarande, sjuknade åfwen til en del, at öfwer 300:de Personer, medelst denna smitta, tilsatte lifwet. En dylik Casus finner man år 1377 hafwa sigktildragit uti Oxford af den elaka ångan, som en hop Malefican- ter förde med sig utur fångelset, hwar- af 500:de personer blefwo angrepne, och med döden afgingo.

§ 119.

Ibland straff kan ock råknas lands- flycktighet, och Landsförwisning til et wist ställe. Landsflyktighet (exilium) år det, då en för begångit brott blifwer dömd at gå utur Riket, med frihet at taga wågen, hwarest han behagar; Lands förwisning åter, (relegatio) då han til en wiß ort utom Riket blifwer förwist; Om nå- gon således icke kan tåla den luft, som gifwes på det stället han blifwit för- wist, så åger han, efter Zacchiæ me- ning, frihet, at detta ombyta, ifall der- om skulle tilsågas.

Ellofte Capitlet.

Om

Friska Sårs Dödlighet.

Lethalitas Vulnerum.

§. 120.

Sedan wår första Stam-Faders Son Cain, genom sit bistra och otamda sinne, dräpte sin broder Abel, så har efterwerlden af sådan grymhet haft mångfaldiga och hiskeliga efterdömen. Det kunde wid första påseendet synas, som woredet omöjeligt, at denne människan någonsin wille lefwa i frid med den andra, emedan många anledningar äro, som förwända människo Hjertat ifrån, at göra det godt är. Dock får man ej lof, at utan urskillning, beskylla alla. Den Högste hafwer de sina altid undantagne. Imedlertid befinnes det en del människor äro så hätskefulla, at de med swåra kropps skador öfwerfalla nästan; då somlige i bitterheten strart borttaga deß lif. Men på det, at utredas måtte, hwilka äro mordiske gärningar, hwilka ock icke, är angeläget, at om skadan hafwa den nogaste kundskap, som någonsin är möjelig, besynnerlig för Domaren, som hwar ock en skall sakfälla efter sina gerningar.

§. 121.

§. 121.

Med en sådan underwisning på Swenska, hafwer wår ganska skickelige, och för sin ärfarenhet och lärdom wida kände General Directeuren, Professorn och Riddaren Herr Doctor Acrel, gagnat det Allmänna, då han år 1745 utgaf sin wackra Bok kallad, Utförlig förklaring, om friska sårs egenskaper, i anseende til deras särskilte natur, kännetecken och påfölgder, m. m. så at jag i anledning deraf hade fullt skäl, at låta denne sak derwid bero. Men på det ej något måtte saknas i mit företagna arbete, will jag allenast korteligen något häraf widröra, och för öfrigit förwisa Läsaren til denna nyss omtalte mycket nyttige afhandling.

§. 122.

Sår kallar jag den åkomma, som timar, då sammanhanget af människokroppens mjuka delar, af någon utwärtes, hård och drifwande orsak, den måtte wara trubbig eller hwass, sönderdelas, altid med blodets mer eller mindre utflytning *). Igenom denne

*) När huden allenast blifwit afskafwen eller rubbad, hafwer det kommit i wana, at kalla

denne sednare omständigheten skiljer det sig ifrån Rötsår (ulcus) som ej får det namnet förr än, på 3:dje eller 4:de dygnet, då det begynner at bulna. Under denne Class hafwa ock Medicinæ Legalis Scriptores dragit stötningar, (Contusioner) Stickningar, (Punctiones) eller Puncturæ) skårningar, (Sectiones) slag, (Plagæ) brytning, (Fractura) wridning, (Distorsio) Ledwridning, (Luxatio) slag på hufwudet, (Percussio Capitis) bröstet, (Pectoris) Ryggen (Dorsi) och buken, [Abdominis]. Hwarföre som wid, desse nu upräknade stundom är ingen, stundom föga blodets förspillning, har jag af denna grund, utmärkt min häröfwer, på sår gifne beskrifning, då det, är sagt, at de altid äro blödande.

§. 123.

Så snart man funnit, det någon igenom et sår antingen blifwer död, eller ännu lefwer, bör samma sår med sorgfällighet ofördröjeligen besiktigas. Härigenom befinnes, hurn olika blessurerne förhålla sig. Den ena dödar strart: den andra ej så, utan kan den sårade blifwa wid lif, fast sedan dö, af tilstötande orsaker.

Af

det et skrubbsår, wisar sig därwid blod, får det namn af Blod-wite.

Af sådan skilnad råknas såret, i förra fallet, för aldeles dödeligt, (Absolute lethale) men uti det sednare, för tilfälligt wis dödande: [per accidens lethale]

§. 124.

Jag wet, at Scriptores af denna wettenskap, tillagt det tredje slaget, som de kalla merendels dödelige [ut plurimum lethalia] eller sådane, som wäl i sig sielfwa, dock icke altid åro dödelige, utan kunna stundom hjelpas; Men som mig tyckes, är onödigt, at göra flere indelningar i en sak, som går ut på et och detsamma: Hwarföre jag ock förblifwer wid den tankan, såsom både förnuftig och grundad, hwilken Herr General Directeuren, m. m. Doctor Acrell, jämte flere, i deß tilförene nämnde bok *], tilkänna gifwit, hwarå han och 2:ne Casus anförer, når han säger, Et sår, som per se & sua Natura år dödeligt, men under tiden blifwer botadt, skiljer föga ifrån det nödwändigt dödelige. Och ånskönt af både Auctorer, och dageliga håndelser, prof kunna framtes, at nyßnämnde åkommor, utan lifsfara aflupit, v. g. at en kula, wärje-udd &c. kunnat döljas i ihåligheterne af hufwudet, bröstet, bu-

 ken,

*) Om friska sår &c.

ken, blåsan, bäckenet, utan at tilskynda några dödeliga tilfällen, hela lifstiden igenom, böra dock sådane händelser aldeles icke tjena til rättesnöre, utan skadan, som i sig sielft nödwändigt är dödelig, anses för detsamma, när döden påfölgdt. Jag wil ej här utelåta Observationerne, som detta utwisa, för deras myckna sällsamhet skull. En blykula skjutes utaf, ned ifrån upp igenom öfra läppen, högra näseborran, öfra hwalfwet, och högra ögnegropen, Lobum anteriorem Cerebri, och ut genom öfra delen af pannbenet, strax wid pilsömmens tilstötande, med brott i samma Osse parietali, och substancens förlust under hela framfarten. Hwad kan synas wara dödeligare än detta? Men Patienten blef botad igenom Herr Bagieus skickelighet och flit, med tilhjelp af en gynsam natur s]. Den sednare af Herr Mareschall, af följande beskaffenhenhet. En kula, som gådt öfwer ögonbrynen genom pannebenet, och förlorat sig i hjernans wäsende, samt uppehåller sig där öfwer år och dag, utan synnerlig olägenhet: Är det icke i sig sielft en dödelig skada? Jo wißerligen;

s) Observ. Acad. Chirurg. Paris. Tom. I, Part. II. pag. 128.

gen; fastän det utan döden aflupit t). I Journal des Scavans u) talas om en yngling om 26 år, som fick en blessure af en pil, genom den öfra delen af os Bregmatis. Då Fältskären skulle draga ut honom, gick han twärt af, och blef sittande qwar i såret. Den blesserade mådde wäl til det 7:de dygnet; då Incision sker, och Fältskären ser et rundt hål på benet, samt blir warse aret af pilen sitta qwar uti hålet. Trepan applicerades och et stycke af Dura Mater skåres bort, i tanka, at få aret bort, men förgäfwes. Den sjuka får Paralysis Lateris oppositi; Suppuration uti såret blir ansenlig, och fungi Cerebri wisa sig ofta. Sedan tre månader woro förledne, kände Fältskären med sonden aret af pilen, och sökte draga den ut, men den sjuke får Convulsioner. Efter sju månader föll han sielf ut. Mångtalige sådane exempel kunde ännu upräknas, hwilka alla hafwa lyckeligen utfallit: men desse torde nu göra tilfyllest.

§. 125.

t) Observ. Acad. Chir. Paris. Tom. 1. Part. 11, pag. 131.

u) An. 1735. pag. 490.

§. 125.

Häraf är solklart, huru angeläget det är, at om blessurer eller skador wara noga underrättad, at man med all trygghet kan säga, hwilka äro absolute eller owedersägeligen dödelige, och hwilka icke så, utan allenast tilfälligt wis. Et absolute dödeligt sår är det, som så förstörer kroppens ädlare delar, at lifwet derefter icke kan bibehållas. Härunder räknas sådane inwärtes skador, til hwilka icke gifwes åtkomst, hwarken med händer eller Medicamenter. At i detta fall wärkeligen sig så förhåller, skall här nedan bewisas. Således wid fullgörandet af detta, bör jag

1) Första rummet tillägna, hjernans och lilla hjernans blessurer, besynnerligen om de äro så djupa at Medulla Oblongata blifwit skadade v). Sedan om större blodrör innom hufwudskålen äro brustne, hwilkas utådrade blod, dels ige-

v) Deße delar skola utarbeta och dela lifsandarne til hjertat, om det, lika som andra musclar, skall äga sin rörelse, följakteligen, om hjernan och lilla hjernan djupare skadas, eller af något extravaserat tryckes och klämmes, så uphöra deras göromål, då hjertat ock måste afstanna.

genom tryckning, dels förruttnelse x) kan döda, enär beskaffenheten är sådan, at den för ställets belägenhet, icke med trepan kan uthemtas, såsom om den finnes nederst wid ögnegropen, tinningarne, kilbenet, och i bottnen af Cranio y), derjemte bastets och Medullæ oblongatæ sår z); och änteligen, när nerverne, som gå til hjertat, blifwa afhuggna a].

2] De sår, som gå så långt in uti hjertat, at deß Caviteter förstöras, hwaraf blodet måste förrinna och circulation i så

x) Se Exempel hos Bonetum.

y) En Juris Studiosus blifwer nedanföre ögat stucken med en wärja, och om 24 timar derefter dör han. Han öpnas, då det befans, at wärje udden gådt igenom Orbita Oculi och Os Ethmoides wid Crista Galli, och trängt sig in uti den högra hjern-kammarn, hjernans Basis, och lilla hjernans rymmen woro fylde med utådrat blod.

z) Den för sin witterhet och lärdom wida kände Herr Baron von Swieten in Comment. pag. 170 de vulnere in genere, tilstår sig icke weta någon Observation, som bewittnar, det någon af Bastets märkeligare skador ofwantil, lyckeligen undkommit.

a) Hwad mycken Communication det är emellan Hjernan och Hjertat igenom Nerver, det utwisa de många wackra rön, som härutinnan blifwit gjorde af Willisius Lower, Bohnius och Vieussens.

i så måtto nödwändigt uphöra. Blifwer arteriæ eller Venæ Coronariæ truncus, wid hjertats basis, träffad, förestår lika öde. Baron von Svieten hafwer i detta ämnet flere besynnerlige observationer, såsom, fast hjertat blifwit igenomstuckit, den blesserade dock därföre icke strax aflidit eller dödt b], samt at årfarenheten ådagalagt möjeligheten, at fast hjertat, hos kreatur blifwit skadadt, har det dock åter kunnat tilsammans läkas, hwilket är funnit hos Wildswin, hundar och hjortar, m. m. hwarom det, efter öpningen, igenfundne ärret på hjertat med kulan, som där-

b) Comment. Tom. 1. §. 170. pag. 259. Jag will allenast följande besynnerliga Historia, som ofwannämnde Lärde Man af Schenkius och deß Observationer pag. 275. tagit, til bewis härä anföra. En Student i Ingolstadt blifwer på wänstra sidan af bröstet stucken af en Boktryckare, hwarefter han går et långt stycke Gatan fram. Derefter lefwer han nästan en hel tima, under hwilken han med sundt förnuft, och rediga sinnen befaller sin Själ i Guds hand, och så afsomnar. Wid deß öpning befans bägge hjert-kamrarne twärt igenom stungne, hwilket alla Professorerne med flere så tydeligen sågo, at de af blessuren kunde igenkänna det sårande Instrumentet.

därstädes blifwit qwarhållen, aflämna det säkraste bewiset. Härom kan läsas uti Miscellan-Curios. c). Den outtröttelige Sanctorius, hafwer i närwaro af den studerande Ungdomen i Padua igenomstungit bägge hjertkamrarne på en kanin, hwilken dock lefwat därefter i flere månader, som Bohnius berättar d] af Glandorpii Observationer. Et lika försök omtalar Baron von Swieten, det en Lärd Man i Leiden wid namn Williams Houston giordt det samma med en hundwalp, hwilken på bägge sidorne af Bröstet blef öpnad, och på samma sätt utslagit. Walpen har sprungit, som det intet bekommit honom. At dolken wärkeligen gådt twärtigenom bewises deraf, at luften, som igenom öpningarne, under andedrägten blef indragen, släckte et brinnande ljus, som hölts för öpningarne, då den utdrefs. Imedlertid är det oförnekeligit, at enär hjertat til det minsta såras, och den blesserade derpå dör, blifwer blessuren absolute lethale.

3] Förorsaka alla de en absolute död, som göra, at bloden af kroppen

ut-

c) Decur 2. An. 6. Pag. 166.

d) Pag. 37.

uttömmes, förmedelst sådane blodrör, som för belägenheten ej stå, at förbindas. Såsom enär några inwärtes blodrör skadas, som icke kunna tilstäppas, hwaraf blodet samlar sig på något ställe, och dymedelst betager hjertat, hjernan, och lilla hjernan den tilförsel af blod, som naturligt wis eljest borde ditföras. Deße äro Lungans, lefrens, mjältens, njurarnes, kröſens, tarmkärets, magens, Tarmarnes, Lifmodrens och blåsans pulsådror, eller ådror. Den stora pulsådren, de större halspulsådrors, såsom Carotidum och Vertebralium, med deras ådrors skador, samt nafelsträngens ådror, som hos somlige männiſkor äro befundna gå ganska länge öpna: Hwarom Coiterus e] och Kerkringius oß underrätta med exmpel f). Deße kunna brista, om barn blifwa slagne på buken; Om de stickas, upfylles buken med blod, utan at man ser något inwärtes, som kan wara skadadt. Ehuru för människeliga ögon synes omöjeligt, at lungans åkommor kunde hjelpas, så gifwes dock säkre intyganden, at sådant låtit sig göra, ex-

e) Observ. Anatom. p. 117.

f) Specil. Anatom. p. 7

hwarpå jag strax wil wisa, et tydeligt exempel af Hildanus; Som omtalar g), at den sjuka, efter påförd skada i bröstet, blifwit andtäpt, spottadt blod; dock likwäl lyckeligen efter tre månader, kommit sig före, då han tillika med waret uphostade en Wel [Turunda], som igenom såret hade fallit in i bröst caviteten. Bohnius berättar sig hafwa warit å syna wittne, det en Adelsman med en wärja blifwit stucken, under wänstra bröstwårtan, som gick ut bak på ryggen ofwantil, som ock fullkomligen blifwit hulpen h). Ganska många Lärde upräknas af honom, som dylika Casus ihopasamladt. Men detta gör intet til saken, utan står ändock, om sådane blessurer, den wanlige tankan fast, at de äro absolute Lethalia, som ännu mera besannas, når den sårade derpå aflider.

4] Förtjena alla de namn af absolute dödelige, som hämma andedrägten, såsom når lufstrupen blifwer hel och hållen afskuren, och denna afskurne delen drager sig ner uti bröst caviteten, och där gömmer sig undan. Därnäst

Y

g) Cent. I Observ. 46.
h) De Renunciatione Vulnerum p. 36.

näst luftgångornes större skador, som gå twärt igenom bröst caviteten, och öpna wäg för den yttre påtrångande luften; och änteligen sist de, som å båda sidor om mellannätet [Mediastinum] igenombåra Diaphragma [mellangården], eller gå igenom deß nerveusare delar. Flere tilfälligheter hafwa förekommit, som bewittna, huruwida luftröret kan förbättras, enär det af något utwärtes wåld lidit. Ibland deße anförer Paræus i) en märkelig händelse om en, som tillika med luftröret afskar sig Vena Jugularis. Sedan detta war skedt, betogs honom alt mål, men så snart strupen blef ihopasydd, begynte han tala. Och ehuru Paræus om deß återfående icke gorde sig hopp, blef han dock lyckeligen återstäld. Det båsta i denne sak war, at luftrörets bägge ändar kunde igenfås, eljest hade alt warit förlorat. Sedan den store Baron von Svieten gjordt flere försök på hundwalpar, af hwilka han funnit, det de sår, som endast och allenast gådt in i bröstets Cavitet, utan at skada lungan, äro i och för sig sielfwa, ej farliga, utan förhålla deße sig efter storle-

ken

i) Lib. X Cap. 31.

ken af den öpning, som luftstrupen i sin början äger: Så at om dennes är större än sårets, är ingen fara å färde; men är bröstöpningen större än luftstrupens, och sådane öpningar äro å båda sidor på en gång, så är skadan både hastigt och säkert dödelig, om den ej strax blifwer tilbunden k]. Hwad swårigheter äro, när mellangården[Dirphragma] är skadad, det wisar Plattner i sin Chirurgie l] då han säger, at när det så träffar, wårka hypochondria, eller de delar, som äro närmast til refbenen på sidorne under bröstet, ganska mycket, samt at emellan andetagen är långre tid. Härjemte infinna sig hickning och upkastning, och äro symptomerne altid häftigare, enär den hinaktiga delen är blesserad, då Convulsioner och yrsel med flere

k) Detta bestyrker ock Herr Baron van Svietens experiment, som ses Coment. Tom. I p. 271. Då han på en hund gjorde 2.ne öpningar, af bröstet, mit imellan 2:ne refben, större än luftstrupens. Uti deße infördes sedan rör af järnbläck, et å hwardera sidan; då deße woro öpna, låg hunden såsom död, men då de tilstoppades, och deß buk något frotterades, begynte han, efter hand, at komma sig före.

l) De vuln. Abdominis. § 662 p. 424.

re plågor, tilstöta. Ehuru farlige deße skador anses, säger dock Hollerius, at han, hos et Cadaver på Anatomie salen i Frankrike, funnit i den köttacktiga delen af Diaphragma et ärr, som kommit efter et större läkt sår m].

5] Ändteligen äro alla de sår absolute dödelige, som så förstöra matstrupen, at genom den ingen ting kan komma ned i magen, hwaraf närings saften med mera, til lifwets uppehåll, kan utarbetas; likaså är med magen, och de öfre finare tarmarnes sårnader, med sår i mjölkblåsan [Cisterna lactea] eller i den store mjölksträngen [Ductus Thoracicus]. Som Observatores förmäla, det en aldeles afskuren matstrupa icke någonsin står at läkas, hwilket ock äger sin riktighet; så är däremot ostridigt, at sådant kan låta sig göra, endast det är något, som håller honom tilhopa. En Casus i förra fallet, och som förmodeligen torde wara den enda i sit slag, upgifwer Boerhave om en Baron och öfwer Ammiral i Hålland, wid namn Vassenær, hos hwilken matstrupen, efter många häftiga spänningar til kräkning, neder wid Diaphragma afbrast, hwaraf han, efter ganska swåra plågor, sedan alt, hwad

m) Holler. Comment. in Aphor. 18 Sect. 6 p. 344.

hwad han förtärde, i bröstet samlat sig, efter 24 timar måste aflida. Den stora Läkarn Boerhave yttrar sig häröfwer sålunda, det en sådan händelse wäl kunde uptäckas, om han flere gånger skulle förekomma, men derföre icke botas. Å andra sidan läses hos Schenckius n] om en man, som satt uti Arrest, och sårade matstrupen, åt den sidan som wette åt luftröret, med et Instrument, hwarefter han med fingret så widgade såret, at han igenom det fick äfwen så wäl ned mat eller Medicamenter, som genom matstrupen: men han blef dock innom få dagar botad. En annan föreställer oß Bohnius o] om en yngling, som af Röfware blef sårad i halsen. Enär han satt rak, rann mjölken, som han förtärde, ut igenom såret, men lade han sig widöppen gick den riktigt ned uti magen. Han blef dock lyckeligen läkt. Man wet huru många angelägne delar för lifwet näst gränsa til luftröret; och Matstrupen. Sällan skadas någon af deße allena, utan at icke flere måste tillika såras. Således, om något oförwäntadt härwid skul-

n) Obs. medic. Lib. III Obs. 6 p 316.
o) De Renunciatione Vuln. p. 248.

skulle förefalla, kan sådant tilskrifwas någon af de hårtil föregifne orsaker. Afwen så är mycket sällsamt, om ductus Thoracicus [Mjölksträngen] ensam och allena kan wåldföras. Ty, som man wet, at denna sträng stiger upp ifrån sista Rygg- och första länd-kotan, och hwilar härunder nästan på medlersta delen af Ryggkotornes kropp, hafwandes när sig til höger den så kallade Vena sine pari, til wänster den stora Aorta, som af henne måstadels betäckes; går sedan längre upp framför kotornes kroppar under matstrupen, och Venæ sine pari båge, så wänder hon sig til wänster, och stiger upp framför kotornes kroppar, under den wänsta Carotis, til den medlersta delen af sista halskotan, hwarest hon til wänster gör en bugt, för at falla in uti Vena subclavia sinistra.

§. 1?6

De åter, som händelse wis hållas för dödelige äro:

1) Alla sådane, som lämnas, åt sit egit öde, eller wid hwilka ingen utwäg tages til deras hjelpande, såsom då hufwudskador lämnas, hwilka igenom Trepan kunde botas.

2] De

2) De större blodrörens sårning, wid hwilka Läkare-handen obehindrad kunde nyttjas.

3) Inelfwornes sårande, til hwilka åtkomst gifwes, så med Medicamenter, som en Chirurgisk hjelp, då blod gjuter sig uti någon iholighet, utur hwilken den, utan någon lifsfara, kunde utskaffas. De kunna ock blifwa tilfälligt wis dödelige därigenom, at den blesserade antingen är wårdslös om sig sjelf, förer en oriktig diæt, icke kan styra sit sinne, eller ock hafwer en osund kropp. Sedermera genom Fältskärens, antingen okunnoghet eller felsteg wid lotningen, de kringwarandes oförstånd, eller af någon tillika förewarande sjukdom, som med såret icke hafwer gemenskap; Hwarom mera framdeles. Anteligen böra ock de anses för per accidens lethalia, som i sig sjelfwa äro botelige, om en Chirurgisk hjelp tilkommer, men i brist både af medel och Läkare måste den lidande ändock tilsätta lifwet.

§. 127.

Vulnera Capitis: Hufwudets Sår.

När nu det nödwändigaste är gifwit, som i allmänhet bör wetas om sår, hwilka antingen oundwikeligen, eller ock til-

 fäl-

fälligt wis, böra anses för dödelige, bjuder afhandlingen, at i ordning granska månnisko-kroppen til sina wißa delar, hwarföre jag först wil skårskåda Hufwudets åkommor. Deße åro i ock för sig sjelfwa altid farliga, emedan ifrån deß inneslutna angelägnare del, hjernan, så stora och betydande wärkningar (functiones) leda sit ursprung, såsom all rörelse och känsla i kroppen, med andra effecter af wåra ut och inwärtes sinnen. Ehuru den Store Skaparen, innom en benlåda, behagat gömma en så ädel månnisko-del, kan han dock, därstådes hwarken ifrån tilstötande olyckor, eller wåldsamma händelser, befrias.

§. 128.

Hufwudets skador indelas gemenligen uti inwärtes och utwärtes (Penetrantia & non penetrantia) det äro sådane, som antingen stadna utom hufwudskålen, eller ock tränga sig igenom. De utwärtes, hwarunder integumenternes, ansiktets Pericranii och hufwudskålens blessurer räknas, hållas icke för äfwentyrliga: icke eller Crotaphitidis, sedan Garangeot på den tolf-åra goßen, som föll af hö-skullen, wisat, det Musculns Temporalis utan fara kan såras och skåras, m. m.

Ej

Ej eller är Arteriæ Temporalis blessure swår p). Öfwerwägar man en del af dem som gådt igenom yttra hufwud-skålen, hwarwid den yttra hinnan eller Dura Mater icke blifwit sårad, ingen Canal (Sinus) eller stor Puls-åder skadad, så är härwid ingen absolut Lethalité. Men til århållan af mera redighet på detta, wil jag hufwudskålens utwärtes skador först igenomgå, på det wid deras skärskådande måtte blifwa tydeligit, hwilka af dem äro farliga, och hwilka åter lindriga.

1) *Incisio Cranii*, den kan wara på många wis, såsom:

1) Då i hufwudskålen allenast synes et märke af et hugg eller stick (Hædera)

2] En något djupare skåra, som dock ej sträckt sig längre, än som Instrumentet tagit. [Eccope].

3] Et snedt inhugg i hufwudet, hwarest en del af benet gådt förlorat, och det andra stycket ännu hänger fast wid skålen, af olika djuphet, [Diacope].

4] Aposkeparnismos sive Dedolatio, då et stycke af hufwudskålen hugges bort, med eller utan förlust af des inre Lamelle; Ja, understundom, måste sielfwa ytan medfölja af hjernan tillika.

p) Tajlor öpnade den ofta i ögon sjukdomar.

2] *Contusio cum Fractura; Cranii* Då hufwudskålen på något ställe bräckes i bitar eller skårfwor. Denne begriper uti sig följande skiljaktigheter.

1] När inbögning sker på hufwudskålen, med brott, sprickor, remnor och lösa stycken [Entlasis].

2] Enär skålen sönderslås och några skårfwor wid det tilfället intryckas, som sedan sticka Dura Mater och hjernan. (Ecpiesma).

3] Då de krossade benen uphöja sig mitt på, och formera liksom en kupa, lik den af Ostronskal [Camarosis sive Testudinatio].

4] När brottet så händt, at benskårfwan med den ena ändan sticker Dura Mater, och med den andra står öfwer Hufwudskålen [Engisoma].

3] *Depressio Cranii* Då hufwudskålen på något ställe inböjes; detta kan ej hända andra, än späda Barn, och andra unga kroppar, hwars ben i sin tilwäxt behålla sin mjukhet, och äro ej straxt farliga. Påfölgden af detta blifwer i framtiden, om en sådan får lefwa, at han blifwer dum och fjollig, får sömnsjuka, och änteligen dör af slag. Detta kallas och Thlasis q]. Det-

q) Hit hörer den Casus, som Hildanus be-

4] *Fißura* Spricka på något ställe hwarunder räknas.

1] Trichismos sive Fissura Capillaris; En sådan spricka, som är fin, som et hår, hwilken snart i undra, snart i öfra Cranii tafla händer, alt som den ena eller andra är mindre fast.

2] Rhygma, är en större och djupare rämna i Hufwudskålens substance wid hwilken bräddarne af ramnan mer stå ifrån hwarannan skilde.

5] *Contrafissura*, Apokima. När en spricka, på et annat ställe af Hufwudskålen yppar sig, än där slaget tagit, antingen på sidan, gent emot, ofwan, eller nedan af det lidande stället.

§. 129

Wid närmare granskning af föregående hufwudets tilfälligheter, befinnes.

1] Det Incisiones ej äro af swårt utseende, så framt ej någon häftig hjernans skakning eller deß substances förlust tillika skedt; At ej någon extravaserad blod finnes innom hufwudskålen, (Calvaria) eller hjernans kamrar, hwilket symptomerne utmärka, eller ock, at

pa-

rättar om Gåßen, på hwilken hufwudskålen, på detta sätt, då han war 3 år blef nedtryckt och lefde tils han blef 30.

enten wore af en osund kroppsstälning r].

2] Contusio eller Fractura är af mera betydelighhet. Här finnes både kött, senor och himnor skadade, samt benen i flere spittror krossade. Ehuru hela kroppen för denne fara kan wara utsatt, är likwäl hufwudet för den mera blottstäldt, säsom dess integumenter, pericranium, Cranium, hjern-hinnorne, hjernan, lilla hjernan och Medulla oblongata. Hwarwid det, som innom hufwudskälen förwaras, ibland mera igenom indrefne skärfwor, än igenom det särande wärktyget blifwit förstördt. Jag behöfwer icke nämna, det Contusioner eller Fracturer gifwas, utan, at lämningar däraf synas i hullet: Ty härom öfwertyga oss Contusioner både af kulor och Äskeslag. På huru många sätt Fracturer i hufwudskälen förefalla, det är nyligen wisat, då jag talte om Contusioner; Men detta är icke nog: Man bör af oskiljaktige teckn ifrån skadan, hämta sig kundskap, huru med alt tilstår. Således, sedan en stark krossning med sär och utädrad blod på flere

r Scultetus i sit Arm. Chirurg. p. 75 har exempel, på en som miste så stort stycke af hufwudskäler som en Riksdaler, och blef lyckeligen cureråd.

flere ställen af hufwudskålen föregådt, och benen under deß tryckning och widrörande kännas lösa, samt kunna skufwas och gnidas emot hwarandra [Crepitus Fragmentorum] så är Calvaria mycket krossad. Däremot om, efter et slag eller stöt, intet något gny höres, men teckn utmärka dock, det Cranium, eller hjernan är skåmd, så wisar sig sådant på första eller andra dygnet, sedan Intenmenterne blifwit aftagne, samt stället i längden blifwit öpnadt. Befinnes då Pericranium ifrån Cranium skild, så är ock Dura Mater ifrån den inre Lamellen lös, och i anseende därtil inflammerad.

Om et huggit eller krossadt sår är öppet, så kan deß beskaffenhet, utan synnerlig swårighet utrönas, så til skärfwornes antal och läge, som til sårets storlek och rymd; Men är krossningen widare än sårets öpning, bör det upskäras, til winnande af en riktig och pålitelig kundskap härom. Härwid erindras, det icke de så kallade Ossa Vormiana eller andre små ben, som stundom finnas fäste wid hufwudskåls benens sömmar, icke må tagas för spillror eller skärfwor, besynnerligen om de runka, hwilket lättast

und-

undwikes, när sömmarnes gång kännas, och at Ossa Vormiana sitta baktil, hwareft Os Occipitis (Nackbenet) med sitt öfre hörn stöter til öfwersta hörnet af Ossa Parietalia, wid suturam Lambdoideam. Men är krossningen nära intil Suturerne, är at befrukta, det desse blifwit rubbade, och således ifrån såret måste uttagas, om det skall läkas. Sjelfwa Blessuren utwisar, når den sig inom hufwudet trängt: Ty när hugget går perpendiculairt up ifrån och nedåt, kan det äfwen så lätt gå igenom inre Lamellen, såsom mera skör och spröd, som genom den yttre. Tecknet härtil hålles före, at det skall krasa i hufwudet, när käften röres; men detta är utan grund; Ty sådant händer äfwen, när tänder utbrytas. Lika opåliteligt är, at patienten wid et sådant tilfälle känner där brottet är, starkare wärk, när han biter på en stålträ, nöt eller annat hårdt s] Ty är såret eller Contusion, under Musculus Crotaphitis, är orsaken ej swår at weta Är den nära där intil, så ökes wäl wärken genom Nervernes, de spände Aponevrosers, och de allmänna betäcknin-

s) Se Platners Chirurg. de Morbis Capitis pag. 336.

ningars gemenskap, samt wid nedre käftens rörelser, dock kunna de ej häraf, så besynnerligen sträckas eller spännas t). Dansedt af hwad sålededes anfördt blifwit, en närmare kundskap erhålles om hufwudskador, bör dock icke åsidosättas, at nyttja alt, som widare härutinnan kan tjena til upplysning och efterrättelse. Således bör sättet utspanas, hurn och med hwad kraft, åkomman blifwit tilfogad, samt om den skedt igenom et, eller flere wåldsamma slag; Och, i så måtto, efterfrågas, om den sårade, med wrede, häftighet och upsåt, eller oförwarande, och utan wilja af någon blifwit skadad? Om den warit nyckter, eller drucken, sjuk eller förbittrad? hurudant Instrumentet warit, tungt, lätt, rundt, taggigt och kantigt? Om det träffat perpendiculairt, eller på sneden? Om något tungt ifrån lägre eller högre ort fallit på hufwudet? Om Patienten sjelf fallit ifrån et högre eller lägre ställe, med bart hufwud förut, och stött sig, antingen emot et jämnt ojämnt, eller mjukt, eller ock om sådant skedt wid förbifarten emot något hård, som kunnat wara i wägen.

Ehu-

t) Teichmejer. Med. Leg. p. 205.

Ehuru skadan ser ut wara allenast et litet sår, så kan dock en Fractur wara därunder: Åter, om de yttre delarne åro mycket förlorade, kan dock krosningen wara mindre. Skadan är altid swårare, när den är krossad, än när den är huggen eller stucken: farligare, när de tunnare benen blifwit skadade, än de tjockare. Benens krosning, som hafwa sinus uti sig är äfwentyrligare, än deras, som äro jämntjocka; ty här händer, at den yttre kan wara i splittror, men den inre deremot aldeles oskadd. Änteligen uplysa och härjemte alla förekommande Symptomer, af hwilka en del infinna sig straxt, en del åter ej långt efter, sedan skadan blifwit gjord. De förra äro, at den slagne faller handlös ned, ligger utan mål, förstånd, minne, rörelse, och de öfrige sinnens fulla bruk, blöder häftigt igenom mund, näsa, och undertiden öron. De senare äro: wåmjelse, kräkning, Feber, ryckningar, yrsel, sömnaktighet, Urinens och excrementernes afgång, utan at weta däraf, djup andedrägt och snarkande, som uti slag. Oansedt desse merendels altid åtfölja et brott, eller remna i Hufwudskålen, så kunna de dock

åf-

åfwen wisa sig, enär Hjärnan starkt blifwit skadad; fastän ej något utwärtes spår til wåldsamhet, med eller utan någon ntådring innom hufwudskålen, skulle förspörjas. De förekomma ock, enär någon benskärfwa genom Maturation skiljer sig ifrån de andre benen, som jag förut nämndt. Och upretas änteligen sist, när benstycken, så äro ställde, at deras ojämnheter och skarpa kanter trycka, reta, genomsticka Dura Mater och ytan af hjernan, hwilka icke allenast åstadkomma gallaktige kräkningar, med gnistringar för ögonen, som är sagt, utan jemwäl til slut Convulsioner, så framt de ej bringas i sit naturliga ställe, eller ock borttagas, om de äro aldeles lösa; men i annat fall tilstöter Gangræne och hjernan upsmälter til et tunt ruttenaktigt wäsende, med en ofta långsam, dock altid oundwikelig död. Befinnes Instrumentet hafwa infördt lösa skärfwor af hufwudskålen i hjernans substance, som af deß Form, benskärfwornes saknad i såret, och tillfällens fördubblande, bestyrkes, så swarar här utgången deremot, som både swårare och snarare dödelig.

Af detta är klart, hwad som utgör swårigheten wid hufwud skadors botande. Man wet at alla sår, til hwilka en Chirurgus äger åtkomst, böra renas så wäl igenom Naturens, som den läkan. de Handens tilhjelp, då icke allenast genom utwärtes medel alla främmande kroppar måste bortskaffas, innan det kan läkas, utan först och främst den utådrade Bloden. Om altid här så tilgingo, så woro mycket wunnit, om icke alt: sitter det i ytan af hjernan låter det wäl understundom sig göra, men icke, då det trängt sig längre och djupare ned uti deß märgaktige wäsende. Om til Exempel, En förflugen kula stadnar innom Hufwudskålen, utan at skada Dura Mater, och stöten af denna ej rubbar Hjernans Oeconomie, så är skadan lindrig, och lätt at hjelpa genom kulans utskrufwande; hwarpå benlosßningen och läkningen förwäntas; Men har samma kula gådt igenom hufwudskålen, hjern-hinnorne och stadnat i sjelfwa märgen af Hjernan, så trycker och sänker den sig ned alt mer och mer, ända til hufwudskålens botten, hwarwid och Hjernan förruttnar, och den sjuka så til de ut-som inwärtes kropps sinnen

lig-

ligger utom sig, liksom i en dwala, til deß hela Machinen af sig, sjelf olyckligt wis, måste affstadna. Många underbara Historier låsas i denna sak. Utom dem som jag här ofwan redan berättat, wil jag ännu nämna en Casus af Marchetto u) huru man får et sår, som gick in wi Sinum Falcatum och stadnade ej förr, än wid Corpus Callosum, för hwilket bruktes brånd bomull Bolus Armena, Sangvis Draconis och Ägge hwita, som fullkomligen botade honom. Så upwises ock på Bibliothequet i Königsberg en sabeludd, hwarmed en Öfwerste Lieutenant til hufwudet och hjernan swårligen blifwit skadad, om twå twärfingers långd, den ock i Hufwudet qwarstadnade; men som sedan igenom gomen, utan at skada den sårade lyckeligen utskaffade sig sjelf. Så besynnerlige exempel kunna ytterligare låsas hos Schenck. Obs. L. 1. N:o 40 & 74. och de lämnas i sitt wärde.

Herr Gen. Direct. Acrell omförmäler ock, det han hos Practicos sett sådane casus, wid hwilka icke allenast hufwudskålen warit ansenligen bräckt, utan jemwål at Dura Mater af skärswor swårlt

u) Observ. Med. Chirurg. N:o 4.

gen warit sönderriswen, och Hjernan tillika förlorat en ansenlig del af sin Substance, hwarwid patienten från början, icke haft något swårt eller häftigt tilfälle, utan återwunnit hälsan med det, at benstycken lossnat, skildt sig, eller genom Trepan blifwit borttagne, hwarigenom hjernans angripne del, tilika med hjern-hinnorne bolnat, renat sig, ock som wanligt är, först med et köttaktigt wåsende, sedan Membraneust, widare broskaktigt, och sist halfbenigt, blifwit upfyldt, hwarwid utådrade wätskors bortskaffande, igenom widare öpning, hwilka, eljest heterogenisk natur sig iklåda, är högstnödigt; hwilket alt hos den sjuka, förmedelst dess friska och goda kropps ställning, sedan winnes och århålles.

§. 130.

Såsom på wist sätt hörande til Contusioner wil jag ock här något afhandla om de så kallade commotiones cerebri [Hjernans skakningar] af hwilka en del åro af den beskaffenhet, at sedan et slag i hwarjehanda Directioner på hufwudet stadnat, så falla af den dallring, som hjernans substance härwid undergår, de af märg bestående gångar (canaliculi

Me-

Medullares) eller första utskott af nerver, tilsammans, ihopa wecklas, tryckas, eller ock kan härigenom deras naturliga stadga (Tonus) på annat sätt förminskas: Ja! de kunna ock för sin ogemena finhet, af en sådan åkomma brista, wid hwilka händelser, lifsandarne, til sin rörelse, måste komma utur ordning, på samma sätt, som när hjernan af annan orsak ihopasjunker, då sådant är anmärkt, göra en Lethal Apoplexie v). I Franska wettenskaps Academiens handlingar för år 1735 berättas om en yngling, hwilken war dömd til döden, och för at undslippa dödsstraffet, springer han med all magt och stöter hufwudet emot wäggen, at han föll död ned. Han öpnades, och observerades intet annat härwid, än at cerebri substantia icke wäl fylde hufwudskålens ihålighet. Det felas icke Observationer på dem, som endast af en örfil, eller slag öfwer hufwudet, knall och fall dödt: Likaså är tilgång på dem, som wäl fått et sådant slag öfwer hufwudet, och mådt wäl någon tid derefter, dock kort deruppå, oför-

 mo-

v) Plater. Obs. Lib. I. p. 16 & Bartholin. Cent. 4 Hist. 68.

modeligen aflidit. Valeriola x) hafwer exempel om en Wingårdsman, som med en sten blef slagen på wänstra sidan af pannan, hwarwid icke syntes någon spricka eller krossning. Han mådde wäl några dagar utan at hafwa några swåra Symptomer: men sedan desse tilslogo, dog han sjunde dagen derefter. Hwid dess öpning sågs mycket wahr under calvaria, och hinnan derjämte mycket stänkt. Således gifwer oss sådane olika casus anledning at låra skilja, först hjernans skakning i och för sig sjelf, sådan som den egenteligen är til Nerv-gångarnes ihopaklämning, och den deraf flytande confusion eller oreda i hjernan; sedan blodrörens söndergång och blodets utådring, som wid en sådan omständighet tillika händer. De swårare skakningar, som från en hårdare kropp sig leda, angripa hufwudet med den häftighet, at den lidande strax faller ned til jorden, blifwer stum och mållös, så at på en gång både lifs och kropps rörelsen honom betages. De åter wid hwilka blodrören sönderbrista, äro af sednare wärkan, at man strax intet stupar, utan någon stund efter slaget

x) Lib. 3 Obs. 8.

get, och ibland ej förr, än den utådrade bloden först begynt förruttna, som hämmar och hindrar lifsandarnes utspridning. Exempel på detta ses hos Bohnium, om en flicka, som dog på fjerde dygnet, sedan hon förut hade gjordt et fall. Hon öpnades och befans en gren af Carotis Interna wara söndergången. Hwad det förra widkommer, så är ingen twifwel at tro, det alla sådane skakningar skulle aflöpa, med den bedröfweliga utgång, som redan är nämnd. Det kan ju gifwas drägeligare, som allenast ihopatrycka och förblanda åtskillige nerve-grenar, efter deras olikhet, hwarigenom åstadkommes hwarjehanda siukligheter, som sedan i lifstiden få behållas. Så berättar Heurnius y) det några, som en Concussio (skakning), genomgådt, hafwa förlorat både luckt och smak, dem de aldrig i sin lifstid hafwa återfått. Såsom något synnerligit förekommer intet, at, efter omtalte slag och skakningar, se hufwudet af blod mer eller mindre wara fyldt; men at se, efter hufwudets Concusioner, deß inre cavitet af en Lympha öfwerflöda, det torde wara något mera främmande, hwilken på

Z 4 samt

y) Hippocrat. 7. Aphor. 58.

samma sätt dödar, som en ihopsamlad blod, antingen allena, eller med andra orsaker förknippad. Sanningen af detta utwisa flere lärde Mäns Observationer, som, at Chifletus z) berättar om en Goße, hwilken sedan han fallit ifrån en högd, deß kamerater togo och trillade i en tunna, tils han föll in i en liten feber, hwaraf han råkade i en sådan dufwenhet, som hade han warit half full, med hufwudwärk; häruppå följde mållöshet med tändrens skärning, i hwilken usla belägenhet han twänne månader derefter med döden afgick. Efter hufwudets öpning, befants et qwarter Lympha innesluten i högra hjernkamınaren. Bohnius hafwer öpnat en Gåße om 9 år, hwilken blef slagen af en käpp öfwer hufwudet; Hwarefter flere swåra symptomer följde, och dödde på det 26 dygnet derefter. Utwärtes syntes ej något tecken til wåld, men hjernekamrarne woro fulla med watten, som gjorde, at Corpus callosum wäl syntes emellan bägge hæmisphéria cerebri. Huru barmhärtigt en Allsmägtig Gud skickar, at sådane swårigheter stundom af sig sjelfwa botas, der-

z) Obferv. Rarior. II.

derpå wil jag först anföra Langelotti Historia a] om en Prins uti Rom, som föll ifrån en högd, och slog wänstra sidan af hufwudet emot en sten, at han utan känsel, rörelse och tal, låg liksom död; hwarefter ådren öpnades, som gjorde, at han något kom sig före. Men den swåra hufwudwärken wille icke gifwa sig. Hwarföre af Medicis blef resolverat til trepanering. Men, då denne skulle anstälias, begynte en wätska framdroppa utur wänstra örat, som gjorde at med Operationen hades anstånd, til at afwackta naturens ändamål, som skedde med den lyckeliga utgång, at sedan naturen twänne qwarter Serum först och sedan efter handen [successive] det öfriga blifwit utsilat, blef den sjuke lyckeligen och wäl til helsan återståld. Den andra är af Stalpart van der Viel b], angående en qwinna, som med en kägla blef slagen på wänstra tinningebenet, hwaraf hon miste känsel och rörelse, samt kräktes. Igenom örat på wänstra sidan rann någon ren blod ut, med en lindrig åkomma i skinnet, dock utan at calvaria eljest war kroßad, hwilken ef-

a) Misc. Nat. Curios. Dec. I. a;o 6 Obs. 12.
b) Obs. Rar. Part. I Obs. 15.

efter åderlåtning och andra tjenliga medels bruk åter kom sig något före, hwarefter i samfäldte fem dygn, igenom samma öra mycket serum flöt, til innemot 2:ne qwarter, då hon sedan lyckeligen och wål blef åter til helsan förhulpen. Huru lyckligt det är för dem, som efter swåra hufwudstötar få blod ut genom näsa och munn, det hafwer jag sjelf sett, och lärer andra med mig detsamma besanna; allenast härwid icke äro några sprickor eller Fissurer.

3] Wid Depressio eller inböjning, göres den påminnelse, at lika som en ung hufwudskål kan inböjas, utan at brista, så inböjes en äldre aldrig, utan brott, spricker, remnor, eller lösa stycken.

4) Fissurer eller sprickor, wid hwilka är mycken laggranhet. Understundom kan en stöt på hufwudskålen ej göra större skada, än endast en fin spricka, som dock kan dölja mycket ondt under sig. Eljest förhålla sig deße brott, alt efter hufwudskålens beskaffenhet om hon är swag c) el-

c) Under den tid Herr Assessor Strandberg war Stads Physicus behagade han tillåta mig göra sig följe, enär en dräpt stadswakt skulle be-

eller stark, sedan efter storleken och skapnaden af åwärkans redskapet, och änteligen efter dens kraft, som med detsamma tilfogadt skadan. Är den omtalte sprickan i den undra Lamellen, äro kännetecknen därtil, mycket osäkre. Några tilfällen wisa sig allenast; som wore på det rörde stället någon utådrad blod, men är den utwärtes eller utanpå finnes den igen:

1) Af ögnasiktet. 2) Af inströdd röd eller swart färg, som gör sprickan synlig, sedan skålen först blifwit aftorkad 3) Af skrapande med något Instrument då man får se, om hugget gådt ned i Substancen, hwarwid wäl i akt tages, at ej någon Sulcus, hwari någon pulsåder eller nerv kan löpa, blifwer härföre tagen, icke eller någon söm, (sutura-Raphe eller Harmonia), icke eller några små halfrännor eller fina hål, som ofta äro at finna, besynnerligen på hjeßebenen (Ossa Parietalia). För öfrigit om det allenast är en simpel spricka i hufwudskålen, hwarwid benen ligga i sin naturliga ordning, som ej såret, eller nu på nå-

siktigas. Denne Stadswakt hade en så fin hufwudskål, at dagen sken igenom honom, liksom hade den warit et tjockt Pergament.

något sätt reta hjerne-hinnorne och hjernan, samt, at den utådrade Bloden, igenom en Trepan, ifrån Dura Mater, i tid utskaffas, som nu gör alla olägenheter, så är intet ondt, at befrukta; Men twärt om, i fall någon benskärfwa skulle bolna lös, såsom i Rygma, eller Diacope, så får Patienten feber, yrsel, sömnlöshet wämjelse och kräkning, med en rosaktig swullnad, som sträcker sig wida öfwer ansiktet, derjemte mycken swulnad wid såret; hwilket alt dock uphörer, så snart benet blifwit skildt; Men komma deße Symptomer utan swulnad, så är utådrad blod under på stället.

5:o Förekomma Contrafisfurer som är det swåraste och bedrägeligaste wid Hufwudskadan. Om möjeligheten lärer förmodeligen ingen nu mera twisla, sedan erfarenheten densamma med så många ock säkra Exempel befäst. Swårigheten består däruti, at snält få rätt på stället, hwarest sprickan brustit, emedan intet märke härtil på någon utwärtes fläck, på minsta sätt, kan igenfås. Är Patienten wid sine sinnen, så gifwer han merendels, den bästa uplysningen härom i det han med handen

på

på hufwudskålen gärna tilkåna gifwer, hwarest wärken är som häftigast, och i så måtto besannar ordspråhet: Ubi dolor, ibi manus. Ja detta händer ock, oansedt den sjuka skulle yra. Tecknen äro de, at den sjuka faller neder til Jorden, blir yr i hufwudet, det susar honom för öronen, och så widare swimmar bort, eller kråker han up gallan om eljest sprickan eller hjernans skakning warit ansenlig, hwarwid swålen af yttre wåldsamheten antingen såras, upswäller eller aldeles är oskadd. Om nu så händer, at en sjuk hade et krossadt sår eller en Contusion med utådrad blod, utan at hufwudskålen wore förlorad på något ställe, hwilket på båsta wiset, med Patienten sjelf, blifwit skjött, atfult skjäl woro at tycka, det alla farligheter, med swåra utsikter, hafwa förswunnit, emedan han nu mera efter utseendet synes må wäl; men efter några dagar, flere eller färre, öfwerkommer feber, Hufwudwärk, yrsel, raserie, tunghet och sömnlöshet. Beser man då hufwudskålens betäckningar, som böra rakas öfwer alt, finnes merendels på sidan gent emot, eller et från stöten aflägset ställe, en öm uphöjning, som twingar patienten,

ten, at sjelf känna derefter. När denne swullnad ofördröjeligen öpnas, finnes pericranium loßnad ifrån hufwudskålen, och därunder en liten brandgul fläck, med en spricka, hwilkens gång uptäckes, genom de pag. 79. omnämnde medel. Tidens utdrägt, med Symptomernes inställande, förhåller sig altid i storlek til den afslitning eller rifning, som Dura Mater lider, när sprickan tilfogas; Ty äro Vasa mindre öpna, igenom hwilka blödningen sker, drager det längre på tid, innan det andra wisar sig, men äro de flere och större går det fortare. Imellertid sedan deße Vasa dragit sig tilbaka under sprickan, Inflammeras både pericranium och Dura Mater, hwarpå bolning med Gangræne naturligen måste följa. Hwad som sålunda blifwit sagt, bestyrkes med en Casus af Teichmeyer, den han tagit af Mangoldt d) så lydande: En Borgare i Lybeck blifwer wid wänstra sidan af Pan-benet, slagen med et träkäril, som war fullt med dricka. Den slagne frågar intet stort därefter, utan går glad i Huset och gjör sine sysslor, samt nyttjar deßutom sällskaper. På Njonde och

d) Differt. de Vuln. Lethalit.

och Tjonde dygnet därefter, får han hastigt convulsioner, slag, och dör. Han blifwer besiktigad: Utwårtes befans intet synnerligt, hwaraf något kunde slutas; ty hwarken war Cranium bräckt, ej eller syntes någon spricka, ännu mindre befans någon coagulerad blod på det lidande stället. Men twå twärfingen därifrån på hittades i undra Lamellen en remna, så stor som en liten half Cirkel, (Wie ein halber Marien Groschen). Sedan hinnorne, så Dura-som piaMater, blifwit borttagne, wiste sig hjernans yta med en mycken Purulent Materia wara öfwerdragen, hwilken ock trängt sig ned til bottn, ända til Os petrosum, hwarwid hjernan til deß mårgaktige del (Sustantia Medullaris) aldeles blifwit förskämd. Hos paræum och Tulpium läses flere sådane händelser, och har man funnit, det bottn af Cranio, ej mindre än något annat ställe, härföre warit blottstäld.

§. 131.

Sedan således hufwudskålens skador blifwit utredde, blifwer det ej swårt, om deras beskaffenhet til lif eller död at döma. Så snart någon antingen med et Instrument eller egne händer

fördt

fördt wåld på et hufwud, som lemnat efter sig de farliga tekn, hwilka tilförene p. 365 äro upnämnde, så utmärkes detta oförnåkeligen, at hjernan blifwit skadad, som är så mycket wißare, om händelsen med några utwärtes swåra teckn blifwer beledsagad. Skulle änskönt slaget warit drägeligare, kan det hos en swag ändock göra den skakning i hjernan, at han däraf dör. Hugges en del på snedden af Cranium bort, och Hjernan allenast til ytan lider, och blodet derjemte kan wäl afskaffas; så är hopp om förbättring. Sitter stycket qwar, som i, genom bolning ändock bör skilja sig bort, så kan och sådant wäl lyckas, besynnerwerligen om den sjuka är af en sund kropp. Farligaste ödet förestår, enär Contrafissurer eller kroßningar förefalla, då, i anseende til de senare, bensplittror och skärfwor, ej allenast kunna skada de förekommande hinnor, Dura och Pia Mater, utan jemwäl, de större Sinus, som af deße formeras, med djupare förstörande af hjernans så ytre, som inre wäsende (Substantia Corticalis & Medullaris). Kommer härtil, at främmande kroppar, så wid fallet, som slaget tillika trängt sig in längre, jer

en

alt, så mycket farligare ut, som det nu mera är bekant hwad för en lätt hand och mycken granlagenhet det fordras, om deße skola lyckeligen och wäl uttagas, som Observationer också til öfwerflöd bewittna.

När jag nu nämner en låt hand med mera, förstår jag härunder en habile och käck Fältskär, som förstår at härwid skicka sig både förnuftigt ock wäl, och som fullkommeligen besitter konstens reglor och handgrep. Af sådane kan nu mera wårt kära Fädernesland skatta sig lyckeligt. Och i anseende härtil borde jag nu åsidosätta, at nämna, wid hwad tilfällen, och hurulunda en Trepan, som wid swårare åkommor altid är oumbärlig, bör anwändas och brukas. Men som denne bok undertiden torde falla i okunnigares händer, så har jag funnit ej wara orådligit, at jemwäl något härutinnan omordade. Ändamålet med bruket af Trepan är förnämligast den, at ifrån hjernan utskaffa en utådrad och ihoparunnen blod, samt utränsa främmande kroppar. Är derföre ej mindre wettenskap, at dertil utse et lämpeligt ställe, än förstå, huru den bör rätt nyttjas och brukas. Det

 se-

senare lärer öfningen, och det förra en god Anatomisk kundskap. I så måtto hålles det emot konstens reglor, at den appliceras:

1) På Cranii Suturer; hälst Dura Mater, i synnerhet wid deße, tager sit fäste. Dock äro de nyare Chirurgi icke så lagbundne härutinnan, förmodeligen sedan Herr La Fäije, uti sina anmärkningar, öfwer Dionis Operationer, dem härutinnan föregådt.

2) Bör det icke Trepaneras uppå et ställe, hwarest många Musclar hafwa sit tillhåll eller fäste. Således blifwer nackbenet härifrån undantagit.

3) Icke eller paßar det efter den gamla Läran, at Trepanera Ossa Frontalia c) icke eller Ossa Temporum f).

Dr.

e) Läses Herr General Directeuren &c. Acrells 3:dje Casus af deß märkwärdiga Chirurgiska händelser p. 8 och följande, befinnes, det han wågat sätta Trepan så nära intill Sinus Ossis Frontis på wänstra sidan, at kronan på densamma, öpnade öfra kanten af Sinu Frontali Superciliari, samt at han jemwäl då igenombårat nedre Lamellen af samma Sinus, med lycklig framgång. Berörde händelse är så besynnerlig, at den med alla de öfrige, förtjenar i sit sammanhang, at igenomläsas.

f Van Svieten Tom. I p. 252 ad 266 & seqvent.

Orsaken hårtil kan låsas i Herr Professor Sidrens wackra Dissertation de Ossibus Calvariæ g).

4) Båra alla de stållen undwikas, hwarest man föreställer sig en större Sinus Capitis inom hufwudet gå fram.

5) Barn böra hårifrån med alt skjäl befrias, til deß de fått en stadigare hufwudskål, som ibland händer wid åttonde året, men ibland något senare. Håraf följer at alla de skador, som träffa et stålle, hwarest ej år åtkomst med Trepan, så åro de Absolute dödelige.

§ 119.

Til hufwudets inwårtes skador föras Vulnera Sinuum Cerebri Lateralium; & Longitudinalis i Blodgångarnes sår, som alla åro Absolute dödelige. Ty hwem kan wål i dem håmma blodets utlopp?

Vulnera Cerebri: hjernans Sår. hålles af Hippocrates wara lethalia h) hwarwid wi, emot denne wår Medicinska Stamfader, få göra den erindran, at om Blessuren består endast i ytan, af hjernan och stället kan åtkommas, samt swåre Symptomer ej tilstöta, så åro de stundom

g) Upsal. 1756. Pag. 14.
h) Lib. VI. Aphor 18.

dom boteliga. Dock träffar det ej altid så in, fastån skadan allenast bestode i ytan; ty om hjernan framtil wid Processus Orbitales såras, kan dock ej den utådrade bloden aldeles igenom Trepan bortskaffas, utan blifwer Casus Absolute Lethalis, efter han lätt rinner ned til Os basilare.

Vulnera Cerebri Profunda; Hjernans djupa sår, som gå ned i hjernans märg substance (Substantia Cerebri medullaris) Hjernans kamrar (Ventriculi Cerebri) Hjerne hwalfwet (Corpus Callosum) &c. äro alla absolute Lethalia; ty man kan lätt föreställa sig, hwad tryckning det utådrade Blodet måste göra på närliggande delar; äro deßutan några heterogenea tillika djupt indrifne, är skadan så mycket swårare, som tilförene är wist.

Vulnera Cerebelli; Lilla Hjernans sår, äro alla absolute dödelige. Hwad som gifwit anledning, at tänka annorlunda, hafwa warit några underbara Casus, som förekommit, hwilka dock ej bordt anses såsom rättesnöre härutinnan Såsom at Herr Platner i sin Chirurgie i) omtalar af Herr de la Motte k) det

i) De Vulner. Capit. pag. 344.
k) Chirurg. Tom. II. pag. 322.

det en månniska blef slagen i nacken af en sten, at benet gaf sig in, hwaraf Blodet extravaserades emellan Pia, och Dura Mater, Inga swåra Symptomer infunno sig, utan blef densamma lyckeligen botad. Le Mairei Strasburg berättar sig låkt en Man, på hwilken en god del af Os Occipitis tillika med substantia, Cerebelli war förlorad.

Vulnera Medullæ Spinalis ryggbastets sår. Hwad fara desse hafwa med sig, besynnerligen då de träffa nära til dess början, är tilförene omtalt. Detta bestyrkes med en Observation af Sennerto l) hwilken berättar sig hafwa kändt en Slaktare, som enär han slaktade Oxar, icke slog dem i pannan, som allmänt brukas, utan med en wass knif stack dem på det stället, hwarest första hals kotan binder sig med hufwudet, ända intil ryggbastet, hwaraf kreaturet straxt föll ned och dog. Det samma är af Gallenus anmärkt, då Oxar huggas i Nacken, wid första halskotan med yxa, hwaraf de åfwen i ögnablicket stupa. Denne ryggmärg är icke utan sine farligheter jemwål längre ned-

l) Tom. III. Lib. V. Part. IV. Cap. III. Pag. 371.

Bohnius m) talar om en Casus med en Keiserlig Öfwerste, at en laddad bössa med kula sköts af i ydjden, och kulan gick in hos honom imellan andra och tredje Ländkotan, hwilken blesserade mer än hälften af Ryggbastet på wänstra sidan, dock war den högra ej aldeles oskadd. Emedlertid får den skadade ganska swår wärk, med jämn feber, yrsel och Convulsioner, kall swett och förstoppning både på Urin och stolgången. Buken upswäller. Den siuka sofwer med mycken oro, och efter åtta dagar dör. Af samma egenskap war den skadan, som Tulpius omtalar n), och som hände en man, hwilken med en knif blef stucken i ryggbastet. Sedan förstoppning på Urin och stolgång med bukens upswällning hos honom gådt förut, afsomnade han under en dåning på 3:dje dygnet. Och för at ännu mera befästa detta, wil jag til öfwerflöd, här införa den Casus, som Bohnius och nytjar o) i detta ämne af Panarollus, om en Cardinals Betjent, som blef skuten twärt igenom ryggbastet, tre twärfinger

m) De Renum. Vuln. pag. 167.

n) Lib. III. Obs. 27.

o) Pentecost. 5. Observ. 7.

ger neder om Njurarne. Denne dog efter 30 timmar. Deße Exempel bewisa, det nedre Medullas skador åfwen hafwa sin farliga utgång. Hippocrates p) och Celsus q) anse utan åtskilnad, at sår uti slutet af Spina äro åfwen så farliga, som de äro uti deß början. Då Galenus r) talar om pålölgderne, när Ländkotornes Medulla blifwit skadad, säger han, at de icke äro så snart dödelige, hwarutinnan flere med honom instämma, utan at blifwa allenast de delar, som fått Nerver ifrån det blesserade stället, känslolösa och lama; Hwarföre Urinens och Excrementernes evacuerande emot wiljan, wid et sådant tilfälle icke är owanligt. Andre, som wilja synas mera försigtige, skilja ryggbastets åkommor på det sättet, at de hålla dem, som gå på twären upptil, samt äro djupa och stora, för mycket farliga, men de, som gå långs efter och äro mindre, för icke så betydande: På hwilket alt Forestus dock gifwer det omdöme, at oansedt de stuckne Blessurer äro mindre, så är de ändock ganska farliga och lika

p) 3 Com. 387.

q) Lib. V. Cap. 26.

r) De Sympt. Cauf. Lib. 1. Cap. 3.

dödelige med de större. Hwad det förra angår, så äger den tankan aldeles sin riktighet, men wid det sednare, bör på wist sätt ärindran göras, hwarom dock mera framdeles. Uti Franska Wettenskaps Academiens Handlingar läses om en Karl, som blef stucken i ryggen med en Wärja: Stinget gick igenom Spina Dorsi in uti Medulla Spinalis, och karlen lefde i 10 År, utan särdeles olägenhet. Efter deß död befans Wärjeudden fästad på stället, där stinget tagit. Afwenså håller Albertus före s), at skador på Ryggbastet wid deß nedre delar, icke äro nödwändigt dödande, så framt icke puncturen råkade en nerv, som hade någon gemenskap med de nedanbelägne delar, hwars functioner, derigenom rubbades. Härom kan widare läsas hos Sennertus t), Ammanus u), Zittmannus v), Velsch x), och flere

Men

s) Jurispr. Med. Tom. 1. Cap. 14. Cap. 327.

t) Prax Med. Lib. VI. Part. IV. Cap. III.

u) Medic. Critica. Pag. 311.

v) Cent. 3. Casus 34.

x) Ration. Vuln. Lith. Jud. Cap. 3. Pag. 49. Cum læsa ita Spinæ medullari snbstantia per nervos, ex vertebrarum foraminulis, ab ea in utroque latere prodeuntes, nec ad musculos intercostales, nec ad ipsum diaphrag-

Men som låran hårom år mycket swår, så såger och Bohnius, at det år ganska osåkert at faststålla, hwad för slags åkommor (Plaga) til döden bidragit, och hwilka intet, emedan deras exempel, som lyckeligen undkommit, åro ganska få, och af Fallopius, om eljest utaf någon, endast observerade, det ordsak år, at skjäligen twifla om de skador warit dödeliga eller icke, som likwål derföre blifwit angifne.

Widare gifwer Galenus s) en ganska god uplysning om bastets och Nervernes skador, enår han sig så yttrar. Af kotornes wridning blifwer, bastet och Nerverne stundom stråckte, stundom klåmde, at af detta lamheter, spasmer, och Convulsioner som oftast hårflyta. Celsus t) år med honom af lika mening,

 då

ma amplius distribuantur Spiritus, quibus denegatis cessat respiratio & vulneratus suffocatur & moritur. Si vero in inferioribus vulneretur partibus, nisi maximum, & per transversum inflictum vulnus sit, lethale simpliciter non est, sed partium earum motus ac sensus inducitur privatio.

s) De Loc. off., Cap. 3.

t) Hilldanus hafwer twenne Casus om menniskor uppå hwelka låndkotorna woro wridna som på et besynnerligit sätt blefwo läkte och botade.

då han säger, Enär bröstet på något sätt wåldföres eller skadas, blifwa deß Nerver antingen förlamade eller spände. Och instämmer Paræus u) härutinnan åfwen, då han säger, at när bastet är skadat, utwisar sådant convulsioner och lamhet, urinens och stolgångens afgång utan wilja, eller ock at deße afstadna på en gång. I anledning hwaraf &c. är klart at när det nedre bastet blifwit förmedelst wridning och klämning lidande, blifwa lamheter tydeliga följder i de delar til hwilka deß Nerver, ifrån det sårade stället utspridas. Men wid swårare bleſſerande med sönderslitning i Nerverne, upretas Convulsioner, hwilka communicera sig med hjernan och de öfriga delarne, så framt deß Cauda Spinalis som Bohnius säger, icke är aldeles afskuren, hwarföre han ock i förra fallet förklarar dem för abſolute dödeliga. Detta är orsaken, hwarföre ock Forestus, som jemnförer puncturer i farlighet lika med bastets djupare sårningar, emedan de låt tränga sig in, och sålunda snarare, kunna upwäcka convulsioner, än de skurne skador v]. Bastet kan deß-

u) Lib. 9 Cap. 30:
v) Cent. 5 Obſrrv. 68.

deßutom lida på samma sätt, som hjernan: ty om det qwäses, eller stickes, utådrar sig blodet i den och stockas. Man wet at Medulla Spinalis är den största nerv i kroppen, som hjernan gifwer ifrån sig. Således alt det onda, som öfwergår hjernan, det samma kan äfwen hända ryggbastet. Af en punctur kan blodet samla sig innom en nerve, hwaraf han swäller och de nästliggande nerver tryckas, at deraf åstadkommes lamheter. De öfriga oskadde nerv-trådar, som ej blifwit stuckne, rifwas och slitas, under en obeskrifwelig wärk, på stället.

Om hjernan blifwer puncterad, måste ock blod innom den extravaseras, som på samma sätt trycker, at lifsrörelsen deraf måste upphöra. Hjernans sår äro de ömmaste, Nervernes sår icke mindre, hwarföre de af Galenus kallas den andra hjernan.

Imedlertid kan af alt, hwad som om Ryggbastets blessurer nu sagt är, göras den slutsats: at fastän flera anförde Observationer wisa, at deras skador icke altid äro dödeliga, blifwer dock deraf ingen säkerhet, utan när någon död deraf timar, bör den lika med

hjer-

hjernans skador för Absolut dödelig anses, besynnerligen, när ingen åtkomst eller möjelighet warit, at stockningen eller tryckningen på nerven afleda.

Nervus Intercostalis, communicerar med vertebralibus, åfwen med de öfre bastets grenar; hwarföre convulsioner med andra dödeliga tilfällen märkas, då den öfre Medulla spinalis læderas; så händer ock enahanda, enär den nedre på samma sätt blifwit skadad, som Hildanus wisat, när han berättar, at den sjuka fick upkastning af det, at en del af bastets portione Lumbari, eller den del, som sträckte sig öfwer länderne, wardt blesserad, hwilket är et skäl, at bastet swårare, än genom en simpel ledwridning, blifwit så långt ned, læderad. Eljest lärer ej wara obekant, det ledwridningar af halskotor, eller annan del af ryggraden, längre upp, altid äro af största farlighet och absolute dödeliga; samt at ryggbastets commotiones (skakningar) som hända, när någon får et slag öfwer nacken med en stör eller något annat, härigenom kunna begripas, i synnerhet när det eftersinnas, huru wid hjernans skakning wanligen plägar tilgå.

Vul-

Vulnera Colli Halsens Sår.

Under deße föras *Carotidum* sår, som åro absolute lethalia.

Venarum Jugularium Internarum sår absolute dödeliga.

Venarum Jugularium Externarum sår, icke dödeliga; ty de öppnas understundom wid sjukdommar, såsom i slag och dylikt.

Vulnera Asperæ Arteriæ Luftrörets sår; Farligheten af deße inslutes til stället, hwarest skadan blifwit gjord; såsom om Aspera Arteria skadas wid deß ramification, så är skadan Absolute Lethal. Stötningar eller slag wid luftrörets början öfwer Thyroidææ och Arytenoidee bråskor, när deras sammanhang derigenom antingen förstöres eller för nära in til hwarandra drifwas, så at de tilstoppa öppningen af luftröret, hwarigenom all andedrägt, betages, lika dödlige som Tejchmejer säger x). Sker skadan rätt fram på halsen, och strupen icke alldeles är afskuren, så är den icke så farlig: men i annat fall, i stöd af Observationer, alldeles dödelig, ty ändarne sticka sig undan, och dölja sig.

Här wil jag nyttja den casus som Ba-

x) Tech Med. legal p. 210.

Baron van Swieten y) af Tulpius infört. En mjältsjuk yngling fick korgen af en flicka, som han friade til, hwaraf han blef desperat, och skar af sig strupen.

En Fältskär blef kallad, som den ihopsydde. Men efter han war ledsen at lefwa, så ref han åter upp förbandet, men det blef ändock med mycken skickelighet för andra gången botadt, med tilhjelp af Snickare limm, som ströks på plåstret, hwilket til curen blef nyttjadt. Flere dylika casus finner man hos Paræus och Bartholinus. Se härom tilförene.

Vulnera Æsophagi; Matstrupens sår. Om deße hafwer jag tilförene talt. Will här allenast tillägga, at om matstrupen är afskuren nedanför Clavicula, uti Cavitas Thoracis, så gäller här alldeles detsamma, som sagt är om Aspera Arteria.

Vulnera Nervi Octavi Paris & Intercostalis. Ottonde Nerv-parets, och Intercostalis sår. Deße delar kunna icke gjerna skadas, emedan de af naturen ganska wäl öro bewarade, utan at de närliggande måste förrut blesseras, och i detsam-

y) Comment. Tom. I p. 268.

samma uphörer lifwet. Ty deße betäckas frampå halsen hwarpå sin sida af carotis och Vena Jugularis Interna, samt bak til af halskotornes utskott. Enär deße Nerver afskäres, är såret i och för sig sielft dödeligt, hälst de på långre afstånd derifrån nära äro förenade med de kropps delar, uppå hwilka wårt lif och naturliga förrättningar hufwudsakeligen bero. De döda således icke igenom blessuren på stället, utan på et aflägsnare derifrån. Såras deßa allenast wid sin början lindrigt, så förorsakas swåra och pinsamma Convulsioner i hela kroppen. Will man försöka at läka dem, blifwa Convulsionerne uppretade och häftigare; skjäras de aldeles utaf, stadnar lifsrörelsen, som nyß sagt är. Och wore det ej mindre dierft än farligt, at detta företaga; besynnerligen, som de under större och angelägnare blodrör ligga djupare undangjömde, som ock nyligen är wist. Nog står det fast, at döden fortare tilskyndas, då deße nerver på bägge sidor på en gång, än som allenast på en, förloras; så bör och å andra sidan deremot besinnas, at om någondera allenast skulle afskäras, det Symptomerne derwid ändock äro lika enwisa

och

och swåra, at deraf skäl til en mindre Lethalite icke kan tagas, ty den ena Nerven måste ju nu, förrätta detsamma ensam, som degjorde bägge gemensamt förut. At sådant icke kan låta sig gjöra, utwisa nogsamt den sjukas hjertklappningar, med ångslan och qwal, som icke här i werlden stå at hjelpas, utan, under många andra oredor i underlifwet, blifwa den sjuka, intil det sista, följaktiga.

At detta så werkeligen händer, kan nu mera finnas af Villisii och Vieussens skrifter, hwarföre ock Bohnius z) säger, at plexus Nervorum sår med de andra Nervernes i buken reta hjertat, med de delar, som underhålla andedräckten til starkare spasmer, hwilka ock förblifwa til sidsta lefnads puncten, och derföre böra hållas för per se dödeliga. Denna sanning är så fast, at wi med lätthet nu kunna beswara den frågan, som Bohnius i detta ämne föreställer, om plexus nervei sår, äro absolut dödeliga? swaras ja wißerligen: ty om den öfra Plexus Nervorum, Mesenterii, eller Renalis, eller Nervi Stomachici nåtlika ingång wid wänstra mag=

z) De Renunc. Vulner. p. 121.

magmun, såras, så lider hjertat eller hjernan häraf per consensum, och det igenom sådane symptomer, som förstöra principium vitale (hjernan); samt hindra Lifsandarnes inflytning. Således är tydligt, det lethala symptomer kunna wisa sig, förmedelst det sammanhang, som delarne igenom Nerver hafwa sins emillan, som ofta är påmint, antingen wid deras Plexus a), eller ock wid stället, hwarest Nerven slutar sig. Jag påminner mig min fordna stora Läromästares afledne Archiaterns och Riddarens Rosen von Rosensteins råd, som han wid en publique föreläsning, berättade sig gifwit en bonde, hwilken med en sten krossadt yttersta ändan af pekfingret på högra handen, sedan han förut föreställt farligheten af denna händelse, til förekommande af inflammation, convulsioner, Gangræn och sphacelus: det hos den sjuka nu angelägnast war at förekomma feber hwilket skulle uträttas genom åderlåtning och de så kallade Laxantia Antiphlogistica; sedan, at han härunder nyttjade en tun och kylande Diæt, med lätt smält och födande mat.

Den sjuka blef restituerad, innom

a) Bohnius de Renunciatione vulnerum p.

ganska kort tid. Huru ofta förekomma icke senors och Nervers krossningar, wid hwilka man ser yrsel och couvulsioner, med flera plågor som deraf endast och allenast hafwa sit ursprung. Wallesius berättar sig hafwa omknutit åttonde nerv paret på en hund, hwarat han strart tystnade och låg som hade han warit död, utan at något äta: om några dagar skars denna aldeles af, då hunden dog. Flera sådana Observationer hafwa Lower, van svieten och andra. Den som känner nervernes kringdelning i människokroppen, han lärer förmodeligen kunna begripa, huru mycken wishet den store Skaparen uti dem nedlagt; Huru många nerv knippor (plexus nervei) Ganglia eller som Winslov säger, små hjernar, ser man icke, som tjena til Nervernes samling och utspridande, utur hwilka andra nervi sedan ledas ock på flera ställen här ock där utdelas: Den första ganglion ligger wid andra halskotan, bakom matstrupen, och sänder trådar til hjertat, samt några cervicales; sedan följer det andra Ganglion af nacknerverna, wid den nedre Arteriæ Thyroidææ början ifrån subclavia, hwaraf nya spridningar formeras med närliggande nerver til hjertat, och sedan det ne-

der

dersta Ganglion (cervicale infimum) med thoracico primo, som den mycket förfarne Herr Professor Martin, i sit lärda tahl om Nerver, widare utförer. J-från det åttonde eller parvagum följer lungnätet, (Plexus pulmonalis) med des wänstra och högra gren, fram och bakom matstrupen, och stannar i et intercostaliskt ganglion, hwaraf Plexus Semilunaris, samt deß utom sprida sig til magen och lefren, hwarutil, hwad åttonde paret angår, hela deß slut innefattas. Men at komma åter til Nervus intercostalis, så hafwa wi ifrån deß collateral grenar förutan alla ganglia som finnas i bröstet och underlifwet wid sjelfwa stammarne mångfalldiga flera Plexus såsom Solaris, Plexus Cœliacus, Plexus Hepaticus til höger; Splenicus til wånster; Plexus Renalis, Plexus Mesentericus Superior; Plexus Mesentericus Inferior: Plexus Hypogastricus. När någon besinnar, at alla deßa äro utskott eller grenar af Medula oblongata, samt tillika finner huru konstigt den ena Plexus binder sig med den andra, i hela sammansättningen, lärer den äfwen, af hwad som tilförene härutinnan anfördt blifwit, bifalla Galenus g),

g) Art. Med. Pag. 92.

då han säger, at af Nervers antingen stickning eller qwäsning (Contusion) kan hjernan lätt, för sammanhanget skull, retas til Convulsion, som sedan sträcka sig til de öfriga Nerver, och det, i anseende til en underbar deras förbindelse med sin hufwudstam.

Til erhållande af fullkomlig kundskap om Nerver, bör deras sammansättning och beskaffenhet något närmare beskrifwas. Den simplaste Nerv är altså det finaste utskott, som gifwes af Medula Olongata, eller Medula Spinali, iholigt, omgifwit af den finaste hinna. En synlig Nerv är ej annat än en samling af många andra finare, med hinnor sammanbundne, uppå hwilka löpa fina pulsådror, och ådror, med de så kallade Vasa Lymphatica, (watte nrör), hwilka alla sedan, med en gemensam hinna, åter beklädas.

Uti alla deße rör, med hinnor, circulera altid wätskor, som för hwart och et rör äro utsedde; kommande ifrån hjernan, lilla hjernan och ryggbastet. När ändteligen Nerven hunnit til stället, hwarest han skal förrätta sin syßla, afkläder han sina hinnor och breder sig ut, som en mucus eller som et Gelée

Ju

Ju mindre antal af Nerver, som så-lunda äro förenade, ju finare synes Nerven; och twärtom, ju flera ju tjockare.

Erfarenheten har lärt, huru som fina afskurna, eller afklipta Nerver, enär de icke äro hufwudsakeliga Stammar för lifs delarna, eller naturlige innanmäten i underlifwet, då anses för mindre betydeliga, hwaremot, enär en något större eller gröfre Nerve skadas förefalla mångfaldiga äfwentyrliga och dödeliga tilfällen: ty om en half, eller tredje del, mer eller mindre, af en sådan Nerve, blifwer stucken eller afskuren måste den eller de oskadde delar, i samma Nerve, uträtta detsamma, som den hela, och följakteligen så mycket mer spennas, hwaraf den pinsammaste kjänning förorsakas, at derföre och nödwändigheten ibland fordrar det den hel och hållen afskjäres, dock under förenemnde försicktighet.

Imedlertid måste blodwattn och lifsandar samla och stocka sig i den lidande delen, och deraf lika som åstadkomma trenne sorter Inflammation, med et ord: de aldra swåraste Symptomer inställa sig. Nog är det utwäg at hjelpa, då de smärre Nerver skadas,

 och

och då de äro uti ögnasigte: Men at hela de gröfre, som ligga djupt, eller äro i en Cavitet dölgde, det är en platt omöjlighet; ty intet kan man skjära af dem, som man gör med de smärre, som nyß är sagt ej eller kunna de wårdas, som sig wederbör, efter stället ej kan åtkommas, utan måste förr upräknade Symptomer, hos en sådan olycklig, göra på lifwet et bedröfweligt slut. Lika så är beskaffat med de så kallade Plexus eller Nervers skador i buken (Abdomen).

Af hwad sålunda om Nervers sår afhandlat blifwit, kan man draga följande slutsatser.

1) Om en sådan Nervstam, afhugges, som går til en hel extremitet, eller sådan ledamot, som med sit närmaste sammanhang til kroppen icke kan Amputeras, så måste den sjuka ofelbart dö.

2] Om de Nerver såras som egenteligen wärcka lifwet, såsom Organorum Vitalium Action, nemligen hjertats, hjernans, och lungans rörelser, utom hwilkas Functioner lifwet icke kan bestå, är utgången den samma.

Vul

Vulnera Thoracis Bröstets Sår

Ingen är förmodeligen så enfalldig som icke förstår, hwad jag här menar med bröst, nemligen den iholighet som en Allwis Skapare af ben sammansatt, til betäckning af de öfriga ädlare delar, de där utgöra menniskans lif såsom hjerta och tungor, med mera Alla deße nemnde lifs delar, med dem som utwärtes tjena til förmurar härwid, äro underkastade et och samma öde, at mer eller mindre skadas. Böra derföre bröstets åkommor delas in uti dem, som gådt in uti bröstets iholighet, och dem som ej hafwa trängt sig så långt. Beträffande dem, som stadnat utan på, och endast rört Integumenterna, så äro deße icke så farliga; fast de, i anseende til botandet, understundom kunna wara beswärliga, om de efter sig lämna bröst Fistlar.

Vulnera Mammarum & Costarum.

Äro wäl swåra, i anseende til deras wärk; men de äro ej dödande.

Af swårare beskaffenhet äro Refbenens skador; besynnerligen när flera af dem äro förderfwade, eller och bröstbenet [Sternum] tillika förloradt; Tyoacktadt underliggande Musclar icke så

 syn-

synnerligen blifwit skadade, eller tecken dertil röjde sig utwärtes; wisa dock Observationer, det andedrägten härigenom blifwit lidande, och at den ändteligen härigenom afstannat, som hade den sjuka af et snöre blifwit strypt. Häruppå hafwer Bohnius h) twänne Casus: den första om twänne bröder, som sins emillan skulle skifta arf, af hwilka den ena förtretad, tager den andra och slår honom med wänstra sidan emot en bänck, at han innom dygnet dog, förqwäfd: Utwärtes syntes ej annat än en blånad, på den sidan; Men inwärtes befants twänne af de öfwersta rätta refbenen och tre af de nedersta korta, aldeles wara afslagne.

Den andra rörer en Man som af en lastad wagn blef öfwerkörd, hwilken ock efter några dagar afled:

Wid besigtningen fants Njo refben på den wänstra, och twänne af de Öfwersta, på den högra sidan wara krossade, samt den sjette sjunde och åttonde på samma sida ledwridne. Denna lärde Man tilstår, det han icke twiflar, at blodet, som af refbens ådrornes

h) De Renunc. Vulner. pag. 165. 166.

nes och spåne ådrornes Arteriæ Mammariæ och Intercostalium sönderrifning i bröst hålan, sig utådrat, äfwen påskyndat denne olyckeligas död. Imedlertid utmärcka dessa Casus egenskapen af sådane olycks händelser, huruwida de böra antagas för Absolute dödeliga eller icke, samt någon grund synas, hwarföre Teichmeijer räknar dem til Absolute Lethalia. Man wet, det blessurer på bröstet ofta förekomma, hwilka til utseendet tyckas wara drägeliga, såsom när, utom integumenterna, et eller annat refben blifwit bräckt eller brutit, utan krossning, utan spillror och så widare, samt, då de gå in i Caviteten, utan at derstädes göra betydeligare skada; eller at ingen swårare Inflammation härwid tilstöt, at wid deras läkande alt godt kunde förwäntas; så äro dock dessa stundom nog swåra i) Är med refbenens krossning et widare sår, at bröst musklarne, tillika med Arteriæ intercostales, eller Mammariæ internæ äro skadade, så dödas den olyckeliga Absolute, besynnerligen derigenom, emedan det icke är möijeligit, at på wissa ställen, och

 helst

i) Se Herr Prof. Acrels förr Cit. Bok pag. 109 & 100.

helst i sin början, dessa pulsådror underbinda, och således hindra, det ej blodet fingo utådras.

Vulnera Cordis Hjertats Sår.

Hjertat kan såras på alla sidor och kanter i dess spits, i dess Basi, på den öfra och på den nedra sidan; men altid med närliggande delars skada, så när som mot ben - åndan af sjette räta refbenet, hwarest spitsen, utan lungornes widrörande, kan blesseras, såsom af wänstra lung-loben icke betäckt: hjertsäcken lider dock altid. Hjertats sår äro i alla tider hållne för Absolute dödeliga och i sådant afseende redan dertil §. 125 dömde, och kan ej annat naturligen hända; Ty sedan öppning skjedt på en eller bägge af hjert-kamrarne, så måste blodet utrinna och samla sig i hjertsäcken, [Pericardio] såsom det närmaste stället, hwadan hjertat hindras i dess rörelser; så at Tragœdien snart slutas: den lidande får dåningar matthet och mycken ångslan, som til lefnads slutet, hwilket ej långt derefter sig inställer, honom blifwa följaktige. Jag wet, at en del hålla hjertats skador, då de endast bestå i dess yta, för icke betydelige, och det i anseende

de til de Observationer man hafwer om oskäliga djurs hjertan, hwilka blifwit skadade och läkte: Hwarom tllförena; men så äro sådane händelser sällsamma ock bewisa ingen ting. Här emot framgifwer Teichmejer k] en Casus om en Student uppå hwilken hjertat war så litet stuckit, at det knapt kunde merckas; men han dog ändock, efter tre timmar, med en stark dåning. Hjertörones sår äro alla lika farliga som hjertats.

Vulnera Pericardii Hjertsäckens Sår.

En del anse dessa för mycket äfwentyrliga, i anseende til det, at de tagit denna säck för en hinna, som wore Tendineo Nervea, wid hwilkens blesserande sig altid infunno Spasmer och Convulsioner.

Jag lämnar alt detta, med hwad de nyare deremot hafwa at inwända, i sit wärde; Men som jag wet at intet sår kan gjöras utan at blöda, mer eller mindre, hwilken blod här måste utgjuta sig antingen innom eller utom hjertsäcken; hwarest han stadnar, rutnar gör Inflammation, så måste nämde tilfällen oförgripeligen utgjöra farligheten

k] Inst. Med. Leg. pag. 214.

heten af denna blessure, och som åfwen wäl öker Lethaliten af hjertats skador: När det tillika besinnas, at stället är utan åtkomst, samt at denne säck sällan kan lida, utan at hjertat åfwen måste skadas, eller ock, andra delar derjemte, så blifwer häraf twånne eller flere dödande blessurer; kommer nu härtil, at Nervi Phrenici, eller Arteriæ Mammariæ Internæ äro skadade blir på följden så mycket oundwikeligare, och skadan i sig sjelf dödelig. En del af blodrörens blessurer i bröstet äro tilförene pag. 293. omnämde; hwarest de ock til den absolute dödande Classen blifwit förde. De öfrige såsom Aortæ, Arteriæ & Venæ Pulmonalis, samt Venæ Cavæ sår föres med lika rätt til samma dödande Clas.

Vulnera Venæ Azygos.

Venæ Azygos Sår g).

Denna åder går baktil utur den öfra Vena Cava, så snart den gådt utur hjertsäcken, hwilken sedan hon gjordt en båga omkring högra lungan går på högra sidan långs efter Ryggkotorne, emellan Musculos Inferiores Diaphragmatis

g. Rosén von Rosensteins Anatomie p. 190.

matis ned, och förenas gemenligen med den högra vena emulgente, eller med någon vena lumbari. Således om någon blifwer læderad wid ryggraden, til höger, med et spjut eller wärja, så kan denna åder, ganska lätt såras. Wid en sådan olycka hafwa en del Medici trodt, det den utådrade bloden igenom Paracenthesin kunde utskaffas, uppå hwilket likwäl, ännu icke, någon Observation är sedd. Imedlertid giör Bohnius och Teichmejer, uppå detta förslag intet afseende; utan fastställa händelsen för absolut dödelig; hwilket ock så mycket mera äger sin grund, som, i fall den kunde aftappas, nödwändigt en ny blodsamling, igenom den skadade ådren i Caviteten, åter måste gå för sig, efter ursprunget dertil ej kan tilstäppas. Samma utgång förestår enär en Arteria eller vena Mammaria eller subclavia blifwer sårad. Likaså är mellannätets [Mediastinum], Refbenens [vasa intercostalia], och bröstbenets] sternum] på något sätt såras. Orsaken härtil ses förut p. 431.

Vulnera Pulmonum esse inflicta,
Lungornas Sår.

Som tilfogas antingen med en wär=

wärja, eller annat spitsigt Instrument. Huru sällsamma och underbara lungornes skador understundom äro, derpå är tilförena p. 300 anfört en besynnerlig Historia, Men denna är icke den enda i detta ämnet. Wil derföre strax omnämna den, som Herr professor Sidren i sit Collegio Med. Legalis, berättar om en Student i Göttingen; som bak på ryggen blef så stucken, at wärjan gick et godt stycke in uti lungorna. Den blesserade får en stark blödning genom såret, och ömnigt blod hostas upp; men innom kort tid blifwer han, igenom då warande Hof-Rådet Herr Baron von Hallers, och Professor Brendels trägna bemödande, förmedelst flera åderlåtningar och feber dämpande medel, och ändteligen sist med Chin. China pulfwret, och en mjölk waßla, lyckeligen til hälsan förhulpen. Den som åstundar se flera Casus i denna sak, han läse Pigræus och Stalpart von der Viel, den förra i sin Chirurgie Lib. 4 Cap. 14. den senare i deß Cent. I. Observ. 30. Af detta kunde mången sluta, det icke alla Lungornas skador äro dödeliga, med hwem kan wäl säga orsaken härtil, åfwen som til många andra underliga

liga händelser i Läkare konsten? Man skyller på en Favorable natur, och dermed slutar sig hela wårt begrep om den saken.

Imedlertid är det säkert, at när den blesserade straxt dör på blessuren, dels af blodets häftiga utlopp igenom såret, dels och deraf at det utådrar sig i lungornes Cellulosa, eller uti bröstets Cavitet och blodstörtningen icke kan stillas, är teckn det et större blodrör är stuckit, och skadan Absolut dödelig. (Se pag. 301. §. 125).

Således igenfås här den första döds orsaken: den andra är, när blodet intet fullkomligen kan utur bröstsåligheten, borttagas ehwad påfiñing man dertil wille anwända. Enär de större grenar af luftgångarne äro afskurna, wid hwilka och altid de större blodrören följa, bör skadan i dubbelt afseende anses för dödelig.

Häremot gjäller intet det inkast, som göras i Observatorum Skrifter, som berätta, det en del af lungan kan bortskjäras, utan at något olyckligt deraf skal hända, som ses af Hildanus h) Schenckius, Rolandus i) och Tulpius

m) Cent. 2. obs. 32.

n) Obs. Pag. 267.

pius k) som tilstå sig detta hafwa wärkstält, dock med den försigtighet, at ingen Hæmorrhagie derwid förefallit. Hildanus tog bort en spits af lungan som trängt sig in i öppningen af blessuren, med et het järn. Schenckius skar bort et lungstycke, med en bistourie; efter det war så hårdt inpackadt, at deraf ingen blödning war at befruckta. Tulpius afknöt det, som på samma sät trängt sig fram, emedan det war helt och hållit förruttnadt. Alla deße wärle sedan tilhopa med pleura, och läkte sig lyckeligen och wäl. Händer det, at lungorna endast til deras supeficies skadas, eller på de ställen, hwarest vasa äro fina och små, at blodet i liten myckenhet kan utädras, hwilket ock igenom sina behöriga Methoder kan skaffas, eller ock af naturen åter i kroppen insupas; är at förmoda det den sjuka kan wederfås, förnämligast om han tillika med åderlåtningar och feber dämpande medel förståndigt handteras. Men om sådant försummas, tilslår Inflammation, med alla de swårigheter, som deraf kan leda sig, såsom peripnevmonie, ock et ulcus pulmonum, eller Empyeme, hwaraf slutteligen

o) Lib. 2 obs. 27.

gen en tårande feber, upptändes, som gör en ända på alla wederwärdigheter. Skutne sår, twärt igenom Lungan, äro altid hålne för dödeliga. Men oagtadt sådant, hafwer dock naturen botat dem sjelf; hwaruppå wi ej behöfwa at söka främmande bewis, då wi hafwa inhemska at tilgå; nemligen det framlidne Hans Exellence, Riks-Rådet Herr Grefwe Lagerberg har sådant i tiden, med sitt egit exempel, bestyrckt. Men det träffar dock icke altid så. Dör den lidande straxt efter skottet, är tydeligit, at följden bör hållas för Absolut dödelig: men sker sådant ej, utan den blesserade öfwerlefwer, börjar en swårare Inflammation, med en derpå följande Suppuration, som är så mycket beswärligare, som Labia Vulneris äro sargade, och som förmodeligen offörtöfwat slutar deß lif. Är det Supputerande stället mindre, är möjeligit, at härmed något kan draga på tiden; då frågan kunde blifwa huru wida Banemannen; i sådan händelse, bör straffas.

I min tanka lindrar sådant intet straffet för mißdådaren: ty utan hans åtgärd, hade hwarken det ena eller det andra händt, och i så måtto är han

 skyl-

skyldig til all timmad olycka, den måtte förr eller senare med döden slutas, hwarföre han ock bör, med all rätt, lida sit behöriga och wälförtjenta dödsstraff. I allmänhet böra lungornas åkommor anses för dödeliga.

Vulnera Ductus Thoracis.

Mjölksträngens Sår.

Huru denna sträng i menniskans kropp är belägen, det är tilförene Pag. 342, beskrifwit. Deß förrättning och göromål är, at ifrån Mjölkblåsan, Cisterna lactea föra den ifrån tarmkäret Mesenterium) kommande, och sedan derstädes stannande närings saften (Chylus) til blod-Massan, för at sedan undergå de förwandlingar, som til kroppens underhåll årfordras.

Enär denna Canal blesseras, följer, at igenom denna wäg ingen föda kan tilskyndas kroppen, utan måste den i småningom afmattas, wißna och förtorckas; hwarefter sjelfwa närings saften, ifall denna sträng i bröst Caviteten är skadad, derstädes måste samla sig, och göra, det wi kalla Hydrops Thoracis Chylosus. Imedlertid förklarar denna skada sig sjelf, at wara Absolut dödelig. Denna sak uplyser et af

lov-

Lower gjordt Experiment p) på en lefwande Hund, då han tre timmar efter maten, förstörde denna mjölk-sträng, at ingen mjölk-saft igenom den fick blandas med blodet; hwarföre och i den blod, som igenom åderlåtning af samma hund twå a tre timmar derefter, blef tagen, ingen Chylus war at finna, som likwäl altid elljest, jemwäl hos människor, wid denna tid efter maten, plågar synas.

Hunden, afmattades på få dagar, och sedermera dog.

Hungren som deßa olyckeliga plåga, förmenes lindras förmedelst Chylus, som igenom Venas Absorbentes immediate kommer til blodet. Men detta gör ej stort til saken. Det swåraste är, at det gärna plågar draga något på tiden, innan den sjuka aflider.

En Pråstman wid namn Lichtscheid lefde i många år med Hydrops Pectoris Chylosus, ab exeso ductu Thoracico, som Hoffman wid handen gifwer.

Denna åkomma är ganska rar och sällsam.

p) Cap. 5.

Vulnera Diaphragmatis
Mellannätets Sår.

Anatomien hafwer lärt, det detta Mellannät består af twänne delar; et kjötaktigt, medelst hwilket det fäster sig rundt omkring, wid refbenen och bröst benet, samt sista rygg- eller första ländkotarne; Den andra en tendineuse eller Aponevrotisk, som formeras deraf, at kjötträdarne strålewis gå ifrån sina fästen, och stöta tilsammans midt uti, för at utgöra det så kallade Centrum Aponevroticum. Blifwer frågan, huru sären skola anses, som denna del tilfogas; så bör först skiljas emillan deß kjöttaktiga och sedan deß Aponerotiska del. Skador som skje allenast i det kjöttaktiga, och äro sinå, kan man med Fallopius och Vidus Widius hålla för boteliga; ehuru detta kan wara swårt nog; Hwarpå Hollerius in Hippocrat m) samt Dimmerbrock i deß Anatomie n) hafwa Exempel. Men deremot om de äro stora, äro de dödeliga, hwilket och erfarenheten, med sunda förnuftet medgifwer. Ty aldraförst hindras andedräg-

m) 6. Aphor. 18.
n) L. 2. Cap. 3.

drägten mycket af den öfwerwarande Inflammation; sedermera infinna sig upkastningar med Spasmer. Enär Inflammation gådt til bulning, och den brustit, drager sig waret (Pus) til sådane ställen, hwarifrån det icke står at uthämtas. Deßutom om de ej straxt dö af blessuren, så kan det hända igenom det, at någon ansenlig del af magen, tarmmar eller fethinnan [Omentum), drager sig in igenom hålet, och gjör där et slags bråk, förmedelst bukmusklarnes påklämmande, at deße delar sedan kunna wäxa tilsamman med hwarandra, som Teichmeijer berättar o) så dö de ändock ej långt derefter, dels af detta, dels och igenom det, at inälfworne blifwit twungne utur sit wanliga läge, hwarigenom deras naturliga Oeconomie förekommes.

För öfrigt, ehuru de nyare Experimenter utwisa insensibiliteten af en sena, (Tendo) och följackteligen, at de sår som tilföras den Tendineula delen af Diaphragma, icke äro farliga, så hafwer jag dock swårt at skilja mig ifrån den mycket kloka Galeno o) som tyde-

Cc 3 li-

o) In Hippocr. 6. Aphor. 18. & 5. Meth. medend. C. 9.

ligen säger, at deße per se & necessario äro dödeliga, och är dertil all anledning: Ty 1:mo kunna icke Medicamenter Appliceras på stället.

2) Förorsakas häraf spasmodiska sammandragningar, som hindra andedrägten, ty fastän det tendineusa woro känslolöst, så tilstöta dock nerver ifrån andra ställen, som icke underlåta at följa sin egenskap, och när inflammation tilslagit, påkommer det wanlige dödeliga Dilirium paraphreniticum som altid wid deß inflammation inställer sig.

3) Sedan kan ingen läkning derstädes förwäntas för delens ständiga rörelse, och sist för deß tendineusa wäsende, som är swår at förena och läka.

Här bör jag ej förglömma at beskrifwa, farligheten af de stötar, som träffa under bröstet, eller den så kallade hiertgropen. Wil således först nämna om en simpel contusion, utan at något blodrör wid den brustit, eller någon blod sig derwid extravaserat, sådan som Timæus p) omförmäler, som ändock, innom kort stund är dödelig, och förorsakas med det, at Hypochondria delarne under-

p) Respons. 15.

der refbenen på båda sidor om Regio Epigastrica (stället det wi kalla hjertgropen eller magmunnen) blifwer stött eller slagen, döden strax dåruppå måtte följa. Uppå detta hafwer Bohnius q) en Casus, om en man som på högra sidan under bröstet blef slagen med en half tegelsten, hwaraf han strax föll ned och dog. Wid öppningen såg man ingen ting wara ankommit, utan på stället; der stöten tagit, syntes en liten blånad, stor som en half Riksdaler. En annan Casus hafwer han om en gosse, som med en snöbåll blef slagen i magmunnen, som ock dog strax, utan annan synbar wåldsamhet. Diaphragma har härigenom blifwit skadad, som sedan Spastice dragit sig tilsammans; hwarigenom andedrägten blifwit längre uppehållen, och den skadade således qwafs måst uppoffra lifwet. Men, som lefrens wänstra Lob härwid åfwen kan skadas och brista, så måste bloden i bukhålan extravaseras, och förorsaka uppkastning med hickning, och sist döden, som härpå ej lange dröjer.

Vulnera Abdominis.

Bukens Skador.

q) De Renunc. Vuln. p. 24.

Äro antingen non penetrantia, som allenast stadna utwårtes, eller penetrantia, som gå in uti buk Caviteten. De som stadna utwårtes, angripa skinnet, buknusklarne och deras Aponevroles. Göres på dem en widare öppning, åstadkomma de en Hernia Peritonalis, som är snart förekommen med det, at en skickelig Chirurgus förser såret med en fast och pålitelig suture, (sammansyning) skulle de ock gå inn uti caviteten igenom peritoneum, och öppningen är större, så är lät, at både omentum [Fethinnan] och små tarmarne kunna utfalla, hwilket dock kan repareras, och på förenämnde sätt hjelpas, at, i alla deße händelser, icke något farligt förelöper.

Vulnera Ventriculi.

Magens Sår.

Den som erindrar sig, hwad angelägit göromål magen hos människan äger, nemligen at taga emot och förwandla den undfångna maten til tjenlig föda och näring för kroppen, han lärer ej hafwa swårt at tillika finna, det deß skador äro af mycken betydelse, och ganska sällan stå at öfwerwinnas.

Be-

Betrakta wi deß konstiga byggnad, så är han så godt som beklädd med blodrör och Nerver, hwilka dels gå utan på, dels tränga sig emellan deß hinnor, och sedan de först här ock där med hwarannan sig förblandadt, sluta de sig på deß inre yta (superficies), med de finaste rör, som endast gifwa en fin och subtil ånga ifrån sig. Han äger uppå sig twänne öpningar, en til wänster, Cardia wid namn, rik af blodrör och nerver, och den andra til höger, kallas Pylorus, ej mindre med blodrör och nerver försedd. Häraf följer, at e. när enthera af deße blifwit skadad, infinner sig strax kräkning, hickning cardialgie, hjertängslan, convulsioner, yrsel, swår andedrägt med flere swåra symptomer. Sker det i den wänstra magmunnen, slipper intet ned uti honom, sker det i den högra, slipper intet utur honom, förmedelst den åkomna inflammation. Är skadan större, eller ock i botten, så rinner alt hwad är i honom i bukhålan. Den mindre curvaturen kan icke gärna skadas, utan at Diaphragma och lefren derjemte måste lida, då alt är Lethale; så mycket mer, om någon gren af Cœliaca åfwen,

 af-

afskåres. Platner säger dock, at de understundom kunna hjelpas v]. När någon nu besinnar, det magen wid wänstra magmunnen binder sig med Diaphragma, samt at många och stora blodrör eller pulsådror ligga strax bredewid, hwilka i och med detsamma kunna skadas, så måste desse antingen in cavitate abdominis eller cavitate ventriculi extravasera sin blod, som förrutnar, at af detta döden blifwer det wissaste slutet.

Sådan är merendels den naturliga utsikten af magens blessurer, til bewisande hwaraf, bland mångfalldige observationer härutinnan, jag allenast will omtala den, som Bonetus hafwer i sit

v) Servari quandoque Possunt, quibus in suprema parte vulnus est. Bohnius yttrar sig häröfwer sålunda: De Renunc. Vulnr. p. 340 Nimirum, vel quod fastigium hoc ventriculi non adeo prompte conscendant, ac per hoc regiciuntur contenta, præprimis, si vulnus exilius, vel quod Diaphragmati magis contiguum, cum eodem facile coalescat, quæ Phænomena tamen, quia Naturæ ac fortunæ potius quam artis opus sunt, vulnera hæc nec in genere, nec individuis, ex illis succumbentibus, reddunt minus mortalia.

sitt sepulcreto x] om en Gårdsfogde, som med en bred wärja blef stucken i den högra sidan, under de korta refbenen. Ifrån denne gick mycket blod både med kräkning och genom stohlgången. Ändteligen påkom kallswett, dåningar, med kalla händer och fötter, convulsioner, som på tredje dagen åndade deß lif. Sedan han blef öppnad, sågs en stor öpning i bottnen af magen, med ganska många afskurne vener och arterier. Deßutom hade en myckenhet blod samlat sig uti buk caviteten. Men det händer likwäl icke altid på detta wis. Naturen hafwer ock stundom sina underbara Läkningssätt, som ingen kan efterfölja. Hwarå Beckers berättelse, om den Preusiske Bonden är til bewis, hwilken nedswälgt en knif, som sedan sjelf stack sig fram i Buken och blef, med Bondens bibehållande wid lif, uttagen. Likaledes hafwer en sådan Casus år 1691 händt i Halle. En swäljer en knif den 3 Januarii nyßnämnde år, som den andra Augusti, samma år, sjelf hjelpte sig fram, igenom et hål i underlifwet y] men utom sådane besynnerliga händelser, så

år

x) Tom. III p. 362.

y) Säkerheten af desse Historier lämnar jag

är dock hos Observatores tilgång på andre, som jämwäl lyckeligen blifwit botade, såsom, at man läser i Engelske handlingarne z] om en ung Morer, som utan sin Stjuffaders tilstånd, åt frukten af Musa, som då war 60 år gammal, hwilken blef så förbittrad, at han stack Gåßen med en knif i buken, at all frukt, som han hade åtit, strax med force gick ut igenom hålet. Enär Goßens wänner och anhöriga begynte söka Gubben, för deß grymma gärning, sticker han äfwen sig sielf i buken, på samma sätt. Fältskären, som kom fyra timar efteråt, syr ihop magen och Musculi Abdominales, lemnandes allenast et litet hål för waret. Bägge fingo feber, som påstod i fjorton dagar. Efter en månad blifwer Goßen aldeles frisk, men den gamla war i någon mera fara, hwarföre det ock med deß cur drog längre ut, innan han blef fullkommeligen botad, som dock lyckeligen skedde. Af detta gör den stora Baron van Svieten a] den slutsats, at icke alla magens sår, e.

i sit wärde, ty jag förstår intet på hwad sätt, de fådt deße Machiner ned igenom swalget.

z) N.o 420 p. 184. Abridge Tom. VII p. 506.

a) Comment. de Vulnnr. in genere p. 275.

ehuru stora de äro, derföre äro absolute dödeliga; såsom då, när för Chirurgus kan wara åtkomst, at sy dem tilsammans, hwilket dock icke för Domaren får gälla, utan måste altid sådane skador åndock för absolute Lethalia anses, och ej slutas, at för det några blifwa botade, de öfrige äro utan fara. De små tros ej wara swåra at bota, allenast magen ej för mycket med mat och drick utspännes. Flere exempel, at sådane sår blifwit helade, kunna ses hos Fallopius b] Skenckius c] och Glandorp d] med flere. Wid läkningen af deße blessurer händer ibland, at de förbyta sig i Fistlar, som warat i många år, utan at patienten deraf tagit något mehn, igenom hwilka de, efter godtycko, kunde utsläppa, hwad de ätit och druckit eller ock detsamma behålla, sedan en til såret lämpelig förbindning blifwit öfwerlagd, och på detta sätt hafwa de i flere år dragit sig fram, hwaruppå Skenckius e] har twänne exempel. Emelertid, om någon af deße blessurer läkes, sker det under följande tilfälligheter.

1] Om

b) De vuln- in genere cap. IV.
c Observ. p. 348.
d) Specul. Chirurg.
e) Observ. Med. Rar, p. 348.

1] Om de äro smärre, då deras Labia under magens sammandragning förenas och ihopläkas.

2) Om de wäxa ihop med Peritoneo (Bukhinnan) Diaphragma, Omento (Fethinnan] eller Buk-musclar, som hände med Bonden i Kunnersdorff, hos hwilken maten, som Skenckius förmäler, länge gick ut igenom en öpning wid magmunnen, hwilken dock blef botad, hwarefter han fick en wårt på samma ställe, så stor som en knytnäfwe, och som stundom, sedan gjorde honom nog wärk.

3) Om et stycke af Omento sätter sig i hälet, som sedan gror tilsammans med magen.

4) Då Labia Vulneris blifwa ihopafästade eller tilsammansydde med Integumenterne, hwilket Skenckius wisar lyckligt wara wärkstäldt ex observatione Oethei, samt Stalpart van der Viel f]. Af alt detta kan nogsamt intagas huru laggranne magens sår äro; Hwarföre mycken wigt ligger derpå, at de wäl blifwa sonderade, så framt om dem skall erhållas någon uplysning, hwil-

f) Centur. 1. Observ. 36.

hwilket och bör ske på färsk gärning g]
Är blod extravaserad i magen, Blessuren större, samt träffad i bottnen, är sådant Absolute Lethale: Lika så, om såret är litet, intet blodrör skadadt, men swåra tilfällen slå ändock til straxt efter blessuren, såsom kråkningar, hickningar, Cardialgie, convulsioner och kallswett, som påstå til deß den blesserade aflider, oacktadt alla tiensige medel blifwit nyttjade, bör det för lethale anses. Skulle et dylikt sår wara skedt in plano Anteriori, eller på sidan som wetter fram åt, och inga swåra Symptomer wisa sig strax, men det befinnes, det den sjuka af sin Fältskär ej rätteligen blifwit wårdad, samt, at han sjelf i sin Diæt förgådt sig, och en sådan dör, är anledning, at förklara en sådan skada för per accidens lethalis; men försiktigheten bjuder dock, at wäl se sig före; ty om skadan wore absolut dödelig, synes, som Chirurgi efterlåtenhet, eller den sjukas oaktsamhet, ej annat uträt-tade

g) Här måste man Observera, at magen har et olika läge i kroppen då han är fyld med mat, och annat, när han är tom. I förra fallet kunna deß blessurer wara farligare, samt, äfwen hända oftare, än som det sker i det senare.

tade, än allenast, desto förr påskynda dödstimman. Ehuru jag ej annat bör tänka, än at en förnuftig Chirurgus wid en sådan omständighet, opåmint för sin sjuka nyttjar repeterade åderlåtningar, feberdämpande medel, flitige lavementer, jämte det, at han sköter såret, samt tilbinder den sjuka til en förtunnande Diæt, med mera; så kan likwäl detta af en annan försummas, hwarigenom mycken tilwitelse stadnar på den, som sådant åsidosatt.

Vulnera Intestinorum

Tarmarnes Sår.

Deras läge in Abdomine eller Buken är den, at de gröfre ligga på sidorne och små-tarmarne mitt uti. Desses skador äro ej mindre farliga än magens, små tarmarnes mera än de gröfres; Til åfwentyrs först af den grund, emedan små tarmarnes göromål bestå deruti, at ytterligare utarbeta näringssaften; sedermera, efter de äro försedde med öfwerflödigare blodrör och mjölkgångar, samt änteligen, at de hafwa et längre och ledigare tarmekär, hwilket tilläter dem friare flytta sig hit och dit i Buken, och således på flere ställen utgjuta sina Contenta, då de blesseras

ste

hwaraf förrutnelse och gangrænering måste följa; De gröfre äro däremot fastare bundne, med en kortare hinna wid sidorne, at uppå dem kan lättare göras en artificiel anus, om nöden så fordrar. Tarmarnes skador äro eljest indelte af Galeno h) uti dem, som gå uti superficies eller yttersta delen af hinnan, och dem, som gå in uti deras cavitet: sedermera i dem, som skada de små, och dem, som såra de gröfre i): Af Hippocrate k) uti stora och små, samt i dem, som gå på längden, och dem, som gå på twären. I grund af denne fördelning, är ej swårt at begripa, det de blessurer, som hålla sig wid ytan af tarmarne, äro små, gå rätt fram i längden, samt äro i någon distance ifrån magen, wäl äro farlige, men icke altid dödande l). Detta bestyrker följande Historia: En ursinnig människa (Maniacus) stack sig i buken aderton hål med en knif, hwaraf åtta gick in i Caviteten:

Ddd Feber

h) In 6 Aphor. 18.

i) Meth. Med. Cap. IV.

k) 3 Coac. 389.

l) Här anmärkes nästan detsamma, som om magen, nemligen det tarmarne hafwa en annan ställning, då de äro fulla, och en annan då de äro toma, hwarföre ock blessurens farlighet däraf är olika swår.

Feber följde strax häruppå med bukens spänning, swår och ömmande andedrägt, äckel, upkastning, durklopp, hwilka alla woro märken til en bedröfwelig utgång, men igenom tidige åderlåtningar och den aldratunnaste Diæt, samt sårets långre förbindning emillan hwar gång, blef han emot allas förmodan restituerad. Efter Sjutton månader blef han åter Maniacus, då han störtade sig utföre en högd, och i så måtto tog lifwet af sig sielf. I deß cadaver wiste sig ärren, efter de läkte såren, i den medlersta Loben af lefren, samt uti Jejuno och Colon m]. Här förtjenar införas det omdöme, som Baron van Swieten öfwer tarmarnes blessurer yttrar, då han säger: at de gröfre och smärre tarmarnes skador, allenast de äro längre ifrån magen, såsom ock de, hwilka ej aldeles hafwa twärt af ruinerat tarmen, äro wäl farliga, men icke altid absolute lethalia. Uti Engelske Philosophiske transactionerne n] finnes et försök wara gjordt med en hund, hos hwilken en ismå tarm, längs efter öppnades. Den-

m) Memoires de L' Acad. des Sciences L' An 1705.

n) Abridg. Tom. V. p. 272.

Denne infördes sedan, utan at blifwa ihopsydd, in cavo Abdominis. Buken syddes tilhopa, och hunden blef utan någon olägenhet frisk. Flere sådane händelser finnas hos Observatores, såsom Paræum o) Hollerium p) Fallopium q) Ephem. Natur. r) Stalpart van der Wiel s) och flere.

Då så lyckeligt händer, at deße blessurer, hos någon blifwa botade, sker det gemenligen derigenom, at tarmen, måtte wara blesserad långsefter; sedan ligga nära intil peritonæum, samt med sin öpning, wetta emot sårets öpning, at de bägge i så måtto kunna tilsammans gro, som Observatores wisat ihända Colon. Sedermera förmedelst det, at yttre öpningen är så stor, at man får åtkomst, at sy ihop tarmen, och sedan fästa den wid Peritonæum och Musculi Abdominales, med hwilka delar den sig sedan förenar och läkes; Hwarom kan ses Glandorph t] och Ephem.

o) Lib. 9 Cap. 33.

p) 6 Aphor. 18.

q) De Vulner. in genere p. 70 seq. de Vuln. Pecul. Cap. 17 & 19.

r) Ann. 3. Obs. 176.

s) Cent. 2 Obs. 25.

t) Obs. 32.

phem. Nat. Curiof. u], hwarest Bauhius gifwer tilkänna, det dennne futur, lika wäl, låter sig göra hos alla, och ej allengst hos feta, som det wil påstås. Anteligen därigenom, at et stycke af fethinnan sätter sig som en plugg i såret, täpper det til, och med detsamma wäxer tilhopa. Men denne ihopläkning låter sig icke altid på föregående sätt göra, utan är stundom nödigt, til bibehållande af den Blesserades lif, at göra en Artificiel Anus, hwilken lyckligast göres uti Inteftino Colo, om Bleffuren så är beskaffad, at sådant därstädes kan anställas: Fast det ses ock hos Obfervatores, at den kan formeras in Inteftino Ileo. Således berättar Fernelius v) om en Man, som fick en Bleffure på buken, hwaraf en af små tarmarne stack sig fram i hålet, igenom hwilkens öpning, sedan lösa och blöta excrementer i många år utgingo, emedan de för detta hinder ej kunde komma längre ned. Likaså hafwer Bohnius, af Blegny Zodiac: Gallic x): beskrifning på en som med en Sabel blef stucken i nedre buken, på högra

u) Decur. 1. Ann. 3. Obf. 176.

v) Patheolog. Lib. 6. Cap. 14.

x) Ann. 2. Jun. Obferv. 4.

ra sidan litet upp om Annulus Musculi obliqu Ascendentis, at tarmen hel och hållen blef afskuren, icke långt ifrån det stället hwarest Intestinum Ileum slutar sig; hwilket, ehuru såret för dödeligt blef förklaradt, och den olyckliga lämnades hjelplös, likwål slog så lyckeligen ut, at litet mera]än et halft qwarter af Ileo sedan trängde sig ut genom såret, som sedan tjente honom för en Anus Artificialis i deß öfriga lifstid. Imedlertid om en sådan öpning skall påtänkas, är angeläget, at den sker i den längd ifrån magen, at så mycket Chylus kan draga sig igenom deß Mesenterium, at kroppen däraf må hafwa sit nödiga underhåll. Af alt detta följer, at om en småtarm skäres twärt af, och man ej får rätt på den afskurne delen i hålet, så måste Chylus flyta in Cavitate Abdominis och såret wara Absolute Lethale. Et lika fatalt slut få ock alle andre tarmarnes sår, som äro widare eller större och med swårare Symptomer beledsagade, som Hippocrates in Coacis och Bohnius y] i sine Skrifter oß lära: Ja de måtte ibland med det finaste stick wara igenomstungne;

y) Tract. de Lethal. Vuln. Pag. 351.

ne; ty tarmarnes pråßning twingar altid något af Contenta i buken igenom det lilla stuckna hålet, som sedan röter och Inflammerar, hwilket, om så är, altid wid besigtningen företer sig; Ty

1] Utspännes de, af hwad som samlat sig uti dem, samt af wäder: deßutom äro de uti et ståndigt krällande, [Motu peristaltico] at de ej kunna läkas.

2] Slår Inflammation lätt til, som snart går til Gangræn.

3] Rinner Chylus med fæces igenom öpningen i Cavitate Abdominis; hwarwid och altid är wäder: änteligen ruttnar och gangrænerar.

4] Kunna aldrig Läkemedel på deße rätt appliceras. När härtil kommer, at Blod jemwäl wid Blessuren, gjutit sig in i Bukhålan, så blifwer skadan ännu mera åfwentyrlig och dödelig.

Blifwer därföre slutreglen öfwer tarmarnes blessurer den, som Hebenstreit z) yttrar, när han säger: at wilja sluta af det som naturen sjelf wärkar, til det, som bör göras med konst, är ingen påfölgd, och således dödeliga.

Betrakte wi hwar tarm för sig, så förekomma oß först:

Vul-

z) Sect. II. Memb. II. Cap II. §. 29. P. 536

Vulnera Duodeni.

Denne tarm är så undangömd af andra inelfwor, at han icke gärna kan skadas, utan at angelägnare delar tillika därwid åfwen skola lida, men i fall det kunde hända, så måste Chymus utblandad med gallan och Succo Pancreatico utrinna, och samlas uti Duplicatura Mesocoli Transversi, där ruttna och gangrænera. Baron van Swieten a) lägger det til, at om en små-tarm blifwer twärt afskuren, ej långt ifrån deß början, eller uppe wid Pylorus, så förlorar kroppen sin föda, och den lidande genom afmagring borttdör: Men då måste ock Contenta falla ut igenom såret i Integumenterne; men flyta de in i Caviteten och samla sig där, påskynda de döden.

Vulnera Jejuni.

Äro ganska farliga, och det för samma orsak, som är sedd hos den föregående, nemligen, at deß Contenta genom öpningen ingjuta sig uti buken, Man wet, at tarmarne äro, 6, 7 à 8 gångor längre, än människan sjelf, som äger dem. Således sedan 12 tum i twären blifwit afräknade åt tolftums tar-

a) Coment. de Vuln. in Gen. Pag. 275.

tarmen och det öfriga delas i fem lika delar, tilfaller Jejunum häraf 2 femtedelar, at det går an, åfwen här, göra en Anus Artificialis; förnämligast, om Blessuren ej, är långt ifrån deß slut, men ej, om den är wid deß början.

Vulnera Ilei.

Äro icke eller utan sine farligheter; ty detsamma kan ju hända honom, som det skjer med de öfrige små tarmarne: men wigare kan här göras en Anus Artificialis, som wi tilförene sedt naturen sjelf hafwa tilskapat. Härwid anmärkes, at i fall någon af småtarmarne ej så synnerligen wore skadad; såsom allenast til yttre hinnan ristad, och Chirurgus åsidosätter, at bruka tilräckelige åderlåtningar, badningar, Lavementer och Antiphlogistica, och den blesserade härunder sätter til lifwet, så bör detta Vulnus anses per Accidens Lethale.

Vulnera Coli.

Huru deßa lätt kunna wara til hopa med Peritonæo och Musculis Abdominalibus, det är tilförene tilkjänna gifwit Pag. 418. men då skall det yttre och inre Vulnus swara emot hwart

annat

annat, som jag påmint. Imedlertid äro dock tilfälligheter, som åfwen göra deße sår ganska åfwentyrliga, såsom när den delen skadas, som går twärt öfwer lifwet, under lefren, magen och mjälten, då alt hwad som är i Colos, uttömes i Buken, och den blesserade under outsäjelige plågor til slut måste ånda sit lif.

Vulnera Mesenterii Tarm-kårets Sår.

Tarm kåret är ej annat, än en Continuation af Bukhinnan, som delt sig i twänne skifwor med Cellulosa emillan, hwilka ock innesluta en myckenhet Blodrör, nerver, vasa lactea och Lymphatica, samt körtlar.

Skadas tarm-kåret ensamt och allena, så tyckes ingen fara wara med blessuren; hwilket dock knapt kan förmodas, för de många blodrör, hwarmed det är försedt, som Eustachius i sin 27 Tabel fig. II och III, af Albinus utgifwen, ganska tydeligen utwisar; utan måste andra delar åfwen här sitta i sticket. Här gå stora grenar af vena Portarum: här utdela sig flera utskott af venæ cavæ blodrör: Här ser man stora Stammar, med smärre grenar af Arteria Mesenterica Superioreoch Inferiore, med deras Vener: så at om någon Blessur

här timar, förekommer en hæmorrhagie som ej kan hjelpas. En sådan Casus hafwer Bohnius b) om en karl, som blef stucken mitt uti buken, och på tredje dagen afled. Efter döden befants stinget hafwa gådt igenom Omentum til Mesenterii Centrum, och jemte det de finare grenar af Epiploica funnos afskurne, woro ock ansenlige grenar af Arteria Mesenterica superiore skadade; hwadan en blodsamling stadnade i buken, hwaraf den såg stor och stin ut, som ock redan wisade tecken til förrutnelse. Men som tarmkäxet åfwen inom sig innesluter mjölk-ådrorna, så kunna och några af deße skadas, hwarwid i början icke tyckes wara så mycken fara, efter människo-lifwet derigenom ej stort lider, hälst de som finnas hela, ersätta bristen. Men Chylus faller igenom de sårade rören in uti Cavitate abdominis, samlar sig der, och gör en Hydrops Chylosus, som kan plåga i många år, efter Chylus, i sig sjelf, icke är så benägen at rutna, som andra wätskor. Likaså förehåller sig, om Vasa Lymphatica blifwit genomstungne, eller eljest förlorade, blifwer häraf en wanlig Buk-

wat-

b) Renunc: Vuln: Pag. 357.

wattensot (Ascites). De så kallade tarm-kåxets körtlar, åro ej eller ifrån at læderas, undantagne: de ligga icke klastals, utan en och en i sender, åro något platta, bestå af en hinna med kött-trådar ikring, och tyckes liksom inuti wara afdelte i twånne rymmen (Cellulæ) c): deras nytta år, at under det Vasa Chylifera gå igenom dem, gifwa de ifrån sig en Lympha til Chyli upspådande, at den blifwer tunnare och tjenligare til kroppens Nutriment. Således når deße blifwit skadade uphörer deras tjenst, hwarigenom mycken brist saknas in Oeconomia Animali. Medicinæ Legalis Scriptores hafwa dömt alla deße skador til lika öde, at wara förr eller senare Lethalia, som ock äger sin riktighet. Tarm-kåxets Nerver ligga så djupt bewarade, och under andre kropps-delar betäckte, at de swårligen stå at skadas, utan at desamma tillika måste lida. Hwad som tyckes någorlunda detta utwisa, år den olideliga wärken, som kännes på stället, med ångslan, convulsioner, hickningar och upkastningar. Den mycket förfarne och lärde Herr Ruysch, som något öf-

c) Archiat: och Ridd: Rosén von Rosensteins Anatom. Pag. 321.

öfwer 50 År i Amsterdam besiktigat deras kroppar, som på et eller annat olyckligt sätt omkommit, berättar uti sine *Adversaria Anatomica* d) at han funnit Mesenterii sår, inom 2 à 3 dagar, wara dödelige, sedan de sjuka utstådt en jemn och oändelig swår wärk i Buken. Wid deras öpning har han icke funnit något synnerligit, hwaraf han til något sluta kunde. Emedlertid är den store Baron van Swieten e) benägen, at falla på den tankan, det wid nyßnämde tilfälle, tarmkårets Nerver måste wara angripne, som icke eller tyckes wara olikt. Han åberopar sig härwid det underbara wälde, som de i Buken utdelte Nerver hafwa öfwer Lifsrörelserne i människo-kroppen, som besynnerligen wisa sig wid et inspärrat Bråck, och sjukdomen Milerere. Det gifwes ock ej någon skadad människjas del, som medförer så swår wärk, som en blesserad Nerve: det jag ock tilförene bewist pag. 409 Observeras at här bör tilses, hwad flera delar, wid et sådant tilfälle, har kunnat lida.

Vul-

d) Dec: 2. N. IV. pag: 8 & 9.

e) Com: de Vuln: in Gen: Pag. 263.

Vulnera Cisternæ Mjölkblåsans Sår.

Är sällsamt, om den någonsin ensam skal skadas; emedan den är bewarad framnantil med appendicibus Diaphragmatis; sedermera til höger, med Vena Azygos, och til wänster med Aorta. Om denna för sig sjelf skadas blifwa följderna desamma, som jag sagt wid Ductus Thoracici blessering, samt mjölkådrornes förstöring.

Vulnera Omenti. Fethinnans Sår.

Äro ej spå annat sätt farliga, än då sticket kommer, at träffa något blodrör, hwaraf förblödning kan ske uti Buken, eller kan blodet tillika draga sig in uti Omenti blåsor, och där ruttna, om det ej utrinner genom såret. En sådan Casus läses uti Comment. Acad. Scient: Imperialis Petropolitan: f), om en man, på hwilken Omenti Blodrör blefwo afhuggne, som dog med en stinn buk af blod. Brista de Fet-blåsor, hwari blod samlat sig efter börjad förrutnelse, så kommer alt at stadna i buken; hwarat blir en dödelig *Ascites* purulenta. Många anse Omentum för något oömt uti kroppen; men efter min tanka, bör

det

f) Tom. I. Pag: 382, 383.

det warsammare handteras. Det ses wäl af beskrifningar, huru et stycke af Omentum utur buken fallit, som rutnadt, och sedan blifwit bortskurit, samt at den friska delen deremot uti buken blifwit införd, utan at något olyckeligit, deraf händt: men det är ock af Observationer kunnigt, at detta icke altid slagit wäl in, som Bohnius g) wisar, enär den friska delen förut icke warit afbunden, då blodstörtning i buken, hos den sjuka, innan några dagar derefter, ömkeligen slutadt des lif.

Vulnera Pancreatis. Krösens Sår.

Hållas icke för farliga, emedan Bohnius förmåler, at den, utan at Oeconomia Animalis skal rubbas eller förwärras, utur lefwande kroppen, kan utskäras, det han ock säger ofta blifwit wärkstäldt af dem, som subtilare welat tänka i physiologiske ämnen. Men månne icke är anledning, at åfwenledes hålla före, det krösen ej är mindre nödig til människans lif, än någon annan del. Naturen gör först ingen ting fruktlöst; sedan är bekant, det krösens syssla är, at utsila en Lympha, som föres til Duodenum, at där blanda sig med

g) De Renunc: Vuln: pag. 363.

med Chymus och gallan, för at upspäda deße, och göra dem tunnare. När detta igenom Pancreatis förlorande uphörer, så blifwer strax en brist i den delen, som bidrager til Nutrition, hwadan både hälsa och lif, mer eller mindre, i swårare belägenhet måste försättas. För öfrigit gäller här detsamma, som om Fethinnan sagt är, at des sår ej äro farliga, om ej något större blodrör i dem blifwit skadadt.

Vulnera Hepatis. **Lefrens Sår.**

Denne måste ock widkännas flere betydelige händelser, hälst mångfaldige blodrör stöta til henne, såsom Venæ portarum grenar, sedan går Vena Cava igenom henne. Ändteligen äger hon sjelf sine egne blodrör, en Arteria och Vena hepatica, förutan hennes utsilningsrör (Vasa biliosa), hwilka til Ductum hepaticum sammanlöpa. Deße communicera til en del med hwarandra i Lefrens Substance: En del åter intet: men de binda ändock sig så tilsammans på hennes yta, at intet ställe finnes, hwarest icke deße äro utspridde. Häraf är icke swårt, at finna, det des blesurer altid äro farliga, och merendels dödelige, då de sluta sig under mycken ångslan,

slan, dåningar, wärk, gallaktiga kräkningar, stundom och af blod, blodaktiga stolgångar, hetta och en osläckelig törst. Flere hafwa på detta sätt slutat sit lif. En Pukslagare blef af en Trompetare med en bredare wärja stucken emillan det tredje och fjerde af de korta Refbenen, hwaraf han inom twå timar dog. Wid des öpning befans stinget gådt in öfwer gallblåsan i kullern, som wetter emot Diaphragma. Likaså hafwer det händt med en Mjölnare-dräng, som blef stucken, hwilken efter 27 timar måste lämna lifwet; hos hwilken efter deß död sågs Lefrens högre del wara igenombårad, och en gren af des Åder med Gallblåsan sårad. Det tros gemenligen, at mindre fara skall wara med de skador, som stadna på deß Conwezité, än de, som röra des Concavité. Den största farlighet äro dock de underkastade, som gå in i Lefren, där Port-ådrens grenar dela sig, eller där andre stora blodrör äro belägne; at Celsus h) hållit före, dem wara aldeles obotelige. De, åter, som endast såra ytan, hållas wäl före wara swåra at läka; men dock icke aldeles utan

h) Lib: 5. Cap: 26.

utan hjelp; hwaruppå Hildanus i] uti et Bref til Sennertum skrifwer följande Casus: at, oansedt et stort sår, af et qwarters längd, under fäcktning wardt tilfogadt en man på det högra Hypochondrium, med en så stark blödning, at den læderade dåraf wille swimma, och at et stycke af lefren, som wiste sig i sårets öpning, blef af Chirurgus uttagit; så blef dock den sårade, ehuru de swåraste Symptomer wiste sig, til hälsan förhulpen. Efter tre år dog han, uti hetsig feber; hwarefter han öpnades, då det sågs, huru en del af nedersta loben war afskuren, och at såret sedan låkt sig med et godt och fast ärr. Hade denne Blessure råkat någon af de större grenar af Lefrens blodrör, hafwer detta wist slagit annorlunda ut. Orsaken hwarföre skadorne i den yttra Superficies ej antagas för så farliga, är den, at förhoppning göres, det blod ock Materia kunna utrinna igenom det yttre hålet, och lefren sedan låkas med peritonæo och Integumenterne, hwilket ock är funnit låta sig göra, som Forestus berättar. Men om de gå djupare in i Substancen, at de större Blodrör

 så-

i) Cent. 2. Obs. 34. Pag. 110.

såras, så är alt hopp förswunnit, och Vulnus blifwer för sin störtning aldeles lethale. De smärre lefrens sår äro ej altid at hålla för ringa; hwarom oß Tulpius k] underwisar med sin Observation om en oförskräckt Skarprättare, som skulle lägga handklöfwar på en dristig och djerf skälm, och hwilken, af denne med en tweäggad knif blef stucken, långst ned uti lefren. Ehuru på stället blod i början utflöt, så förwandlades dock såret, at det sedan gaf et pus, eller wahr ifrån sig, som drog sig in i blodet, och giorde honom en tärande feber, som så häftigt aftacklade honom hans hull, at han före den Fyratjonde dagen, måste lämna det timeliga; Hwaremot en yngling, om hwilken Glandorpius l) nämner, wid slutet af de korta refbenen, en gång fådt en stor öpning, öfwer åtta twär-tum lång, hwilken dock lyckeligen blifwit botad, med et Pulvis Stipticus, samt andra tjenliga medel, så utsom inwärtes brukade. Tilförene är omtalt hwad besynnerlige wägar naturen tager, när hon will hjelpa. Det resolverades, wid et tilfälle, at en böld

i lef-

k) Obs. Med. Lib. II. Cap. 26.

l) Obs. 33.

i lefren skulle öpnas, men innan det skedde förekom naturen sielf härutinnan, med det, at pus insuptes igenom Poros biliarios och gick så bort genom en Diarrhée. Månne icke naturen åfwen på samma sätt kunde skicka sig wid et sådant tilfälle, när stinget är litet, och skadan allenast i en Lob, at den blefwe läkt? Wahret kunde ock genom Venæ Hepaticæ finaste rör resorberas, blanda sig i blodet, och så per Colatoria Corporis (kroppens aflops gångar) uttömas; v. g. genom urin, med mera: ändteligen wore och detta möjeligit derigenom, når lefrens yttre hinna genom inflammation tilsammans wäxer med Diaphragma, om pus eller wahret, sedan icke allenast drager sig igenom dem bägge, utan at stället påråkades, hwarest Pleura wore anwäxt med lungan, så kunde åfwen pus suga sig derigenom, samt draga sig in i Lungorne och derifrån uphostas. Möjeligheten af detta besannar en berättelse, som Herr Assessor Strandberg mig benäget meddelt, om en förnäm Herre, som år 1743 igenom gick den då gångbara swåra fält-febern, men efteråt stadnade för en gulsot, med hwilken han drogs måstadels et helt år,

oansedt de båste medel deremot blefwo nyttjade, då den änteligen gick öfwer. Denne Herre blef derpå ansatt af andetäppa, med en purulent uphostning, som slöt sig med döden. Efter döden befans Gallbåsan wara aldeles bortsmält, och et djupt ställe syntes i lefren, hwarest deß rum warit. Lefren war med sin kupiga sida fastwäxt wid Diaphragma, samt denne sedan med lungan. Således, sedan Pus dragit sig igenom den kullriga delen af lefren til Diaphragma, och det sedan sugit sig igenom henne, och de anwäxte lungor, så blef det derifrån uphostadt. Lungorne woro eljest friska och i godt skick; Men desse wägar äro sällsamme, och som aldrig oftare träffa in, än när en favorable natur will göra, likssom under, til den sjukas förbättring. Råkas icke Lungorne, går materien in Cavitate Thoracis, hwarefter Paracentesis kan göras, i fall så påtränger. Slå ej omständigheterne så ut, blifwer den blesserade Ictericus, Hecticus och Phthicicus, Materien kan ock gjuta sig ut in Cavitate Abdominis, då Patienten dör förr eller sednare. Slag öfwer Buken, det må wara med hwad hälst det wara må, som

år hårdt och styft eller och med en knytnäfwe, äro ej mindre farlige än blessurer; Ty årfarenheten har wisat, at Lefren häraf kan brista, och få en råmna så fin, at ej utwärtes tekn til någon åkomma skal synas. Om något blodrör således härat går sönder, förekommer detsamma, som tilförene är sagt, neml. at bloden extravaserar sig i en del af lefrens Substance, som henne Inflammerar och gangrænerar, en del åter faller in i cavitate abdominis, at Casus blifwer med den förra lika dödelig. Men skulle Lefren af slaget synas allenast litet wara Contunderad, och ringa blod finnas under Membrana Hepatis, bör man wara warsam, at ej för hastigt göra det til lethale, fast sådane slag altid i sig sjelfwa äro äfwentyrlige: Hwarföre efterfrågas bör, om ej något af slaget äfwen kommit åt Diaphragma, då litet märke nog kan wara i Lefren, men den sjuka dör ändock, i anseende til Diaphragma, af förqwäfning, at Casus blifwer Absolute lethalis. Efter Vena Umbilicalis blifwit förwandlad til et band för lefren, så blir fråga, om det skulle brista eller afskäras, hwad olägenheter woro deraf at befara? I allmänhet säges, at

sådant skulle qwäfwa, i anseende dertil, som Ligamentets nytta woro, at hålla lefren in æquilibrio. Detta will bestyrkas genom en Observation af Hildano m] om en Yngling, som blef litet sårad emellan naflen, och de falska refbenen, utan at något inwärtes widare blef skadadt, än endast at förrberörde Vena umbilicalis blef afskuren, så föll likwäl den sårade strax til jorden och dog. Men häremot äro stridande observationer af Riolano n], om den Aethiopiska Dansmästerinnan, som hade denna afrifwen, med andra Qwinfolk, som ofta födt barn, utan at ande dräkten deraf blifwit hindrad. Således är häraf icke något farligit at förwänta.

Vulnera Vesicæ Felleæ.

Gall-Blåsans Sår.

I denne delen hafwa Observatores intet mycket skrifwit, likwäl befinnes, det de draga des Lethalite i twifwelsmål; ty de hålla före, at Ductus Hepaticus kan tilföra så mycken galla, som behöfwes til Chylification. Sedermera hålles det ej för farligt, om denna

m) Cent. I. Observ. 53.

n) Anthropolog. Lib. 2. Cap. 12.

na skulle blesseras: hälst den är at anse, som en iholig Muscle, och at inga swåra Symptomer pläga följa derhos. Bohnius drog denne ut på en hund, sedan han först ombundit gallblåse-halsen, hwilken lefde derefter i tre weckor, utan at deraf hafwa några swårigheter; sedan efter gallan hålles före Ballsamisk, tros den ej eller göra mycken olägenhet, om änskönt den gjuto sig in i någon Cavité. Men Bohnius dedicerar alt detta, när han säger: den förnämligaste och omedelbaraste orsaken, hwarföre Gallblåsans sårningar medföra döden, är, at hinder blifwit lagdt för gallans flytning til tarmen, at han derföre efter hand måste draga sig in i Blodmassan, och på kortare eller längre tid, fylla den med cruditeter; men det är icke nog med det, dess ständiga utgjutning i Cavitaté Abdominis, hwaraf han måste röta och Inflammera, kan ej annat än, göra denna Casus Absolute lethalis. Samma utgång träffar och in, när Ductus Hepaticus eller Cholidochus, på lika sätt blifwit skadad, at den ej mera förer någon galla til Duodenum. Gallan måste likaledes i denne händelse gjuta sig in i Bukhålan, hwaraf

han ruttnar, Inflammerar och sist förorsakar döden.

Vulnera Lienis. Mjältens Sår.

Fastån Democritus o) kallar Mjälten en onyttig och skadelig människo-kroppens inwånare, och at, den emot Lefren sofwer; derjemte, at om af Experimenter är kunnigt, det den af lefwande djur blifwit utskuren, utan at lifwet derigenom blifwit skadat, eller hälsan lidit, samt at detta åfwen blifwit practicerat på människor p) hwarom dock *B*ohnius twiflar: så förändrar icke sådant mjältens egenskap, hwilken af blodrör med Cellulosa är sammansatt, större och mindre, och med egen hinna omgifwen, at enär någon af deße blesseras, måste derpå följa en lethal Hæmorrhagie. Celsus fäller strax häröfwer det Utslag, at de sällan komma åter til hälsan, hwilkas mjälte en gång blifwit sårad; häruppå äro ganska många Obser-

o) Epist: ad Hippocrat: de Natura Humana Chart: Tom: 1. Pag: 29.

p) Boile de Utilitate Philos: Experiment: Exercit: 1. Pag: 109, 110. Micell: Curios: Dec: I. Ann: 4 & 5. Pag. 410 et Dec: II. Ann: 3 Pag: 378. & Ann: 7 Pag. 393.

servationer. Tulpius q) berättar om en gåsse fjorton år gammal, som under det han lekte med andre, fick et slag af en käpp, på stället där mjälten ligger, hwarpå följde en swår wärk, med täta dåningar, at han dagen derpå måste dö. Denne Tulpius hafwer tillika en annan af samma egenskap, och komma bägge deruti öfwerens, at en remna, twå twär finger bred, brustit uti botnen, eller i den concava delen af mjälten, hwarigenom blodet sig sedan utådrat i Buken. *Bohnius* r) talar om en Hustru som blef slagen på wänstra sidan, hwilken efter en tima afsomnade: des buk swällde strax af utådrat blod, och i den kupiga mjältens del befans twänne remnor, som med hwarandra formerade en acut angel. Alla de större blodrören i kroppen woro af blod evacuerade. Detta är ej underligit, när man wet, at mjältens wäsende är löst, om icke lösare än Lefrens, at den derföre snart kan brista, samt sedan, i anseende dertil, förorsaka dödelige störtningar. Är des Convexa del lindrigt skadad, och endast uti des Superficies, kunde man göra sig hopp

 om

q) Observ: Med: Lib. II. Cap. 29.

r) De Renunc: Vuln: Pag: 382.

om den Sjukas wederfående. fast ganska osäkert, ty härtil kan intet med wißhet slutas; emedlertid har jag tyckt rådeligast wara, at grunda min tanka på den stora *Baron* van Swietens s) då han sålunda sig utlåter: det är wäl troligt, at de lindrige mjältens sår äro icke absolute Lethalia, åfwen som de finärre Lefrens, dock äro de altid farlige. Emedlertid om den blesserade med lifwet undslipper kan en abſces sedan der formeras, som smälter up mjälten, och gör Hectique, då des Materia efter hand drager sig in uti blodet: men bryter den på en gång sönder, utrinner i Buk caviteten all wahr-samling, som derstädes sedan anställer sin Tragedie.

Vulnera Renum. Njurarnes Sår.

När wi besinne, det Venæ et *Arteriæ* Emulgentes gå in uti Njurarne och derstädes sprida sig ut, samt at de bestå af tre Subſtancer, den skal-lika [Corticalis) rör-lika (Tubuloſa) och piggaktiga (Papilloſa) blifwer ej swårt, at begripa farligheten af de sår, som deße kunna tilfogas: ty blesseras Arteriæ eller Venæ Emulgentes i sin början eller wid deras utgreningar i Njuren, om

s) Comment: de Vuln: in Genere Pag. 262

om peritoneum tillika är igenomborat, rinner blod i myckenhet in Cavo Abdominis, rutnar, inflammerar och gangrænerar. Om såret gådt in baktil på ryggen och Peritoneum blifwit oskadd, så extravaserar sig blodet inuti Cellulosa, hwilken omgifwer Musklorne derstädes, då ej eller är lått för blodet, at utflyta. Blifwer Substantia Tubulosa skuren, så drager sig Serum Urinosum til Buk-Caviteten eller ock i omnämnde Cellulosa, derstädes rutnar och gangrænerar, som åfwen händer, enär *Papillosa* skadas, och under detta kan ej undwikas med mindre icke Blodrörens *Plexus* Acuti, i Njurarne, åfwen måtte skäras, hwaraf Feber, en swårare inflammation, ångslan, swår andedrägt med en total afstadning på Urin, änskönt at allenast en Njure wore skadad t) samt upkastning, som til slut måste göra ända på lifwet, at i så måtto Celsii utsago måste besannas, at den kan ej bewaras wid Lif, hwars njurar blifwit sårade. Skulle så yppa sig, at en Böld wil-

t) Härwid utlåter sig Bohnius sålunda Cum experientia testetur ab uno tantum a vulnere atque inflammatione affecto, non minus ac in Calculo alterum mox in consensum rapi,

wille tilskapas i Njurarnes substance och densamma sedan söker sig utwäg åt ryggen, men Chirurgus försummar des wårdande, bör et sådant Vulnus hållas för per accidens lethale. Ehuru farlige deße blessurer äro, gifwas dock Observationer, at de ibland blifwit läkte, til äfwentyrs då de ej gådt widare, än uti ytan, som kan ses hos Fallopius u] Dodonæus v) och Forestus x] hwilkens Casus jag wil anföra, emedan den såg mycket besynnerlig och farlig ut. En yngling om tjugu år, blef stucken på ryggen, hwarest högra Njuren sitter, at blod flöt ned ifrån den til blåsan, och i sex dygn fick han ej någon Urin ifrån sig; som dock så lyckeligen slöt sig, at han ifrån denna plåga, med Njurens läkning, emot all förmodan lyckligen blef hjelpt. Om någon urether afskäres, gjuter sig Serum Urinosum antingen i Cellulosa Peritonei, eller Cavitate Abdominis, och gör der starka undermineringar til lifwets undergång, hwadan deße äfwen äro Absolute Lethalia.

Vul-

u) De Vuln: in Genere Cap: 4.
v) Observ: Med: 32. in Schol.
x) Lib: 25. Obs. 20.

Vulnera Vesicæ Urinariæ.
Urin-Blåsans Sår.

De äldre Medici, såsom Hippocrates, Gallenus och Cellus hafwa ansedt dennes Sår för dödelige; men flere trowärdige Män af de Nyare, påstå at det icke altid så är. Til bewis härpå anföres *B*ohnii y) observation om en Student, som nattetid, framtil blef stucken wid stället, hwarest Ossa pubis sig förena. Han med Chirurgi blefwo til honom kallade, då han befans af en swår blodstörtning anfallen, med kråkningar, och så swår wärk i den lidande delen, at han deraf dånade. All *U*rin gick ut igenom såret, men litet eller intet den wanlige wägen, utan med hjelp af Catheter, som warade i flera dagar, tills Bohnius afrådde de så kallade Turendæ wid förbindningen, hwarefter blåsan på åtta dagar wäxte tilsammans, och den stuckne släpte sit wattn på det ordenteliga sättet. Sedan skiljes emellan de sår, som hända Urin-blåsans bottn, och dem, som träffa des hals. De förra äro för lethale ansedde; men blåse-halsens icke så. Grunden til detta hålles före, at som Urin-blå-

y) De Renunc; Vuln: Pag. 388.

blåsans botten warit ansedd för Membraneuse, så utom det, at den hade större wärk och inflammation med sig, kunde den icke eller gro tilsamman, icke eller sys tilhopa, eller på annat sätt förbindas, utan måste ständigt den i Blåsan samlade Urin falla in i Bukens cavité och der göra förrutnelse. Wår afledne Archiater och Riddare Rosen von Rosenstein har uti sit Anatomiska Compendium z) lärt oß, det den första Urinblåsans hinna är köttaktig (musculosa sive Carnea) den andra trådaktig (Nervea) och den tredje körtelaktig mucosa sive Glandulosa) eller med slem ständigt öfwerdragen, at det kunde påstås, det de slutsatser, som jag nyß dragit af den Membraneusa Principen af sådant borde förfalla. Hebenstreit a) säger, at som botten i Urin-blåsan är både köttaktig (muscularis) och hinaktig [Membranaceus) tillika, så kan blåsan läkas tilsamman på samma sätt, som när en blesserad mage ihopafaller. Men han tilstår sedan, at sådant icke här låter sig göra för Urinen, som igenom såret ständigt utrinner uti Bukhålan, hwilket

z) Pag. 343.
a) Anthropolog: Pag: 557.

ket ej kan hindras. Dakstadt wi af Kentmanus, Platerus, Bauhinus, Chartierius och Paulus, samt af den nyß-nämde Historien om Studenten af *Bohnius* hafwa observationer, at de blesserade wäl ifrån sådane skador undkommit b) så håller dock samma Lärde man före, det de ändock böra til den dödelige Classen föras, efter en sådan händelse är så mycket sällsam och rar. En sådan tanke understödjer den stora Baron van Swieten då han säger: dock är fara, at icke de större blodrör, som dela sig öfwer blåsan blifwa afskurne, och göra en häftig Hæmorahgie; hälst deße leda sin uprinnelse ifrån Arteriæ Iliacæ större grenar, som äro i granskapet, och derföre med så mycken större force utgjuta sin blod. Wid detta tilfälle bör ej *Bohnii* Observation c] utelämnas: den 2 Octob. 1681 lederades en Man af en tweäggad Jagt-knif, som stacks in emellan ro- och det heliga be-

b) Här bör jag icke underlåta at anföra den Observation, som Dionysius hafwer i sin Chirurgie om en Soldat, som blef så skuten i blåsan, at kulan stadnade qwar och där formerade nucleum Calculi, som sedan lyckeligen utskars, härom kan ock läsas en wacker Observation hos Tulpius Lib: IV. Cap. 30.

c) De Renuc. Vuln: Pag. 392.

benet, som sedan gick igenom Blåse-hinnan på den högra sidan. Den blesserade föll strax öfwer ånda och på det tredje dygnet qvitterade werlden. Wid des öpning befans det i Buken hade samlat sig mycken Urin, som war fårgad med blod. Blåse-halsens Sår äro icke altid af bästa beskaffenhet, utan kunna många, jemwål af deßa, se sin undergång, som Forestus d) anmärkt, såsom, då et stycke af Blåsans Substance är förlorad, eller illa sargad, hwilket wid Stenskärningar ofta händer, eller då när Sten går sönder, och nöden fordrar, den flere gånger at uttaga. Detta bestyrkes äfwen med en Bohnii Observation e). En man blifwer något ifrån ljumsken eller straxt wid Isbenet stungen, at en tarm föll ut genom öppningen. Denne fördes straxt åter, och såret befästades med en sutur; Tredje dagen därefter dog den blesserade, då wid des öpnande, blåsehalsen sågs wara igenomstungen, och Beckenet fult, af lefrader blod. Befinnes at et större blåsans blodrör blifwit skadadt, är samma utgång. Är skadan så-

och

d] Lib: VI. Obs: Chirurg: v. in Schol.
e] De Renunc: Vuln: Examen. Pag. 391.

ståld, at Urin kan rinna i fettet, pelvi och omkring ändetarmen, så påskyndas lifsslutet igenom förrutnelse och kallbrand, men är blåsans öpning, så ståld at fritt utlopp är för Urin och intet af de större blodrör blifwit stuckit, är ingen fara. Om Fistlar formera sig deromkring, så kunna de ej altid ända sig wäl, fast Casus därföre icke är absolute dödelig. At Blåse-halsen med blåsan, eljest ofta skäres med framgång, det utwisa oändeligen många stenskärningar.

Vulnera Uteri. **Lifmoderens Sår.**

Denne är så i Qwinno-kroppen inom Benmurar, samt andra kroppens delar förwarad, at hon icke ensam kan skadas. Deßutom äro ej qwinfolk så fallne för bardalekar: dock om den utom conception träffas, är herwid en absolut lethalité, emedan blodet extravaserar sig in pelvi och en del drager sig in i fethinnan wid intestinum rectum, och Vesica Urinaria, der inflammerar och Gangrænerar. Är Qwinnan hafwande kan hon lätteligen blesseras, emedan hon då stiger så högt up utur Pelvi, under Diaphragma; Om hon til sin yta allenast skadas, följer deraf en dödelig förblödning.

Tecken, at instrumentet intrångt sig i Lifmodrens ihålighet, är först en häftig wärk, sedan en hastig öfwerfallande ångslan, swimningar, spänning och tyngd wid lifmodrens läge, med mycken ömhet wid des påtryckning, samt blodets aflopp genom moderslidan. Skälet, som brukas til förswar, enär den i sådan belägenhet såras, är at Lifmodren, uti Sectione Cæsarea utan lifsfara kan öpnas, och Barnet uttagas, och således den åkomma, som lifmodren i detta tilstånd påföres, för per accidens lethalis anses. Men en sådan Casus är olika emot den, som påföres af wåld: wid den förra, sker en så stor öpning på buken, at barnet straxt igenom den kan uttagas; men i den sednare sker blessuren allenast igenom et stick, hwaraf några blodrör i den blodfulla Lifmodren måste öpnas, som sedan med häftighet gjuta sit blod, antingen i Lifmodrens, eller Bukens cavité, hwarigenom Barnet til slut måste förlora lifwet, så framt det ej på färsk gerning kan utskaffas, som ock för modern wore det fördelaktigaste; helst Lifmodern derefter, under det han faller tilsammans, stillar sin egen blödning.

Men

Men det kan icke altid wara lägenhet til sådant. Månne Casus derföre, under detta förbehåll, är per accidens lethalis, och at således banemannen i från et swårare straff bör befrias? Omständigheterne skola hårom båst decidera. En lika beskaffenhet år, om Lifmodren, igenom skott, skulle förderfwas, eller medelst slag och stötar öfwer qwinnans buk, när hon år hafwande, skadas, hwadan, Blodrören i Lifmodren eller Moder-kakan, likaledes kunde förloras och brista, hwarwid år samma åfwentyr, som tilförene, emedan en lika störtning och blödning, i alla fall förestår, hwarwid och Modrens Lif altid sättes på wågspel, om barnet ej i tid uthämtas. Följer uppå slaget inflammation i Lif-modren, med yrsel och convulsioner, så är detta både för moder och foster lika åfwentyrligit, och Banemannen under olika afseenden straffbar f).

 Hit

f) Jag wet, det påstås at Lifmodrens skador icke äro absolut dödelige, utan allenast per accidens, då hon ej i tid får handräckning, som sig wederbör, som också är skäligt; ty detta förhåller sig på samma sätt, som när en större puls-åder på arm ben, eller på flere ställen afhugges, hwarest ej år tilgång på Chirurgus, at blodet aldeles måste förrinna den lidande, så är C sus

Hit föra ock Medicinæ Legalis Scriptores de skador, som oförståndige och oförderfdre icke absolut dödelig. Likaså är med Setio Cæscrea, enär den kan äga rum; men så äro likwäl andre af annan tanka, såsom Hebenstreit, då han säger i sin Antropologie p. 561 sålunda: Verum dispar omnino casus est: Vulnus factum in utero gravido, quod subito, ubi fœtus eductus fuit, contracta matrice, consolidari sine magna sanguinis effusione potest, et vulnus gravido utero inferre tumultuarium, nulla arte directum. Casum hunc ita concipit Bohnius, Renunc. Vuln: lethal p. 398. Sin idem organon, dum fœtum gestat, ejusmodi ictum, etjam intra vasorum majorum diramationes, experiatur, matri panter et proli ille lethiferus existit. Quod ultimis præprimis mensibus, totus uteri cavernosus, seu spongiosus ambitus, cruore multo turgeat, hinc laceratus ad deliquium animi eundem profundat, insequente simul illo quoque, quem vasa, tunc temporis per fundum uteri tumidiora, continebat. Och Professor Faselius yttrar sig nästan likaledes i följande: Vulnera uteri gravidi notabiliora, semper sunt absolute lethalia. I stöd af så olika tankar, har jag funnit min skyldighet wara at sammanhanget häraf något närmare utreda. Jag föreställer mig at de flästa, som äro til åren komne, äga kunskap om lifmodrens läge, skapnad och naturliga beskaffenhet, samt at den, sedan qwinnan aflat, ökar sig ock dageligen ut-

oförfarne Barnemorskor, under förloßningar pläga påföra, så qwinnan som lifmodren. Först försöka de, under det inga Dolores Veri kännas, at med händerne wåldsamt utwidga den inre Modermunnen: Ibland nytja de ihoprullade stoppdukar härtil. Sedan twinga de Qwinnan til otidiga krystningar, hwaraf

widgas, och följakteligen intager större rum, hwarför ock des blodrör i samma mon blifwa större och mera utspände. Hwad som utgör faran af denna människo-kroppens del, är förnämligast, utom belägenheten, deß sammansätning af oräkneliga blodrör, så ut- som inwärtes. De Lärde hafwa således icke haft orätt, när de sagt, at hon består af en fulkomlig Substantia Vasculoso Spongiosa. Skulle hon skadas, utan at hafwa conciperat, som dock sällan skjer, eller om ock endast sådant skulle ske til ytan, så förestår en förblödning, som aldrig kan hämmas, och således Casus absolute lethalis. Skulle lifmodren på samma sätt skadas, sedan qwinnan blifwit rådd, upkomma deraf flere eller större betydelige farligheter, alt efter tiden, som fostret tilwäxt. Et mindre foster har icke den fara med sig, som et större. Imedlertid, äro swimningar, däningar, kallswett, med hårdhet och spänning öfwer qweden, samt blodflytning genom Moderslidan om Lifmodren här wid blifwit genomstungen, de kännetecken, som et sådant tilstånd utmärka: Et lyckskott är om qwinnan i detta elände af sig

af Uterus kan spricka, som observationer lära. 2:o Draga de hårdt på Nafwelsträngen, när moderkakan är fastwärt, utan at först försöka, om hon är lös eller ej, hwaraf, om ej nafwelsträngen går utaf, Lifmodren måste wändas ut och in, och grund läggas til moderfall, stundom för hela deß öfriga lifstid. 3:o Enär de ej hafwa erfarenhet, at wäl skilja moderkakan ifrån lifmodren med händerna, rifwa de den sönder med naglarne, eller fatta de i deß fällor, i tanka, at den wore moderkakan, och draga derpå löst, hwaraf den swåraste wärk åstadkommes, med inflammation, convulsion, och en säker död; hwarpå man haf-

skelf blifwer förlöst, som ibland kan hända genom mißfall: i min tanka är Casus ännu absolute lethalis. Sedan lifmodren tid efter annan blifwit utspänd och högt sig, alt som fostret i storlek tiltagit, så är ej swårt at begripa, det et wåldsamt Instrument. om mera häftighet derwid anwändes, kan densamma igenom bora: Casus äro tydeliga, som detta bestyrka. Symptomerne, som en sådan händelse åtfölja, äro nedanstående: En mycken wärck på stället, mycken ömhet och spänning wid des påkännande, påkommande mattighet, bortswimningar, med en obeskrifwelig ängslan. På detta sättet utsläckas ock ofta Modren i sin egen blod, om ej Sectio

hafwer exempel hos *Bartholinus* g), Marchettus h), Solingens Embryulcie i) och Mauriceau des maladies des Femmes grosses k). Acta Lipsiensia hafwa härom en swår och bedröfwelig Casus, hos et ungt Fruntimmer, som för första gången skulle föda. Som moderkakan här war fastwäxt, det Barnmorskan icke kunde begripa, så drager hon med all magt på nafwelsträngen, och med detsamma får fram en del af Lifmodren. Detta stycke trodde hon wara et Barn til

Cæsarea, snart widtages, som nu först på henne kan wärkställas, och lyckligen utöfwas til både barnets och Modrens bewarande wid lif. I anseende härtil förändrar blessuren sig til beskaffenhet och egenskap, at som de förre Casus wore i sig sjelfwe absolute dödelige, så bör deremot denne sista, för per accidens lethalis anses, hwilket är en stor omständighet i Medicina Legali at weta, och hwilken derföre blifwit här anfördt, emedan Med. Legal. Scriptores ännu icke gjort en så nödig skilnad i denna del, som likwäl är angelåget, i fall någon olycka härigenom, någon gång skulle hända, på det någon lindring i straffet får den brotslige, i så måtto råtwiseligen måtte äga rum.

g) Cont: 2. Obs: 91.

h) Observ; Chir. 61.

i) Cap: 16. k) Lib. VIII Cap: 6.

til, hwarföre hon anmanar qwinnan til nya krystningar, sparandes ej eller sin möda, at starkare draga, för at widare få fram detsamma, och detta, ehuru den wåndande qwinnan häremot nekade, sägandes, det inelfworne droges ifrån henne. Efter en knapp timma affsomnade hon Wid besiktningen sågs med mycken häpnad bäckenet wara tomt både af det ena och det andra, samt Lifmodren hängande utom des lif til et godt qwarter.

Vnlnera Partium Genitalium Sexus Masculini.

Desse äro ganska sällsamma, men tillika mycket angelägne, at känna, enär de förefalla. Om så händer, at Vasa Spermatica blifwa skadade in i lifwet, följer härå en blodstörtning, som icke står at hämmas, ehuru litet rör må wara læderat, men sker en sådan åkomma utwårtes, är den icke så farlig, emedan der är åtkomst för Medicamenter, så framt icke skadan är för nära gjord intil kroppen.

Vulnera & Contusiones Testium.

Äro farlige; ty Testiclarne äro ganska sensible, at om någon blifwer hårdt stött eller slagen på dem, dånar

han

han straxt eller faller i wanmäktighet. Slår här til inflammation, med swår wärk, blifwer convulsioner spasmer och gangraine, den säkraste följden; de sluta sig ock understundom med en Cirrhus eller kräftaktig swulst. Blifwa de med botemedel straxt försedde, innan med swullnaden för långt dragit på tiden, har jag sedt, at de kunna hjelpas, dock altid med swårighet. Emedlertid om något widrigt skulle förete sig, äger castration här rum, som är funnen, åfwen kunna practiceras wid Herniæ Scrotalis botande;

Vulnera Vesicularum Seminalium.

Sädes-blåsornes Sår.

Teichmeijer håller deße för farlige, men ej för absolut dödeliga; De bestå af en tum tendineuse och nerveuse hinna, hwarföre ock uti dem kan tilslå den swåraste wärk, med spasmer, och stundom tilfälligt wis, gangraine, med döden. Låka sig deße tilhopa, blir häraf en Impotentia, besynnerligen om de å ömse sidor læderas, emedan Genitura ej mera uti dem, til någon myckenhet, kan samlas. Exempel gifwas dock, at de under stenskärning blifwit skurne, utan at den lidande däraf förlorat lifwet.

 Vul-

Vulnera Penis.

Äro ganska farliga, besynnerligen om Corpora Cavernosa såras, för den stora blödning och swåra wärck, som derwid följer; hwarigenom en gangraine med convulsion stundom slagit sig til, men så är amputation, wid sådant tilfälle, en god tilgång, hwilken dock bör göras med all warsamhet; emedan den hæmorrhagie, som derwid förekommer kan ibland wara enwis nog. Huru en blesserad penis skall hjelpas, wisar oß den Kejserliga Chirurgus Pallucci, i deß härom utgifne tractat l]; Imelertid lämna oß Turkarne, och andre händelser, om deß framgång, mångfaldiga bewis.

Vulnera Arteriarum Artuum vel Vulnera Arteriarum Subclaviarum.

Både Arteriæ och Venæ Subclaviæ Vulnera äro Absolute dödelige för en hæmorhagie, som aldrig står, at stadna. Enär subclavia gådt längre ned åt armen, får hon namn af Axillaris, som hon ej mister förr, än wid Insertion af Musculus Pectoralis major och Dorsalis magnus.

Ska-

l) Nouvelles Renarques sur la Lithotomie, svivis plusicurs Observations sur la separation du penis & L'amputation des mamelles á Paris 1750.

Skadas denne så förestår icke stort bättre, än i förra fallet, endast at lifwet kan bibehållas i några dagar, förmedelst puls-ådrens förbindning. Hela den nedre armen måste dö bort, i brist af föda, gangraineras, och Spaccleras. En del påstå, at afsättningen af armen, kan låta sig göra uti deß ledgång, med skulder-Bladet efter den anledning, som den unga Hejster wisat, uti sin Dissertation de nova Brachium Amputandi ratione m) som säges låta practicera sig med framgång; men utom det, at denne Operation är myc-ket äfwentyrlig, så bör ock snart faststäl-las, om den skall widtagas eller intet, ty eljest förestår strax en oundwikelig död: fastän den dock icke altid, härige-nom, kan afböjas, i fall puls-ådern är aldeles afskuren, ty den lidande dör då antingen under, eller strax efter Operation. Sårets direction och djuphet, samt Blodets stora häftighet böra afråda från detta företagande. Hennes absolute lethalite bestyrkes nogsamt af detta, hwilken hon ock behåller til bör-jan af Arteria Brachialis, helst hon är utom all tilkomst; men sedan den passerat senorne af Pectoralis major, och föl-

m) Helmstet. 1758.

Dorsalis magnus, är den til åtkomst, och följakteligen deß blessure icke dödelig, så framt den icke är aldeles afskuren och ändarne dragit sig tilbaka i de köttaktige delar och gömt sig undan, innan hjelp kunnat erhållas, men då kan amputation nyttjas n).

Vulnura Arteriæ Brachialis

Så snart denne gådt bakom tendines af musclarne Pectoralis major och Dorsalis magnus, kallas, den Brachialis. Nu kommer det derpå an, huru denne pulsåder är skuren eller stucken, antingen med en större eller mindre öpning sedan, om stinget tagit längre upp, såsom wid den öfre tredjedelen af armpipan och innan de måste blodrör til musclarne afgådt, eller om det skedt med den andra, sedan de måste och ansenligaste sidorören äro gifne. Et litet skurit hål på pulsådren, kan genom en tidig tryckning stundom blifwa hjelpt, om det ej är större än en tredjedel af en åderlåtning; men et större, slitit och sargat är mera wåda underkastadt, besynnerligen om det är träffat intil det rum, som är emellan förberörde Musclers

n) Se Herr professor Acrels Tractat om friske Sår pag. 273.

sclers senor, ungefär intil den öfre tredjedelen af armpipan, innan de måsta blodrören äro afdelte, efter hwarken tryckning eller häft här med säkerhet kan brukas; men är det skedt wid den andra och ännu mera wid den tredje delen kunde häften lyckas, fast härwid är ändock altid osäkerheter. Imedlertid står det fast, at ju närmare denne pulsåder skadas til Cubitum, ju mera hopp är om hjelp, så framt den sjuka icke wore så utsatt, at ingen Chirurgus finnes i nejden, då pulsådrens ombindning först wore, at försöka. Skulle det märkas, at Cubitus eller nedre armen i brist af Nutriment, får brand uti sig, bör amputation ofwanföre flexura cubiti straxt anställas. Blifwer alt detta, wid Arteriæ Brachialis blessure, icke i akttagit och wärkstäldt, kan mißdådaren, til den læderades död, i fall den infaller, förklaras för sakfri.

Vulnera Arteriæ Cubitalis, Radialis & Interosseæ. De nedre puls-ådrors Sår.

Om hjelp är at tillgå, äro deßas skador icke farliga, hälst pulsådrens underbindning är här mera pålitelig. Men denna är stundom nog swår, om icke aldeles omöjelig at wärkställa, besynner-

nerligen på Inter-Ossea, som ligger nog djupt och nära intil Ligamentum Interosseum. Kan ej Ligatura ske, så samlar sig blodet, mellan Musclarne, och under aponevrosis Cubitalis med upswällning af armen, hwarest den lefrar sig och således på wist sätt täpper blodflöden, men den rutnar tillika, med spänning i Aponevrosen, och pulsådrornes upfrätning, hwaraf sedermera de swåraste tilfällen, såsom Inflammation och armens förrutnelse tilstöta, at den lidande måste tilsätta lifwet, om ej amputation i tid imellankommer, och i så måtto bör Casus ej nämnas för Absolute lethalis. Sanningen af detta bestyrker Bohnius, med hwad, som härutinnan honom händt. År 1686 d. 13 Septemb. blef han kallad til en Yngling, som den 3:dje i samma månad blifwit stucken. Han fant stynget på den inra högra sidan, något öfwer carpus, som under hud och Musclar sedan gick up ända til Fuxuram Cubiti, eller armbogen, hafwandes han, ifrån det han blef blesserad, igenom såret haft 2:ne anstöter af blödningar. Armen swällde upp ända til axlen med en rödblå färg, och som wärkte mycket in wid Armbogen. På

den

den tredje dagen efter deß tilkomst, öpnade swulsten sig i wecket af armbogen, då en myckenhet blodwahr utrann, med minskning af swulst, och lindring af Symptomerne. Det war nu alt stilla til den 27 Septemb. då blödningen åter började och gick öfwer. Efter twå dagar yppades den åter, sedan efter fjorton, och sist efter aderton, så wål igenom första såret, som det naturen sjelf gjordt wid armbogen. Den 9 Nov. sedan all blod war honom afrunnen, uppgaf han sin anda. Efter döden syntes såret wara börjat nedre wid handlofwen, men steg upp under Integumenterne, til Arteria Brachialis, hwarest stinget sårat en gren, strax den gådt ifrån sin stam. Orsaken, hwarföre blodet, med så mycken swårighet kunde stämmas war den, efter pulsåder öpningen så mycket skiljdes ifrån yttra såret, at man ej kunde finna deß rätta låge. Den sjuka wille icke tillåta Amputation. Ådrorne (Venæ) som swara emot deße pulsådror, äro Vena Subclavia, Axillaris, Basilica och Cephalica. Vena Subclavia är samma fara och lifsspillan underkastad, som pulsådrens af samma namn: äfwenså är det beskaffadt med

Ve-

Vena (Axillaris) Ty om skadan är så högt upp til axelgropen, at den ej kan tryckas eller bindas, så är den lika så dödelig, som pulsåderns på samma ställe. Likaså förhåller det sig ock, om Venæ Axillaris öpning är öfwer Cephalicæ magnæ infogning, då döden måste följa, om ej amputation sker i ledet, efter wår mycket förfarne Gen. Direct. Acrels m. m. råd o) emedan häfte ller tryckning ej kan eller bör anwändas. Detta besannar och Bohnius om en Student, som med en yxa blef huggen i högra axlen och förmedelst störtning dog innom en half tima. Uppå denna war Vena Axillaris aldeles afhuggen. Men händer detta nedom, och sedan Cephalica grenat sig ifrån henne, emot Vena Besilica, är all ting drägeligare, och icke så farligt, emedan häften härwid är då et skyndsamt och säkert medel.

Vulnera Basilicæ & Cephalicæ.

Se wi wid åderlåtningar, nästan dageligen och utan fara öpnas, dock är mera fara wid Basilicæ, för pulsådern, som gärna ligger derinunder, men derföre icke är absolute dödelig.

Vul-

o) Tract. om Friska Sår. pag. 281.

Vulnera Arteriæ Cruralis.

Enär Arteriæ Iliacæ komma fram under Ligamentum Tendinosum Fallopii, bekomma de namn af Crurales, hwilka nedstiga under stor betäckning af Musclar til nedersta tredjedelen af låret, hwarest de igenombåra Tertium Caput Tricipitis, och gå til knåwecket, gifwandes under wägen större och mindre blodrör ifrån sig til närmast belägne Musclar och Integumenter. Sker uppå dem någon skada, så är blessuren absolute dödelig: Likaså, om de större grenar såras, som den i sin början gifwer ifrån sig. Härutinnan understöder och Bohnius oß med en Historia. En Man blifwer stungen i högra Låret strart under ljumskan, hwilket sting går in i Buk-Caviteten, utan at där göra någon skada, men under farten dit, träffas Glandula Ingvinalis, hwarunder afskars tillika en åders och pulsåders gren af Iliaca Externa, at den lidande innom en fjerdedels timma derefter, afgick. Ingen Amputation i ledgången med Ossibus innominatis hafwer här rum, som Herr Aloëtte dock tilstyrker, hwilken han tilförene allenast på döda kroppar practicerat: Och ehuru denne fråga är emot

 præ-

præmium upgifwen af Kongl. Chirurgiska Societeten i Frankrike, är dock denne sak ännu, mera mot än med, förklarad. Til bewis om omöjeligheten af denna Operation will jag hel och hållen här införa Herr Gen. Direct. m. m. Acrels grundade och öfwertygande tanka härom, sålunda.

„Ty wore pulsådren öpnad strax „i ljumsken, under Ligamentum Fallo„pii, kan Operation ej företagas, eme„dan blodets anfall, under operation, „genom en Tourniquets anläggande, ej „kanstyras, ej eller efter amputation, ge„nom häftande, säkert hämmas; hwar„af en dödelig blödning antingen un„der eller efter Operation händer: deß„utom är bolningen, som sådant ansen„ligt sår påföljer, mäktigt, at utmärgla „patienten, och liksom et ljus utsläcka, „hwars oljaktiga wäsende förtärdt blif„wit. Några föreslå, at göra Opera„tion i lårets ledgång (à Lambeau) på „samma sätt, som den i axelleden för„rättas; men profwen äro sällsamma „och utgången hos Anctores, som den foreslagit förtigen, eller obekant; tyckes ock i sanning wara nog twifwelaktig, i afseende på de många pulsådre grenarnes

nes, både af Hypogastricæ och Cruralis gång i de Musculeuse delarne, hwilka dock alla med häfter böra förses, hwar; förinnan blodets häftighet patienten uttömmer. Om hennes större grenar, som hon, strax i början af låret, skickar ifrån sig, såras, så måste de underbindas, hwilket här icke kan ske, emedan de under Lår musclarne så djupt ligga förwarade, hwartil kommer, at en Arteria så kallad innominata, som igenom sitt foramen innominatum, eller egna hål i benet, kan så indragas, at då förbindningen är omöjelig förblödningen är dödelig. Händer at skadan sker på Låret, hwarest Amputation kan förrättas, är icke en sådan tilfällighet Læthal, oansedt Operation är både swår och äfwentyrlig, för en stark och ömnig Suppuration, som derpå följer.

Vulnera Arteriæ Popliteææ.

Skadas lätteligen af sår, som tilföras knäwecket. Ehuru det kunde wara möjeligt, at både med tryckning emot lårbenets nedre ända, eller ock pulsådrens häftning, at stämma den blod, som denna utgjuter, winnes dock icke stort dermed, emedan delen, som är under häften, i brist af näring snart för-

ruttnar, och om sådant ej skall draga den lidande i grafwen, bör affättningen af denna, med det görligaste ske öfwer häften.

Vulnera Arteriæ Tibialis Anticæ & Posticæ, Peroneæ & Interoßeæ.

Äro ej farliga, emmedan de kunna underbindas, oaktadt de ligga djupt, och derföre kan den ej ske utan möda. De kunna och utan affaknad förstöras och afbindas, för deras myckna afgrening emedan hwad som felas den ena, sådant, igenom den andras biträde, årsättes. Skulle med häften intet uträttas, utan bloden flöder likawäl öfwer alt och förruttnar, så är sista tilgången delens affättning, så framt man åstundar, at behålla den blesserade wid lif. Blodet, som pulsådrorne fördt til de nedre delarne, föres tilbaka igenom ådrorne, hwilka wid ljumskan förenade formera den åder, som wi här kalla Vena Cruralis. Förstöres denne, sedan hon gådt ned i de köttaktige delarne och innan Saphæna Magna afgådt, så är den wist samma dödeliga utgång underkastad, som om Vena Iliaca sjelf, öfwer Ligamentum Fallopii, wore öpnad. Ty *A*mputation i leden är förr bewist wawara

wara fruktlös och fåfäng. Denna *Vena* cruralis är och den enda canal, igenom hwilken blodet, som gådt ned til lår, ben och fötter, måste åter circulera tilbakars. Hindras sådant igenom dennes blessure, måste alt stadna på sine ställen och ruttna, samt sedan göra en fatal utgång. Wore Vena Cruralis öpnad, sedan den skildt ifrån sig Saphæna magna, utan at puls-ådren är widrörd, bör försökas, om Patienten ifrån faran kunde stå at räddas, ehuru swårt, det och wara måtte, som dock fordrar en stor och mycket bepröfwad Chirurgi skickelighet. Tryckningen har sina olägenheter, emedan sjelfwa puls-ådern äfwen lätt därigenom kan klämmas. Häftningen ännu större, aldenstund man, under de yttre betäckningar samt musclar, måtte söka igen den blesserade ådern, och henne sedermera, ifrån pulsådern skilja, i synnerhet när blodets utlopp är häftigare, och ingen Tourniquet, förr unmmets trängsel, eller kortare rymd, kan anställas.

Vulnera Venæ Poplitæ.

Hafwer ingen blidare utsikt med sine skador, än *Vena* Cruralis; ty är pulsådren stungen, som ofta händer, så

måste lifwet bewaras förmedelst delens affättning; och som detta är osäkert, så wore det så godt, at straxt tilstyrka Amputation. Dock kan Vena, om hon allenast litet är rörd, antingen genom tryckande, eller häftande, hjelpas, til förekommande af många swåra påföljder, hälst ändock Saphæna major & minor blodet, i Cruralis stam, lika wäl återföra. Men skadas Poplitæa på det sättet, at den ned ifrån upp åt, med et skarpt och smalt Instrument, såsom knif, wärja m. m. upskåres, så at såret i henne börjar, och i vena Crurali ändas, men högre upp, än för de, wid Venæ Cruralis skador, anförde skäl, Lårets aftagning med trygghet kan wärkställas, så är åkomman i och för sig sjelf absolute dödelig. De öfrige trenne Poplitææ grenar, såsom Tibialis *A*ntica, Postica & Peronea, som blodet, med *Saphæna* ifrån nedre extremiteten tilbakars föra, åstadkomma ingen synnerlig farlighet, om de skadas; ty de kunna lätt igenom tryckande läkas, hwar til bidrager, det Blodet lefrar sig i hålet, at det sedan ganska lätt circulerar upp, igenom de oskadde Venas. Den olägenhet kan dock icke undwikas, i händelse en eller flere

af

af deße, genom et smalare wårktyg, wårja eller knif, djupt blifwit lædera-de, at blodet utådrar sig emillan musklarne, i fettet, eller under Aponevrosin Tibialem, at delen deraf mycket upswäller, som sedan ruttnar och försättes i brand, om ej blodet på tjenligit sätt därifrån bortrensas, och all annan nödig skötsel der wid, i tid, anwändes.

Vulnera Nervorum.

Äro tilförene beskrifne, då det taltes om dem, som sprida sig ut, til de utwärtes kropps-delarne. Samma beskaffenhet är med dem, som gå til armar, händer, fötter och ben. Wid detta tilfälle är sagt, at om de på et mindre eller större sätt skadas, dock utan at förstöras, blifwer häraf feber, yrel, sömnlöshet, ryckningar, m. m. desamma händer ock med Extremiteteries Nerver; at, i händelse de Sjuka skule med lifwet igenomgå, lämna de dock efter sig en tyngd, tröghet, ofullkomig känsla eller domnad i Integumener och Musclar, ibland ock en beständig lamhet. Hit kunna ock Aponevroers, med Senors sår föras. Jag wet, at Castelli i sin Dissertation anser dem för ganska ringa, och af ingen

känsel. Detta är igenom Observationer än mera bestyrkt. Nervernes sår äro i sig sjelfwe icke dödelige; men om sådane skadas, som äro drifffjädrar til Lifsrörelsen, så förorsaka de en säker lethalité, (se om Nerver tilförene). Musclarnes sår äro icke, i sig sjelfwe dödelige, utan allenast blotta köttsår. En myckenhet af sådane köttsår af hwilka en del gå djupare in i kroppen, en del åter mindre djupt, med eller utan swårare bålning, kan gifwa anledning at fråga: Om icke desse, tilsammans kunna tilföra döden? Jo wisserligen, ty fastän hwart och et woro i sig sjelf, per accidens, dödeligit, så förändrar sig dock slutsatsen, om alla lägges tilhopa, som ännu säkrare händer, om den skadade tillika wårdslösas, och icke får den skötsel, som vederbör; ty Lifskrafterne, äro icke tilräckelige, at dem alla läka och hela. Blånader äro ej annat än utådrad och lockad blod under skinnet, eller i Membrana Cellulosa, efter slag eller stötar. Den kan ock samla sig öfwer Muslar. Af samma orsak kan ock blodet i obehörige rör indrifwas p). Äro de dinva-

p) Prof. Faselius i sin Medicina Legali p. 45 gör den skilnad emellan dessa. De förre kallar han Echymoses äfwen då när blod sam-

pare, är wid dem större fara. Emedlertid om ej hjelp för dem anwändes, rutnar det stockade blodet, hwaraf Feber upkommer och anledning gifwes til Gangraine eller owanlige blödningar, at döden til slut måste per accidens, så framt icke de äro desto flera och djupare, då Casus blifwer absolute lethalis påfölja. Hit komma jämwäl slag utaf störar, stötningar, sparkningar och alla sådana åkommor, föres som tilfogas af hårda kroppar, utan at därwid blifwer sår, eller at Integumenterne skadas; men kunna dock göra sit intryck djupare i köttet på blodrör, watturör och Nerver, at de sargas eller brista och i så måtto leda sin grund ifrån samma källor, som nyßnämde Sugillationer eller Blånader.

Vulnera Osfium.

Om de förefalla wid en sådan ledgång, at Amputation icke hafwer rum, äro de lethale, såsom, om en kula blifwit inskuten i lårbenet, hwarwid Os

 in-

lat sig emellan Pericranium och hufwudskålen, men de senare Sugillationer. Se ock van Swietens Comment. Tom. 1 Pag. 538 och följande. De fläste Auctorer taga deße om hwartannat, ty den ena kan följa af den andra.

innominatum blifwit skadad, så är det et *Vulnus Absolute Lethale.* Afwenså om en kula träffadt lårbenet neder wid knäet, och gjordt en Fissure ända upföra til deß Caput, blir skadan åfwen lethale, och om Articulus Humeri med skulderbladet på lika sätt kroßas, är det jämwäl et Vulnus Lethale. Men blifwer ledgången, med dertil hörande Musclar och skulderbladet sårat af et skärande Instrument, är händelsen äfwentyrlig; men icke aldeles dödelig, om ej et större blodrör tillika lidit.

Vulnera Venenata.

Oansedt wi i wår uplystare tid, icke hafwa at befara sådana sår, så är det dock ej utan nytta, at hafwa sig deßas kännemärken bekanta. Först öfwerfaller Patienten en rysning och köld sedan hjertklapning, däningar, med myckenwärk wid såret, som blånar och luktar illa, samt, om ej hjelp emellankommer, så måste den förgiftade inom kort förloras; Symptomerne härwid äro olika alt efter giftets art och egenskap q).

§. 133.

En Medicus eller Chirurgus, som på

q) Se Cap. de Veneuis.

på en olyckelig skadad människa, anbefalles göra besiktning, den måtte wara lefwande eller död, åligger med högsta laggranhet och flit at tilse, det den både wäl och noga förrättas på det deß samwete, derigenom fulkomligen må tilfredsställas, aldenstund göromålet stundom är at öfwer lif och blod säga sin mening; Således har jag funnit mig skyldig, med några erindringar denna sak, ännu närmare förklara, som äro angelägna at weta i fall den skadade lefwer, nemligen, först, om såret kan läkas eller intet. Härwid observeras, at det, som intet kan läkas, är derföre intet strax dödeligt, och at flere sår, som kunna botas, blifwa deremot, af emellan kommande omständigheter, dödelige. Sedan undersökes såret, om det är stort, trångt djupt eller endast i ytan. Et stort sår hafwer mera förblödning med sig och läkes långsammare. De trånga äro farlige derföre, at hwad som under dem är stockadt, icke äger så fri ledighet at utrinna, som dock ej är at befrukta, wid de djupa och wida, emedan samlingen i förra fallet på stället kan ruttna, göra inflammation och gangraine, så framt det ej öpnas, eller göers widare,

hwil-

hwilket understundom är swårt nog. I anseende til qualiteten äro contunderade och sargade sår swårare än andre, emedan de strax hafwa farliga Symptomer med sig, såsom inflammation, ock Sphacelus. Det är båtre at blifwa huggen med en Hirschfångare än slagen med en waß sten. Skutne sår äro ej mindre farliga, ty de contundera, sarga och likasom förbränna såret. Förgiftade blessurer hafwa ock sina swårigheter, emedan giftet immediate drager sig tu uti blodet, och gör där strax sina wårkningar. At i såret är förgift kan inhämtas jämte andra tekn, deraf at det sårande Instrumentet försökes, om det warit förgiftadt eller intet.

Såren skilja sig widare:.

1:o I anseende til deras sammansättning; ty en membraneuse, Tendineuse och nerveuse skada är altid mera äfwentyrlig än en annan, emedan deße altid åtfölja farlige tilfällen.

2:o Ökar sig skadornes swårighet, i anseende til deras belägenhet. Häraf blifwa Axillarium, Brachialium, och Cruralium sår altid lethala. Likaså halsens med Ingularium Internarum och Carotidis, ty de kunna ej åtkommas.

Äro

Äro hinnorne i hufwudet af någon Contusion söndrige, men Cranium hel, är saken densamma.

3:o Måtes farligheten af blessuren i mohn af den skadade delens angelägenhet til Oeconomiam animalem, såsom när en får et djupare sår i Hjernan, eller nära intil, eller uti ryggbastet, hjertat och lungorne, så äro sådane de farligaste, som någonsin kunna tilskyndas.

4:o Är nödigt at skaffa sig en underrättelse om den sårade kroppens beskaffenhet: om han är ung eller gammal, frisk eller sjuklig. m. m. blifwer et barn såradt, är altid den skadan af farligare påfölgd, än om det händer en medel åldrig. Hos et barn är alting mjukt och eftergifwande, ända intil sjelfwa cranium, at den minsta åkomma uppå den kan göra intryck. Åfwenså är beskaffadt med de öfrige til lifwet hörande delar, at sjelfwa förnuftet bör öfwertyga om den skillnad, som är i styrkan, emellan en ung och en medelåldrig. Af förbemälte omständigheter kan ej et barn trepaneras, om det får blod under sin Calvaria, utan måste det nödwändigt dö; hälst ej någon hjelp för det kan uptänkas. Icke eller hafwer Al-

der-

derdomen altid hos sig den styrkan, at de skador, som de unga igenomgå, de åldrige åfwen skulle kunna uthårda. Alt derföre, oansedt slaget eller skadan icke warit af den betydelse, at den hos en ung eller medelådrig kunnat göra Convulsioner, mållöshet, feber och gangraine, så gör tilfyllest, om den warit så swår, at en swag och åldrig deraf fådt de Symptomer, som lagt grund til den sedan påföljande döden.

5:o Undersökas noga om den skadades kropps disposition. Ofta gifwes skador som i sig sjelfwa ej åro dödeliga; men igenom det, at de påföres en swag sjuklig, låttrörd r) eller med osunda wåtskor fyld kropp, kunna de blifwa dödeliga. Måste icke då en, som i så måtto blesserat den aflidna, upoffra sit lif, i fall om deß kropps beskaffenhet ej blifwer undersökt: hwilket dock wore nog hårdt

r] En Konung i Persien roade sig en gång, som wille han ihjälsticka sin Maitresse; hwarföre han ock wånder dolken åt deß bröst; men under det han låddes wilja sticka hånne, tråffar dolken in uti magen, och gör et så litet hål, at det knapt syntes; imedlertid faller hon ned och straxt dör. Många åro så lått rörde, at de af föga ting få convusioner. Somlige tåla icke se någon åderlåtas. van Swieten Tom. I. p. 284.

hårdt. Härwid bör följande iakttagas. Först och främst bör göras skilnad emellan et lindrigt och mindre farligt sår, sedan emellan et swårare och farligare. Det drägeligare kan aldrig få namn af döds-orsak. Enär et eller flere sår, hos en starkare och mera fast kropp låkas, eller befinnas förut wara låkte, händer åter hos en annan swagare, at det förorsakar döden; såsom då et sår i hufwudet hos en sådan gör yrsel och convulsioner m. m., så bör et sådant hållas för dödeligt, så framt icke något kan föregifwas, som gör Casus per accidens lethalis. Ännu mindre kan det hjelpa mißdådaren, om en sårad dör af en absolut lethal händelse, om han tilförene dragits med en swag hälsa; aldenstund, om samma blessure existerat hos en annan stark människa, och som altid ågt en fulkomlig god hälsa, så skulle samma dödeliga wärkan ändock följt. Således gör skilnad på subjecterne intet til saken wid en sådan Casus, om det är sjukt eller friskt; och i så måtto förändrar ej eller omständigheterne, om den sjuka tilförene warit af lungsot, wattusot eller slag m. m. beswärad. Och faståm säkert skulle befin-

nes

nas, det innan kort, en oundwikelig död dessa förestod, så är likwäl deras lifs-slut osäkert: Hwaremot den öfwerkommande blessuren altid förkortar lifs-terminen, at deraf tydeligen kan slutas, det den sårade icke af förenämde bräckligheter, utan af den emellankommande skadan, såsom den rätta dödsorsaken, i otid aflidit. Sinnes passioner, såsom bitterhet och fruktan öka icke mortaliteten hos den, som med et absolut dödeligt sår blifwit lederad. In summa den sjukas föregående tilstånd, Instrumentets beskaffenhet, samt de deraf hårrörande Symptomer, böra noga och wäl jämnföras, om deraf med wißhet kan fastställas, hurudwida det ena kommit af det andra, eller intet. Men är utgången härwid osäker, bör den lindrigare tankan wäljas, såsom, då twåtydigt är, om den sjuka dödt af blessuren allena, eller om någon tilstötande swår och oförmodelig händelse tillika bidragit som altid bör iakttagas. Deßutom bör skiljas emellan en sjukdom, som kommer och går, såsom Erysipelas eller Rosen, och den, som är oskiljaktig ifrån kroppen, och således altid måste åtfölja, som ses af nedanstående exempel. Scrotum igenom-

stin-

stinges hos en, som har bräck, tillika med tarmarne. Då Scrotum allena blesseras, är det i sig sielft icke dödeligt; men för det, at tarmarna tillika blifwit igenomstungne, bör det derföre anses: Om i händelse samma Scrotum allena synnerligt blifwer skadad, utan at tarmarne sårades derjemte, men inflammation tilstötte, som hindrade, at dessa i buken åter kunde införas, hwaraf Vomitus Stercorei, med andre Symptomer påföljde som förorsakade döden, så kunde dock ej denna Casus få namn af per se lethalis, emedan en så swår inflammation härpå icke bordt följa. Eftersinnas widare, det en sådan blessure hos en frisk människa icke warit dödelig, så är saken mera klar. Om den högra njuren blesseras, sedan den wänstra förut af Sten eller sårnader blifwit medtagen, at Urin igenom den icke kan utsilas, dock ej på det sättet skadad, at de större rören med des pelvis woro widrörde, och inflammation sedan tilslår, som gjorde, at ingen secretion eller excretion ej eller igenom den njuren kunde ske, utan alt hämmades, til den sjukas undergång: Månne denna blessure borde räknas för absolut dödelig? Ja wisserligen. Om någon får twenne sår

af hwilka det ena är dödeligt, det andra intet; så bör den, som sist sårar, wara för det dödeliga, answarig. Hwad omdöme bör fällas, när så händer, at en Vomica Pectoris, eller en böld uti Buken så stickes, at des Materia på en gång rinner uti Bukens cavitet, at döden deraf följer? eller om en, som drages med buk-wattensot, blifwer så stucken, at alt watnet på en gång afrinner honom, och han straxt derefter dör? Månne desse sår då äro omedelbarlige orsaker til döden; besynnerligen, när det lägges härtil, at Naturen stundom, emot förmodan, sådane sjukdomar botat. Säkrast är, at härutinnan gå den blidare wägen, emedan desse bolningar, merendels ändock hafwer döden med sig i följe, och således skäligt, at dem för per accidens lethalia förklara. Widare kunde frågas, om et sår, som ej är absolute Lethale, utan merendels boteligt; men, som uti en Cachochymisk kropp, förorsakar många och swåra tilfälligheter, såsom Feber, gangraine, änteligen döden, om det för absolut dödeligt bör anses? det wore mycket strängt handlat, om ej utgången deraf, för per accidens Lethale skulle uttydas. Afwenså är, om et

litet

litet eller ringa sår gifwer sådana Symptomer ifrån sig, som ej swara emot des storlek och art, den lidande derhos befinnes sjuklig, så är Casus densamma, och nog öfwertygande, det sådant alt måste härröra af en osund kropps-Constitution. Lika så förewetter, om en Cachecticus hafwer et mindre sår på endera benet, och derjemte et swagt bröst, med mycket slem; om denna lindrigt blesseras, men sedan af slemmet förqwäfwes, är ostridigt, det icke såret, utan des sjukliga tilstånd sådant åstadkommit. Uti sådana omständigheter war ock Bonden Bagdan s) som feck et slag i bröstet af en knytnäfwe, hwaraf han föll widöppen til jorden. Han klagade sig sedan öfwer rysningar, wärk i länderna och swårighet at gå. Emedlertid går han, om några timar ut på landet, til sina änhöriga, hwarest han sjuknar, hostar blod, med de pinsammaste håll och sting i sidan, får häftig törst, yrsel, och de swåraste Convulsioner Efter des död befans på des rygg och länder, fläckar liksom Vibices: (Långa smala och blå ränder) hwilka öpnade, icke inneslöto någon extravaserad blod. Pontificalia woro så gangrainerade, at de

s) Se Bartholinum Cent: 4. Epist. II.

de til fårgen syntes blå. Mid wänstra armbogen war en echymoma (Blånad) med en olidelig stank. I buken war alt helt och behållit. På bröstet, under den högra wårtan, wiste sig en blå fläck, hwilken war märket, efter slaget, men som dock ej hade uti sig någon utådrad blod. Icke eller woro bröst- och refbenen söndrige. Det innersta af buken syntes, som hade det warit öfwerdragit med en swartaktig färg: Lungorne woro på alla sidor anwäxte wid Bröstinnan, saftlöse, inuti förrutnade, och som ihopakokte, eller som en uptorkad materia och wahr. I hjertats bägge kamrar, som deßutom war nog sladdrigt och slappt, funnos starka Polyper. I hufwudet, syntes intet owanligt. Öfwer alt detta gjorde Bagdan den närwarande Medicus och Chirurgus det bewitnandet, at icke den slagne, förmedelst den wåldsamhet, som honom blifwit påförd, utan igenom hjertats och Lungornas onaturliga belägenhet, omkommit. En som hafwer Lues Venerea i hög grad, har curieusa och spröda ben, och således tål ingen ting, i fall den får et slag af handen på hufwudet, kan hufwudskålen lätt brista, hwaraf han sedan dör. En sådan Casus bör

af

af samma grund, som de ofwannämde för per accidens lethalis, antagas.

§. 143.

Til förekommande, at Symptomerne ej måtte göra någon oreda i detta ämne, aldenstund det befunnits, at Procureurer, som åtaga sig den anklagades förswar, stundom nyttja deße, at mildra den brottsligas gärning, är nödigt, at de åfwen här blifwa utredde.

1:o Bör förstås, at det i sig sjelft, är lika mycket, antingen någon dör af blessuren, eller Symptomerne, som med den äro förknippade, hälst de allenast skiljas, som causa & effectus: De måste antingen inställa sig straxt, eller sedan följa uppå såret. Til exempel, när någon dör genom störtning af et sår, dör han werkeligen af *B*lessuren. Dör någon af slag (Apoplexia] efter föregående stark stöt, slag eller hugg på hufwudet, så dräpes han af denna åkomma. Dör någon af den starkaste dåning, at intet minsta teckn til lif synes aflider den af någon förändring i hufwudet, hjertat, eller af någon sprungen blod inwärtes, såsom den omedelbaraste orsak. Erfarenheten har deßutom lärdt, det wißa Symptomer altid åtfölja wißa kropps skador, hwilka icke

ke

ke eller stå ifrån dem, at skiljas. Såsom när hufwudet swårt skadas, faller den sårade straxt ned, ligger som i en dwala, snarkar, får convulsioner, yrsel och gallaktiga kråkningar, hwilka alla åro wanlige Symptomer wid et sådant tilfälle. Och oansedt hufwudet, eller hjernan immediate ej wore blesserad, men deße Symptomer wiste sig ändock med mycken swårighet at andas, owetterlig afgång på Urin och excrementerne, m. m. så måste detta likwäl händt mediate, emedan sådana Symptomer, utom andre tecken, altid utmärka, en swår åkomma på hjernan, som nyß sagt är, och Casus derföre dödelig r]. Wid magens skador är äckel, hickning och kråkning. Påkomma deße straxt efter skadorne, och påstå til lifsslutet, utan at kunna hjelpas, härstamma de wißerligen ifrån såret, och följakteligen med såret lika dödande. I anseende härtil, bör altid et sådant sår för absolute lethale räknas, som tilförer den lidande många och farliga Symptomer, hwilka och oförändrade, til sista lifs minuten wara och förblifwa. Det åter för pet accidens dödeligit, som med sig hafwer drägeligare Symptomer, såsom

r) Marchettus Obs. Chir. 15.

som när en blesserad i hufwudet, icke faller til jorden, icke eller får gallaktige kräkningar; så kan deraf slutas, det hjernan eller hjernhinnorne hos den icke blifwit swårt skadade, ock följakteligen såret icke per se dödeligt.

2) Bör noga tilses, at här icke inblandas sådane Symptomer, som med såret icke hafwa någon gemenskap, eller af det kunna hänledas. Såsom, när någon sårad uti Urin blåsan får pleuresie, eller annan sjukdom, til hwilken han kan wara disponerad, så kan icke pleuresie deraf ledas, utan är det en ny tilkommen sjukdom. Händer åter, at någon får pleuresie, som förut fått et flatt hugg i hufwudet, och på tredje veckan dör, och efter döden befinnes, der slaget tagit, en contrafissure på inre lamellen af hufwudskålen, och en benskärfwa, om en tums storlek, med wahr, wisa sig wid sårets öpning; så har hufwudskadan, såsom i sig sjelf dödelig, men ej pleuresien, tilfogadt döden. Sedermera, om någon såras i Buken, derpå får slag (Apoplexia) bör slaget ej tilskrifwas såret, ännu mindre, om subjectet är gammalt. En annan får en ringa lessure i hufwudet, med en liten fissure, och wahrblandad blod emillan

bägge hjernhinnorne: densamma får sedan en böld i foten, som slutar sig med gangraine och döden; således har icke blessuren utan bölden, den samma påfördt. Äfwenså är beskaffat, om Sten passion yppar sig hos någon, efter förut tilfogad skada, och en sådan dör, bör undersökas, om Stenpassion warit dertil wållande eller ej, hwilket ock wid alla förekommande Casus af lika beskaffenhet, bör i akttagas, på det, i händelse den påförda skadan, icke warit dödelig, den sårande med lifwet måtte förskonas. Änteligen förtjenar här den besynnerlige Casus at omröras, som Paræus hafwer u) om blemmor, som slogo ut på tungan af det, at hjernan war sphacelerad, och som dödade, antingen igenom sömn och mållöshet, eller med det at sidan, mitt emot, med Convulsioner blef angripen. De dödades åfwen igenom det, at en purulent Materia transporterade sig ifrån Hufwudet til bröstet, och sedan til buken, hwaraf bröst-hinnorne, lungorne, mjälten och lefren m. m. blefwo frätte, sårade och med bölder öfwersatte, at de, som härom ej hade kunskap, påstodo, det deße immediate

u) Anatom. Pract. Lib. 3. Pag. 17. Obs. 12 & Lib. IV. P. Obs. 26.

te på sine ställen hafwa tilkommit, efter de ej kunde begripa, det så mycken Materia ifrån hufwudet kunde nedfalla. Ibland många, som sökt öfwertyga om möjeligheten häraf, är Bonetus v] och Marchettus. Och andrager den sednare, det han ofta sjelf sedt detta, då altid halsen wärkt frammantil och på sidan, hwilket warit märke, det wahret då ifrån hufwudet nedflutit. Torde hända, at jag härutinnan warit mera widlöftig, än jag bordt; men jag har icke kunnat förbigå, utan at samla *B*ohnii wackra och mycket grundade erindringar, i et så ganska wigtigt och granlaga ämne.

§. 135.

För öfrigt bör ej försummas efterfråga, om den blesserade warit willig at efterkomma alt, hwad honom blifwit anbefalt, så wäl rörande deß Diæt, som öfriga förehållande: förnämligast, om han wist et stilla och lungt sinne, och ej förtärdt annat, än hwad honom warit tillåteligt, samt om han eljest haft den skötsel, som wederbordt: Ej legat i et kalt och otjenligt rum; fullt med drag, och andre bristfälligheter: sedan om Medicus eller Chirurgus i tid blifwit kallade: om de förstådt, at göra sine skyldigheter, samt om de af dem blifwit fullgjorde. Tolf-

v) Anatom. Pract: Lib. 3. pag. 17. Obser. 12 & Lib. IV. P. 3. Obs. 16.

Tolfte Capitlet.
Om Förställda
och
Efterapade Sjukdomar.
De Morbis Fictis.

§. 137.

Hanfedt Månniskan här i werlden är flera sjukdomar underkastad, åtnöjes hon dock icke dermed, utan antingen för fruktan, winning eller blygsell, wanskapar hon sig stundom med sådana; genom hwilka hon tror sig til sin förmon, något kunna uträtta. Såsom at wisa sig tokig, at dermed undgå en pinligare Ransakning, eller kropps straff, eller at swårare häktas, åfwen at slippa gå til rätta, antagas i Krigstjenst, eller at winna Nåde-wälgerningar, eller når någon för lättja och doglöshet, håldre will tilgripa tiggare stafwen, än igenom arbete och flit söka sit bröd.

§. 138.

Efter de flästa sjukdomar hafwa sina utwärtes tekn, hwaraf de igenkännas är klart, at i fall någon skulle updiktas, det ej länge dröjer, för än en sådan blifwer uptäckt, besynnerligen om han har feber med sig i följe, eller eljest är farlig.

lig. Men detta fordrar en Läkares skicklighet, som derföre bör noga känna sjukdomarnas art och beskaffenhet efter de efterapade bör med dem, som äro naturliga jämföras, då af Symptomerne kan inhemtas, om de härflyta af rätta sjukdommen, eller om det allenast är en förställning.

Sjukdomar, som efterapas, äro antingen in- eller utwärtes. De förra äro de, som illa sinnande måst nyttja til förklädning. De senare åter äro sällsamma och förekomma ej så ofta. Til uptäckande af detta, tjena såsom hjelpredor, at wäl känna den menniskans upförande, dygd, flit och trefwelighet, med andra omständigheter, hwilkens sjukdom nu är i fråga.

Sedan efterfrågas sjukdoms orsakerne, hwarwid gemenligen tilkännagifwes, om sjukdomen längre påstådt, eller om den nyligen är börjad.

Wid Medicamenters nyttjande är fares, om de utan swårighet emottagas, eller om för dem hafwes afsky: sedan om de bota eller lindra, eller om de göra ingen förändring. Til retande af pulsens hastighet och oordentelighet brukas flera konstiga sätt, At få honom matt och swag, widtages åter andra.

Den

Den samma bör icke på et, utan på flere ställen af kroppen kännas. Häftiga sinnets rörelser med hetande saker och läkemedel, förbyta deß gång i hastigare rörelse, men sådant påstår icke länge, hwaremot då armar och ben tilsnöras, at ingen blod slipper fram igenom pulsådrorna; kan ingen puls, wid händer och fötter, kännas, men wäl wid tinningarne, emedan en sådan konst der icke kan anwändas; när urin beskådas bör, den kastas i Läkarens närworo, emedan så mycken slärd dermed eljest begås, ty somlige framwisa, deß ställe, somliga en röd tilblandning af blod ock watten, eller något annat, eller få de den igenom Indianska sikons åtande, som Mathiolus x) berättar, eller och at de intaga eller allenast hålla Spanska Flugor i handen, som dock är ganska farligit, urin blifwer och röd, med det han länge hålles i blåsan, eller at någon ligger länge på ryggen, eller är stadd i någon häftig motion och rörelse, eller när sådant förtäres, som uphettar kroppen, såsom warmande krydder, eller annat, eller gör honom

x) Dioscorid. Lib. 3. Cap. 60. som äfwen ses i Doctor Hasselquist disert. de viribus plantar. pag. 8, om allenast deras röda saft blandas i urin, blifwer den ock röd.

nom eljest färgad, som händer, når Rhabarber eller saffran intages, Swart blifwer den af Libbesticke frö; y) grönaktig af Cassia, starckt luchtande af Therebentin och Spargis, så kan ock den, deremot med watten utspådas, och göras klar och blek, som watn, hwilket föröfwas af dem, som föregifwa sig af Cruditeter i magen, syra och slem, wara plågade. Då ansigtet åfwen bör se blekt och pyßigt ut.

Äger det, i sådan Casu en lifligare och friskare färg, förråder det wißerligen en bedrägelig upgift, den sjuka färgen kan snart påsättas, endast igenom en Decoct af Swafwel och kummin, hwarwid ansigtet twåttas, som Dioscorides lårer.

Densamma kan sedan igenom såpa, lut, twål eller kornwatten, samt åttika, ganska lått aftwåttas. För öfrigit, når någon Urin skall pröfwas, bör göras afseende på des myckenhet, Consistance, eller utblandning, des fårg och lukt, samt änteligen, des Sediment.

Sluteligen böra frågorna, uppå hwilka så wål den sjuka, som de, hwilka åro omkring honom, skola swara, gö-

y) Se förr citerade Doctor Hasselquists Dissertat.

göras så inbundna, at de blifwa wilrådige, huru de skola förklara sig.

Den siuka bör deßutom besökas den tid, då han en sådan visit minst förmodar. Förestår något straff, eller något tilämnat ondt, bör altid et godt hopp gifwas, antingen at slippa, eller ock, at swårigheterne blifwa mycket förminskade.

§ 138.

Feber är den Sjukdom, som listiga menniskor måst bruka til sin täckmantel. Möjeligit är, at den af åtskillige orsaker kan upretas. En del berättar om Spanska Flugor, at om de til en liten dosis intagas, skola de göra feber, som ej är otroligt, men en sådan förståld feber kan kosta lifwet.

Dioscorides talar om *A*lterci frö, som förmenes wara et Species af Hyoschyamus, z) om det infunderas och drickes, skal det icke allenast göra feber, utan jemwäl yrsel, som wore det et Raseri: Om

z) Altercum Græcis hyoschyamus, qui biberint capitis gravitate & venarum distentione laborant, menteque abalienatur, cum quadam verborum altercatione, unde nomen apud Latinos vocatur etjam disturbio vel apollinaris herba; Se Dioscorides.

Om pulsarne smörjes med kokt olja af Torndyflar med de långa hornen (Scarabæus Cervus volans dictus iter olandi 69) skall ock feber upretas, efter Sylvantici a) tanka, åfwen af hwitlök, ano intrusum; hit höra alla hetsiga saker, som stimulera, som winer, bränwiner, kryddor, Theriac och Methridat, besynnerligen, om de drickas, eller at med dem upblandas spiritueusa winer. Fortunatus Fidelis b) talar om decoctum Mandragoræ med win, som icke allenast skall göra feber, utan ock yrsel: detsamma händer, när Semina Daturæ Indicæ intagas; lika så af Opium, och all slags Solanum, samt andra narcotica, i någorlunda dosi, nytjade. Denna föreställda eller fingerade feber räcker ej längre än i 24 timar, eller högst i 3 dagar. Här behöfwes all eftertanka, at wäl skilja feber ifrån feber: och utmärker gärna tungan en feberaktig och osund kropp, med flera sammanlagde teckn, om den är af rätta slaget eller intet.

§. 139.

Ehuru en Exstasis tyckes wara swår at efterapa, äro dock exempel som bestyrka, at sådant kunnat ske. Exstaso-

a) de his, qui morbum Simulant. Cap. 14.
b) Lib. II. de relationibus Med. Cap. 2.

sis är en kropsens ställning, som wisar sig, når en människa fäst sina tankar på något djupsinningt ämne, och det samma med högsta åhåga och häftighet, söker utgrunda, hwaraf han kommer liksom utom sig, som med tokar, och en del af mjältsjuka människor är myc=ket almänt. Med detta är just intet af=sigten, at wilja förwärfwa sig almo=sor, eller något annat til understöd, i sin torftighet, utan allenast, det al=mänheten af dem måtte inbillas, at de äro framför andra människor, heliga, jemwäl öfwernaturligen uplysta. Deße röjas på samma sätt, som de, hwilka föreställa sig wara lama. Men prof=wen härutinnan äro så mycket swårare at anställa, som de af Almänheten haf=wa så mycket medhåll, och följakteli=gen mycken ömhet, som ej tillåter, at något ondt må på minsta sätt, denna tilfogas. Möjeligheten af et sådant förhållande bestyrker Zacchias r), som der=til warit åsyna witne, och som tillika, ehuru Rommersk Catholsk, gjort et lö=je åt alla dem, som sig på detta sätt låtit förleda. Han säger: jag hafwer sedt en qwinna, som jag ganska wäl kän-

c) Quæst. Med: Legal: Lib: III: Tit: II: Quæst. 17.

kände, som sedan folket hade samlat sig i kyrkan, eller på något annat heligt ställe, med allas stora förundran kom i en Exstasis. Hon stod med utsträckta armar, likſom i kors, med orörliga och utspända ögon och ögonlock, fästade på et ställe, något öfwer en fierdedels timma; hon anfäktade sig ibland, som wille hon flyga up til himmelen, ibland häfde hon up kroppen, och utsträckte den, på många underliga sätt. Men hwad som tyktes öfwergå all förundran, war, at hon i et ögnableck kunde ombyta färgen i ansigtet. Ibland rodnade hon, med en heta i ansigtet, ibland bleknade hon bort, at det tycktes, som skulle hon dö: återigen rödnade hon i en hast, men straxt derpå afmattades, som wille hon dåna, och låddes sedan, som skulle hon åter komma sig före, at alla kringwarande skocktals lupo til, för at dyrka henne, som hade detta alt kommit af en Guda kraft, nögde, om de allenast fingo med någon slags wördnad, röra wid des kläder. Så hafwer ock Cardanus d] en Casus om en Präst, som kunde så ofta han wille, föreställa sig, som hade han warit död, utan an-

d) Lib. VIII de varietat: Cap: 43. in principio.

bedrägt och känsel, så, at om han skadades, stacks eller brändes med järn, så rördes han intet deraf. På samma ställe hafwer Cardanus åfwen af Avicenna en berättelse, om en, som kunde göra sig lam, när han wille; med mera Teichmejer e) talar om twänne Präster i Frankrike, som under mässan, blefwo aldeles stela (Cataleptici) hwilket de närwarande ansågo, som et underwärck, men de tilkallade Medici bewiste helt annat.

§. 140.

Stundom narra sig en del fram med det, at de påstå sig plågas af wärk, nu här, nu der i kroppen, hwilket är ganska swårt både at bestrida och utröna; ty ingen kan med wißhet yttra sig häröfwer, utan allena den, som af honom beswäras. Förthenskul på det en Medicus, wid et sådant föregifwande, ej måtte blifwa bedragen är angelägit at taga flere omständigheter i öfwerwägande, såsom 1:o sielfwa delen, som berättas wärka, 2:o orsaken til wärken, 3:o af hwad slag wärken är och huru länge den påstådt f) 4:o

e) Instit: Med. Legal. de morbis fict. pag: 141.

f) En Rheumatisk, arthritisk, och Venerisk wärk bör här noga åtskiljas;

4:o Symptomerne af wärken, samt hu- ru de slagit ut. 5:o Hwad medel här- emot äro nytjade, och hwilka widare påtänkas. Gemenligen säga de sig plå- gas af wärk i hela kroppen, eller i lederne, med eller utan stickningar, el- ler ock af hufwudwärk, örwärk, bröst- wärk, magwärk, wärk i tarmarne, eller Urin-blåsan.

Deßa sista igenkännas af sina wis- sa och egenteliga teckn. Men de före- gående fordra tid, upmärksamhet och eftertanka om de, som sig wederbör, skola utrönas; När swår hufwudwärk plågar, är altid sömn borta, med oro, feber, stundom yrsel och swindel: wid öronwärk äro samma tecken, men ger- na i swårare grad. I swårare bröst- wärk är feber, hosta, swårighet at an- das, blodhostning eller wahrhostning med olägenhet at ligga på endera sidan. Wid wärk i magen infinna sig wäder- spänningar, en förlorad matlust, äckel, kräkningar, lindrigare och swårare, då- ningar, mattigheter, kallswett, och qwal af mat och dryck. Wärk i tar- marne yttrar sig med wäderbulringar, durchlopp eller förstopningar, och om de äro inflammerade tilkommer feber med andra swåra Symptomer. Då njurar-

ne och blåsan äro wärkfulla, frånsilas liten eller ringa Urin, och det långsamt eller droppetals, ibland ymnigare, men altid med någon plåga i rygg, maga, eller i sjelfwa membro. Urin är då tjock och grumlig, och stundom blodaktig. Dessa swårigheter komma icke hastigt, och åndas icke eller snart, utan förblifwa tils det onda öfwergådt. Wärk i extremiteterne, armar och händer, med lår, ben och fötter updicktas sällan, emedan sådant, utan särdeles swårighet, gifwer sig tilkänna: ty antingen skal den, efter någon tid, slutas med swulnad, som antingen är röd, het, blek, eller kall och hafwer sin wissa utgång, eller om den längre continuerar aftwinar delen, och blifwer contract.

Til hjelpreda härutinnan bidrager ock, om acktning göres på den slags wärk, som angifwes, ty den förhåller sig altid efter orsakerne; den wärk som är med rödnad och hetta, är gerna stickande och pulserande (acutus & pulsans) understundom är den tryckande och twingande, och ibland kall, (obtusus et gravatibus) En så kallad torr-wärk, är spånnande och båndande (Tensivus & dilaceraus) den i Lue Venera är endast swår om nätterne, derjämte borrande och

gna-

gnagande (Terebrans et Rodens). Men all wärk är icke lika pinsam: hwarföre i Medicina Legali, uppå den bör göras skilnad, besynnerligen: när någon för wärk, skal ifrån häckte befrias, eller bördor, eller njuta större ledigheter. Så är den åfwen olik til tiden: ty den påstår ibland kortare, stundom längre. Sällan påstår den länge, om den ej sig leder från swåra och betydeliga sjukdomar. Om någon klagar öfwer wärk, den han säger sig i några dagar warit plågad af, så afbides, huru den slutar sig; ty en del ändar sig med mognad eller bålning, en annan fördelar sig desförinnan. Deßutom bör ock en Läkare, wid sådana omständigheter hafwa afseende på den sjukas beskaffenhet; ty antingen är den samma het, torstig, sömnlös och matt, eller ock är han kall både til händer och fötter, med en oordentelig puls och stor oro, förlorad matlust, och grumlig *Urin*, hwilket alt gifwer tilkänna, egenskapen af det närwarande tilståndet, ty om ej något af deße Symptomer förekommer, är ej swår wärk eller fara å färde.

Anteligen om en sådan nekar at bruka de medel, som honom föreslås, gifwer han mißtankar, det hans wärk endast är et bedrägeri.

§ 141.

§. 141.

Ingen sjukdom förklädes oftare än tokighet, och ingen är dermot swårare at utleta; hwarföre wisa och kloka Män den utwalt, när de sina anläggningar och wärf lyckeligen welat utföra. Hwarå bewis läses, så wäl i den Hel. Skrift om Konung David g), som i de Hedniska Scribenters Handlingar, om Ulysses, Solon och Junius Brutus. Men som härutinnan inblanda sig flera hjernans sjukdomar, har jag hållit för nödigt, dem här i ordning at skårskåda, på det beskrifningen på en rätt dåre, så mycket bättre måtte för ögonen ställgas. De äldre hafwa under det ordet Dårskap eller tokighet inbegripit alla de förändringar, som sinnet undergår, när det ej är i stånd, at utföra sina egna begrep, och föresatser (Dementia) eller då det är så tanklöst, at det til en redig tanka är aldeles obeqwämt (Fatuitas) eller då de äro mindre angripne til förståndet, (insani), Är derwid feber, kallas det yrsel (Delirium) men är febern aldeles borta och arghet och bitterhet i stället, kallas det Manie eller raseri. Här bör tilses, hwilka sjukdomar omedelbart komma ifrån Hjer-

g) Se 1 Samuels Bok 24 Cap. v 13.

Hjernan, och hwilka ifrån andra sjukdomar härstamma, dem ock Zacchias upräknar h) oansedt någon hwars skulle finna, det den eller den wore til sina sinnen rörd, kunde likwäl en fråga göras, hwaraf bewiset skall tagas, at wärkeligen så är, eller intet. Detta uptäcker klarligen deras ansigte, åthäfwor gjerningar och ord: de wrida hufwudet med munnen på sned: de wanskapa sig med grina på åtskilligt sätt. Ögonen se bistra ut, och med med den öfriga delen göra gycklerier. De hälsa ej på dem, som de böra wisa acktning. De ära de ringare och wanhedra det förnämare folket, samt undwika deras sälskap, men i de ringares trifwas de bäst. De skänka bort åt känd eller okänd alt hwad de äga, utan at hafwa hertil någon orsak, och så widare. Med talet utmärka de sig, då de tala utan ordning och sammanhang, samt utan at hafwa något synnerligit ämne för sig; deras tankar swara ej emot sakens beskaffenhet, som de tala om. Ibland weta de ej hwad de säga; deras sätt at tilkänna gifwa sina tankar, är olika. Somlige tala oförskämt och djerft, hwilket de ej gjorde, om de woro wid sina sunda sinnen. Somlige, hwarken

tala eller swara; andra skicka sig beskedligen och wäl, men hysa ändock en hemlig och orimlig tanka, som änteligen yppar dem, hwarpå äro mångfaldige Historier. Zacchias berättar om en Man i et dårhus, som anmälte sig wilja föra an en främmande, som kom til Hospitalet, samt berätta honom, så wäl om Hospitalets, som de sjukas beskaffenhet, hwilket han ock gjorde med all skickelighet. Men då han kom til den sista, och honom frågades hwad sjukdom han hade, swarar han. Denne inbillar sig wara den Heliga Anda, hwarutinnan han dock mycket felar, hälst jag är densamma, som han likwäl dageligen för sina ögon ser. Somlige skratta, när de ej borde skratta. Andre gråta utan at hafwa dertil orsak: at ingen ting uptäcker bättre en til sinnet rörd människa, än sinnets Passioner. Ty om de utöfwas med förstånd, behöfwer ingen twifla om deras wett, men sker det annorlunda, är anledning at twifla derom.

Fatui äro i almänhet tröga och slöda at något lära, fatta, eller begripa, och en del äro så swaga, at de ej förmå at tänka eller tala. De skicka sig och jolra som barn: de äro fruktande

och

och rädda, at göra någon skada: de gifwa förwända swar, när någon talar dem til. En del hafwa dock godt minne. Insani eller Amentes äro til sinnet mera fria, de sjunga, de skratta, de skrika, de dansa, och hafwa många Gycklerier för sig: de äro ej ängslige, och fråga intet efter någon ting i werlden. En del säga sig wara Konungar eller Furstar: andra tala om sin rikedom ehuru de äro fattigare än Irus. De hafwa en god matlust, och tala mycket; men alt utan begrep, utan ordning och skick.

Frågas, Få de göra Testamente och disponera om sin egendom? swaras Nej, efter de til sit förstånd äro rörda. Om de begå något brått, böra de derföre straffas? Är någon swårar angripen, bör han förskonas? Någon näpst skadar intet. Menniskor gifwas wäl, som ej hafwa något minne, men de kunna ej föras hit, ty deras tilstånd kan wara en följd af föregångit slag, eller swåra öfwerståndna sjukdomar, likasom dumhet Fatuitas kan hafwa sit ursprung af en hjerna, som är tryckt af sega och tjocka wätskor, och sålunda hafwer brist på lifsandar, torde hända, at sådant och understundom härflyter, af hjernans egna och besynnerliga konstbyggnad. Härun-

under kunna icke dôfwa eller dumma begripas; ty wi finna nestan dageligen, at hos deße understundom är förstånd nog. En del föreställa sig, som wore de stumma, andra at hafwa swag syn och hörsel, somlige, at de ej kunna tala, hwaruppå exempel gifwes, om en stor wedtjuf här i Stockholm, som ock derföre blef gripen. Denne skickade sig et halft år under Aresten, som kunde han ej tala. Men så snart han fick höra det han undslapp, utan at få straff, talte han som tilförene. Widare ses dårskaper, uti de sjukdomar, hwilka febern då böra tilskrifwas, hwarom Inflammations och andre swåra febrar, bewitna. Cellus säger, at de understundom kunna slutas i en ouphörlig tokighet. Hwaremot Melancholie och Manie äro altid utan feber, och naturligen förråda en hjerna, som genom tid och omständigheter blifwit förändrad och skämd.

Således, sedan skilnaden är utstakad emellan yra och yra, går jag den yran förbi, som ifrån sjukdomar leder sit ursprung, och betraktar den, som utan feber sig instäler.

Af detta slag hafwe wi först den, som

k) Gokelius cent. 2. conf. 36. berättar om en Soldat som gjorde sig stum.

som kallas Paraphrosyne. Detta är en häftig tokighet, som allenast tidtals öfwerfaller, utan hetta och feber l) sedan förekommer Velania a) som är en beständig tokighet i något wist ämne, utan sinnets synnerliga arbete eller orolighet. Dernäst Melancholia, mieltsjuka b) som är en yrsel, blandad med ångslan och fruktan. Hwarföre och dessa fly de gladas sällskap, samt heldre utwälja enslighet. De sucka och gråta utan orsak, de äta litet, ansigtet är magert och blekt, ögonen insjunkna indragas och stå stälda på något wist; en mörk ring ses omkring dem: De plågas af hjertklappningar de andas djupt, de rysa och frysa, och warma skof gå öfwer dem, de äro trötta och matta, tysta, mistänksamma och merendels til lifet förstoppade. De grubla altid på något wist; de söka mörda sig sjelfwa, eller ock andra, för at få dö, den de och undergå med all frimodighet, om så hända skulle. De draga med foglighet alla sina beswärligheter: De tala innom sig sjelfwa. Ibland äro de mycket glada, som likwäl ej warar länge; sömnen ganska liten, men altid med swåra och fase-

l & m) Se förr citerade Genera Morborum.

n) Insania chronica Partialis, mœsta Meditabunda:

faseliga drömmar, såsom om dråp, elds-wådor och spöken, dem de deßutom altid kunna föreställa sig. De blifwa från sömnen, stundom med mycken håpenhet, häftig oro och ångslan, samt gåsning i kroppen, upwäkte. De twifla om sin utkomst i werlden, ja, om sin ewiga salighet. Ehuru swårt är, at utforska grund-orsakerna til deßa tokigheter, gifwes dock stundom anledning, at hålla före det Paraphrosyne åstakommes af maskar; Vesania af griller; Melancholie, stundom af förstopningar i underlifwet, efter föregångna sjukdomar, eller af en ärftelig disposition; stundom och allenast af Moraliska orsaker, blotta inbillningar, och grundlösa föreställningar; det synnerligaste, som här bör märkas är, at deße sjukdomar ej öfwerrumpla i hast, utan komma i småningom, at det icke är swårt, endast af tecken, at detta åtskilja, hwilkendera af de här specificerade dårskaper efterapas. De fingerade Melancholici beswäras ej med någon oro eller fruktan, icke eller med någon wiß Idée, utan de blanda all ting confust tilsammans, de äro ej knarrige, och se ej magra ut, ögonen äro ej insunkna, eller se bistra ut, ej eller stå de stälda på nå-

got

got wist. De kunna ej fasta, icke eller tåla de kjöld. De retas lätt af Medicamenter, och sofwa sin goda sömn. De wilja ej gjerna wara i enslighet, de hafwa ej någon elak kropps constitution. Sjukdomen ökas ej på tid, utan påkommer hastigt. Aldrasidst förekommer Manie, som är en långwarig tokighet i alla ämnen med raseri. Sådane ursinniga hafwa altid några gjöromål för sig, de åro starka, djerfwa, snåla at äta, och wilja altid skada sin nästa. Då Celsus c) beskrifwer Melancholici och Maniaci, säger han, at somlige af dem äro glade, somlige bedröfwade, andra åter fiollige, en del åter wåldsamma d). Ansigtet är blåaktigt, samt ser rasande och bistert ut, ögonen insunkna, röda och liksom fästade på et, med en mörk ring omkring, samt målet förändradt. De uthärda och tåla alt; at en Maniacus kan lefwa i starkaste köld, utan kläder, det ingen annan kan utstå de wisa når de blifwa slagne eller på annat sätt sårade, det sådant bekommer dem litet eller intet. De äro lätta til wrede, hafwa ingen försyn hwarken wid det ena eller andra, och njuta nå-

o) Lib. 3. Cap. 45. 18. N:o 3.

p) Insania Chronica universalis furibunda.

q) Insania Chronica partialis tranquilla.

nästan aldrig sömn, som gifwer hwila. Åtskilnaden af et werkligit Raseri blir i så måtto ej swårt at häraf begripa. Om någon derföre med Manie blifwer öfwerfallen, men klagar öfwer kjöld i rummet der han wistas; så är den Manien falsk. Likaså kan, af sättet, som någon gör sig tokig uppå, utforskas, om det werkeligen sig så här med förehåller eller intet r]. Et fullkomligt Raseri ställer sig för en öppen dag, och är efter den gifne beskrifningen, som jag sagt ej swår at igenkänna, hälst den aldrig til alla delar kan eftergöras. De öfrige galenskaperna wisa sig merendels med det, at de sjuka yra, besynnerligen i et ämne, som ingen gerna kan taga ur deras hufwud, om det ej sker igenom hot, konst eller list som är wist. Igenom upkast- eller Afförings-Medicamenter kan och utrönas, om tokigheten är riktig eller intet, ty Maniaci och Melancholici röras ej stort af nämnde medel, ehuru de skulle nyttjas i större dosi, hwaremot om de i lindrigare dosi tagas, och de då göra werkan, är mycket skäl, at hålla den galenskapen för fin-

r) Desse Symptomer finnas ock til stor del hos dem, som af någon annan galenskap beswäras, fast ej i den grad.

fingerad s). Igenom swettning föreställa sig och somliga, som skulle de wara sjuka, men dessa göra sig på swettas när de wilja t), besynnerligen om de äro slappa i hullet, så kunna de lätt swettas af swettdrifwande medel. Änteligen föreställa sig och Qwinfolk ibland med Moder-passion u), men går urin ej bort derwid i myckenhet, och är klar tillika, är föregifwandet orikttigt.

§. 142.

En del försöka, at förblinda sit tilstånd med dåningar. Enär en riktig dåning öfwerkommer, så går gemenligen för den samma någon ångslan eller oro, pulsen börjar straxt at minskas, blifwa matt, ojämn och änteligen uphörer den aldeles; andedrägten synes afstanna, under dåningen bryter kallswett ut i pannan med kjöld öfwer hela kroppen, at den sjuka är likksom stel. Ansiktet bleknar, är förstält, ibland är han tilsluten: Med et ord, här wisar sig et fullkomligit aftryck af döden. När de komma sig fö-

s) Läs widare här om Thomasii dissertation de Præsumtione furoris atque dementiæ. Resp. Doct. Sperlette.

t) Se Augustinus de civitate Die L IV. C. 23

u) Se Valentini Corp. juris Med. Leg. P. 1 Sect. 1. Casus XI. p. 100. Amani Med. crit. p 158.

före, sucka de några gånger. Wid mattighet (Defectus animi) och lindrigare dåning, (Lipothymie) är alt drägligare. Skulle någon wara så dåraktig, at hon nyttja denna sjukdom til skärm för sine Intriger, så bedrager den sig ganska mycket: ty om en kunde göra efter det måsta, Ja, åfwen sätta den bleka färgen på ansiktet, så swarar och ej den öfriga kroppen häremot. Ty icke kan han få honom så stel och kall, som i en rätt dåning, icke eller pulsen så förändrad, at den aldeles afstannar, utan den är deremot naturlig, hwilket tilkänna gifwer, det här under döljes en stor och bedrägelig förställning.

§. 143.

Ingen sjukdom är wanlig, at så ofta förklädas som fallande sot; Och i så måtto will Jag först igenomgå de sjukdoms teckn som utwisa, när den är okonstlad, och sedan tala om den, som af illa sinnande människor förtäckes.

För at få denne beskrifning tydelig, bör man först hafwa afseende, på hwad som händer för deß Paroxysme, sedan under, och sidst efter densamma.

De som hafwa en riktig fallande-Sot, hafwer ingen wiß tid, då det onda

då dem öfwerfaller. Hos en del tyckes som Ny eller Nedan hade herutinnan del, som torde äga rum, om det är en åkommen Epilesie, som kommer af maskar, eller någon annan retande orsak. Somlige känna förut något kalt, eller som en ånga stego nedifrån upåt; andra falla ned straxt, at de ej få tid, at wälja sig ställe, uppå hwilket detta onda kan dem öfwergå. Änteligen kommer icke paroxysmen altid på en och samma tid, eller på et och samma sätt, utan förhåller sig sådant efter orsaken, at stundom infaller han wid den tiden, stundom wid en annan: ibland påstår den längre, ibland åter kortare.

2:o Under Paroxysmen mista de all känsel x), hela kroppen få de häfti-

 gaste

x) Ehuru detta märke är i alla tider antagit såsom säkert, at urskilja en riktig Fallande-sot, ifrån en falsk, så äger det dock sin nödiga inskränkning, som flere årfarne Medici observerat på en hederlig Man, som de funno hafwa en aldeles riktig Epilepsie, som dock upwäcktes från densamma med et strå, med hwilket des mun kitlades: Månne denne sensation war starkare, är Causa irritans Epilepsiæ, efter Convulsion uphörde? Denna kar fått et slag i hufwudet tilförene af något hårdt, efter des död blef hufwudet i Professor Martins och flere Herrars när-

gaste ryckningar, at hufwudet med armar och ben stundom sönderslås: andre åter ligga nästan stilla, och fäkta icke så med armar och ben, utan endast wrida och slånga dem, fram och åter, de sönderbita tungan, som händelse-wis kommer emellan tänderna.

En fragga, eller stundom blodblandad slemaktig spott rinner utur munnen, de skära tänderne; de knyta på det hårdaste tummar och fingrar tilsammans i händerne, at den starkaste människa har möda wid at bryta dem upp. Ansiktet blifwer upswäldt, får ryckningar, drages på sned; och ibland nästan kringwrides, blifwer sprutigt af inpråssad blod och rödaktigt, ögonen se bistra ut, och drifwas fram utur hufwudet, de stirra mycket på åtskilligt sätt, samt wridas, och äro röda.

Matstrupen är så tildragen, at intet det minsta fås igenom swalget, och andedräkten är swår. De skrika och

wara, öpnadt och befants Substantia Cerebri mera blek och gråaktig, än ordinairt, blodrören mera uttömde af blod, än fylde, som eljest i Slag är wanligt, och i Basi Cranii fants Arteria basilaris, i synnerhet på sina ställen, smalare, ock liksom längre sammandragen, på andra åter, utwidgad och liksom utwäxt, samt hinnorne af en mörk och segaktig sammansättning.

och wråla. Somlige få, Sub finem Paroxysmi, åtskilliga evacuationer, såsom upkastning, durklopp, näseblod, afgång på Urin och Excrementer, samt Seminis Profluvium y). Ibland ned- och utfaller Lifmodren, ibland ändetarmen. De rossla mycket, och synes, som skulle de härunder qwäfwas.

Til slut falla de i en djup sömn med snarkning; pulsen förändras, och när de upwakna äro de, som woro de sönderslagne i kroppen.

3:o Efter slutad Paroxysme är deras hufwud ganska yrt, swindelaktigt och swagt, at de ej kunna besinna sig i hastighet på någon ting.

De äro lomhörda och matta, at de med möda kunna stiga up ifrån rummet hwarest de fallit, för at få annat hwiloställe, och hafwa mycket beswär, innan de kunna gå. De äro ängsliga til sinnet, och hafwa äckel och törst, och ibland är deras swett illa luktande.

Om siukdomen i flera år ofta och med häftighet påkommit, blifwa de minneslösa, och änteligen til slut fåniga.

y) Detta hålles för det wißaste teckn af den sort fallande-sot, hwilkens egenteliga orsak ligger i kroppen förborgad, och som knapt någonsin lärer blifwa upwäkt.

Sedan en så fulständig underrättelse är gifwen om denna bedröfweliga Sjukdom, är det förmodeligen lätt, at nu mera skilja den rätta ifrån en som är diktad: ty en som gör sig härpå, faller icke straxt, utan han går gerna och wäljer sig rum förut; hos honom föregår icke någon oro: han aktar altid, at skada sig sjelf under ryckningarne: ansiktet är intet blekblott, ej eller läpparne bleka, icke eller wisar ansiktet någon förändring, hwarken til färg eller ställning. En sådan röres lätt af något, som bränner eller eljest retar, såsom när under Paroxysmen et eld-kål lägges i handen, eller han brännes under fotsålarne. Likaså, om man kitlar dem med et strå eller fjäder på munnen eller i näsan, eller ock om något stoppas in i deras näsa, hwaraf de kunna komma at nysa. De äro angelägna at höra, hwad de omkringstående säga om dem. Naglarna blåna intet, pulsen är sig lik, de igensluta merendels ögonen i början af Paroxysmen, de weta alt hwad de göra, de hafwa ingen sömn efter slutad Paroxysme, icke eller klaga de, sedan han är förbi, öfwer slöhet i sinnet, glömska, swindel, mattighet eller törst: tummarne upbrytas

lätt

sätt, och ingen Excretion försporjes: de skrika och wråla icke på samma sätt som de rätta Epileptici, icke eller rosslar det i halsen på dem, och deras ryckningar och åthäfwor, likna icke de rätta Epilepticorum, hwarföre en kännare på dem sig icke kan mißtaga z).

Ibland frågas: om det är för en Epilepticus tillåteligit, at gifta sig eller intet? häruppå swaras Nej: ty utom det, at man af Observaioner wet, det denna sjukdom af Föräldrar på barnen fortplantas, så gifwer han ock tillika et godt förråd på Uslingar af swaga och lätt rörda Nerver a) som människo-slägtet äger ty wärr! til öfwerflöd förut.

§. 144.

Ganska sällan nytjas slag, (Apoplexie) at förställa sig med: det är bekant,

z) Jag påminner mig en Historia om 2:ne Barn, som fingerade sig fallande-sot. En gång då Paroxysmen kom på dem, lågo de med half öpna ögon. En Medicus, som då förbigick, fick se detta, tog derföre straxt up sin snus-dosa, och stoppade deras Näsa full med Spanskt snus, hwaraf de på stunden kommo i full nysning, at deras skiälmstycke straxt blef uptäkt.

a) Se här om Zittman Med. Forens. Cent. III. Cap. XIX. Pag. 652. Alberti Jurispr. Med. Tom. IV. Peg. 495. Tom. V. Pag. 661.

kant, at månniskor til åren komne, för denna sjukdom åro mera benågna ån de yngre, ehuru det åfwen kan hända dem; fast ej så ofta. Tecknen, som förebåda slag åro: sömnaktighet, et pipande och susande för öronen, gnistrande för ögonen, tröghet och tyngd i kroppen, hastig hufwudwårk, minneslöshet, matthet med darrning i kroppen, åfwen då han år stilla, minskning af kånslan, och de öfrige Sensationerne, stapla mycket, och willa gerna falla framstupa; De åro ofta plågade af Maran (incubus). De åro och ogement lustiga och glada förut, som år besynnerligit; ansigtet börjar swålla upp, och tungan blir staplande; krypningar kånnas i någon del af kroppen, såsom af myror, de mattas mera utaf, få en swindel, och derunder swartnar det för ögonen, sedan insomna de, likasom uti en djup sömn, med snarkande, då rörelsen med kånslan i kroppen uphörer. Pulsen kånnes hög fyllig och långsam, samt andedrågten djup, ögonen stå half öpna, dock merendels tilslutna; ögon-ringen (Pupilla) utwidgad. Hos dem, som åro blodfulla, och få slag, ser ansigtet rödbrusigt och upswålt ut, hwartil orsaken då warit utspånda eller ock sönderbrustna

na blodrör i hjernan. (Apoplexia Sanguinea), men hos kalla Temperamenter är det blekare, och har en mera naturlig utsigt. (Apoplexia serosa eller Pituitosa) wid hwilken omständighet i hjernan, i stället för blod, samlat sig en myckenhet lympha, som trycker eller spänner rören, hwaraf de ock understundom brista, som dock ej händer så ofta. Ehuru med denne ibland något längre dragas på tiden, är den dock ibland lika oförmodelig, som den förra, och kan snart göra slut på lifwet. Som sällan de blodfulla med detta undgå, så slutar sig gemenligen den senare, med större eller mindre lamheter, eller blifwer någondera af sinnet, såsom synen, hörslen eller minnet förswagat, eller ock aldeles förloradt, och de köttaktige delar slappa och swälda, samt tungan rörd. Understundom mista de ock målet.

Slag i halfwa kroppen (Hemiplexia) antingen på den högra eller wänstra sidan, härrörer af samma grund. All rörelse och känsla i delar som blifwit angripne, uphörer. Den bot, som anwändes för lamheten är det, som bäst skall rödja, om slaget wärkeligen warit riktigt eller ej.

Den sjuka delen pålägges flera spanska Flugor, som med wåldsamhet tages utaf. Afwen sättes uppå dem en hop blinde koppor med eld, som åfwen med hastighet borttagas. Bränn-nässlor nyttjas på det sättet, at den föregifna sjuka lemmen med dem starkt nässlas. Man bränner ock stället med heta jern, och så widare.

Förmärkes wid alt detta ingen känsla, är lamheten oförfalskad: dock bör ej här wid förhastas, aldenstund tydeliga Observationer lära, det känslan i en del af människans kropp kan wara borta, men rörelsen ändock öfrig, Händer, at någon wille bruka lamhet til förklädning, kan sådant lätt skie, efter hos en del känseln kan wara borta, men dock rörelsen qwar, och således stå i dens behag, om han wil wisa sig lam eller icke. Ibland flera Casus, som den stora Baron van Swieten hafwer i detta ämne, wil jag allenast här anföra den, som han tagit af Senac de la Structure de Coeur, Tom. II pag. 291. En man, hwars ena arm war hel och hållen paralytisk, men hade dock i honom qwar den finaste känsla, i den andra åter hade han ingen, men ägde dock utt densamma all styrka och rörelse; ligger

der-

derföre wid en sådan Casus mycken försigtighet at utröna, hwaruti felet består; ty klämmes de Nerver allenast, som gå til ytan af kroppen blifwer den känslolös: tryckas eller klämmas de åter, som sprida sig til wissa Musclar, senor, hinnor och blodrör, afstannar rörelsen i dem, men känselen behålles likawäl i huden.

§. 145.

Som wi sett, huru bedrägeliga människor lägga sin winning om, at med inwärtes efter-apade sjukdomar bedraga så gifwas ock de, som med utwärtes konstlade sjukdomar, söka uträtta det samma; Detta besannar berättelsen, som sig tildragit i Paris, år 1593. om en tiggare, hwilken gjorde et hål öfwer Hjessan på sitt barn, hwarigenom han sedan med en penna, i småningom, så mycket wäder inblåste, at hela deß hufwud deraf blef upfylt, det ingen kunde annat föreställa sig, än at barnet fådt en rikig hufwud-wattusot, hwarefter han reste omkring och upwiste det samma, hwarigenom han församlade sig mycket penningar. Paræus hafwer jemwäl en dylik händelse: den andra, som jag sjelf sedt, war en fattig Hustru, som med en oxblåsa, den

 hon

hon fästadt nedan wid ljumskan, och til en del fylt med tarmar, gaf sig ut, som hade hon bråk. Omkring denna blåsa hade hon wecklat ganska många förbindningar och klutar. Bägge deße konster kunna lätt uptäckas, ty om swulsten tryckes, eller med handen föres åt någondera sidan, stannar han derstädes, som ej sker i Hufwud-wattusot.

Det senare röjer sig igenom besiktning. Jag bör och här införa den händelsen, som jag i detta ämne läst hos Sauvage, i deß nosologie, om en Tiggare, som förstälte sig hafwa Spetälskan. Han gjorde sig knölar i ansigtet af Snickare lim, sedan bandt han hårdt til halsduken, at han wardt rödblå i ansiktet och talade hest, men konsten blef af en Läkare uppenbarad, och den brottslige fick derföre sitt wälförtjenta straff.

De bedraga ock med stora sår, som de sjelfwilligt och med upsåt skaffa sig förmedelst några skarpa örter, som the lägga på sig.

Sådane äro alla Ranunculi, anemones, Clematitides, Helleborus albus, alla Euphorbier och safter af Thethymalus, pulsatilla, persicaria urens, med flere. eller göra de dem med någon fin tilsättning af sådant, som kan föreställa et riktigt sår. Up-

Uppå det förra har Galenus n) en observation om en Dräng, som ej wille följa sin Herre på en lång resa, hwarföre han lade på benet Thapsia, hwaraf det upswälde och sårnade. Många, som woro antagne, at gå uti tienst, wid sista kriget, lade på benet Ranunculus Flammula, af hwilken desse swulnade, blefwo röda och hudlösa. Bewis på det senare fås hos Paræus n] och Pigræus o] Bägge Konung Hindrichs den 3:dje och 4:des stora och ganska berömda Chirurgi i Frankrike: Den förra hafwer hos et Qwinfolk funnit et så wäl efterapat kräftsår, at det ej naturligare kunde gifwas. Han beskrifwer huru illfundigt denne Qwinna det gjordt. Nemligen, at hon tagit en swamp, den hon lagt för ut under högra armen, som hon fylt med en blandning af blod och mjölk, ifrån hwilken gingo rör, som sedan delte sig til de finaste öppningar af detta förmenta kräftsår, warandes föröfrigit altså ihopafogat, at den förståndigaste lätt derigenom kunde bedragas.

Den andra som *Pigræus* träffade, hade tagit en mielte af en ko, den hon så konstigt fästadt wid bröstet på sig, at i ha=

n) Lib: XXIV: Cap. 18:

o) Lib. 7. Cap. 8.

i hastighet ej annat kunde tänkas, än at det war kräftan. Til uptäckande af detta, fordras, det kroppens tilstånd med alla förewarande sår til sin grund och egenskap noga beskådas, med den derifrån flytande materien. Om det är et riktigt wahr (Pus), eller et annat tunt skarpt och oljaktigt wäsende, som til färgen är grått, grönaktigt, blod blandat och stinkande, hwilket Röt Sår pläga gifwa af sig, [Ichor] eller, om det är en skarp, tun och hwitaktig wäska, som fräter alla Vala, som äro i såret, med en swår tärande wärk. (Sanies) Wanligen härstamma frät sår af en förskämd kropp, samt skarp och försämrad blod, och sådant ifrån längre tider tilbakars; då och kroppens utwärtes beskaffenhet, bör härom tillika bära wittne; men de fingerade komma ganska oförmodeligen, och hastigt gå öfwer, hwarwid äfwen märkes: at deße senare äro snarare at helna; Men de förra läkas med mycken swårighet, om ej blod-renande medel förut blifwit brukade.

En frisk skiljer sig från en sjuklig med det, at deß kropp öfwer alt hafwer en liflig färg, köttet eller hullet är fast och stadigt, Ögonen glänsande, och det hwita deraf hwitt, som Alabaster, med

flere

flere helso-tecken; hwaremot en som wårkeligen år Cachectius eller Cacochymicus har en blekblå, blekaktig eller gulblek fårg; Ögonen dunkla och matta, och det hwita på dem ser och gulaktigt ut, omkring dem synes en swartgul eller mörkgul ring, Appetiten år förlorad, magen wårker, ben och fötter swullna, den öfriga delen af kroppen år sladdrig, och förstoppningar åro merendels tillika i inälfworna.

Skulle en aldeles frisk hafwa et sådant sår, som här ofwan år omtalt, med en stark Suppuration, eller bolning af gul eller grön materia, så år det med flit ådragit; ty sådant kan ej hända en frisk kropp.

Efter den friska fårgen kan så lått förändras, s. t. e. af Curcume, då ansigtet blifwer mörkgult; Jemwål af den Decoct, som Dioscorides omnämnt, och jag i föregående beskrifwit, så bör då efterses, om de öfrige teckn af cucochymie eller Cachexie åfwen instämma

Änteligen påstås sådane månniskor finnas, hwilka kunan ikläda sig den gestalt, som woro de af den onda besatte En del hålla detta för oriktigt och tro, at samtelige deras Symptomer hånle-

da

da sig af naurliga orsaker; andre åter påstå möjeligheten häraf.

Emedlertid, til uplysning härom, är nödigt at här de tecken, införas, som de bästa Theologi, i denna sak, hopsamlat, at jämföra, om en sådan händelse sig så någonsin skickade. 1:mo Böra de förstå och tala alla de Språk, som man will nyttja i samtal med den. 2:do Skola de hafwa sig bekant alt hwad som händer på aflägsne Orter. 3:tio Bör deras kropp hafwa en ogemen styrka, som öfwergår alt, hwad som menniskeligit wara kan. 4:to Gifwa ifrån sig genom åtskillige ställen på kroppen, hwarjehanda wanskapnader och främmande kroppar. 5:to At gjerningar, som de göra, äro aldeles emot Naturens Lagar. 6:to När medel eller Medicamenter, hwilka eljest pläga wara af en god och hastig wärkan, nu likwäl äro onyttiga och utan kraft.

Mången enfaldig kunde låt tänka när de se en frisk och stark människa, med de swåraste kropps brytningar eller Convulsioner, anfäktas, det här under någon hemlig besättning låg fördold

dold; men sådant hålles nu mera, i wår uplystare tid, för oförstånd och enfaldighet, hälst en sådan swår sjukdom ändock naturligen kan påkomma, som erfarenheten ofta bewist c). Wid detta tilfälle wil jag sluteligen tala något om Trolleri, för hwilket så många tusende människor i tiden blifwit pinta, och änteligen måst sätta til lifwet.

Jag för min del twiflar mycket, om det någonsin kan wärkställas, som det af många finnes beskrifwit; så wida man icke med det namnet wille förstå okända wärkningar af physiska orsaker.

Med Trolleri förstås eljest, när någon människa på et hemligt sätt skadar sin nästa, sätter sjukdom på honom, gör honom kår eller eljest förryckt och tokig til sinnet. Huru möjeligit är icke, at alt detta kan härstamma af naturliga orsaker. Wi äro lyckelige i wåra

c) Den som wil se skilnaden emellan Dæmoniaci, Fanatici, Enthusiastici, Lymphatici, Engastrimythi och Leconomanthici han läse Zacchiæ Quæst: Med: Leg: Qu: XVIII. Lib. II Tit: I. Pag. 151. Ty alla desza hafwa sitt egna och särskildta sätt, på hwilket de förklara sin mening.

ra tider, som fått närmare kunskap och ljus härutinnan.

Huru ömkeligit war icke det, som Nicol. Remigius, i sin Dæmonolatreja, berättar, at endast i Lothringen innom femton år, 900 människor, för en sådan mißtanka, måste undergå dödsstraffet, och hade wål flera derstådes warit twungna, at uthårda samma öde, om ej Medici bewist, at detta warit en sjukdom, som hade sit såte i en förwänd imagination. Johan Wierus påstår i sin bok de *Præstigiis* Dæmonum d), at sådane personer äro rara.

I Engeland straffas de ej til lifwet.

d) Basel 1689.

Trettonde Capitlet.

om

Smittosamma Sjukdomar.

Morbi Contagiosi.

§. 146.

Deße sjukdomar hafwa Medicinæ Legalis Scriptores kallat (Celatid), eller dölgde sjukdomar, som icke skulle uptäckas. Men som de äro smittande, så är angeläget at de blifwa kände; och för en sådan orsak skull, wil jag dem, under sit behöriga och rätta namn, här föreställa, til undwikande af all fåra och olycka, som de eljest hos en Allmänhet, i framtiden, kunde förorsaka.

§. 147.

Widkommande sjukdomar är först nödigt at weta, om de äro smittosamma eller intet, det lätt är at känna för en Läkare. Ty så snart en sjukdom inkommit i et hus, och der angriper den ena människan efter den andra, utan åtskilnad, at ibland ingen, ibland några skonas, alt efter giftets art och kropparnes, mer eller mindre disposition, så är den smittosam. Sedan bör en Läkare gå widare i undersökningen,

 så

så til kännandet af deß egenskap, som sättet, på hwilket den bäst skal förekommas och botas. Imedlertid är detta altid det säkraste märket, at en sjukdom är farlig. Fråga kunde wäckas, hwarifrån den första smittan kommit? Swaras, af sådant tilfälle, då de orsaker sammanstöta, som den producerat. Wi se sjukdomar gå ut, men om någon tid åter börja, alt af samma grund och orsak. En del smittor förminskas och änteligen aldeles förswinna, hwarom *Baron* von Swieten oß underrättar. En i kroppen inkommen smitta yttrar sig stundom hastigare, stundom senare, eller efter längre tid. Snarare yppar den sig, om den kommer med stark hetta, törst och flere Symptomer, som kunna åtfölja, men långsammare, om den sig wisar utan feber, och i stället hafwer wärk, kall swullnad och andre olägenheter med sig, som draga på tid, innan de kunna hjelpas. I anseende dertil, böra deße sjukdomar naturligen indelas uti dem, som komma med feber och gå öfwer på kortare tid; och uti dem, som på längre tid förwärfwas, samt fordra nästan lika lång tid, innan de kunna botas (Acuti et Chronici) de kännas deßutom bäst af

af sine beskrifnigar, af hwilka en del härstädes skola bifogas.

§. 148.

Ibland de förra, som efter föregången smitta med feber, sig infinna, räknas först koppor (Variolæ). De äro så allmänna, at jag icke bör twifla, det någon gifwes, som dem icke wäl känner. I början är det likwäl något osäkert, i anseende dertil, at en del Symptomer hafwa mycken likhet med dem, som finnas hos de öfrige utslags-sjukdommarne.

Enär en sjuk träffas, som misstänkas, at få koppor, är angeläget, at göra sig underrättad, om kopporna äro i gång på den orten, eller ej, samt om den sjuka haft koppor tilförene, eller warit i det hus, der koppor inkommit, eller och handterat någons kläder, som haft koppor, eller ock, om någon fördt smittan til honom: om så är, wisa sig derefter wißa kännetecken, som altid åtfölja exanthematiska eller utslags-febrar, såsom tröghet och tyngd i kroppen, mattighet, utan någon kunnig föregången orsak, feber, näsblod, oro, törst och tryckning, med wärk öfwer ryggen och länder, eller ock, som

den måst kännes i weka lifwet, samt tryckning på bröstet med en tung och beswärlig andedräckt (Suspiriosa respiratio äckel med upkastning.

Änteligen förekomma de, som egenteligen höra sjukdomen til; såsom 1:o sömnaktighet. 2:o wärk i halsgropen, om den tryckes. 3:o sprittningar i sömnen; såsom ock elljest, innan de slå ut. 4:o klagas öfwer tyngd på ögonlocken och 5:o rinna ögonen och 6:o swäller ansiktet, samt ondt kännes i halsen.

Stöta alla deße senare tilsammans kan med wißhet sägas, at häraf blifwer koppor.

De slå ut med små röda piggar på tredje dygnet: sker det förr, plägar det betyda mycket och swåra koppor. Mit göromål är intet, at här beskrifwa de förändringar, som infinna sig i koppor, under deras Stadia, eller wißa tide-skiften, icke eller deras särskildta slag, icke eller deras Cur. Wil allenast hafwa påmint, at om några sällsynta koppor skulle wisa sig, antingen med grön, violett, eller swart färg, eller at de elljest woro til utseendet besynnerliga, såsom skrynkliga och utan materia, wårtaktiga; hårda eller platta, hwilka af Doctor Freind Sessiles derföre kallas, och

haf-

hafwa en wattenaktig wätska uti sig, at derföre icke någon bör mißtaga sig, det sjukdomen ju icke är koppor.

§. 149.

Mäßling är ej mindre smittosam, gånbar och dödande, än koppor, så at den, i anseende dertil, af några Läkare, blifwit kallad den lilla Pästen. Wid denne sjukdom bör i akttagas, som i den förra, hwilka äro de Almänna känne-tecken, och hwilka åter deß egna, eller som ifrån den äro oskiljaktige. Til de förra höra hetta eller feber, som den första dagen ömsar med kiöld, men sedan blifwer beständig, och nästan pinsammare, än i koppor, då äckel, med hwitt tunga, som sällan är torr, utan blöt, åfwen är i följe. Torsten är drägeligare än uti koppor, den sjuka är sömnaktig och får näseblod, hwilken oftare påkommer, än som i koppor, swårighet är at andas, med et slags kläm-ning öfwer bröstet.

De senare, eller de, som i synnerhet utmärka mäßling äro 1:o en torr hosta, som blifwer swårare med sjukdomen. Stundom händer ock, när en, som ej förr haft denna, warit i et hus, eller på något ställe, der den gått

och således af honom blifwit smittad, har den kunnat förwärfwa sig denna hosta förrut, innan mäßlingen utbrutit, som Observationer utwisa. 2:o nysa de ofta, och det mera, än i koppor. 3:o tala de i näsan, lika dem som plågas af snufwa, Catarrhus, 4:o en tunn wätska rinner dem ifrån näsan. 5:o Ögonen se ut, som hade de grätit. 6:o Oron och ängslan är starkare än i koppor. 7:o Fläckarne slå ut, merendels emellan det 3:dje och 4:de dygnet: komma de snarare än det fjerde är sådant et ondt tekn.

De slå först ut i ansigtet eller bak i nacken, som ej äro uphögde; til färgen rödaktige, eller som en medel-färg emellan Skarlakans och Frisell; de kännas dock ibland öfwer huden, som det hände år 1752 om wåren, då de en dag stodo uphögde, men bredde sig strax derpå ut i hullet. Denna hafwer ock sina omskiften eller Stadia, hwilka icke eller böra undgå en Läkares upmärksamhet.

§. 150.

Skarlakans-Feber har jag funnit af Medicinæ Legalis Scriptores wara förbigången, som likwäl är en af de swåraste, den derföre af Tyskarne

blif-

blifwit kallad der rothe Hund; Han kallas förmodeligen så, för det skinnet får uti honom en färg, som liknar Skarlakan: om de derföre uteslutit honom, at den icke af dem warit hållen för smittosam och farlig, som wi stundom se honom nu för tiden wara hos oß, skal jag icke wist säja. Imedlertid är det säkert, at som man funnit det ibland koppor och mäßling gifwes twenne slag, lättare och swårare, som utom andra orsaker, kan härröra af deras constitution, som deße sjukdomar igenomgå, så gifwes det ock tydeligen en lätt och en farlig skarlakans feber, som Anctorerne berätta; och ibland andra bewitnar detta Herr Navier, uti sin beskrifning, som Herr Doctor Plencitz sedan intagit i sin tryckta wackra Tractat om Skarlakans Feber.

Öfwer denna siukdom hafwa jämwäl andra Läkare gifwit sina beskrifningar; men ingen så noga och fulständig, som den, hwilken wår framledne trowärdiga Archiater och Riddare Rosen von Rosenstein låtit införa, i sin Bok om Barna siukdomar, emedan han dels sjelf herutinnan mycket erfarit, dels ock samlat det öfriga af Plenciz och Sennerti påliteliga skrifter, hwarfore jag

ock wil densamma hel och hållen här-hafwa infört, emedan den ganska nära träffat in hos de siuka, dem jag förleden wåras hade tilfälle, at hafwa under min wård; nämligen,

Jag beskrifwer den enligt Journalen, som jag hölt deröfwer år 1741, då den instälte sig, snart sagt, i hwart hus i Upsala, der barn funnos, som ock angrep några wäxta personer, samt war hos somliga lindring, hos andra åter-igen ganska swår, så at i hus der flera barn woro, gingo en del lätt igenom, en del åter med stor möda. Den begynte altid med ondt i halsen, hwarpå följde någon matthet och ömhet i hela kroppen. När et halft dygn, mer eller mindre war framflutit, kom wämjelse, starka upkastningar åfwen af galla, rysningar: hufwudwärk med myc-ken benägenhet til sömn de första dygnen: Hals-siukdom tog, under alt detta, hastigt til, så at på somlige wardt halsen innom dygnet ganska röd inuti och upswullen. Imellan det de waknade woro de orolige och ängslige, samt hade tät och beswärlig andedrägt: Hjertspräng, märkte jag ingen få, hwilket jag ser Sydenham och flere nämna: små röda fläckar slogo merendels ut på andra dygnet; men hos en del på 3:dje. De

De wisade sig i ansigtet och på halsen, sedan på bröstet, underlifwet, låren, benen och fötterne.

En del af deße fläckar woro små, en del litet större, men efter et dygn, hade de så bredt sig ut, at öfwer hela ansiktet war lika som en fläck. Det samma skjedde på den öfrige kroppen, i synnerhet armwecken; dock efter hand, och i den ordning de slagit ut: så at, til exempel, då rådnaden begynte öfwergå i ansiktet, woro ben och fötter, som rödast. Deße fläckar woro hwarken den första eller följande dagarne, det ringaste uphögde.

Icke desto mindre syntes den delen af kroppen, som rodnaden war på, wara större än annars, hwilken åter när rodnaden förgick, föll i hop igen. När man med et finger tryckte någorstädes på kroppen, blef den fläcken, likson, Rosen hwit, men fick sin rodnad igen, när fingret togs bort.

De mästa hade, ända til slutet af fierde dygnet, möda at swälja, och man märkte, at det beswärade dem at tala, och när de något talade, hade det et låte, såsom när man talar igenom näsan.

Men wid slutet af nu nämde dygn, begynte de at få dels härska, dels ho-

sta upp en hop slem, hwilken i synnerhet kom i ömnoghet, om de sprutades i halsen. Swårigheten at swälja förgick nu, ögonen begynte se muntra ut, och när de frågades om något, fick man straxt swar. På samma dygn hände ock en del, at de i första hast fingo 4. 5. til 6 tunna öpningar, hwilka af sig sjelfwa uphörde, och lindrade sjukdomen. En del fingo och i begynnelsen af det femte dygnet litet näsblod, hwilket åfwen muntrade dem. Andre blödde först på 7:de dygnet, men åfwen mycket litet.

Hettan och febern, som alt hit tils warit nog stark, i synnerhet om eftermiddagarne och emot qwällarne, begynte nu något gifwa sig; Men gick dock ej aldeles öfwer, för än på det sjunde dygnet.

Yrslen infann sig gjerna om qwällarne, de tre eller fyra första dygnen; men war ej betydande, när den gick öfwer på de timmarne, som Febern war mindre. Pusen war mer eller mindre snell, men hos somliga hög, hos andra åter igen låg, och deße woro swårare angripne.

Öppning kom sällan af sig sjelf, mer än på det dygnet jag sagt. Jag märkte ej, at någon kom i swett, förr än natten emot femte dygnet. De spottade ej eller, som man annars gjör i swår hals sjuka.

Må-

Nåsan war gemenligen torr inutti, Rysningar märktes ej, såsom i mäßlingen. Icke eller woro ögonen rinnande.

Urin gick, men ibland med trängningar; dock war ej den så röd, som hettan tycktes fordra. Jag märkte den ej hos någon wara blodblandad, hwilket jag ser andra hafwa anmärkt. Hosta beswärade ingen för än slemmen, som sagt är loßnade i halsen, och war den då sällan fåfäng. Det måsta de klagade öfwer, war halsen, samt hettan i skinnet.

På femte dygnet, om morgonen, begynte rodnaden at minskas i ansigtet, och sedan de följande dygnen, efter hand, på den öfrige kroppen; så at på det 8:de dygnet om morgonen, war ingen rodnad mer qwar.

På det sjette och sjunde dygnet wisade sig hos en del här och där, i synnerhet nära til öronen, på halsen, handlofwarne och på fötterne, små bleka blåsor, hwilka liknade hwit frisel, men woro aldeles toma.

Desse blefwo småningom bredare och gjorde en början til tunna skinnets affjällning, hwilken sedan öfwer hela kroppen följde; men war i synnerhet märkwärdig på händer och fötter, så at der

icke

icke något, som liknar mjöl eller småttfiall, affoll, utan hela stycket kunde afdragas. Denna affiällning gick hos en del fort, hos en del igen, drog det ut hela 2 til 3 weckorne; ju starkare utslaget war, och ju hetare hullet kändes wara, dess ymnigare blef affiällningen. Herr Doctor Plenciz har dock sedt några, hos hwilka han ej märkt någon affjällning.

Under och efter affiällningen woro de ogement ömtåliga för wärma och kiöld, så at de kände wedermöda, om man allenast öppnade kammardören, eller om de blott rörde en warm Serviete.

När ottonde eller nionde dygnet war inne, syntes sjukdomen wara aldeles öfwer. De klagade nu mera öfwer ingen ting, begynte gå uppe, fingo matlust och god sömn. Men nu war det angelägit, at ej göra sig säker. Oaktadt en del åtlydde warningar, höllo sig inne i lagom warma rum, och togo inaförande medel, samt brukade mått i mat och dryck; så swullnade dock körtlarne på dem under öronen och nedra käften först, och mäst på den ena och sedan på den andra sidan. Men detta hade ej stort at betyda; ty deße swullnader förgingo småningom af sig sjelfwa. Men andra

som

som ej behagade följa råd, och lefwa några weckor i twång, begynte emellan det adertonde och tjugu andra dygnet, då sjukdomen mentes wara aldeles öfwer, at se nedslagna ut, och klaga öfwer matthet; i det samma begynte först ansiktet, och sedan hela kroppen swullna, liksom i wattusot, (Anasaria) feber kom dertil, ångslan, oro, qwaf och andetappa. Wattnet gick litet, och skall det hos en del warit blodigt, eller sedt ut som wattn, i hwilket man sköljt färskt kjött. I detta Stadio hafwa åtskillige Barn satt lifwet til i Stockholm År 1763, sådane nemligen, som antingen ej följt råd, eller för sent begärt dem.

Som jag endast sedt några, hwilka efteråt fått en sådan swullnad, nyttjar jag Herr Doctor Plenciz derwid gjorde anmärkningar.

1:o At en sådan wattusot wäl följt ganska lindrig Skarlakans feber någon gång; men i synnerhet, när den warit af elak art och med myckat utslag.

2:o At de swullnat mäst som haft den ymnogaste affjällning: dock hafwa äfwen några swullnat mycket, hos hwilka ej warit någon märkelig affjällning.

3:o At barn woro mer underkastade denna swullnad, än fullwäxte.

4:o

4:o At den war starkare om wintern än om Sommaren, och större hos dem, som i förrtid gingo ut, än hos dem som höllo sig inne.

5:o At flere dö i detta Stadio, än under sjelfwa utslags Febern, och änteligen.

6:o At ej nödwändigt, at denne swullnaden skall följa på utslags Febern emedan den med tilbörlig aktsamhet förekommes; han årkände dock, at den ibland ej står at förekomma, oaktadt han tagit alla deremot möijeliga mått.

Af alt detta som anfördt är, blifwer skarlakans Feber lått igenkänd, hälst om man tillika wet, at den är i gång på den orten man wistas, eller derifrån man kommer, och om den som sjuknar warit i sådane omständigheter, at smittan kunnat råka honom.

§ 151.

Lika så har jag funnit det den smittosamma sjukdomen Engelska swetten (Sudor Anlicanus) af dem wara utelemnad

Man wet ej, hwarest han är Endemisk. I England hafwer han på 70 år gådt fem gånger, och blef då af Cajus Brittannus, som bäst beskrifwit honom, kallad Ephemera Pestilentialis Brittannica

eller

eller en Engelsk *Pestilentialisk* Feber, som warade 24 timmar. Här i Swerige har han warit allenast en gång nemligen år 1529 under Konung Gustaf den förstas tid, efter *Brenners* förteckning på de namnkunnigaste pestilentier i Swerige. I England har han ej wist sig sedan år 1521, dock will Herr Mead påstå, at han där warit 1713, men allenast en månad.

Herr Sauvage nämner den för Febris Bullosa, efter på armar och ben, slå ut stora blåsor, som äro bleka och klara.

Wår store Archiater och Riddare von Linné kallar den Morta, efter han dödar så många n] Beskrifningen är denna: han börjas hastigt med mycken swår ångslan, mattighet och oro, en stark inwärtes heta och torst, hufwudwärk, med wärk wid hjertgropen, samt hastig och beswärlig andedrägt. Sedan slå blåsor ut, stora som en hasselnöt, öfwer armar och ben, ljumskar och buken, sällan i ansigtet. Sidst börjar en swettning, som blifwer alt starkare och starkare, hwilken ock innom 24 timmar slutar sig, antingen med lif eller

n) Genera Morborum pag. 5.

eller döð o). Man observerar, at wid denna är sällan någon upkastning. At han är smittosam, derom wittna nogsamt de Engelska, öfwer de döda, hållna Journaler; williandes jag allenast nämna dem, som år 1521, blefwo författade: det i London i Westmunster 120, människor hwarje dag bortdogo, då och Konung Hinric den 8:des lif stådt i fara. Det påstås, det denne sjukdom kommit ifrån Turkiet til Engeland, genom Engelsmännerne sjelfwe, som med de förre haft krig. Andre säga, at orsaken legat i Engelsmännernas Diæt och lefnads sätt.

§. 152.

Icke mindre farlig är friselen, om den ibland allmänheten blifwer gångbar. Jag wet wäl, at en del Medici icke hålla denne för smittosam; det jag ock icke eller will påstå. Men i osäkerheten, om icke en sådan kunde uppå sig skadar ju ej, at förut hafwa sig honom bekant.

o) Den lärde Friedric Hoffman beskrifwer denna swett, i sin dissertation de origine & natura pestis, at den til utseende ibland warit gul, ibland grön, ibland swart, ibland mörkröd ibland blodaktig, hwarföre ock Twetterskorna af färgen på lintygen kunde spå, om den sjuka skulle blifwa wid lif eller icke.

Här menas den Frisel, som är med Feber. Den åter som är utan feber, är Chronisk, och infinner sig ibland hos dem, som af skiörbiugg äro antastade, och är mäst gångbar i Skåne. Den förra är antingen röd eller hwit. Han börjas altid med rysningar, som gemenligen påkomma antingen hwar, eller hwarannan dag, med hetta efteråt, och det antingen på wiß timma, eller ock som dubbel andags fråßa. Sedan får den sjuka qwal under bröstet med swårighet at andas, som wore han anfådd, oansedt ingen förstoppning är å färde, får och en torr hackhosta: blir deßutom yr i hufwudet, som wore han drucken, samt klagar öfwer swindel, då han i sängen will flytta sig, eller wrida hufwudet, som ock wärkeligen påkommer med wämjelse. Will han resa sig i sängen afmattas han, som wille han swimma; det gnistrar för deß ögon, som betecknar at det ej långt är, förän friselen utslår; Så snart blemmorna äro utdrifna, som skjer ibland förr ibland senare q), så börjas den andra febern, hwilket slutas deraf, at den sjuka ifrån den swåra andedrägten, med ängslan och oron blifwit lättad.

Mm

q) Hammilton säger, at de ej slå ut förr, än på 11:te dygnet.

Nu är angelägit at strart kunna skilja den röda friselen ifrån den swåra hwita, hälst på spittsen af den röda, sedan den stådt ute en dag, blifwer en hwit blåsa, men kanten ikring är ändock röd, at den derföre får namn af den röda, hwarpå sig många förtaga. Men hwittna blemmorna innom dygnet eller något längre fram, samt blifwa öfwer alt dunkla och klarna i början med en wattenaktig, sedan mjölkaktig wätska, så är det den hwita, som är mycket farlig. Blemmorna äro ej större än hirsgryn, hwaraf och sjukdomen århållit sitt namn.

Ibland äro blåsorna större och hälla sig på armar och ben. Då är den af god art: men äro de små, sitta öfwer hela kroppen åfwen i ansiktet, i hårfästet eller uti ögonbrynen, så är den elak (Maligne). De hafwa hwarken sömn eller matlust; Den hwita kan ibland wara inblandad med den röda, och urin hafwer en lutaktig fårg.

Purpura Chronica Scorbutica, eller den frisel som följer med skjörbjug, påkommer gerna dem, hwilka sitta mycket stilla öfwer wintern. Den slår ut om wårtiden, då de få nattswett, som hafwer en besynnerlig lukt, med sig. Til

ut-

utseendet är den antingen röd eller purpur-aktig, och äro flere skjörbjugs-tekn, altid med den förknippad. Räcker gerna inpå Sommaren, och är utan feber, samt går antingen öfwer af sig sjelf, eller ock, af goda och kraftiga Skjörbjugsmedel r)

§. 153.

At rötsot är smittande och ibland ganska dödande, det hafwa wi nyligen med wårt kära Fäderneslands ömmaste känning, fått både se och årfara, då et stort antal af wåre Medborgare, förmedelst denne farsot, måst läggas i grafwen.

Denne har i alla tider warit ansedd för både swår och farlig, och swårast då, när hon hos sig tillika hyser et röt-ämne hwarigenom tarmarnes swåra tilstånd mycket måste förwärras. Deß kännetecken är, när på durklopp med ref och knipningar i magen och tarmar blodiga afgångar framtwingas, med ständiga trängningar til stolgång, ibland utan, ibland med, både feber, torst och hufwudwärk. Hon inde-

r) Se Magister Borgs dissertation, under Herr Professor Rosenblads Præsidio, de Symptomatibus purpuræ Scorbuticæ Lond. Gothor. 1756.

delas eljest uti flere slag. Den ena wisar sig med blodaktig stolgång, eller med ren blod, som jemte de föregående tekn skiljer denna ifrån alla andra blodiga afgångar. En annan med hwit slem: en annan med en wahraktig blandning, altid med pinsamma trängningar. Och som all Dysenterie eller Rötsot härstammar ifrån en skarp och frätande materia, som angriper tarmarne, den måtte med hwad som blifwit förtärt i kroppen inkommit, eller ock förorsakad af gallaktiga, Atrabilieusa, ichoreusa Cancreusa wätskor, som til tarmarne blifwit dragne, så utwisa sådant stolgångarna, hwaraf förmodeligen kunde uptäckas, af hwilkendera orsaken Rötsoten är, eller blifwit åstadkommen.

§. 154.

Enär en rasande Hund bitit s) en frisk menniska, så förestår henne, at af samma sjukdom, blifwa angripen. Detta

s) Ehuru Herr Professor Bergius både fullkomligen och wäl tilförene beskrifwit tekn på en rasande hund, will jag dock, för ordningen skull, dem åfwen här införa, neml. at de först äro oroliga til sinnet, nedslagna, utwälja enslighet, och gömma sig undan i wråar. Skjälla icke, dock murra, de hwarken äta eller dricka, samt rusa på alla okända, ännu hysa de någon ackt-

ta händer icke allenast emellan männi-
ska och människa, utan jemwäl emellan
kreatur och kreatur, samt djur och män-
niska, som tupp, hund, räf, warg, häst,
oxe, åsna, mulåsna, swin, apinor och
björn med mera.

ning för Husbonden, de sloka både med öron och swants. Den andra graden är, då de börja fläsa, samt mycken slem rinner utur deras mun, de gapa, och gå iband som de half-sofwo, ibland fortare, men ej rätt fram, utan på sneden, knapt igenkänna de då Husbonden, hafwa nedslagna ögon, rinnande och däna. Deras tunga är blyfärgad, magra hastigt af, blifwa galna och rasande, samt sky för watn, och känna ej husfolket, utan wilja bita dem. At uplysa och utreda detta närmare, måste jag åberopa mig, hwad jag i 2:dra Sect: Cap. de Venenis pag. 286, §. 107. skrifwit om Maligna sjukdomar, eller sådane, som af Nerv. Systemet sig härleda. Schenkius, de Venenis Animalium, har härpå flere Casus; åfwen så Salmuts centuria 11:da Observ. 52. Jbland har en Melancholie slutat sig med denne sjukdom, som Epheme. cid. german 1687 wisa. Herr Mead har, wid en stark paroxysme af moder-passion, i flere timmar, sedt denne sjukdom lika så wid en stark hjert-klappning, som hade med sig så myc-ken fasa för watn, at det troddes sjukdomen wara en rätt hydrophobie. Antispasmodiska medel utgjorde här Curen.

Smittandet sker merendels ifrån den, som hafwer sjukdomen förut, och det på mångfalldigt sätt, hwarom Ettmuller, i sin dissertation, de morsu viperæ t) oß klarligen underrättar. Den förra omtalar en hustru, som igenom en kärleks-drick blef ursinnig, (Maniaca) hwarefter, under det hon af Skarprättaren fördes i fängelset. Han blef af henne biten i ena axlen, hwadan han sedan råkade i samma äfwentyr. Och som det, i så måtto, är säkert, at detta onda igenom smitta kan fortplantas, är högst nödigt, at härå gifwa en tydelig beskrifning.

Stadium 1:mum.

När en människa af en rasande hund blir biten, gulnar, blånar eller swäller ej stället så häftigt, som det skjer efter ormbet, men deremot, ehuru litet detta sår tyckes wara, börjar det först på olika tid efter bettet, owanligt swårt at wärka, utbredandes sig den så i småningom, som en flyttande wärk, först til de närmast belägne delar, derefter, öfwer hela kroppen; lemmarna blifwa trötta, tunga och tröga til rörelse, sömmen

t) Cap. 1. Thes. 5. op. Med. vol. 11. fol. 1665. Se Baron van Swietens Com. Tom. III. Cap. de Rabie Canina.

men är utan hwila, orolig och full med förskräckelser, härwid wisa sig convulsioner, med ryckning i senorna. Den sjuka ängslas, suckar och har mycken bedrifwelse, samt söker enslighet.

Stadium 2:dum.

Widare blifwer all ting med den sjuka swårare. En större ängslan sätter til kring hjertat, andedrägten blifwer nära swår, samt suckningar och fasa, förmärkes nu endast wid åskådandet af watn, eller annat, som är tunt och gifwer sken af sig, såsom speglar u]: rysningar kännes i kroppen, darrning i nerver, och matlusten är aldeles förlorad. Han kan swälja det som är fast och stadigt, men om han får känna det minsta watt, eller röra det med läpparna, får han en obeskrifwelig ängslan, darrning med starka convulsioner, som nästan äro i stånd at göra honom rasande. Får upkastning af en slemmig, mörkbrun eller galaktig, och gräs grön materia. Har feber, och plågas af ständig sömnlöshet med en Erectio penis, och ingen redighet eller ordning är uti de tankar, som af

u] Ja han är rädd för alt, som gifwer sken af sig eller som bullrar i huset, då han tror, at de faller öfwer ånda; äfwen så när dörrarna slå hårt igen, eller något fönster.

af honom icke äro hör detilförena. Han tål ingen kjöld, och hafwer swårt wid at kasta sit watten.

Stadium 3:tium.

Änteligen kommer sjukdomen i sin största högd. Han yrar nu och raar, han fraggas, gapar med munnen och tungan hänger honom utur halsen, han är hes och torstig. Då han will dricka rasar han, som sker wid deß bytta åsyn, eller widrörande, som i första Stadio sagt är, mycken spott samlas i munnen och will gerna spotta på andra, fast sådant är emot deß wilja, han skär tänderna, och biter omkring sig på alt hwad förekommer, hwarifrån han ej kan styras. Och under alt detta är förståndet oförryckt, at han wet warna andra akta sig för honom. Han har et bistert och argt utseende, at hans desperata tilstånd ses likfom målat honom i ansiktet, och hafwer under alt detta begrepp, at sielf känna sit ömkeliga tilstånd, fast han ej år sig sjelf mäktig; han wet, det han måste dö, och är dertil beredd, hwarföre han förmanar, samt med hotelser tilsåger sina wänner, at de ej göra honom olägenhet med widare medicinerande, omsider tager pulsen och andedråkten af, får kall swett

och

och til slut convulsioner, med mycken swårighet at andas, under hwilka han ock dör, som merendels sker på det tredje eller fjerde dygnet, ifrån siukdomens början.

Ändrar sig siukdomen i andra eller tredje Stadio, innan Patienten aldeles blifwit utmattad, infinner sig å nyo bolning, eller swartnar et stycke af den lidande delen, som af sig sjelf utfaller. Hwarunder Symptomerne aftaga och Patienten fast ganska swag dock återwinner sin helsa v). Ehuru fasa och skrämsel för watn, hålles för wara et oskiljaktigt tekn ifrån galna hundars bett, så hafwer dock en Engelsk Medicus i Staden Stropschire sedt twänne Personer derstädes, som på et år efter bettet, blifwit af de uppräknade Symptomer angripne och på tredje dygnet dödt, men utan at något hinder förmärkts wid swälningen, eller at någon fasa warit för watn eller annat

v) Se Herr Gen: Dir. &c. Acrels Tractat, om friska sårs egenskaper &c. Pag: 16 och 17 Professor Bergii gifne underrättelse i Inrikes Tidningen, d. 9. April 1770. samt Loesekes Mat. Med. wid slutet. Doct. Mead. Tentamen tertium Can. rabiosi., och Baron van Swieten Comment. Capite de rabie Canina.

kunt. Det besynnerligaste är, at siukdomen yppar sig olika til tiden alt efter Temperamentet eller andra emellankommande omständigheter, som förmå at göra det rörligit förr eller senare. Hos somliga dröjer det ej länge, som den bedröfweliga Historien utwisar hos Herr Doctor Mead, om den nygifta ynglingen i Skottland, hwilken om morgonen, samma dag han gifte sig, blef biten af en rasande hund: han roade sig i sälskapet, drack win och dansade, morgonen derefter war han rabiosus, den nygifta hustruns buk, blef af deß tänder söndersliten, och tarmarne upwäfwade på deß grymma blodiga händer.

Hos somlige gör det ingen wärkan, hos somlige åter drager det längre ut, som Observatores besanna. Galenus x), har funnit, at det i flera månader kunnat lega doft, ja öfwer året. Aginæta y) och Ætius z) säga, at det kunnat döljas i sju månader, ja ibland til den fyrationde dagen. Lynceus talar om en, som blef biten af en galen biörn, och war fri et och et halft år; men derefter dog på 3:dje

x) Comment. 2. in Lib. I. mün. prædict. Hypocrat. Carter Tom. VIII. pag. 735.

y) Lib. V. Cap: III: pag. 74.

z) Lib. V. Cap. 24. pag. 107.

3:dje dagen, sedan siukdomen blef antänd; Schmidius berättar om en qwinna, som tjugu år förut blifwit biten af en rasande hund, hon får en Maligne feber och på det åttonde dygnet hydrophobie. Här ligger mycken makt uppå, at wäl skilja denne hydrophobie, ifrån den, som gifwes i Maligna febrar eller wid andra tilfällen.

§. 155.

Hurn farliga smittande febrar äro, derpå hafwe wi flere öfwertygelser. Påminna wi oß år 1743, då Swenska Arméen kom hem ifrån Finland, medfölgde den en Rötfeber, hwilken sedan gjorde sådana refwor i Riks-kroppen, som knappast ännu äro botade; Utom det, at wi fått et röt-ämne tillika, som sticker sig upp nu här, nu där, och ödelägger: Fast det samma kan ock hos oß af enahanda orsaker, framalstras, hwilket nu mera Herr Asseß. Doct. Lund, och Medicinæ Studiosus Hagström, ganska wackert och wäl utfördt i Swaret på Frågan: hwilka äro de bästa förwarings och botemedel för Maligna sjukdomar, Fleckfeber, &c, Men som deße wisa sig på åtskilligt sätt, är nödigt, at wäl känna deras egenskaper, emedan den ena ibland är olika med den andra, som til-

tilförene blifwit anfördt. Deras smittande egenskap, röjer sig med det, at flere personer i et hus, den ena efter den andra, i en och samma sjukdom, insjukna, och enär några hos deße göra besök, angripas de åfwen af samma feber, som sålunda på det sättet smittar, och utbredes a). Ordet Maligne utwisar des art derutinnan, at han utan synbar orsak, förstörer kroppen, borttager krafterna, antingen långsamt, at de någon tid förut ses matta, dufne och nedslagne, eller ock nedsjunka de strart, med en mycken swaghet och magtlöshet.

Sedan nu mera är bekant huru sjukdomar gemenligen sig förhålla, neml. at först förstöres functiones Naturales sedan Animales och sist Vitales; så händer dock detta ej, när sjukdomen är Maligne, och farlig; emedan Symptomerne då ej infalla i förenämde, utan uti en annan förwänd ordning. Allmänt är, at hetsige sjukdomar indelas, efter sina Stadia, som äro tider, uppå hwilka de undergå sine förändringar; såsom, at de först äga sin början, (Initium) sedan tiltaga de (Incrementum) dernäst

a Se här om Burchardts Dissertation de febribus Mesentericis acutis.

näst komma de til sin högd, (Status), och sidst, sedan de blifwit brutne, skilja de sig i småningom, ifrån kroppen Decrementum. Om den siuka således första dygnet får swimningar, mattighet, eller små ryckningar, i senor och musklar med yrsel, slummer och sömn, är det emot Naturens ordning, och siukdomen fölgakteligen Maligne, så framt det ej är fråssan, som ock kan wara på sit sätt Maligne, som bör utrönas. Äfwen så tilgår med convulsioner, som ej förr, än wid lifsslutet, eller slutet af siukdomen sig pläga infinna.

Et farligit märke är och när Symptomerne ej inständma med de teckn, som wisa sig utwärtes, hos den siuka såsom: när någon ligger med et rödbrusigt ansigte, stark och hög puls, som borde känna sig, både torstig och het, men klagar dock icke öfwer någotdera. Sådant war tilståndet i den Maligna feber, som jag nyligen berättade år 1744 warit gängse i Upsala, som widare kan ses af Stockholmske Acterne. Är altså nödigt, at wäl känna de Stadia, hwilka en hetsig och Maligne siukdom skal igenomwandra. Deße Febrar äro altid exarcerberande, så, at de på wißa tider om dagen äro swårare, på andra

åter

åter drägeligare. De börjas antingen med rysningar (Horrores) eller med stark fråßa och skakning, hwarpå följer hetta, så minska de af, men gå aldrig fulkomligen öfwer, utan hettan och febern fortfar ändock ständigt, (Initium) dagen derpå öfwerkommer en ny feberskärpning, (accessio) eller exacerbatio som hafwer med sig flere Symptomer, och påstå längre.

Den kan ock påkomma twenne gångor på en dag, alt efter siukdommens art och beskaffenhet. Imedlertid förfares under detta, huru de goda stunderna förkortas, och de swårare förlängas, (incrementum) intil den stund, at knapt någon skilnad här uppå märckes, (Status) då det sedermera antingen bär eller brister, den siuka antingen dör eller blifwer wid lif.

Bryter sig siukdomen wäl, minskar sig sedan det onda efter hand, som tilförene är omrördt pag. 557 så länge och til des den förra hälsan blifwit återwunnen, men händer detta ej, kunna flera swåra och långsamma plågor efterfölja. Symptomerne, hwaraf de igenkännas äro följande: de börjas med rysningar och fråßa, sedan kroppen merendels förut warit tung och dufwen,

som

som sagt är, pulsen ojämn, hastig, mer eller mindre, sällan hög eller stark, gemenligen liten och nedsänkt, med en obeskrifwelig hetta; hastig andedrägt, och stark torka i swalget; tungan torr, som stundom inflammeras och swartnar, med mycken slem och orenlighet, hwilken äfwen fäster sig wid tänderne.

De klaga ständigt, öfwer mattighet och falla ofta i swimningar: qwal hafwa de under bröstet, med ängslan och oro besynnerligen under Exacerbationerne, matlusten är borta, bäsk och elak smak är i munnen, äckel, upkastning, hjertsweda med en oändelig swår hufwudwärk, ibland ock med ingen känbar, samt wärk öfwer ryggen, lifwet är antingen förstoppat eller för löst. På tredje eller fjerde dygnet, torde hända och förr, slå fläckar ut, ibland stora, ibland sinå, som loppbett, til färgen röda, blå eller swarta, som stå allenast i hullet, hwilka ibland hastigt förswinna, med Symptomernes förwärrande.

Under detta plågas den sjuka af sömnlöshet, swårighet at kasta watnet; dock går den skiftewis ymnigare, och stundom är den klar, såsom förebod til en snart tilstötande yrsel. Ibland beswä-

swåras de af tryckningar på stohlgången och til slutet yra de, under en myckenswettning, med Excrementernes och Urins owetterliga afgång. Ju häftigare deße Symptomer äro, ju farligare Feber, ju flera de ock äro desto större är faran. Förfarenheten wisar för öfrigit, at et enda ondt tekn kan öfwerwäga flere goda. Goda Febrar hafwa aldrig swåra Symptomer med sig, hwarken i början eller under tiltagandet, eller sedan de wunnit sin högd. En mycken twist har warit, hwad som skulle wara deßa siukdomars rätta grundämne; Och har Lancisius trodt sig hafwa thet samma påhittat, igenom det, at han utspände et stort hwit lakan öfwer et moras i Östanwäder, uppå hwilket, sedan samlade sig en stor hop Insecter. Jag lemnar detta derhän, om så är, eller icke; eller om de alstras i kroppen, af en, efter hand tiltagande röta; will allenast påstå, det en Läkare af deße upräknade tecken kan igenkänna en simpel Röt-feber, ifrån en som är swårare, och denna åter ifrån en kallad Pestilentialisk, som näst Pästen är den största i röta, och följakteligen den farligaste, ty emellan deße och Pästen äro allenast Päst-bölder och Carbunklar som skilja.

Et ofwikeligt teckn til de Pestilentialiska Febrar är, at de altid äro förenade med sinnets och kropps krafternas totala förstöring på en gång, samt de swåraste Symptomers hastiga tilstötande, som skjer med den häftighet, at de ibland, innom några dagar, göra et kort slut på lifwet, de smitta och göra, at folket skocktals dör bort.

Efter döden ses hjernan hos en del wara inflammerad, och hos somliga, har den redan gådt til böld. Uti inälfworne befinnes kallbrand ofta hafwa tilslagit. Jämföres detta med den sjukas omständigheter, blir skilnaden på sjukdomen tydelig, hwilken kunskap, för något hwar i et Rike är af högsta wigt och angelägenhet.

§. 156.

Den sista af smittande sjukdomar, som har feber med sig, är den gruflweligaste och måst ödande ibland alla, kallas egenteligen Pesten: et namn som jag intet kan ihogkomma, utan största fasa och förskräckelse. Wid dennas beskrifwande hafwa flera mig föregådt, såsom den lärde Lindestolpe, den för lärdom namnkunnige Assessoren von Block, et wittert Collegium Medicum, den qwicka Professoren Hartman i Åbo,

och den stora framledne *Archiatern* och Riddaren Rosen von Rosensteien uti sit wackra tal, wid deß sista Præsidii afläggande uti Kongl. Wetenskaps Academien 1772; at härwid icke något synnerligit är at widare tillägga: wil dock allenast något anföra, som torde tjena til uplysning, om denna förskräckeliga farsots art och beskaffenhet.

§. 157.

Sedan den igenom smitta i et Land inkommit så hwilar den, Gud bättre! intet på et ställe; utan utbreder sig på alla sidor, ja, öfwer Länder och Riken. Plinius har anmärkt b) det Påsten altid kommer ifrån Söder samt sprider sig sedan ut til wäster, och bewitna mångfaldiga Historier, huru Asien och Africa, warit de ställen hwarifrån detta obeskrifweliga onda haft sin första uprinnelse. Den almänt bekanta Athenienfernas swåra påst hänledde sig ifrån Æthiopien, som den stora och Lärda Generalen Thucydides berättar c); hwilken ort är belägen up om Egypten och Lybien. Amandus Marcellinus berättar d) at en Påst-smitta

b) Lib. 7. Hist. Mundi Cap. 50.
c) I sin beskrifning om Pelopen. Kriget.
d) Lib. 19.

ta kom ifrån Æthiopien, och war på wägen at besmitta hela werlden, ända intil de Norska orter. Uti Grekeland, Egypten och Turkiet går han nästan ständigt, stundom swårare stundom lindrigare; och äro städerne Constantinopel, Smyrna, Alexandria och Cairo, mäst för honom utsatte. Prosper Alpinus de Medicina Ægyptiorum, berättar som något märkwärdigt, at lika som pästen stadnar, då kölden påkommer, så skal ock den i Egypten afstadna under starkaste hettan, som är twärt emot, hwad man eljest finner. Han säger ock dersammastädes, at den farligaste pästen kommer ifrån Barbariet, och den mindre farliga ifrån Syrien; ty i Barbariet skal wara swårt om blåst, och luften desutom mycket rutten, at kropparne försättas i den största och penetrantaste röta, som någonsin kan gifwas. Häraf leda och de friaste och subtilaste röt-ämnen sin upkomst, som dela sig sedan ut och smitta, under en ostadig wäderlek, stundom warm, stundom kall. Enär den kommit til Tyskland, hafwer han altid blifwit ditförd, antingen ifrå Italien eller och Ungern, sedan han ifrån Türkiet först ankommit. Polen och Österrike

 haf-

hafwa ej mindre måst stadna för smittan. År 1350 under Kejser Carl den fierdes Regering, berättas, det hela werlden af Pästen blifwit beswärad, hwilken ifrån Asien kommit til Europa, och så widare til Tyskland, hwilken derstädes så hiskeligen dödat, at ej mer än en tredjedel af människorne derstädes med möda kunnat, bibehållas. Denna hafwer ej mindre, wid denna tid, besökt wårt Swea Rike, då den för sit faseliga härjande blef kallad digra döden, och det under Konung Smeks Regements tid. Den Päst, som wi hade här i Swerige 1710, förmenes wara hitförd med Flygtingar ifrån Liffland och Estland; hwilken dock förut, alt sedan år 1704, på Polska Gränsen och i sielfwa Polen, grasserat, men sedan til berörde orter med Ryßarne införd och underhållen, dels af hunger dels af döda kroppars stank.

§. 158.

Hos oß yppar sig, Gudi lof! denna faseliga farsot icke, utan genom smittande; så at, om wi på något sätt kunna förebygga des insmygande i wårt Land, så äre wi, näst Guds hjelp; för den aldeles trygge. En Fråga kunde

här-

härwid göras, om denna smitta härrörde af de smärsta och finaste maskar, eller den aldra skarpaste röta? Herr Lindestolpe i sin bok om Pestilentia e) talar mycket om den lärda Jesuiten Kirckerus, hwilken, i en Tractat, tilsammans dragit alla de Pestilentier, som Persien, Grekeland, Egypten, Rom och andra orter, ifrån längre tider tilbakars, igenomgådt, har förment, det en oräknelig hop små och fina maskar, som af luften kringfördes, woro härtil orsaken, emedan han sedt, det wid förrutnelser merendels äro maskar, samt at påst-siuka människor, genom kräkning, fådt maskar ifrån sig, hwilket skal händt, så i den Wienska Påsten 1679, som i den Nimvegiska. Likaså berättar Forestus, at den Beneventiska påsten i Italien, har kommit af små röda maskar. Herr Andry är ock af samma mening. I Holland har Lif-Medicus Lindestolpe år 1707 sielf blifwit warse, at ifrån Brabant, och de närmast belägne sumpige orter, en otalig myckenhet af små och nestan osynliga maskar, med wädret ditkommit, som fåst sig på bladen af träden i träaårdarne, och dem upätit. En sådan Pestilentia lärer förmodeligen ej andra öfwergå än dem,

e) Pag. 13.

som

som bo nära intil ståndande watn, träsk och kärr. At se maskar upkråkas af sjuka uti andra swåra sjukdomar, utan at wara Påst, det är icke något sällsamt; helst deße då ej kunna tåla någon större röta, utan at både ofwan och nedan bortgå, som tydeligen wiste sig i den swåra sjukdomen i Upsala. Erfarenheten witnar wål, at maskar ganska lått genereras i ämnen, som snart rutna, såsom kjött, m. m. at det, i sådant afseende, kunde tyckas, som woro röten et medel til deras framalstrande, och följakteligen de, som i förberörde Pestilentia blifwa upkråkte, eller på annat sått sedde, af rötan blifwit producerade. Men Pestilentialisk röta af förrutnelse, måste förhålla sig på helt annat sått. För öfrigit wet man, när Nil-strömmen flödar öfwer Egypten, så följer med den på Landet ganska många kräk och djur, af åtskillig egenskap och natur, och sedan watnet efter hand åter uttorkat, ligga deße qwara för en stark solhetta, hwarigenom de i högsta grad måste förruttna, samt sedan gifwa et tjenligt frö, til den nu i fråga warande grufweliga sjukdom. När tillika eftersinnes, huru et wäder, som ifrån de södra orter, til de andra Landskaper

blå-

blåser, först måste passera heta Länder, de dödas grafwar, ruttna träsk och watn hemliga hus, stinkande Wärkstäder, Slaktare-hus, länge tilslutna brunnar, platser däräst gräshoppor, grodor eller andra djur, ruttna f); gamla korn-gropar, platser, där Fältslagtningar stådt samt hwaräst döda förrutnade kroppar af hästar och människor öfwer alt ligga strödda på fältet; eller där stora hwalar af fiskar förrutnat f), eller där andra ting genom hettan och wåtan, fådt en märkelig röta, så lärer ej wara swårt at finna, at detta understundom kan utgöra påst-orsaken, eller lägga grund til Pestilentialiska febrar. Herr Lindestolpe förmäler widare, at arsenicaliska, syrliga och swafwelaktiga dunster, som af wädret blifwa omkring-förde, ifrån Guld och qwicksilfwer grufwor i Italien och Ungern, samt dunster ifrån sumpiga träsk, siöar och kärr, skola ock stundom gifwa anledning til Påst i det

f) Feta diurs förrutnande gör farligare påst särdeles fiskar, mäst under deras leke-tid. I det 15:de Seculo ruttnade en Walfisk wid Toscaniska Stranden, och gjorde Påst öfwer hela Hetrurien. I Påfwen Gregorii tid kom Påsten i Rom af en stor orm, som ruttnade wid Tiber strömmen.

i det de fylla luften med tjocka, tunga och orörliga kroppar, hwaraf händer, at enär deße blandas med blodet i lungorna, skola de häraf tryckas, och således både människans och många andra djurs lif, hastigt härigenom utsläckas. En sådan mineralisk, samt het och skarp swafwel-ånga, följer ock med wädret på wißa tracter i Asien, och kallas af Inwånarne Samiel; som Thevenot, i sin rese-bok betygar, hwilken är så bitande och sträf, at blodet i kroppen af den hastigt tjocknar, liksom til klimpar, särdeles i lungan, hwilken på detta sätt förstöres, at folket deraf lika hastigt måtte dö, och falla deßutom stora stycken utur deras kroppar; är föga botelig. Sådane päster äro också i Italien ofta gångbara omkring berget Vesuvius och Æthna på Sicilien, äfwen sedde i Ungern: äro ej genom människor smitteliga, utan kringspridas allenast smittan med luften. Jordbäfningar kunna ock härtil gifwa anledningar. I stöd af gammal ärfarenhet, kunde förmodas, at när luften funnes impraegnerad med et Acido victriolico så borde luftrötor i samma mohn minskas och uphöra: men finnes den i för stor myckenhet, eller är den med arse-

ni-

nicaliska dunster upfyld, måste häraf blifwa en annan påfölgd.

§. 159.

Sedan wår store Läkare, Archiatern och Riddaren Rosen von Rosenstein, afgjort den frågan, om luften kan föra påst smittan ifrån et hus til et annat, som han nekat, och detsamma med ganska många och kraftiga skjäl bestyrkt, så blifwer widare ingen fråga, om påst smittan kan på det sättet kringföras, emedan luft, såsom luft aldrig någonsin kan försämras, men wäl af andra tilstötande orsaker och blandningar förwärras, hwilket ock den Lärde Lindestolpe, i deß förr citerade wakra Tractat om pestilentia, wäl anmärkt. Wi wete, om wi skole lefwa så måste luften, äga en elasticité, som är propotionerad til människo-lungans spänstighet, så framt den skall utwidgas. Är den för tjock, tung, wåt eller dimbog, blifwer lungan af den tryckt, blodets omgång stadnar, swetthålen tilstoppas, folket får hosta med ängslan, och andedrägten blifwer swår, samt kännes, som något tungt låge på deras bröst; hwarefter de dö, utan at något särdeles widare synes, kännes, eller ses i och på deras kropp, som

gått förut, allenast en hetta. Ögonen röda, och utspända, bröstet andas högt, näsan blöder och ådrorne på händer och föttter stå stinne: stundom swullna ock de större körtlarne. Den Lärde Sydenham har bewist, at en påst af denna orsak en gång yppat sig g]. Är luften åter för tunn, warm, dåswen och qwalmig; kan jämwäl påst af denna orsak framsticka-folket försmäkta och dö i hastighet, och som et mycket tungt och tjockt wäder, hindrar lungan, at sig fullkomligen utspänna, altså af et tunt och warmt utspännes hon för mycket, efter intet ut wärtes motstånd finnes, då hon swäller eller blifwer full af blod, som will liksom af sig sjelf stadna h] emedan de utwärtes tryckande orsaker, som skulle hjelpa til deras thopaklämning, och följakteligen til blodets fortdrifwande, så godt

g) Kejser Neronis Gemål Octavia dog i en badstufwa, genom för mycken wärma och qwalm, åfwen så den wittre Seneca.

h) När wädret länge med flit hålles i Lungan, blifwer det warmt, och mister sin utspännande kraft, månniskorna dö då med stora röda ögon, rödbrusigt ansikte, stor tunga, och mycken hjertångslan. Igenom andans hållande afhände Coma, en Sicilianisk Sjö-röfware, sig lifwet i Borgmästaren Rupilii åsyn, som Wallerius Maximus skrifwer.

godt som aldeles uphört; hwadan många sjukdomar både på människor och djur hafwa sit ursprung, och ibland dem den swåra rödsoten, som hettan, igenom blodets förtunande och förruttnande, så ofta åstadkommer. Sådan päst wisar sig alla år uti Indien och särdeles kring Java, som den Lärde *B*ontius, hwilken derstädes warit medicus, förmäler. Ibland skjer den af förruttnat och stinkande wattn, som skjedde i Leiden 1707, då en så stor stank och röta i grafwarne warit, at fisken i dem dödde, särdeles mörter.

Päst på Boskap kan ock af detta leda sit ursprung: åfwen af ruttna dunster ifrån jorden, eller träsk, samt af kringförda förruttnade ångor. Desse kunna sedan smitta människor. Homerus berättar, at pästen i Grekernas Läger för Troja, genom Boskapen först upkom.

Åfwen skrifwer Virgilius, at uti hans tid, en oxe och en får-päst, Alpe bärgen ock Ellas öfwergick, hwilken sedermera människorna angrep. Så är det händt i Frankrike: och skall den stora Neapolitanske pästen, af päst ibland fänaden, upkommit: Ibland åter begynner pästen först på människor och så på fänaden, som det hände år 1475, då

på.

påsten war så häftig, at hästarna, med hwilka de dödas kroppar och kläder bortfördes, fingo päst bölder och dödde, som Cardanus förmäler. Ibland åter är Påsten på människan, men ej på kreaturen. Ibland på kreaturen men ej på människor. Enär någon påst grasserar på Boskapen, såsom oxar, kor, getter och får, frågas om man utan skada kan äta deras kjött? Swaras: at så länge ingen åkomma synes på det kreaturet, som skall slagtas, kan det utan fara förtäras; men twärtom, finnes minsta sporr, at det är sjukt, bör det straxt skiljas ifrån de friska, och sedan det dödt, med hull och hår djupt nedgråfwas.

§. 160.

Af alt detta kan inhämtas, det en fin och ganska genomträngande röta måste wara det allmännaste påst-frö, som i naturen någonsin gifwes, enär den i luften blifwit inblandad.

Ehuru tilförene häruppå exempel äro gifne, förtjäna dock desse twenne följande historier at tilläggas, som Mercurialis omförmäler i) nemligen, det uti Babylon, uti Apollinis Tempel, en urgammal silfwer kista blifwit upbruten, ifrån hwilken, sedan den wederstyggeli-

i) Tract. de Peste Cap. VII. Pag. 11.

geligaste och skadeligaste qwalm eller ånga utdunstat, påsten deraf sedan antåndes, som grufweligen hårjade och spridde sig ut ånda intil det Parthiska Riket i Persien: den andra hafwer Ammianus Marcellinus beskrifwit, och såger den hafwa håndt, under Kejsarens Marii Veri tid i Staden Selevcia, då Avidii Cassii Soldater, efter Templets nedrifwande och Apollinis bilds bortförande til Rom, hafwa påfunnit en trång öpning, som, når den mera öpnades, gaf ifrån sig en stank, som förorsakade, en så obeskrifwelig swår påst, at tredje delen af menniskor deraf måste såtta til lifwet k].

§. 161.

Att röta åstadkommer pesten, stadfåstes ån ytterligare dermed såsom, då månniskor i et land blifwit beswårade af hungersnöd, åtit och druckit något otjenligt, eller utstådt en swår och långsam belågring, hwarigenom de til

k) Seneca beråttar om en jordbåfning, at af ångan, som wid den upgick, 600 får dödde rått hastigt i Campanien, som nu kallas Terra Dilavoro. I Italien beråttas wara grifter, ifrån hwilka skall komma et ruttet och stinkande os, som nåmnes för Moffete. Sådan år den namnkunniga grottan Del Cani, imellan Neapel och Puzuolo.

til födan råkat i samma belågenhet; sedan om de hårwid wistats i kållrar eller under jorden, i ståndig skråck, ångslan och bedröfwelse; eller ock når et långwarigt krig, allmånna landsplågor, och olyckelige håndelser öfwergår, hwarigenom de försåttas i sorg, fruktan, fattigdom och andre beswårligheter; så blifwer kroppen förswagad, får en skarp blod, hwadan grund lågges til swåra och ödande sjukdomar, såsom rötfebrar, flåckfebrar och rödsot: Om et enda påst korn nu hårtil kommer, kan denna Lands plåga snart upeldas. Hit bör ock råknas orters eller Landers belågenhet: ty årfarenheten har lårt, at de som bo i dalar och på sancka stållen, eller wid sjöar och tråsk, och således merendels nödgas andas et tjockt och wått wåder, eller dricka stilla stående wattn, bereda åfwen kroppen at emottaga det farliga påst giftet, eller ock andra betydeliga sjukdomar af röta. Man wet at nordan och östan åro de wåder, som ibland alla hållas wara de sundaste: men staden Cronone, som Hipocrates beråttar, utom det, at han låg i en dahl, war han jemwål Situerad emot sunnan, så at den aldrig af de förra wådren kunde igenomblåsas; hwarföre och dår altid

tid wankade sjukdomar af röta. Torde hända at af denna orsak mången påst i Sjöstäder upkommit, som man likwäl tros genom smitta wara ditförd: åtminstone förmenes at den, som warit i Alexandria, Syracusa och Ravenna i Italien, haft denna anledning. Jag will ej nämna om England och Holland wid sjökanten.

§. 162.

Sedan en mängd skadeliga dunster och röt-ämnen sålunda fått samla sig i luften, är oförnekeligen, at sådant måste röja sig så wäl på människor och djur, som på annat, som wäxer på jorden. Det läses om den Atheniensiska påsten, at alla roffoglar under den flugo bort utur Landet, och wille icke ens röra något as, och berättar Mercurialis, at det året, då påsten gick i Padua, knapt någon gråshoppa sågs, ej eller hördes sjunga. Deße händelser kallar man förebod, det måtte då wara antingen til påsten, som dock äro osäkre, eller til någon annan swår och dödande sjukdom. Imedlertid wil jag här intaga det omdöme, hwilket wår förenämde Läkare, Archiatern och Riddaren Rosén von Rosenstein, däröfwer aflämnat l); han så-

l) I deß förr citerarde afskjeds Tal i Kongl.

såger: de tekn, hwaraf man plågar prognosticera Påsten, äro aldeles owißa; emedan påsten både kommit med och utom dem. Sådane äro, at en myckenhet af allahanda ohyror, myggor och flugor wanka, samt at råttor, mullwador, ormar och dylika djur sig öfwer öfwer Landet utbreda: wanliga skogs och wattu-foglar bortflyga; örter och gräs mista sin smak. Säden blir slagen med brand; hunger och dyr tid kommer; matsaker ruttna snart i öppen luft: watnet stinker: andra sjukdomar likſom twär stadna m): wäderleken är owanlig och ostadig, wintern owanligt kall, Wår och Sommar warm och wåt. Lindestolpe i deß oftanämnde Tractat n] utförer, hwad wäderleken angår, denna omständighet något närmare, sedan han först något om Luftens ostadighet omtalt, det jag wil förbigå, at omröra, kommer han at widare nämna, at om hetta är om dagen, men om natten stark köld, när Sunnan wädret blås hela året, med stilla ock tjokt wäder: Hösten rägnar;

Wetenskaps Academien, år 1772: pag. 6.

m) Mercurialis säger, at om andra sjukdomar skulle under en sådan tid förete sig, eller ock stora sår, blandar sig altid uti dem påsten.

n) pag. 8.

nar, wintern är wåt och mild, Sommaren derpå warm, klar och brännande n); så skall man säkert kunna spå förut, at Pestilentien skall komma. Hipocrates säger, uti sin tredje aphorisme: når tiderne intet conservera hwar sin art och egenskap, så blifwa altid deraf swåra sjukdomar; dock ej Påst.

§. 163.

En så beskaffad luft kan ej undwikas, at blifwa af människor andad, så wida de lefwa på stället; men det följer derföre ej, det Påst nödwändigt deraf skal yppas. Wäl kunna farliga och Pestilentialiska Febrar på det sättet upkomma, men aldrig den, som wi rätt kalla Påst; emedan Naturen den endast i de warmaste orter af Södra Werldsdelen, tilreder, som sedan med smitta, efter gifwen lägenhet,

O o   til

n) Ammianus Marcellinus skrifwer Lib. 19 det många påstå, at Påsten kan åfwen så wäl upkomma af för mycken köld och hetta, som af för mycken wäta och torka. Så talar Virgilius om en Påst, som yppade sig på Creta af för mycken hetta. Nicephorus Calistus hafwer af Livio, at en Påst, åfwen af torka yppade sig i Rom, hwarwid människorna efter föregången inflammation i ögonen, miste synen, fingo hosta, och så dogo.

til de öfrige länder och orter kringspri-des, Lappland, Nova Zembla, Grönland och Island med orter, hwaråst en Victriolisk syra kan rensa luft-kretsen, härifrån undantagne. Är derföre högst angeläget, at wäl förstå, den förebygga, och sådant strax, så snart kunnigt blifwer, det den är i granskapet, eller at et bref tilkänna gifwer, det et fartyg utlupit, och kommit från en främmande ort, som med påst är besmittad. Men på det sådane anstalter ej måtte göras förgäfwes, eller ock aldeles försummas, i händelse allmänheten inbillade sig, det förewarande siukdom ej wore påst, som wärteligen har händt, wil jag på densamma här gifwa följande beskrifning. Den börjas med rysning och hetta, ibland starkare, ibland drägeligare, och ibland med en swår inwärtes brånad, ibland med en känbar kiöld och styfhet ryggraden igenom o).

Ibland

o) Thucydides talar om den fameusa atheniensiska påsten, at de, som af den blefwo angripne, hade en så stark brånad och hetta inwärtes, at de intet tålte det minsta ligga på magen: utwärtes kände de ingen synnerlig warma. I huden hade några blemmor slagit ut. Forestus Lib. 6. Obs. 10, talar om påsten, som gick i Delft, at de sjuka warit ängslige, och slängt sig i sången ifrån den ena sidan

Ibland är hettan stark, ibland åter är den måttelig, de få ångslan, hufwudwärk, yra, swimningar, darrningar, sträckningar, hjertklapningar, hickningar, äckel, matleda, och en elak lukt i näsan: Carbuncler wisa sig på alla ställen af kroppen, ibland en, ibland flere, större och mindre, somlige mycket stora: stora brännblåsor Phlyctenæ ses ibland, dock sällan. Sinnet blifwer stumt, minne tborta, ansiktet ser bistert och försagt ut; ögonen insiunka, andedrägten stinkande, mer eller mindre sömnlöshet, eller ock öfwerfaller dem stundom en djup sömn, de få röda, blå och swarta strimmor, som woro de piskade med ris (Vibices), lika så få de röda och blå fläckar, som i fleck-febrar, (Petechiæ) och ibland fleckar stora som peppar-korn:

 (Stig-

til den andra, nu legat på buken, nu kastat sig til fötterne, nu upåt hufwudgården, för den inwärtes brånad, som warit dem olidelig. Rivinus i sin Bok, om Påsten i Leipzig. skrifwer, at han hos de fläste, sedt en mycken ångslan med inwärtes hetta; mycken törst, som ej på något sätt kunnat släckas; torr tunga, oro och slängning i sängen, swårighet at andas, en darrning i händer och fötter, convulsioner, upkastning, durklopp, farliga störtningar, en pinsam wärk öfwer länderne, och en obeskrifwelig mattighet.

(Stigmata). Det ringer för deras öron: de äro så swaga, at de icke förmå röra sig i sängen: swimma då de resa sig up: plågas af en outsläckelig törst, och en torr tunga, som ibland är swart, med elak smak i munnen; pulsen är klen, hastig, liten och ojämn; stundom få de näseblod, eller andra störtningar. De kasta up cruditeter, antingen af mat eller andra samlade skarpheter, som lukta illa, och stundom äro gallaktiga, och ibland fullblandade med maskar, Excrementerne äro mer eller mindre stinckande: hwarföre de, som hade dem illa luktande, samt swarta i början af den påsten, som gick uti Delpht, bortdogo alla; hwarom mera kan ses hos Forestus p). Ibland påkommer ock dem et stinckande durklopp, som man såg uti sista påsten här i Stockholm. Ryggen och länder wärka obeskrifweligen, Urin synes i början hafwa god färg, men sedan blifwer den röd, grumlig och tiock, (Jumentola) och ibland få de ej kasta den. Ibland swettas de för myc-ket. Ansigtet med den öfriga kroppen får en färg, lik den, uti Rosen. Desutom slå ock ut, nu här, nu där, nu öfwer hela kroppen, bruna, swarta, röd=

p) Obs. 13. pag. 171.

rödblå eller ock röda fleckar, ibland få, ibland flera; ibland widare, ibland mindre wida; warandes altid hos de sjuka en mycket elak stank, som til det måsta härrörer af deras illa luktande utdunstning, som altid blir swårare, ju närmare det lider til lefnads-slutet. Uti den Venediska påsten, dogo de måsta innom 4:de dygnet, sällan i det femte: de kunde ock ibland dö på det första, ibland ock på det andra. I den Atheniensiska dogo de merendels på den sjunde eller åttonde dagen. I anseende til det, at en del Symptomer, träffa in med Röt- och Pestilentialiska, eller Fält- och fångelse-Febrar, så böra de teckn utgalras, som altid åtfölja påsten at den säkert må igenkännas (Signa Pathognomica), såsom at påsten är mera och hastigare dödande, än någon annan smittande Feber, sedan at det sticker som nålar öfwer alt i körtlarne, i synnerhet under öronen, arlarna, hakan och i Ljumskan, samt at derstädes sedan sätta sig hårdheter eller swulster, som äro at anse, som början til de så kallade påst-bölder. Om de med deßa icke ännu så wida är hunnit, pläga dock ristningar å berörde ställen gå förut, om den sjuka ej deßförinnan dör.

Om

Om deras utslagning hindras, är det ganska farligt. En eller flera blåsor slå ock i förstone ut på kroppen som och äro stora som ärter eller nötter, men sedan utwidga de sig alt mer och mer; och änteligen sist komma sjelfwa carbunklarne som äro swåra at skilja från blåsorne, med det, at de äro dem til färgen lika, såsom purpurfärgade och röda, ibland med blå och swarta fleckar, ibland och som blåsor, hwilkas grund och omkrets är röd och hård, mera härom framdeles.

§. 164.

Ehuru wår nyckets saknade Läkare, Riddaren von Rosenstein gör med mig den anmärkning, det deße bölder utgöra det säkraste teckn til påst, så säger han dock, at de äro osäkra därutinnan, at de släste kunna dö, innan de hinna at blifwa tydeliga. Och som swullster eller bölder i större körtlar och Carbuncler, utom påst-tider, hos en del människor, kunna utslå, så är angeläget at förstå wäl urskilja, hwilka härstamma från påst-smittan, och hwilka åter, från andra orsaker; på det en Pestilentialisk Bubo ej måtte någon gång händelsewis, eller af oförstånd, bortblandas med en wärkelig Venerisk, eller någon annan, af sin egen art. En Venerisk

böld

böld kommer immediate, antingen ifrån en i otid stoppad Gonorrhée eller Chancre, eller eljest af en gammal Venerisk smitta. I förra fallet dröjer det ej länge, förrän den utbrister: men i det sednare, kan härmed gå något längre på tiden. När denna bölden bryter ut, är wäl någon Feber-rörelse med i följe, men den går snart öfwer, och är aldrig förknippad med farliga eller swåra Symptomer. Ibland sluta sig rötaktiga och maligna Febrar med denna crisi. Enär det onda i en sådan feber ifrån kroppen skiljt sig, blifwer alt i honom stilla och lungt, och den sjuka wederfås efter hand, igenom wederbörlig skjötsel och ans. Den Pestilentialiska åter har mera oro och fara med sig, den utmärker i wißhet, at Pästen då är gångbar, besynnerligen om den sjuke tillika plågas med några af tilförene upgifna kännetecken til pästen, såsom yrsel, mattighet, upkastning häftig feber med flera. Ju djupare Päst-bölden ligger, fast han eljest til sin omkrets wore liten, desto farligare är han. Sjukdomen minskar sig derföre intet, til sin häftighet, utan oansedt han utslagit, fortfar ändock han med den pinsammaste Feber, och flere smärtande känningar, som ibland på

 an-

andra, tredje eller fjerde dygnet göra ända på lifwet, at skilnaden på deße härmedelst kan lätt göras. Af Carbunclar gifwes twenne slag: maligna och benigna. Den sort som förekommer i Påst-tider, är maligne fast en benigne kan ock under en sådan tid, sticka sig fram, som bör ihogkommas. De förra äro altid farliga, och bewisa, at de som af dem anfallas, knappast med lifwet undgå; de igenkännes af det, at han börjas med en hård swullst, som til utseendet är rödblå eller blå wid hullet, ibland swart, med en hwit eller rödaktig spets, platt och nog indragen i köttet, med den pinsammaste wärk, som blefwe någon bränd af eldkohl. Här tilstöter sömnlöshet, törst, inwärtes brånad, yrsel eller ock en djup sömn, med en röd och grumlig, eller blek Urin. De gamle hafwa derföre kallat deße för Carbones, på Swenska Påst-kol. Om han hadteras med mjukande medel, bolnar han icke, som en spikböld, utan går til brand, och om alt går wäl faller han ut, liksom utur sit skahl. När blemman på spetsen brustit, fräter materien som utrinner, med en mer eller mindre wederwärdig stank. Den är minst farlig, som höjer och fäster sig i de kött-

ak-

aktiga delar: men den som wid roten sprider sig ut, är mycket Inflammerad, har swart eller blyblå färg, ej höjes, utan håller sig ständigt djupt, samt, utan at sjukdomen öfwergår, minskas derjämte, fäst sig på något nerveust eller tendineust ställe, så dödar den gemenligen hastigt. De så kallade Benigna äro af en blidare art; ty intet går för dem någon swår och mattande feber, utan sedan det onda på något ställe samlat och satt sig, börjas först hettan med en olidelig och brännande wärk, som dock ej är i den grad, eller med så häftiga Symptomer, som wid den förra, så framt det ej med den sjuka lutar til grafwen: icke eller döda deße så hastigt: ingen påst smitta är ej eller gängse, utan yppar den sig hos någon enda, på en eller annan ort, dock mycket sällan.

§. 165.

Sedan någon med deße wettenskaper blifwit understödd kan han med all wißhet yttra sig, om den grasserande sjukdomen är påst, en pestilentialisk eller ejest smittande Röt-feber. Få wi höra, det denna fienden är wid wår gräns, och at communication grannarne imellan icke blifwit förekommen, eller at sådane wahror,

 antir.

tingen ifrån gränsen, eller med et ifrån en smittad ort ankommit skjepp, blifwit förde, wid hwilka deña smitta gierna fasthänger: såsom pålswärk, fjäder, hår, bomull, ull q), hampa r], lin, silke, papper, böcker, samt at en stor del af besättningen under resan bortdödt; bör icke dröjas med de aldrakraftigaste anstalter til deß motande och hämmande, emedan smittan ej på annat sätt står at öfwerwinnas. Hwilken ömsinta försorg, en wälsignad och eftertänksam Regering ofördrögeligen bör låta werkställa. All Commerce och handel på besmittade orter förbjudes, Cordoner dragas, samt flere qvarantains-hus böra wara beredskap, at i dem intaga de synligen friska, men ändock härföre mißtänkte ankommande personer. Uti det andra införas de, som af påsten redan äro behäftade, och i det tredje

q) Den wittre Doctor Mead berättar, at då waror en gång kommit ifrån Cairo med Engelska skepp til Alexandria, hafwa twänne Turkar, som öpnadt 2:ne ullsäckar, straxt dödt, och foglar, som af en händelse flögo deröfwer fallit ned döda.

r) Olaus Petri berättar hos Schefferum, i sin beskrifning öfwer Lappland, Cap: 27. at påsten en gång följde med hampa til Lappland, som dödade allenast dem, som arbetade på henne; och stadnade sedan sjelf.

tredje, upläggeS handels wahror, som ock derföre bör ligga mäst affsides. För så de friska, som sjuka bör wara god tilgång på mat. De ankommande böra tala wid wakten genom språkrör, och på en lång stång framräcka sit paß, som förut blifwit dragit genom ätticka. Jngen bör komma dem så när, at han hörer hwad de säga. Lifsfångar skjöta de sjuka, samt på lång distance afhämta deras mat: deße böra ock utbreda de upbrakte Handels-wahror. Sjuknar eller dör någon af deßa, är påsten på Fartyget, och då böra wahrorne gråfwas djupt ned, eller ock nedsänkas med skjeppet. De friska förwisas til et särskilt hus, för at i 40 dagar hålla qvarantaine; men deras kläder eller sängkläder nedgråfwas, och böra nya wara tilhands at påklädas och nyttjas utan betalning. De sjuka inkomma i sjukhuset; men taga ej något af sina förra kläder med sig. Det föreslås wäl af Doctor Chenot för at undwika qvarantaine, at genom swettdrifwande medel och badande, flere gånger, rånsa kroppen ifrån påstsmittan, samt, at wäl swettas derefter, sedan ömsa kläder, ända intil linnet, för, under och efter badandet, dricka winwaßla, som han bestyrker med

en

en Historia af Doctor Bruckman, som blef skickad til et Inficieradt hus, hwaråst han fann en ung flicka och goße ännu friska. Han lät kläda af dem, och sedan, i brist af bad twätta dem wäl med ljumt wattn, upblandat med litet ättickа, samt lät dem få rent linne och nya kläder, och förde dem i et osmittadt hus, hwaråst de intogo et swett drifwande mos. Bägge blefwo fria och modren, som låg i pästen fick böld, hwilken mognade, öpnades och gjorde, at hon åfwen blef frisk. Men observationer äro härutinnan ej ytterligare gjorde. Eljest observeras, at qvarantains hus på sjösidan böra anläggas på någon ö, hwaråst alla ankommande skjepp måste stadna; men til Lands, der stora farwägar äro. Har man ej tilgång på Lifsfångar, så kunna foglar fästas på wahrorna: dö de, är klart at wid wahran följer pästen. Men, som uti dem, pästen ändock kan wara dölgd, så böra sådane noga skiljas och sönderdelas, sedan wäl genomblåsas och wädras innan de widare derifrån afföras. Anskjönt alla dessa steg til deß motande blifwit gjorde, kunde ändock hända, at han hemligen i en stad sig inträngde; då andra råd emot deß utbredande böra

ra widtagas. I en så beskaffad åfwentyrlig omständighet, är säkrast, at emot en utlofwad ansenlig penninge belöning, underrättelse skaffas, hwarest, eller i hwad hus, denna grufweliga påst inkommit, och så snart derom blifwit kunnigt, skiljas de friska strart ifrån de sjuka, på sätt som sagt är. Innan de flytta, böra de förut wäl twättas öfwer hela kroppen med ljumt wattn, upblandadt med ättica; Skola de sjuka, flyttas, bör sådant skje et godt stycke utom staden på et högländt ställe, hwaråst luften är frisk och swal, samt at, wädret får fritt spela. Men som det altid är wigare, at flytta de friska, än som de sjuka, bör ock sådant skje om nattetid, och i tysthet, på det derigenom all råddhoga måtte förekommas. Isynnerhet bör hafwas upmärksamhet på de fattiga, och Köpmans hus; ty hos endera af deße förminnes första elden gierna antändas. De fattiga föras i Hospitalet, och de förmögnare skiötas i sina hus: dock böra de friska, enär de utur huset flytta, som om de sjuka tilförene är påmint, med ihopa blandad ätticka, och ljumt wattn twättas, ömsa rent linne, och ej taga det minsta af de gamla, utan allenast nya och obe-

smit-

smittade kläder med sig. Reliqvierne af hwad som i det besmittade huset befinnes, böra alla nedgräfwas, Jag wet at de pläga och upbrännas; men det är rådeligare at gräfwa dem ned: åtminstone är det Mercurialis tanka. Och hafwer detta slagit bättre ut i Wenedig, än det förra. Denna författning har så wäl lyckats i pästen, som gick omkring Ferrara 1630, at oansedt han 7 gånger böd til, at komma in i Staden, kom han dock aldrig widare än allenast i et enda hus. Lika anstalt hafwer åfwen lyckeligen träffat in för Cardinalen Guastaldi, som af Påfwen fick frihet, då påsten kom in i Rom år 1657, at samma utwägar widtaga.

§. 166.

Som redan är afgjordt, det ingen af pästen angripes, som icke tilförene af honom blifwit smittad, så will jag ock här tilse på huru många sätt den kan ådragas, och i anseende härtil sedermera kringspridas.

1:mo Kan man smittas af den, som i pästen redan insjuknat, då päst-ångan utdunstar och indrages i dens kropp, som änu känner sig frisk. Af huru olika egenskap päst-smittan undertiundom måste

ste wara, det synes af många deß besynnerliga sätt at smitta. Dionysius Halicarnasseus berättar om en påst uti Rom, af hwilken Jungfrur och hafwande Hustrur allena antastades och dogo, och omtalar en Läkare wid namn Gentilis en annan, uti hwilken endast fasta och robusta karlar dogo. Forestus har observerat, at hafwande Hustrur den Delfiska påsten sällan undsluppo q) Raijerus i sin beskrifning, om påsten i Polen säger, at den måst dödade unga qwinfolk och barn. Det wet man, at den icke gerna fastnar hos andra, än dem som hafwa dertil disposition: Således måste kropparne ibland wara mera beqwäma, at emottaga det giftet, än något annat. Fast då påst går, afstanna alla andra sjukdomar. Den swåraste påst är, då människor stupa i ögnablicket, utan at teckn härtil gått förut. En sådan påst har Sydenham sedt,

r) då

q) Riverius L. de Febr. Pestilent. pag. 217. skrifwer sålunda: Si in sanguineum corpus Pestis incidit, copiose se Bubones ostendunt. pustulæ fiunt rubræ, & celerius perveniunt ad maturitatem. Melancholici, sub hoc affectu, in somnia terroris plexa, inqvietant, at Cholerici, vigiliis, inflamationibus, & hæmorrhagiis exercentur.

r] då på deßas kroppar allenast, utslagna mörkröda fleckar, blifwit sedde, såsom förebådare, til denna hastiga död, som dock ofta kommer af det, at en del, til det sista, strider emot sjukdomen. Hippocrates och Galenus tala om en påst utan feber: men som deras utlåtelser äro nog twetydiga, så behöfwa de förklaring, hwilken ock kan håmtas af deras egna utsagor; såsom då Galenus s) säger, at påsten kan wara utan feber, så menar han åtminstone en liten och ej synnerlig kåndbar: samt då Hippocrates talar om sjuka, som warit utan feber, så menar han icke en betydelig eller stark, som Mercurialis will det förtyda t). Imedlertid föreställer sig påsten under en ganska flyktig, skarp och widhängande ånga, som förmodeligen bör tilskrifwas deß första uprinnelse, såsom, når igenom den starkaste hetta, den hårsknaste och finaste olja, med et det aldra skarpaste rötsalts åmne af naturen tilsammans förenas, at deraf blifwer et flyktigt och genomtrångande wäsende, som förr eller senare gör hjertat lika som lamt eller paralytiskt, sedan lifs

r) Sect. 2. Cap. 2. Pag. 133.
s) 9. Illo de Simplic. Medic.
t) De peste pag. 57.

lifsandarnes rätta natur och egenskap af detsamma förut blifwit förstördt och förloradt. Enär giftet således på det subtilaste blifwit tilwärkadt, så kan det igenom respiration dragas in i lungorna, genom porerna på kroppen insupas, och blandas i blodet, igenom rötsår eller andra sår, af oförsigtighet, komma i kroppen, samt änteligen sist igenom spotten, när den nedswäljes och föres til magen. Det första bestyrkes derigenom, at när någon blifwit öpnad, som hastigt dödt uti påsten, hafwa lungorna haft Vibices eller swartaktiga strimmor på sig, men icke Carbunclar eller bubones: det andra befäster den stora Fracastorii berättelse, om de tjugu fem personer, som i suite dogo, den ena efter den andra, af det de togo på sig en besmittad päls, som tilhört en, som förut dödt i påsten. Det tredje bewisar en Fältskärs oförsigtighet wid påsten i Marseille 1720, som en gång då han warit ute och upskurit några Bubones och carbunclar, wid hemkomsten straxt, utan at twetta sig, med de Inficierade fingrarne förbant sin fontanelle, fick rysning, påsten, men kom sig dock före. Det fjerde och sista besannar Schreibers Historia om en Fältskär, un-

der påsten i Ukraine och Ryßland, hwilken, sedan han på en sjuk öppnadt en Bubo, tog, under det han densamma förbandt, Lancetten i munnen, fick straxt, wåmjelse, kom sig dock åter före, fast än det drog något långt ut.

2:o Kan påsten utwidgas genom Handelswahror. Sådant bewisar händelsen med wahrorna, som woro på Chateauds skepp och ankommo til Marseille år 1720. Den första som dog war Båtsmannen, som bar dem af Fartyget. Dernäst 2:ne som löste up och wädrade dem, och den tredje war Fältskären, som öpnade de döda. Likaså war beskaffadt med påsten i Messina i hwilken tjugu fyra tusende människor satte til lifwet, då smittan blef ditförd med et Genuesiskt Fartyg som kom ifrån en smittad ort. Det hade med sig en hop ylle kläder. Några dogo på Fartyget. Detsamma blef ock försänkt, men, som de redan nattetid hade inpracticerat några förbudna wahror, så yppades sedan påsten, tre weckor derefter; ty så länge undanstuckos de, innan de såldes. De ämnen hwarwid påst-smittan hälst widläder, har jag förr upräknat; Med guld, silfwer, järn och koppar binder den sig ej gerna,

3:o Ut-

3:o Utbreder den sig, genom en af osunda dunster förskämd och besmittad luft. Jag har förr sagt, det luft såsom luft aldrig kan förwärras, men wäl upblandas med sådant, hwaraf påst kan åstadkommas, utan är den endast et medel, genom hwilket den antingen snarare, lättare, eller och swårare sig utwidgar, i den mohn, som de smittande particlar äro flyktiga, mera genomträngande och ständigt warande på stället: äfwen så kan luften hindra, at påsten ej är så häftig och wälsam: Icke eller at han får så fritt och länge grassera, som eljest word möijeligit. Det är märkwärdigt, hwad som Petrus a Castro skrifwer, om den Neapolitanska Romerska påsten, at sedan det begynte at mycket rägna, begynte påst Symptomerne at blifwa lindrigare och mindre farliga. Härutinnan instämmer och Raijerus, at i Ungern, under rägnaktiga och mulna tider, har påsten altid warit mildare u). Och som wärman eller hettan altid bidrager, det en röta altid då mera kommer uti arbete och rörelse, än eljest; altså är ock en fuktig och kulen wäderlek, sådan, som den wid rägn wäder måst plägar wankas, i stånd, at både minska och utöda påstgif-

u) Obs. 39.

tet. Årfarenheten har wist, det påstångan endast smittar på wiß rymd, eller innom en wiß Atmosphere: icke eller; då, om man icke alt för länge uppehåller sig uti den samma. Om så ej wore, skulle ingen undgå påstsjukdomen: icke eller præservativer gälla. Är derföre högstnödigt, at altid hålla sig utom den sjukas luftkrets, jamt på alt sätt agta sig, at ej andas den sjukas andedrägt; hwilket bör icke allenast wid denna, utan wid de öfrige inwärtes smittande sjukdomar, ihogkommas. Bewis at så är, bewittna observationer. Då påsten gick i Italien, kom smittan från en Stad til en annan, som låg längre bort, och hoppade öfwer en annan, som låg närmare. Likaså berättar Schreiber om påsten i Rysland, at påsten kom ifrån Cantoner qvarteret til en By, som låg längre bort; men de närmare byarne sluppo undan. Häraf hafwa Medici fådt det ordspråket: Pestis vias esse perplexas; påstens gångar äro ganska wißa, hwarföre ock exempel utwisa, det påsten warit gängse, fast än luften warit ren.

§. 167.

Nu följer i ordning at utstaka, hwad författingar böra tagas i allmänhet, sedan

dan den i en Stad eller land inkommit.

1:o Bör man laga at folket derstädes lämna räddhogan för sjukdomen. Chiconau muntrade folket i Marseille, och betog hos dem fasan för den, då han satte sig på de sjukas sängar. Lindestolpe säger, at i den pästen som gick här 1710 dogo flere af räddhoga och fruktan, än som af sjelfwa päst-smittan. Professor Rivinus i Leipsig, och Barbette, hafwa bägge, genom utgifna Tractater om pästen, budit til at bewisa, det fruktan allena kan den samma åstadkomma, som ej är troligt; ehuru kraftig och stark en Imagination och wara måtte; dock kan skrämsel til deß smittande mycket bidraga.

2:o Böra anstalter göras, at sjukdomen ej får breda sig ut, samt förekomma, det ej folket blifwa för dristiga. Detta förstod ock Chiconau ganska wäl at werkställa. Herr Doctor Saijer i England blef änteligen så förmäten, at han i förtröstan på sit præservative, och lade sig i säng med en sin wän, som hade pästen; hwilket dock slog så ut, at han blef smittad och dog. Eljest bör wid et sådant tilfälle strax det hus, hwaräst pästen sig insmygt, med wakt omkring rännas på det ingen må

 i det

i det sedan gå in eller ut, utom de friska, som strart böra skiljas derifrån och föras på sjuk-hus, dock under de omständigheter, som förr är tilkänna gifne. De som äro i huset qware, för at skjöta de sjuka, böra widtala andra, utom detsamma, medelst språkrör, genom fönstren, at få hwad de betarfwa, som ock kan igenom dem uphämtas eller och tagas på distance v). På lika sätt bör på Landet förfaras, när påsten i en By inkommit. Wist folk i Byen böra då afhämta, så deras, som de sjukas förnödenheter; men altid på distance, eller något aflägse ställe derifrån.

3:o Bör sundhets Commission, som uti alt bör äga full myndighet, at göra och anstalta hwad nödigt finnes, låta borttaga alt, som uti et inficieradt hus fin-

v) Då påsten gick så starkt i Aleppo år 1718, inneslöto sig de Europeiske Köpmännerne, med sina familler, som der bodde, sedan de förut provianterat sig på 4 månader. De accorderade förut med slaktare och bagare, at de ytan för deras fönster skulle båra dem kjött och bröd emedan de trodde, at smittan wid deßa saker ej fäståde sig. Det skedde. De slogo igen sina portar: de updrogo båmålte wahror med krokar igenom fönstren, skilde sig ifrån alla, höllo sig inne och blefwo bewarade.

finnes af de ofwan specificerade ämnen, och gräfwa dem djupt ned i jorden.

4:o I akttages renlighet på alt mögeligit sätt. Derföre böra särskildte personer wara, at hålla gatorne rena, at rånsa rånstenarne, at ösa wattn på dem, at orenligheten måtte rinna af och ned, til sina aflopps ställen. Mercurialis berättar sig hafwa läst hos Lucanum in Schyta, det en Medicus, wid namn Toxarim befriat Athén från påsten med det han befalte gatorne altid hållas rena, samt de smärre beståntas med win. Det ses, at ju orenare det är i en Stad, ju sjukligare är orten, och tyckes, som Miasma pestiferum hälst wille trifwas i smuts och orenlighet; hwarföre ock den hos fattigt folk måst grasserar.

5:o Tilses at ej för många fattiga få bo tilsammans i et rum eller hus. De Athenienser anklagade Pericles, at han gifwit anledning til påsten genom det, at han tillåt för mycket bondfolk komma in i Staden ifrån Landet. Och berättar Livius x), det under L. Albutii och P. Servilii Consulat, påsten skall inkommit i Rom, för det folk bodde i fö. trånga rum, och för många tilsamans.

Alla tiggare och löst folk hafwas

x) Lib. III. Decad. I.

was utur Staden, och böra de hafwa hus åt dem annorstädes utom:

7:o At luften på alt sätt renas. De bruka til den ändan kjär tunnor på torgen itända. Doctor Hodge säger, at detta äfwen nyttjades i Engelska pästen, år 1664. Mercurialis gör härwid den anmärkning, at det i päst för ingen del gagnar, at itända eldar om sommaren, men wäl om wintern. Detta besannas til en del af listan, som blef hållen öfwer Mortaliteten i England, förenämde år, så at då eldar och styckeskott lossades, ökte sig pästen y). J deß ställe är bättre, at stänka gatorne med ättika; äfwen i husen: likaledes under bar himmel på gator och torg. Koka ättika i stengrytor, samt i lika käril förbränna swafwel. Men som det är anmärkt, at pästen stundom af Arsenicaliska, swafwelaktiga och sura dunster kan härstamma, är bäst at då fly, äfwen som i andra päster. De qwar blifwande böra wäl täppa sina fenster på den sidan, hwarifrån giftet kommer, som altid och wid andra päster bör observeras.

y Deße observationer tyckas strida emot Deides principe, at päst, koppor och mäßling &c komma af insecter. Deras smitta borde då snarare dödas, än utbredas.

ras. I stället för åttika och swafwel, rökes då på gator och torg, samt inne i husen med hjorthorn, håsthofwar, fjädrar, hår, skosulor gamla kläder, och alt det som af något djur kommit är. Deßa kunna ock nyttjas då luften är för tjock, wåt och kall.

8:o At tilräckeligit antal gifwes af sådant folk, hwars syßla är, at föra ut och begrafwa de döda. De bruka altid begrafwas utom Staden, och wäljes härtil et sådant ställe, at imellanstaden och begrafnings-platsen är, et högt berg. Men likens utförning bör endast skje om nattetid, som framför alt bör iakttagas, at ej för mycken Alteration och skrämsel eljest derigenom må förorsakas. Man inrättar härtil täta och något djupa wagnar med läck uppå, at åtminstone 20 à 30 döda kunna i dem rymmas.

9:o Utrotas alla hundar, kattor, swin, bockar och getter, samt andra diur, som hafwa hår eller ull på sig, som snart tar förrutnelse til sig, och den gömma Ty utom det, at de kunna draga omkring besmittade kläder, så kan ock smittan fästa sig wid deras hår, och så med skinnet kringföras. Handtwärkare, som arbeta i luktande och fe-

ta skinnwaror, plåga ej gerna få bo i Städer, der påsten inkommit.

10:mo At i Staden är förråd på alt det, som fordras til uppehälle; såsom god såd och spannemål. Nyttan af detta sågs i Marseille, Kongl. Lif-Medicus Chirac i Frankrike skaffade dit såd, Wäderqwarnar anlades; Bagare anskaffades; hwarmedelst påsten kom at stadna. Detta är så mycket angelägnare om påsten blifwit understödd af hunger och dyr tid. Hwad hunger och nöd kan uträtta sågs nogsamt i påsten på Messina. Mjölnare och Bagare dogo först ut: intet bröd fans i Staden. De förnämare och andra gingo omkring, och tigde bröd; oansedt de redan fådt påst-bölder. De dogo grufweligen, at folk tröt til deras begrafning: sedan kyrkohwalfwen woro fylde, såg man på gatorne 15 à 1600:de personer, hwar dag, som dogo. I den påsten bortdogo därstädes in alles 40000 människor.

11:mo Bör ingen hwarken släppas ut eller in i Staden, som icke med sig hafwer et riktigt sundhets bewis.

§. 168.

Sedan en Alsmägtig Gud låtit et så swårt syndastraff afstadna, bör ej min-

mindre sorgfällighet anwändas, det detta onda ej på nytt måtte un- utbrista. Derföre böra gatorne nu, som tilförene altid wäl hållas rena; och om sönderslitna kläder, eller förrutne och odugelige sängkläder, med andra slafwor, finnas här och der wara utkastade, böra de samlas och djupt nedgräfwas. Likaså böra de utdödde och besmittade husen renas och ifrån smitta befrias, wädras och renas innan någon får flytta in och bo uti dem. Til den ändan, om det är et stenhus, bör det inuti åter igen rappas och hwitlimmas, samt sedan rökas med swafwel. Et trähus bör först wäl skuras och twättas: likaså alt hwad uti det är, twättas med ättika, och änteligen swaflas. Alt hwad som sedan uti detsamma finnes, och som kan hållas mißtänkt, at hos sig dölja och gömma päst-smittan, nedgräfwas. Hwad mycken förmohn detta hafwer med sig derom witnar en Historie-skrifware, wid namn Sabellicus, hwilken berättar, at alt husgeråd och kläder, som Likförarne hade samlat i Venedig och Padua, på et förnuftigt sätt upbrändes. Hade det blifwit nedgräfwit, så hade det ändå warit bättre. Under alt detta bör icke åsidosättas, at

at Regeringen för de sjuka förordnar tilräckelig betjening, som wål wårdar och sköter, dem och jemwäl understödjer de fattiga med sina behofwer, som nu mist alt hwad de ägt utaf kläder och husgeråd, at de icke hafwa något at ligga på, samt förlorat hwad de deßutom kunnat samla til sit uppehålle, at de således äro utan mat; på det icke deras nöd och lidande, i fall den minsta gnista af påst-ämne ännu wore öfrig i deras kroppar, å nyo härigenom måtte antändas.

§. 169.

Förwarings-medlen, som hwar ock bör i agttaga, så wida han wil undwika påsten, äro af wår store Arciater och Riddare von Rosenstein, i des ofta citerade wackra tal, så wäl utsatte, at jag icke hafwer något synnerligit, at dem tillägga. Men som som det är osäkert om detta lärda tal, til almänhetens nödiga underrättelse, så wida, som jag gerna önskade; har blifwit kringspridt, förmodar jag mig ej fela, om jag deße upsatte förwarings puncter åfwen här införde. Det wißaste förwarings-medel är, at flytta ut på landet til en ort, som man säkert wet wara påst-fri. Men det måste skje strart, och innan smittan

wi-

förwida bredt sig ut; ty sedan kommer ingen utur Staden, utan sundhets-pass. Här gäller den utsago, som Hippocrates de natura humana afgifwit, at då siukdomar blifwa af luften, är ingen bättre utwäg, än at strax ömsa luft och ställe. Hwadan ock det Latinska ordspråket kommit:

Haec tria tabificam pellunt adverbia pestem:
Mox, longe, tarde, cede, recede, redi.

Detta förswånskar Herr Lindestolpe sålunda:

När påsten är för hand, så lag dig snart ur wägen,
Långt bort, kom snart igen, tu eljest blir förlägen.

De igen, hwilka för sit Ämbete och handtering ej få resa bort; såsom Öfwer-Ståthållare, Landshöfdingar, Magistrat, wissa til de siukas wård utsatte Präster, Doctorer, Fältskärare, Badare, Upsyningsmän, Bagare, Bryggare, Slaktare etc. böra tilse:

1:mo At deras rum hållas snygga och rena, at de ofta sopas, och at golfwen bestänkas med Renskt, Mosel- eller gammalt Franskt win, eller beströs

strös deßa ständigt med bultadt granris eller ättika, som synes wara det bästa: deßutom är nödigt, at hålla sin kropp snygg och ren; twetta sig wäl, och som oftast ömsa lintyg, som förut blifwit beståänkt med ättika eller rökt med litet swafwel.

2:o At luften i dem är frisk, och altid i någon rörelse. Til den ändan hafwer man en Ventilator i fönstret, och ständigt litet eld i spisen, samt skjuter ej spjället. Men om spjället skulle skjutas, kunna enebär, lökskal, äpple skal, och annat sådant kastas i elden.

3:o Stänkes litet ättika på golwet några gånger om dyguet, samt på sina kläder och sin näsduk.

Då pästen är af Arsenicaliska eller swafwelaktiga ångar recommenderas sting spiritus af urin, hjorthorn, salmiak, människors eller andra djurs blod, och flera sådane Alkaliska stickande saker, at hålla för näsan. Aromatiska saker tuggas. Men säkrast är at flytta på höga berg. Eljest är den merendels obotelig. Se §. 165.

4:o Ungår man så mycket möjeligt är umgänge med de sjuka, men när det skall skje, går man.

5:o Ej

5:o Ej fastande til dem, ej eller når man år matt. Medici åta gemenligen förut litet smör och bröd, med winruta på; eller doppa de en skorpa i litet god winättika, och åta den.

Detta år det wißaste förwahringsmedel som wi ån haft z). Deß emellan kan man taga insyltade rosor, insyltade Pomerantler eller Citroner. De fattiga må i det stället njuta litet Enbårsmos. Det berömmes ock mycket at dricka et eller annat glas godt win, innan man går ut om morgonen. Härmed præserverade sig den förnämna päst Medicus Saijer i England, som jag til förene omnåmt §. 167.

6:o Det förstår sig af sig sielft, at man hwarken bör åta eller dricka något i den sjukas rum: Icke eller.

7:o Bör man njuta något hemma förr ån man wål sköljt sig i munnen med någon åtticka, hwartil wi gemenligen bruka den så kallade Vinaigre de qvatre Voleurs, med hwilken fyra röfware bewarade sig i Paris, då de plundrade sådane hus, som pästen war kommen uti.

8:o

z) Med et skedblad god winätticka intagen hwar morgon, befriade sig den stora Professor Silvius, som tre gånger warit ofkadd päst Medicus.

8:o Man bör ock akta sig för at nedswälja Saliven, när man är hos de sjuka. De Fattiga kunna derföre tugga hwitlök eller något dylikt. Bättre och förnämt folk, neglikor, Canel, Citron och Pomerants-skal, Calmus, Cardemommer, Viol-rot, Angelika, sötfåra, ålands-rot och Pimpinella, med Lagerbärs blad, och sedan spotta ut spotten.

9:o Den som måste gå intil den sjuka, bör ej ställa sig nära intil honom, ej eller wända ansigtet åt honom Når man wil se efter om han har fläckar, bör man det ögnablecket hålla andan, och straxt derpå lukta på ättika. Detta bör ock wäl märkas i andra smittosamma sjukdomar: dock angelägnast i Pestilentialiska, eller andra Röt-febrar Afsikten är, at ej den sjukas andedrägt måtte af en frisk insupas och sedan smittas; Et oskäligt djurs andedrägt, som är sjukt, är ej mindre farligt för månniskan, än den förenämde. Doctor Hodges a) talar om en Engelsk Borgare, som red ut på Landet, och under det blifwer hästen för honom så matt, at han ej orkar gå längre: han stiger utaf hä-

a) J sin beskrifning om den Engelska pästen Pag. 68.

och ser håsten i swalget, och wid det fläsar hästen, at deß andedräkt, som war stinkande oförwarandes kom at af honom indragas; hwaraf han sjuknade och innom 2:ne dygn blef död.

10:o Som marknader, bröllop, stera barn Kristningar och grafölдå förbjudas, så aktar man sig ock före, at insinna sig i stora samqwäm, och at man ej sitter i trängsel.

11:o För öfrigt håller man god Diæt, och aktar sig i synnerhet, för at äta eller dricka för mycket. Fläsk, swinkött b), salt och rökt kött, samt brännewin förbjudes i allmänhet. Grynsoppor med litet syrligt äro hälsosammast. Alt fett kjött, gammalt och groft är skadeligt. Men ungt af foglar, lamb, kalf och höns, tillåter Mercurialis i soppor med syrliga saker kokta; såsom citron och Pomerants syra: äfwen deras gelée, tillagadt med syra, och äpplesoppor, samt andra syrliga trägårds frukter med grönsaker. Litet win tillåtes då ock då om dagen; men det skall wara syrligt. Mattande stark rörelse är

 ska-

b) Rulandus Capellutus, in libro, qvem de peste composuit, scribit Ex esu porcinarum carnium, calore vehementi dominante, mille homines periisse.

ſkadelig c] men i ſynnerhet ſtarka ſinnes rörelſer, ſåſom wrede förargelſe och ängſlan. Och bör man undfly alla tilfällen, ſom kunna upwäcka ſådane paſſioner, och ej titta på gatorne, då lik utbäras. Själ-ringningar borde ock då förbjudas, ſå framt man ej härmed ſkadar luften, ſom då bör ſkje en gång hwar dag.

12:o J fall man hafwer något gammalt ſår bör det då ej läkas. Fabricius Hildanus d) berättar ſig blifwit ifrån päſten, ſom i Lauſanne graſſerade, ganſka wäl bewarad igenom ſår, ſom han gjorde ſig på wänſtra armen, och ned om wänſtra knäwecket, ſamt at ingen af dem, ſom hade fonteneller, blef ſmittad och dog, utan den warit fyld med oſunda och ſjukliga wetſkor. Om deſſas goda förmon wid detta tilfälle wittnar Deuſingius e], Mercurialis f) och Paræus g). Den ſtora Heinſius, ſom blef förſkrifwen ifrån Tyſkland

c) J Venediſka päſten dogo ganſka många Handtwerkare, ſom igenom eld drefwo ſin näring, ſåſom Smeder, Guldſmeder och Kopparſlagare. Äfwen ſkall Luſus Veneris wara ſkadelig.

d) Cent. VI. obſerv. 23. & 86.

e) Tract. 10. De Peſte.

f) De Peſte Cap. 23.

g) Lib. 22. Cap. 27.

land til Venedig, år 1665, lått först såtta på sig et cauterium, och förmådde sedan de öfriga, at göra det samma. Hans buste blef sedan, honom til heder, uprest på torget i Verona, för hans härliga Lädrom uti påsten. Han intygar det ingen af dem sedan dogo, uti den påsten, som sådant låt såtta på sig.

13:o At röka tobak endast man år derwid wan. Dimmerbroock har många observationer, at sådant gjordt nytta uti Nimvegiska påsten, år 1679 och säger han om sig sielf, at så snart han kände någon elak Symptome, rökte han och det ibland så, tils han wardt yr.

14:o At hwar dag taga litet af, Chinchina pulfwer, eller deß Tinctur, En Fältskär i marseille præserverade sig härmed: deß tinctur war den store Bonnevalls præservative, då han wistades med sit Regemente i Ungern, hwaråst, om ej påst, dock merendels altid pestilentialiska febrar woro gångbare. Cramer berättar, at han af denna tagit hwar dag et matskedblad, som Bonnevall sjelf berättat honom. Cratos à Kraftheim, Trium Imperatorum Archiater, brukade i påsten at tugga på citron-skal och Angelica, samt hwar dag taga något af Essentia *Ambræ*. Af lika tankar

recommenderar ock Doctor Wall och Freind, Moschus ganska högeligen i smitt sjukor, äfwen i de så kallade fängelse febrar.

15:o Det bästa medlet är det dock, at bewäpna sig med courage, ty när man är nödsakad at gå ut på gator och torg, kan folk möta som äro underligen klädde, dels för smittan, dels ock för snyßlan skull, eller Lik föras ut, eller får man se någon hafwa dödt på gatan &c. så är ej underligt, om detta alt kan alterera. Hwarföre bäst är, det den, som kan, håller sig inne. Imedlertid är den förnemsta och säkraste grunden til courage, at altid med sin Gud stå i försoning, så at i fall den högsta skulle täckas honom at hädankalla, han må wara wiß om en salig död. Hwad courage hjelper, syntes af de 5 Medici, som kommo ifrån Montpellier til Marseille, at bota pästen, som derstädes så swårligen rasade. Den snälla Fransyska Språkmästaren i Upsala Herr Lieutenant Raibaud, som då äfwen låg sjuk af pästen i Marseille, och af Chiconau besöktes, har sina wänner berättadt, det denna ej wiste, hwad det war, at wara rädd. Frågas: om de sår äro smittosamma, som sedan pästen afstadnat, i några

några weckor efter Bubones och Carbunclar, gå öpna, oansedt den, som med dessa beswäras, eljest til alla delar mådde wäl? Swaras: at ehuru det kunde tyckas, som wore påst giftet, igenom desse Canaler, utur kroppen tömt; råder dock försigtigheten, at de, som med dem dragas, ändock hålla sig inne, och ifrån andra wara skilde, så länge och intil dess, de wäl och fullkomligen blifwit helade och läkte.

§. 170.

Ibland sjukdomar, som smitta, men dock äro utan feber räknas af Medicin: Leg. Scriptores först skjörbjugg. Denna är tilförene hållen för en hemsjukdom (Endemisk) i Tyskland, Frisland, Holsten, Pomern, Holland, Dannemark, Swerige och Norrige. Men det är icke så, utan förhåller den sig efter människans Diæt och lefnadssätt. Han består i förskämde och förrutnade wätskor, af hwilka härflyta mångfaldiga plågor och bräckligheter; såsom störtningar, et blött swampaktigt, förrutnadt och lätt blödande tandkött, med elak andedrägt, lösa tänder, et blekt och pussigt ansigte, andetäppa efter minsta rörelse; fläckar slå ut öfwer krop-

 pen

pen h) mörka, blåaktiga, i omkretsen gula, röda blyaktiga och swarta, öfwer armar, lår, och ben, större, och Friseln på rygg och bröst, swullna ben, stundom med stygga sår i) allenast med wärk, och åtföljer en besynnerlig trött- och mattighet, som är större, när man stiger up om morgonen, än då man lägger sig; tröghet, sömnagtighet, och som ej öfwerwinnes förr, än sjukdomen går öfwer. Han indelas uti warm och kall. Den heta är en större grad af den kalla, hwilken ock, har sin grund i sjelfwa lefnads-sättet och Temperamentet, m. m. så är ock med den kalla.

§. 171

h) Här bör man skilja Skjörbjuggs-fläckar ifrån en i blotta små fläckar, sig wisande gangræna sicca; se Petit maladies des os p. 341. Deße äro utan känsel och låta icke dissipera sig, de behålla altid sin reguliera trinda figur och äro mörkare än de i Skjörbjugg. Skjörbjuggs-fläckar äro åter af olika figur, gulaktiga och ibland purpur-färgade: gå bort och komma igen, utan at huden deraf förändras, hafwa ock stundom uti sig större eller mindre inblandade hwita fläckar, som likna hudens naturliga färg.

i) När man trycker på deras rufwor, kännas de blöta och swampaktiga. Uti dem är gerna swall-kött, hwilket liknar en bit af en kalf-lefwer. Tages det bort, pöser det snart up igen.

§. 171.

Lungsot består i en sårad lunga, som altid har en långsam och tärande Feber med sig, hwaraf kroppen måste aftaga, sedan blodspottning gådt förut, eller en ständig Feber med hosta och afmagring, hwarefter följer en wahraktig uphostning och andetäppa, som til slut blifwer swårare. Ju närmare det lider til slutet, såsom i det tredje Stadio, ju swårare blifwa Symptomerne k] håret går utaf mattigheten ökes, et tilstötande durklopp, och nattswetten med febern hjälpas åt, at aftackla hullet, och utsläcka facklan. Utom det, at denna tros smitta, så skal den ock wara ärftelig.

§. 172.

Skabb är, då skinnet af blemmor (*Pustalæ*) öfwersättes, som mer eller mindre fuckta, såra, samt klia och smitta af sig (Plora). Af skabb gifwes flera slag; såsom torr och wåt, med blem-

k) Den som om denna sjukdom wil närmare underrättas han läse Bennets Theatrum Tabidor: Mortons Phthisiologie, samt Archiatern och Riddaren Bæcks wackra dissertation de dignoscenda & curanda imminente Phthisi pulmonali.

mor fjälaktig, med stora skårpor eller rufwor, som antingen sticka eller klia samt, i kring och under sig fräta. Den sätter sig öfwer hela kroppen, men besynnerligen på händer och imellan fingrarne l]. Den torra skabben hafwer mera klåda med sig, hwaremot den wåta år mera wärkfull. Ibland åro deß blemmor stora och stinna, med röd ring omking sig wid roten. När de brista flyter utur dem et skarpt wahr. Under det skabben warar faller ibland håret utaf, som händer i Hectisk sjukdom, och dem som hafwa Venerisk smitta, eller ock Spetelskan. Då skabben sätter sig på bråsken af ögnelocken på någon kallas den suröga. Hit föres ock den så kallade gutta Rosacea, eller koppar ansigte kalladt på Swenska. Af denna blifwer hela ansigtet rödt, och blemmor slå ut öfwer alt, som stundom bulna; ibland kunna ock små bölder eller knylar sätta sig bredewid. När den röda färgen försiwinner, men blemmorna ei, och huden deremot mörknar, får den namn utaf morphaea. Afblåst Herpes, utmärker sig med små blemmor, som sätta sig bredewid hwar-andra

l) Hurudan den Veneriska skabben är få wi se framdeles, enär luis Venerea afhandlas.

andra, flytta sig ut och widgas, samt gifwa ifrån sig en skarp wätska, af hwilken de fjällika rufworna, sedan formeras, som på något sätt ej skada de underliggande delar, eller lämna hårdheter efter sig, när de affalla, utan ser man allenast en efter hand aftagande rodnad. Denna är af flera slag. Til den skabben, som är torr, räknas och Reformar: (Serpigines). Sätter sig en fjällaktig torr skabb i hufwudet emellan hären, får den namn af Porrigo. Uttränger sig i hufwudet en skarp wåtska, mer eller mindre, som därstädes gjör hwitgula torra rufwor, eller fjäll, samt förorsakar, at hären förtäras och fråtas, så är det den hos oss allmänt kallade ondskorfwen (Tinea).

§. 173.

Under denna sjukdoms Classe, innebegripes äfwen den mycket swåra sjukdomen Spetelskan. Af sit swåra utseende, samt eljest usla och eländiga beskaffenhet, är han kallad Lazari sjukdom, emedan det förmenes, det Lazari jämmerfulla tilstånd af en sådan pinsam sjukdom härrört. Han är, ty wärr! at finna på flera ställen af werl-

den; så at wårt Swea Rike är icke deß endaste hemwist. Ty utom det, at han gifwes i Österbotn och Finland, samt på Norra delen af Öland, Gottland, och Bohuslän, med flera ställen af Riket, så hafwer han ock inrymt sig i Norrige, och Island, samt uti de Östra delarne af Europa, hwaråst Lazaretter til sådanes tjenst åro bygde; hwilka ock fådt namn af Nosocomia Incurabilium eller sjukhus för dem, som ifrån denna swåra sjukdom ej kunnat hjelpas. Utom Europa har man sedt honom i Egypten m) wid Alexandria, uti Ost-Indien och Javan n), sedan i America o) och änteligen i Judéen p). I synnerhet observeras, at detta onda merendels öfwer alt tagit sit säte wid Sjöstranderne, hwaraf med tiden torde gifwas anledning, at utröna, hwad til denna grymma sjukdom kunde wara egentelig orsak, hälst jag fruktar, det alt, som hittils blifwit til grund gifwit, är ganska owist och osäkert.

§. 174.

m) Lepra Arabum, Prosp. Alpinus de morbis Ægyptior.

n) Sauvage Nosolog. Method. III. p. 450 beskrifwen af Cleyero Ephem. Nat. Curios. Decad. II. ann. 1683.

o) Beskrifning af pison. Brasfiliens. Cap: VXII

p) Boerh. Consult. Sauvage l. c, p. 456.

§. 174.

Hurn underbar den smittan warit, som i den Heliga Skrift omtalas q), kan nogsamt inhämtas deraf, at den angrep sjelfwa husen, kläder och alt annat, som deruti war. Men när den ock ansatte människors kropp, så war den olidelig r). David wiste intet hårdare straff at önska Joabs hus, för hans öfwerdåd, än Spetelska s); och de Hebréer räknade de Spetälska bland de döde; hwaraf kan slutas, at denna plågan warit af alla uptänkeliga, den swåraste t). Des beskrifning låses i 3:dje Moses

q) 3 Mos. Bok. 14. 34 och följande.

r) Se Domprosten Doctor Bælters Jesu Christi Historia i deln 3:gje Boken 11 Cap. pag. 293.

s) 2 Sam. 3; 29.

t) Den lärde Doctor Mead, i sin Commentarius de morbis Bibl. Medica Sacra kallad, Cap. 16:de pag. 9. beskrifwer den, lika som Mosis på ofwannämdne ställe, nemligen, at i huden satte sig först etter-blemmor, hären fingo en hwit färg och alla sårnader i huden wid första påseendet syntes djupare, än den andra huden. När siukdomen warat en tid, slog en hwit swullst ut på kroppen, under hwilken det yttra skinnet losades, och skjära köttet syntes derunder. Detta onda öktes dageligen, och spridde sig ut öfwer alt. Sedan besmittades af den

ses Boks 14:de. At den warit smittosam läses ock dersammastädes. Men om den, som sig på andra orter inritat smittar, derom twiflas mycket; emedan mannen kan wara spetelsk, men ej hustrun, och så vice versa, och dessa ändock lefwa tilhopa: Likaså kunna barnen wara friska, oansedt någondera af Föräldrarne af den är besmittad. Men, torde hända, at giftet behöfwer tid, innom hwilken det bör mognas, och sedan utbrista och smitta, på lika sätt, som det förhåller sig med den Veneriska: hälst det icke är obekant, at människor gifwas, som ej blifwit spetelska förrän de fylt sina trettio år, då den måste wara af någon annan art, som är sannolikast. Tiden skal alt uptäcka. Imedlertid höres, det folket, på somliga orter, äro rädda, at blifwa smittade af hwarannan, som tyckas wara det säkraste; på andra åter icke. Lommius påstår den wara smittosam u).

§. 175.

kläder, skinnwaror, och wäggarne: påståendes alla Medici Arabes och Graeci, det samma Lepra warit aldeles skild ifrån den allmänna derutinnan, at ingen warit i stånd, at nämna et ställe, hwaräst den så antastat kläder, wäggar och hus, som denna i Judéen.

u) Observ. Medicin. Libr. 1. Pag. 60 Con.

§. 175.

Om denna swåra spetelskan, som nu hos oss, och i andra länder ännu är gångbar, haft sin första uprinnelse utaf de Hebreér, är swårt at påstå, emedan den til swårighet öfwergådt alla af sit slag. Wi wete, och åfwen årfarit, det sjukdomen sig til sin häftighet med tiden minskat, och änteligen aldeles utgådt, hwilket jämwäl händt med den Israelitiska, hälst inga spoor til dem mera synes. Så berättar ock Baron van Swieten x] det andra spetelskor, som både af Araber och Grekiska Medici y) blifwit beskrifne,

tagione etjam hoc malum contrahi, non solum sponte intimoque corporis vitio potest, idemque a parentibus transire ad nátos, vel ab ipso etjam natali solet. Aretæus Lib. II & Cap. 13 de Causfis diuturnorum morborum & eorum curationibus, monet, dum de Elephantia leprae congeneri morbo, sententiam dicit: qui cum morbo hoc affectis versari atque vitam agere cupit, non minus, quam cum pestilentia contamin tis, metuendum esse; verum enim est, contagionem per inspiratum aerem contaminari.

x) Tom. V. Pag. 19. comment.

y) Här Observeras at Græcorum Elephantiasis war Arabernas lepra, som de beskrifwa per corporis cancrum universalem, quod membra & cutis erat tumida, Scabra, rugosa,

skrifne, och i det tolfte Seculo, under resor til det förlofwade Landet, som ofta försporedes, hafwa i det femtonde börjat blifwa blidare, och sedermera så aftagit, at de i det sextonde och innewarande funnits aldeles förqwäfda. Med andra smittosamma sjukdomar hafwer det aldeles lika tilgådt; ibland hwilka jag allenast will nämna den Veneriska, som nu i swårighet knapt är sig lik, emot hwad den warit i sin första början. Förenämnde spetelska kallas på Latin Elephantiasis; emedan deras skinn liknar Elephanters hud; På Grekiska SATYRIASMOS, efter de se ut som Satyrer z]. Hon nämnes ock för Leontiasis efter

tuberosa, & inæqualis reddebatur. Græcorum lepra war en Scabiositas, accedens cuti, aspera vehemens, & facit squamas piscium cum pruritu. Impetig: Celsii Lib. V. Cap. 28. Sect. 17: denna kallade Araberne albaras nigra; se Blancardi Lexicon pag. 461.

z] Hwarföre Galenus de tumoribus Cap. 14. beskrifwer dem sålunda. Labia fiunt crassa nasusque tumet, atque ideo depressus apparet, aures tabescunt, maxillæ rubore perfunduntur, in fronte hinc inde tumores quasi quædam cornua apparent. Andra lägga följande til. Malae faciei rubore attolluntur & musculis maxillaribus veluti convulsionem patientibus, mentum ipsum dilatatum, quemadmodum ridentibus, evenit.

efter deras panna är bullrig och knölig, som håren se ut i pannan på et Lejon. Djuddam efter de lärdas uttal eller meds jurdan, efter gemenemans talesätt, kallas nu i Arabien, det wärsta slaget Lepra, som af en Jude i maskat hölts för wara den samma, som beskrifwes Livit, 13. 10. 11. wid denna blifwa fingrar och lår kånslolösa, andedrägten stinkande och swår, örläpparne, kindbenen med ögon-brynen tjocka och fulla med knylar, och gemenligen falla naglarne af. Sjukdomen anses för smittosam, och särskilta hus, eller qvarter i Städerne, äro til deras boning utsedde. Desa föda dock rena barn se Niebuhr Beschreibnung von Arabien p. 135. 136. Inga andra äro ifrån denna usla och jämmerfulla sjukdom förhulpne, än de, hwilka Frälsarens Guda-makt, behagat hela. Den spetelska, som Lärjungarna botade, har måst warit af annat slag. Betraktas för öfrigit de sjukdomar, som Frälsaren botat, såsom den, uppå hwilken hela kroppen war lam. [Parapoplecticus] Qwinnan, som til åfwentyrs af någon Scirrhus uti lifmodren, många år hade blodgång, med flera swåra dylika, som skriften omtalar, så hafwa alla deße, i och för sig sjelfwe,

ef-

efter naturlig ordning af människo hand warit oboteliga; men af en Guda-kraft dock botade, förmodeligen derföre, på det deß allmagt och Guda-wäsende derigenom så mycket mera skulle uppenbaras.

§. 176.

Emedan flera Species Lepræ af Auctores omnämnas i anseende til det, at den under så många gestalter wist sig, har jag funnit nödigt, at på så många jag kunnat, aflämna en nogare beskrifning. Uppå den som den Heliga skrift oß meddelar är redan beskrifning gifwen och kan läsas pag 619. §. 174 in notis. Den Österbottniska och de öfrige Leprerne här i Riket, såsom i Finland, Norra delen af Öland och Gottland med Elfkarleby afmålar och Herr Doctor Uddman i sin dissertation de Lepra, på följande sätt: At knölar slå ut, som äro wärklösa, och utan mycken känsel rörliga, til färgen rödblå, samt fästade besynnerligen i pannan, kindbenen armbogorne, låren och händren, men i munnen, såsom i gommen, swalget och wid tungroten, gulaktiga. I ansiktet frätsår, som upäta näsan. Ikring öronen upslå swulster, och läpparna äro tjocka.

Hän-

Händer och fötter mycket Inflammerade och swälde; somliga få sår eller rämnor i huden wida och djupa, med uppstående känslolösa kanter som blöda, då de widröras, utan at göra widare ondt a). En hederlig man ifrån Elfkarleby, blef af en min wän anmodad, at gifwa mig den fullständigaste berättelse, han någonsin kunde, om den Lepra, som der war inritad, dels för det han länge på orten warit boende, dels efter han, som Klockare derstädes, flera tilfällen förmodeligen haft, at både se och såkrast förnimma sådane siukas bedröfweliga tilstånd; har behagat fullgöra min begäran, och sändt mig följande beskrifning, som jag, för des tydelighet skull, här wil hel och hållen införa.

a) Celsus gifwer på denna en tydelig och wacker beskrifning, när han säger. Totum corpus afficitur ita, ut ossa quoque vitiari dicantur: Summæ partes corporis crebras maculas crebrosque tumores habent. Rubor harum paulatim in atrum colorem convertitur: Summa cutis inæqualiter crassa, tenuis, dura mollisque quasi squamis exasperatur. Corpus emarcescit, os suræ & pedes intumescunt. Ubi vetus est morbus digiti in manibus pedibusque sub tumore conduntur, febricula oritur, quæ facile tot malis obrutum hominem consumit.

Först blifwer den anstuckne personen täpt i näsan, får trög andedrägt och hest uttal, en rödblå färg, med någon swullnad öfwer ögonen i pannan, sedan börjar upstiga swall eller knölar wid och omkring näsan, hwilka öka sig öfwer hela ansigtet, armar, händer och ben, dock ej lika på alla: deße blifwa efter hand blåaktige, lägga sig stundom neder, åter upswälla; näsan börjar gifwa sig ned, och wid deß rensning framkommer blodaktig materia. J et sådant tilstånd hafwa somliga tilbragt flera år, åter andra kortare tid, innan knölarne gådt sönder och sårnat, då näsan aldeles infallit. Bröstet blir fördärfwat, at den sjuka ej mer kan tala; och den som måst war angripen, hade fråtande sår öfwer hela kroppen, innan han slöt sitt usla lif. At åtskillige slägtingar och grannar haft denna siukdom har härrört af smitta, men hufwud-orsaken til siukdomen har jag ej hört någon weta. Och på det af många beskrifningars jämförande, de säkraste kännetecken på Spetelska (Signa Pathognomica) måtte århållas, wil jag här ej utelämna den casus som Assessor Odhelius til Kongl. Wetenskaps Academien ingifwit. Pigan Brita Söderberg 30 år gammal,

i Se-

i Selångers Sockn wid Sundswall, intogs på Kongl. Lazarettet den 8 Januarii 1774. Hon hade flera år tjent i sin hem-ort, der ingen nöd eller swält plågat henne, med fullkomlig hälsa. Sommar-tiden 1771 kom hon hit til Stockholm, ifrån hwilken tid hennes menses warit borta. Wid midsommaren samma år, började hon märka flera knölar på bägge benen, af hwilka somlige bulnade och gåfwo en tunn watnaktig materia, men en af dem förwandlades i et öppet sår, omkring et helt år, hwartil åfwen Rosen kommit, hwilka bägge olägenheter hon botade med en salva, hwarefter dock en hård knöl och några qwißlor blifwit qwar. Wid Michaælis 1772 fick hon en swår hetsig feber, hwarifrån hon med möda blef frisk wid Juhl-tiden, hwilket goda tilstånd warade til midsommaren 1773, då hon först fick en enwis klåda och fnaßel i ansigtet, hwarefter upkommo små hårda knylar, som ej låto klämma sig, men ej eller gjorde synnerligen ondt, med en mörk färg, hwilka dageligen ökade sig til antal och storlek. De spridde sig sedan öfwer armar och ben, dock ej til sådan myckenhet, som i ansigtet; Men hela öfriga kroppen blef fri. Wid

intagandet i Lazarettet befans hon för öfrigt frisk, men något kraftlös, hade liten matlust, lagom öppet lif, menses felades, de beskrifne knölarne woro af olika storlek, som Haßel-nötter och ärter, men öfwer wänstra ögonbrynet, hwaråst hären woro nog få och glesa, war en stor som en wahlnöt; kindbenen, synnerligen det wänstra war hårdt, swullit och likfom besatt med små knölar. Några woro på benen upbrutne, och gåfwo ifrån sig en blodblandad tunn materia (Ichor), och emellan dem, på den swullna delen, funnes sprickor (Rhagades), hwarutur samma materia flöt. Ansigtet war emellan knölarne swullet, rödbrunt och blyfärgat, rösten stråf, (Rauca), andedrägten tung, och näsborrorne syntes likfom halft thopsnörpte. Prosper Alpinus b) gifwer beskrifning på den, som i Egypten grasserade, sålunda: 1:o Skinnet liknade en Elephants hud, hård, fetaktig, skrynklig, sprucken, stråf, gåslik och swartaktig eller mörk.

2:o Armar och ben dofnade, at de knapt kände, om deße stungos med en nål.

3:o Ansigtet wanskapat, kindbenen rödblå, pannan skrynklig, näsan nedfallen,

b) De morb. Egyptior.

sen, från hwilken kom en elak stank, hakan plattad.

4:o Stråft mål, tung kropp.

5:o Sår slogo up, då sjukdomen någon tid warat, och köttet samt fingrarne föllo från kroppen.

6:o Det essentiellaste märket räknades, at ögonbrynen föllo bort, ögonen syntes trinda och stälda på et ting, med en faselig utsigt.

2:o Den Javanensiska eller Americanske Spetelskan, som Clejerus påstår hafwa sin upkomst från osaltad fisk, kännes af Inwånarne därstedes, under följande tekn.

1:o Swullna händer och fötter mycket, tillika med ansigtet.

2:o Dessa swullster bryta upp, blifwa såra, och gifwa ifrån sig et tunt wahr, benen blifwa åfwen carieusa.

3:o Den Indianska om hwilken Boerhaven lämnar underrättelse c) förhåller sig på detta sättet, at

1:o Skinnet här och der får rufwor på sig, eller, såsom fjäll.

2:o At dessa rufwor sätta sig måst i hufwudet och wid lederne, fast de kunna ock ses på andra ställen af kroppen.

c) Consultat. IV Pag. 15.

3:o Då de rifwas gifwa de en hwit, tuñ och skarp materia ifrån sig.

4:o En flygande wärk är i kroppen, med sömnlösa och oroliga nätter.

4:o Spetälskan på Ön Mascarina är derstädes icke allenast mycket gångse, utan ock incurable. Körtlarne i den swälla, knölar med rödaktiga gula och blå fleckar slå öfwer alt ut, smärre uphögningar förete sig, hårda och utan wärk, nästan kräftaktiga; näsan rinnande, så framt den ej blifwit stoppad eller carieuse; Läpparne upswälde, ögneringen och ögnelocken uphögde; Ansigtet får et förskräckeligt utseende, Fingerlederne swälla, kroppen magrar af Skinnet är fläckigt, fullt med knölar och sår. Enär det lidit til det swåraste, blifwa de sömnlösa; hwarefter myc=ket kort, döden gör et önskeligt slut på et så obeskrifweligt elände. Sluteligen kan jag icke undgå at här beskrifwa den Casus, som Herr Kniphoff upgifwer uti sin Dissertation de Lepra Arabum, sive Elephantiasi observata & curata u), som i min tanka innehåller en så egentelig beskrifning på Lepra, utan snarare är en Casus mixtus, om en yngling om 19 år, hwilken igenom det, at

u) Pag. 7.

at han wårdslösjade en Gonorrhée förmentes hafwa ådragit sig den Veneriska sjukdomen, hwilken dock, sedan täckelset, igenom Salivations Curen, blifwit aftagit, och de kraftigaste medicamenter emot den fåfängt nyttjade, slutteligen gaf tilkänna den wara en spetelska. Tecknen woro, at gulaktiga, hwitaktiga och mörkröda fleckar slogo ut öfwer kroppen, på ben haka och kindben v). Deße förmerade sig i 2:ne linier, hwaraf hwarje började under öron-lappen, och gingo sedan bak til den första ryggknotan, tre twär finger breda. På halfwa buken gick ock en sådan rand, ungefärligen, hwaråst Diaphragma slutar sig ned och baktil, som derföre af Rinco blifwit kallad Zoster, och af Scribonio Largo, Zona, utgifwes af somliga warit et species af Herpes (Elfblåst). De syntes ock wid alla ledgångar.

2:o En kråftaktig swullnad eller knölaktiga, små ärt-lika, ojämna och rödblå uphögningar, gingo ifrån handlofwen, ända ned til sista lederna af fingrarne och på benen ifrån knäet til tåarne, som war så stor at den under

v) Lommii wackra observationes Medicinales förtjena, at härwid jämföras.

sig betäckte både fingrar och tår x) wid fotknylarne sågs skinnet i några dagar såsom färgat med swart, och så löst at det gick sönder under fingrarne, när det påkändes, likasom et rutet äple, under detta war dock huden mörkröd, och i anseende til sjukdomen ännu något frisk.

3:o Huden befans fetaktig, så at den slog wattn ifrån sig, olika tjock, osnygg och hård, liknandes skinnet, sig som en pläckad gås, med stora porer uppå, och det ifrån weka lifwet til fotknylarne.

4:o Fingrar och tår hade icke allenast djupa sprickor, hwilkas kanter woro utan känsel och swälda, utan woro deßutom stora sår på andra ställen af kroppen, som med långa och stora remnor stodo öpna, och war den märkwärdigaste, som gick ifrån fotknylan up til knäwecket på bägge benen, hwilken, ock under en sådan gång, tre gånger, såsom en orm, slingrande sig kring benet, af en twär fingers bredd.

5:o Hären föllo utaf öfwer hela kroppen.

6:o En pinsam kläda oroade, besynnerligen om nätterne. 7:o

x) Detta hafwer ock Celsus sedt, som han säger Lib. V. Pag. 1, Cap. 28.

7:o Djupa sårnader i skinnet mäst wid lederne. Skinnet på händer och fötter war så sårat, at det skilde sig ifrån det underliggande köttet, at det, som en handske kunde afdragas, utan at den sjuka deraf hade någon känning. Änteligen blef hela kroppen, som hade han bestådt af et enda elakt sår, tillika sig illa artande.

8:o Utflöt genom skinnet en mreckenhet Lympha eller tunt segt wattn, som händer, då de Vasa, som föra blodwattnet ifrån körtlarna, blifwa af någon skärpa sönderfrätte, och det förnämligast på buken, armar och ben, at skjortan, som allenast hade warit brukad en tima, blef härigenom styf och några skålpund tyngre än tilförene; färgad såsom med den grofwaste swärta.

9:o Rufworne på de swåra såren woro, som fjäll af stora fiskar, så wassa, stora och hårda, at man med dem kunde rifwa muskott h).

10:o En dofwenhet märktes i kroppen, som de föregående species tilkänna gifwa.

11:o Sågs röda köttet då rufworne föllo utaf.

h) Härom kan Albinus åfwen läsas i deß Dissertation de Elephantasi.

12:o Förtärdes köttet på benen. Musklarne blefwo genom förrutnelse förstörde, besynnerligen de, som funnos wid tummen. På denna sjuka drog præputium, sig så tilsammans, at Phimosis befarades.

13:o En as-lik lukt kändes, som dels af sären på kroppen, dels af sären i halsen, dels af urin och excrementer, dels af den Lympha som genom skinnet utsilades, förorsakades.

14:o Stötte mycket wäder eller rapningar up, som kommo af en förskämd matsmältning.

15:o Urin war til färgen lik de oskjäliga djurens, och syntes i den små fjäll, som bewiste, det urin blåsan, äfwen innan til war ankommen.

16:o Naglarna woro knagliga och skrynkliga, til äfwentyrs af et fördärfwat nutriment. Deßutom woro de på yttra sidan swarta, och på den inra, poreusa, likssom en swamp med inflåtade blodrör.

17:o Lifwet utom wanligheten trögt, förmodeligen jämte andra orsaker, af de körtlars förstörande, som med sin Limpha eljest skulle göra excrementerne lösa, eller ock, at gallan war förskämd.

18:o

18:o Olika puls, swår andedråkt odrågelig törst, det hwita på ögat gulnade.

J denna casu wore ej benen cariculae, icke eller såg man på ögonen någon wagel: icke eller woro ådrorne under tungan utspände (Varicosæ), som ock räknas ibland signa Pathognomica h]. Men alla tecken finnas icke hos en. Nagelfar man nu alla deßa beskrifningar, så finnes det, at ingen Lepra gifwes, wid hwilken icke är känsloslöshet, rörliga och mörka knölar, som ock kunna wara af åtskilliga färgor, med andra swulster och uphögningar, torra rufwor, större och smärre, med torra reinnor, djupare eller grundare, på armar händer fötter och ben i].

§. 177.

En twist har länge warit imellan Läkare, om icke denna sjukdom med alt fog borde föras til en Venerisk sjuka, eller

h) Se Joh. Fernelii universa Medicina.

i) Träffar derföre Archiaterns och Riddarens von Linnées gifne difinition härå, uti deß Genera morborum pag. 26, ganska wäl in, då han säger den wara en scabies eller Pustulae, Eschara sicca, collorata, cum nodis immersis, mobilibus, indolentibus fuscis, rhagadibusque.

eller ock til en i högsta måtto stark skjörbjugg b]? Til den förra emedan så många Symptomer härutinnan likna hwarandra, samt för det, at ock den ibland på denna sjukdom immediate följt c]; hwilket föregående Casus bewittnar: til den senare af lika grund, efter deß Symptomer ganska nära med hwarandra öfwerenskomma. Baron van Swieten talar om en femtio åra Hustru, som långre dragits med en inrotad skjörbjugg och fick öfwer sin kropp större och mindre blåsor, somliga stora som en fingerända, fylde med en tun och skarp wätska, som fråtte under sig, om de ej sprängdes. När deßa lade sig ned och torkades, föllo de af, såsom fiäll. Så hafwer samma Lärde Herre, sedt en annan qwinna, som med skjörbjugg länge warit beswärad, och derföre med en myckenhet fläckar på kroppen war öfwersatt, hwilka, sedan den yttra huden (Epidermis) löste sig ifrån den inre, såsom fjäll sig sedan formerade, utan at någon skarp, eller tunn wätska derigenom ut.

l) Mercatus och Vigonius hafwa hållit före, at ingen hetsig eller kall Feber existerade, i hwilken Lues Venerea sig icke inblandade.

m) Et mulleri Oper. Tom. II. pag. 522 Tom. III Cap. de scorbut. p g. 609.

utflöt. Enär deße föllo af kommo andre åter i stället, som warit et wederstyggeligt spectacle. Således när det betraktas, hwad flera förfarna Medici om Spetelskan skrifwit, år ofelbart, det en skenbar öfwerenskommelse är deße imellan, åtminstone til en del. Galenus m] har anmärkt, at i Alexandria finnas många Elephantiasi, emedan de derstädes födas af gröt, årter, snäckor och mycken salt mat: derjemte för det at den der warande warma luften ständigt drager wättskorna til hullet; hwarföre ock alla skarpheter i kroppen sätta sig där. Han berättar jemwål, at denna sjukdom skall wara mycket sällsam i Tyskland, och Mysia, uti den mindre Asien: men hos de Schyter, som lefwa af miölk hafwer den aldrig warit sedd. Då en beömd Italiensk Medicus n] wid namn Cocchi, förnam detta, mente han det Spetelskan wore et species af skjörbjugg, och borde således under det namnet bli kunnig, samt at den i Egypten derföre wore så mycket gångbar, efter der är så myen brist på Vegetabilier: Anteligen lägger han ock det, såsom mycket

m) Method. Medend. ad Glauconi. Lib. II: Cap. XII. Chart. Tom. & Pag. 30.

n) Del Vitto Pythagor. Pag. 58 &c.

ket öfwertygande, härtil, at Spetelska, som warit utom alt hopp at blifwa friska, och derföre för sjukdomens wederstyggelighet, ifrån alt menniskeligit umgänge til ödemarker, blifwit förde, understundom kommit sig åter, icke för det, at de af öfwergifwenhet warit twungne, at äta wiper kött, som somliga påstå, utan för det, at desse eländiga ej kunde få annat til mat, än endast Vegetabilier. Oaktadt at detta sig så förhåller, hindrar sådant intet, at icke en Lepra ändock äger sit egit gift, och derföre med skjäl räknas til sit särskilte slag af sjukdom, hälst den hwarken med skjörbjuggs Medicamenter, eller med de, emot, den Veneriska sjukan brukeliga, hittils stådt at botas eller förekommas.

§. 178.

Den sista, och i början utan feber smittande sjukdomen, är den Veneriska, som dock, enär den sjuka wårdslöfat sig sjelf, och ingen hjelp är at förwänta, wid lifs slutet tilstöter. At på denna sjukdom gifwa någon beskrifning, synes för mig nu mera wara öfwerflödigt, sedan Herr Assessoren Odhelius, på Kongl. Collegii Medici wägnar, den ganska tydeligen, til Kongl. Patriotiska Sällskapet

pet afgifwit, som ock låtit den samma icke långe sedan på trycket utkomma. Men på det icke något måtte brista i hwad som jag mig åtagit at ut föra, will jag dock något allenast af den widröra.

§. 179.

Sedan erfarenheten bewist det förbemälte sjukdom kan fortplantas med födslen, ammans mjölk, samt med det, at man lefwer med en besmittad, hanterar deß kropp, kyßer honom, ligger i säng med honom, och sålunda drager til sig deß utdunstning eller swett, eller nyttjar des lakan och kläder eller hafwer med en sådan kjöttslig beblandelse m. m. så bör sådant gifwa mißtankar, at det onda, som öfwerkommit, är af en sådan art. Sjukdomen yppar sig sedan merendels altid på det stället, hwaräst han först sig inrotat. Har smittan genom Saliven, eller kyßning inkommit, blifwa de inre delarne i munnen, med tunga och lepparna, först swälda, sedan slå små blåsor upp, hwilka sedan blifwa sår, lika med de förra o) At blifwa smittad, då man lägger sig i säng med en,

o) Wår stora Rosenstein råder derföre ömsint, när han i den förr citerade boken säger,

en, som redan är angripen, tyckes ej wara swårt at sig föreställa, men at Lancetter och kopp-machiner, som wid koppningar nyttjas, och som på smittade personer förut blifwit brukade, kunna inficiera, det tyckes ej så lätt kunna medgifwas, som dock Observationer af Hildano och Astruo bestyrka. Imedlertid får den, som igenom sammanliggning ådragit sig detta så nesliga onda, först en torr hwitaktig skabb, med olidelig klåda, besynnerligen i warma sängen om nätterna, hwilken lämnar efter sig hwita årr; sedan slå ibland blemmor, bölder, eller sår ut på armar, lår, ben, armbogar, i knåwecken och annorstädes, som gerna hafwa med sig torr werk, i händelse någon af oförstånd, igenom utwärtes medel, och i otid, dem wille fördrifwa. Hwad de oskyldiga barnen widkommer, så utrönes deras tilstånd antingen af Föräldrarnes beskaffenhet, eller ock af ammans p). Et barn kan smit-

at han derföre ej wille at barn skulle bruka dens skjed, knif gaffel, eller bågare, som en smittad tilförena nyttjat.

p) En som will blifwa amma, bör tillika framwisa sit barn, om det lefwer; ty det händer ofta, at barn röbja föräldrarnes förda lefnad.

smitta amman, om det genom arf fådt en sådan olyckelig arfwedel, såsom då det födes af en moder, hwars sjukdom börjats med cancreusa sår; eller om Föräldrarna hafwa, eller wärkeligen haft en Venerisk sjuka, som ej wäl blifwit botad, kan barnet med alt skäl mißtänkas. Sådane barn födas klena och magra, få ingen ro om nätterne och hafwa antingen straxt elakt utslag, eller wisar det sig innom någon tid. Denna mißtanka kan ock ökas, om modren, utan tydelig orsak, ofta får mißfall, eller födt dödfödda barn, som sedt usla, nästan hudlösa och halfruttna ut, samt genast dödt *]. Det förhåller sig med barnet då på samma sätt, som när en Venerisk smitta länge hos en annan warit inrotad. Då amman smittas af barnet, blifwa deß wårtor, med ringen omkring röda swullna med hetta, klåda, och hudlöshet; mjölken will ej flyta, ehuru bar-

*) Det kommer förnämligast derpå an, om giftet wid aflelsen warit qwickt eller slött. Har det warit qwickt, sätter gemenligen barnet lifwet til i Moderlifwet; åter om det warit slött, kan det nyfödda barnet se friskt ut, men efter någon tid utbryta får bölder och sår; de kunna och födas med dem. Hafwer någondera af föräldrarna, den Veneriska sjukan, förut styrkes än ytterligare mißtankan om barnet.

net suger, emedan öpningen på dem af swullnad ihopaklämmes kjörtlarne under armarne upswälla. Skabb utslår sedan öfwer deß kropp. Blåsor, som sedan förändra sig til fråtande sår, trinda och grunda, i kanten hwita, men mitt uti späckaktiga, wisa sig på hennes läppar, hemliga delar och bröst, med mera.

Men åter om amman smittar barnet, så får det först blemmor, som likna torsken, af hwilka sedan blifwa ilaka sår i gommen och inre läpparne, på mandlarne, tungspenen, eller förhångslet men i synnerhet bak uti swalget, lika dem, som nyß äro beskrifne. De kunna gå bort på et, men komma igen på et annat ställe. Kjörtlarne wid käften och på halsen swälla, samt hårdna, och en elak lukt kommer ur halsen. Barnet är oroligt, och har swårt wid at di, blifwer hudlöst i småningom ända ned åt swalget. Det får flußar på ögonen eller bakom öronen, och läpparne äro ofta såra: utom deß ses ock sår slå ut i hufwudet, som fråta omkring sig: sticka och ihopa gyttra håren, som och kunna lägga grund til den så kallade ond skorfwen. Hudlösheten förmärkes sedan på flera ställen, med en ganska swår klåda och sömnlöshet, besynnerligen, se

dan

dan hon har kommit i warma klädern, och wid födslolemmen slå gerna ut swullnader, blemmor, eller sår, af sama slag som de nyß ofwanförmälte, eller swälla delarna upp wid stol- och wattugången, med hudlöshet och hetta. Befinnes hos amman tekn til Veneriskt sjukdom, är otwifwelaktigt barnet, som hon gifwit di, smittadt s]. På detta sättet

 kan

s) Följande underrättelse iacktages af Domarn, när han om en Venerisk Casus måste ransaka, eller när mißtänkta personer hårföre skola uptäckas eller ammor wäljas Hwad ammor widkommer är nödigt at först skaffa sig en noga kjännedom om personens och upförande, som nu är i fråga, hwarom skundskap kan århållas dels af Prästerskapet i Församlingne, dels der, hon tjent och sig uppehållit, dels och af andra deß bekanta, sedermera om hon warit wistande i Stad eller på Land: om hon i Staden tjent på wårdshus, krogar eller sådaue ställen der denne sjukdom warit inrotad, eller om hon elest warit i sin lefnad skjöraktig och nedrig: Om hon åter tjent på Landet, frågas om det warit på Gästgifwaregårdar, så bör hon i alla deßa fall mißtänkas, hwartil ännu gifwes mera skäl, 2:o om hon ser gul blek ut i ansiktet, och på händerna, har insjunkna ögon med blåaktig pußig ring derunder, och magrar dageligen af, om hon ofta har catarrhr eller flußar, eller om det luktar illa utur deß mun och näse, om hon talar i näsan, och blifwer ofta utan tydelig ordsak hes, om hon har ondt wid at swälja, om hon spottar

kan en årbar månniska, utom sin wet-
ten-

eller raklar upp et illa luktande wahr. Om det hon swåljer går tilbakars genom nåsan, eller kommer up igen med hosta. Om hon uti halsen har spåckaktiga fråtande sår; om har swårighet wid at böga sina leder, och om håret faller af henne åfwen på kroppen. 3:o om hon om nåtterne har god sömn, eller om hon då jåmrar sig öfwer werk i hufwud, rygg, armar och ben, som om dagarna förswinner, och ej kånnes så swår, samt om hon, om nåtterna, når hon ligger på en bånk, har mera lindring ån når hon ligger i en god sång. 4:o ses efter, om hon har swullnader i ljumskarna under armarne hakan eller öronen. Om hårdheter eller öfwerben finnas på hufwudskålen, armarne eller benen, eller om hon i pannan och hårfåstet har wåta torra eller fjålliga sår, eller på bröstet likssom rosor eller måst gulaktiga fleckar, som likna lefwer flåckar, eller om på kroppen finnas reformar eller andra små kryppande sår, eller stora, i hwilka synes ligga lika som en ost klimp, eller om hon har skrånmmor i hånderna eller fötterna? Hårwid undersökes 5:o om hon på genitalibus hafwer kjött wårtor, eller cancreusa sår. Deße åro små eller stora grunda eller djupa, merendels runda med ljus-röda kanter, hwilka åro något hårda mer eller mindre, ibland aldeles intet: de se inuti hwita ut, men når de åro mycket fråtande, stöta de på swart. De åro af en helt annan natur ån kråfaktiga sår. De begynnas ock på et helt annat sått, nemligen

tenskap, smittas, blott genom det, at hon upsuger bröstet på en besmittad barnsängs hustru, hwarigenom hon sedan kan, på samma sätt, smitta mångtaliga andra friska. Barnmörskor, som förlösa qwinfolk med Veneriskt sjukdom, böra wal se sig före, at ej blifwa smittade. Lika så kan en besmittad Barnmorska sätta samma sjukdom på många andra ärliga hustrur, som observationer bewittna.

§. 180.

Det kjöttsliga umgänget är i allmänhet den wäg, hwarigenom denna sjukdom, til det mästa, sig utbreder. Den rödjer sig strart hos mannen, enär han, efter sammanlaget, på längre eller kortare tid, får hetta, någon sort

med liten rodna och kliande, som hastigt bytes i werk, hwarpå följer en hwit blemma, som faller ned och särnar. Ibland se de ut som wärtor hwilka lulna med en hwitaktig särnad; wahret, som deße gifwa ser altid gult ut på linne. Änteligen ses efter 6:0 om hon i och omkring sätet (anus) har skråmor, som gifwa wahr ifrån sig, eller wexter af hwarjehanda utseende, hwilka se ut ibland, som lökar, ibland som Fikon, som mullbär och som fransar, hwilka hos somliga äro slaka, hos andra hårda och callewsa. Alla deßa tekn befinna sig ej hos alla, den ena har flera den andra mindre.

kittling eller stikning med sweda i watturöret eller urin gången, då yttersta ändan något swäller, och wid öppningen rådnar. Härefter börjas flytningen, som i begynnelsen är något hwit, men blifwer ej långt derpå gul eller grön, om giftet är mycket häftigt, ibland blandat med blodstrimmor. En swullnad med ömhet kännes ibland bakom scrotum. När urin kastas skjer det bland med den känbaraste sweda, som wid de sista dropparnes framtryckande, likasom fördubblas *]. Härunder swäller rectas och spännes samt kroknar understundom frodlemmen [gonorrhea chordata), ibland af en blemma eller sår, som sätter sig på undra senan, ibland ock af det at ligamentet inflammeras, som binder honom fast med isbenet, eller då någondera af de så kallade corpora cavernosa blifwit inflammerade. I sådan händelse måste han antingen böjas upp, ellet åt endera sidan, hwilket alt, som andra veneriska kråmpor, om nätterna blifwer swårare. Stundom förekommer en så kallad Gonorrhæa Sicca, som icke hafwer mindre swårighet med

*) En Gonorrhe som är utan alla deße och andra swårigheter, kyllas benigne eller af et godt slag, hafwer ock en annan orsak til grund.

med sig wid urin kastningen, som den förra, men flytningen är så godt som ingen, eller liten. En annan åter gifwes, då ingen flytning skjer genom röret, följakteligen finnes icke härwid några sådane olägenheter, som förr nämde äro; utan en klar segaktig och ibland wahraktig stinkande wätska, silar sig under stundom fram wid frodlemmens hufwud, som wärker, och är inflammerad den kommer icke i den mängd som wid den rätta Gonorrhéeen dock likwäl mycket nog. Häraf kunna twänne elaka tilfällen härledas Den ena då förhuden är så swäld, och ihopadragen, at den icke kan dragas baktil, öfwer hufwudet (Phimosis]. Det andra då den öfwer hufwudet ej kan dragas fram [Paraphimosis]. Til alt detta kunna stora blåsor, sår g] wårtor eller den stilla stående illa luktande materiens skärpa, wara orsaken, som altid producerar swullnad, sår och ihopa dragning m. m. Det plägar dock icke altid stadna härwid, emedan lefnads sättet, samt en oförnuftig Läknings method kunna lägga grund til swullnad i körtlarne wid liumskarne, hwilka hindra at gå och mogna långsamt; jämwäl til upswälde Testiclar de där hetta med en tårr wärk. Bägge kunna,

 jämte

jämte andra orsaker, flyta af en förtidig, eller hastig dämning på flytandet. Qwinnornes plågor äro wäl, i anseende til födslodelens olikhet, något annorlunda, men kunna dock i det måsta likna hwarannan t]. De få sår, flytning, sweda wid wattnets släppande, äfwen så swullnade kjörtlar wid ljumskarne. Nu kommer det mycket an på, at wäl förstå skilja fluor albus ifrån en Gonorrhée, som är en betydelig angelägenhet i curen. 1:o Bör man hjelpa sig med det gamla märket, at fluor albus håller up, emedan Reningen påstår, men så ej i Gonorrhée, 2:o färgas lintyget fram til uti Gonorrhée, ty Glandulæ, ad ductum urinarium sitæ, angripas

t) När et qwinfolk, som förut sedt frodig och frisk ut, sedan hon blifwit gift magrar af, blifwer sjuklig, och får den ena owanliga kråmpan efter den andra, hals flußar, werk och swulnad i lederna, eller hårdheten där kjörtlar ligga, strangurie eller obehageligt flytande, med hudlöshet och sweda wid wattn gången, då bör mannen straxt uptäcka sig för en förfaren Läkare, höra hans yttrande och begära deß råd. Får han då weta, at hon är oren så böra bägge undergå curen och ej upskjuta tiden ifrån den ena til den andra. Giftet kan eljest imedlertid kasta sig på någon del, som är nödwändig til lifwet och endera eller bägge dö.

vas derstädes besynnerligen, men fluor albus härflyter ifrån glaudulæ ad anum eller aperturam posticam vulvæ locatæ, Couperi alias dictæ, samt ifrån glandulæ vcginæ, hwarföre lintyget då baktil med sådant sig utmärker, hwilket Herr Lif-Medicus Hallman under sin mångåriga Medicinska practique haft tilfälle at utröna åfwen som han af samma sin practique för säkert funnit det Martialia altid reta och ägga det onda, men mercurialia adoucera och lindra.

§. 181.

Alla dessa föregående krämpor utwisa nogsamt, det sjukdomen nu är i sin början, och derföre ej swår at igenkänna, men då den fullkomligen blifwit inritad fordras dertil mera kundskap och årfarenhet, hälst många Symptomer förekomma, hwilka äro lika med dem, som wid andra sjukdomar som oftast förefalla. Således sedan de sjuka ifrån sina förenämnde bräckligheter, fast otilräckeligen, blifwit förhulpne, och tro sig nu wara utan fara, börja likwäl dessa nu upräknade, på längre eller kortare tid derefter, at åter upbryta och blifwa swårare. De få utan föregången bekant orsak, på hemliga delarne, eller ock på annat ställe af kroppen,

 får

sår af förrbeskrifne slaget, swullnader och wårtor, alt af den wanliga Veneriska arten, som skiftewis läkas och åter slå up, altid swårare at läkas, efter som grunden är mer eller mindre gammal. Wårtorne äro til utseendet kräftaktiga, lökliка, knölaktiga, tuppkamlika, smultron- mullbärs- och franslika; sår i sätet, och partierne deromkring, hwilka senare ibland äro mjuka, ibland åter hårda, stywa och calleusa. I allmänhet äro de röda, och stundom wärka, med större eller mindre sprickor wid stohlgången. Bölder sätta sig understundom under hakan, öronen, armhålen och i ljumskarne, i Testiclarné, och scroto, jämwäl andra swullster af åtskillig egenskap. Beskådas kroppen ytterligare får man ibland se utslagna fleckar på bröstet och emellan axlarne, de der se ut som sommar-fleckar, hwilka allenast stå i hullet, ifrån hwardera något skilda, til färgen rosenröda, små och trinda, purpurfärgade, gula, brun- eller blåaktiga, ibland större och widare, ibland smärre och mindre; desutom åtskillig slags skabb, så wåt som torr, samt fjällaktig, altid med den pinsammaste klåda om nätterne, som sträcker sig öfwer hela kroppen, under

det han afmagrar. Ibland tilslå råfformar, som flytta sig ifrån det ena stället til det andra, och klia olideligen, gå bort, men komma snart åter m. m. På händer och fötter wisa sig sprickor (Rhagades) med mycken klåda, ibland in uti händren, som ock ibland gå på twären, hwilka remnor flyta af et tunt och skarpt wahr, hwaraf det yttra skinnet löser sig ifrån det, som är under, i smärre rimsor, eller skinslarfwor, och äro ömande tillika. Ibland fäster sig etter-blemmor djupt i huden på nyssnämnde ställen, hwaraf huden, då de förswunnit, tjocknar, blifwer styf, och får dallkar, utan känsel, hwilka, wid det man går eller står eller något handterar, altid äro beswärliga, hwilka och ibland brista. Utom des förekomma ock åtskillige hårda trinda och ojämna knölar (Pustulæ) som ej hafwa wa någon spits, äro i öfwersta ändan såra, med skorpa på sig, merendels torra och utan wahr; dock ibland något flytande, fjällika och som hufwudfjäll, gula, som sätta sig på munnen och näsan, men besynnerligen uti pannan, wid tinningarne, och bakom öronen, samt omkring hårfästet, i hela hufwudet, och sen allestädes hwarest hår finnes på kroppen. Dessa kunna gå bort och innom

kort

kort tid åter komma tilbakars u). Af hufwudet falla hården fläcktals, wid tinningarne, och baktil åt nacken: åfwenså ögonbrynen, skjägget och håret wid ljumskarne. Naglarne blifwa ojämna, tjocka, skrynkliga och skarpa, som kartnaglar, och om skinnet wid nagelrötterne loßnar eller bulnar som wid fulslaget, eller någon annan inflammation, wid fingeråndarne, så falla de ganska lått bort. Ohyggeliga sår, som ock ibland på sina ställen af kroppen, wisa sig, se spåkaktiga ut x), åro ej mindre såkra witnen til

u) Wid utslaget i hufwudet, som år stinkande och ibland består af mörkröda fleckar, ibland år wårtlikt, eller ock af det slag, som jag nyß beskrifwit, infinner sig gemenligen swår hufwudwårk, som altid om nåtterne hindrar sömnen och hwilan; sedan börjar halsen och skulderbladen wårcka, hwilken wårk sedan flyttar sig ned åt til armar och ben.

x) Hår wil jag anföra den håndelse, som tråffat wår store och upmårksamma Archiater och Riddare von Rosenstein, i samråd med den möcket årfarne Stads-Fåltskåren Herr Boltenhagen, om et barn, som hade spåkaktiga sår, hwilken, straxt strödde i dem fint rifwen Mercurius dulcis, som så slog ut, at Ost-klimpen eller det spåckaktiga i såret, dagen derpå, war bortsmålt. Ehuru spåkaktiga sår endast anses för Veneriska su år det likwål icke så, utan åro

til detta swåra närwarande gift, hwilka
när

somliga af dem jemwäl röda, andra fråtande, swartaktiga, och Sphaceleusa. De sista anses ofta för kräftaktiga, hälst när de ej sitta på genitalia. Det säges wäl i almänhet at Veneriska sår ej blöda, men de blöda ofta mycket, såsom när skorporna tagas utaf, åfwen som röda och torra blöda, när pålagt Linne-skaf blifwer dem aftagit. Angelget är derföre, at wäl kunna känna, hwilka sår äro Veneriska och hwilka kräftsår, hwarwid är det säkraste, at kräftsår altid hafwa en hårdare brädd ikring sig, än de Veneriska. At uptäcka de senare bidrager, hwad som gådt förut, neml. orsakens utforskande, och omständigheter, som med dem tillika infinna sig. Framlidne Assessor af Bierckens har uti sit inträdes Tal, i Kongl. Collegio Medico, lemnat oß, om alt detta följande underrättelse, at de äro i twenne skapnader, antingen fråtande med hårda och tilbaka wände kanter, eller äro de wäxande och swampaktiga. De förra hafwa en märkelig hårdhet, när man känner på dem, så wäl inuti som på kanterne, denna hårdhet lämnar intet något intryck för fingret, eller är ej som man tryckte på en spenstig kropp, utan lika som man tryckte på en sten, och har det gemensamt med de swåraste Scirrhi. Deße såren äro merendels runda, mörkröda til färgen med ljusare kanter, hwilka ofta äro til en del betäckte med et osårat skinn. Det andra slaget eller de swampaktiga och luxurierande kräftsåren se olika ut emot de förra. Man skulle af utseendet tro, at de woro blöta, men de äro likwäl hårda, när man kän-

när de ibland läkas, äro tjocka, höga samt få torra rufwor på sig, likfom den ena sattes på den andra, med mycket kliande.

§. 182.

Under det at smittan således utöfwat sit wälde på den yttra kroppen, så är den ej mindre syßelsatt, at jämwäl förstöra den inre. Alt derföre finnes, huru munnen, swalg och de inre delar härunder blifwit förwårrade. Man mister

ner på dem, fast ej i den grad, som de förra. De hafwa inga synliga kanter, utan pösa ut, i högd och bredd, och äro likfom strypte i bottn af det underliggande skinnet, hwilket likwäl ibland finnes, när swampen borttages wara hårdt, med uphögd kant, på et eller annat ställe. Utseendet af deßa sår är mörkrödt och knottrigt. De gifwa måst gul materia, ibland blott tunt elakt wahr (Sanies) ibland en blanning af bägge. Baron van Swieten Comment. Tom. V pag. 407 ic. gifwer på Veneriska wahret den beskrifning, at det ser hwitgult ut, som en på söt mjölk nyß öfwerlupen grädda, icke tjock och sammanhängande utan tunn och flygtande, at, om man tager det emellan fingrarne, och sakta öpnar dem skiljer det sig straxt, samt om det torkas, får det en grön-gul färg, som skarpnar med Linnet, och förtär allenast tunica Cellulosa; warar detta någon tid blir materien något segare.

mister målet, swårighet blifwer at swälja tungspennen upswäller och hettar med hwad mera som är i swalget, hwarföre ock mandlarne rodna. Små knölar som förwandlas til sår, slå ut i gommen, omkring och på tungspennen, runda och häftigt fråtande, hwilka sedan den, med flera delar deromkring blifwit upfrätte, angripa de underliggande gombenen med en förrutnelse, som sedan sprider sig til de öfrige benen ända til näsan. Häraf måste oundwikeligen näsehinnan taga skada hälst detta onda bredet sig baktil, nedifrån och upåt, ända fram til den delen, som bekläder näsans gröfre och finare bråsker, hwarföre swårighet blifwer at tala och swälja. Den blifwer hes och målet alt swårare och swårare; när något tunt förtäres, wil det rinna ut genom näsan. Tandköttet får knölar (Parulides) eller sår på sig, hwaraf tänderne wärka, blifwa lösa, swartna och falla ut. Näsan börjar swälla, både ut- och inwärtes, så at den wägen för luften aldeles tilstänges; hettar, rodnar och särnar, hwärefter, sedan besagde hinna, med de omtalte finare bråsker hunnit at upfrätas måste den til slut nedfalla. Wid en sådan belägenhet gifwer andedrägten

nye-

mycken stank och wederwärdighet ifrån sig y).

§. 183.

Utom förenämnde plågor, är kroppen jämwäl utsatt för allehanda swår wärk, hetta och swullnad, det första han blifwer warm i kläderna om nattetid, at de sjuka stundom nödsakas wälja sig hwarjehanda platser til sina hwilo och lägerställen z). Alla benen äro wäl för denna swårighet utsatte men i synnerhet de lösare. Wärk i kroppen kan ock wisa sig i skjörbjugg, men den är olik med den Veneriska därutinnan, at han icke blifwer stort swårare om natten, än om dagen, hwaremot den *Veneriska* är då som swärast. För öfrigt är at märka, det af et enda Symptome aldrig til något säkert kan slutas, utan måste altid flere läggas tilsammans: altså

y) Den som har sår, som gifwa mycken materia, eller de som rackla up mycken slem och wahr, eller hafwa en ständig flytande snufwa, de hafwa under den tiden sällan eller föga plåga af wärk om nätterne. Deremot den, som har stark nattwärk, har sällan olägenhet af sår, skabb eller annat utslag.

z) observeras, at ozæna Scorbutica gifwer en faselig stank ifrån sig, at den kan fylla flera kamrar och rum, men ej så ozæna Siphilitica.

altså gör icke et tekn tilfyllest, enär om den Veneriska siukan skall dömas; utan måste flere läggas tilhopa. Om skjörbjugg med den Veneriska smittan är inblandad, böra altid säkra skjörbjuggs-tekn tillika wara tilstädes, såsom pußigt ansigte, blödande tandkött, swullnad i fötter, ben och knäweck, fleckar på kroppen af åtskillig färg, med sår som äro helt olika dem, som äro wid den Veneriska soten a]. Wärken får sina särskildta namn, efter den del hwaruti den fäst sig. Således då den intagit muskler och hinnor heter han Rheumatisk eller flußgickt; sida ligamenter och Tendines wid ledgångarne kallas han gickt, Arthritisk: kännes han på bägge ställen, både i det kjött och senaktiga nämnes den för Rheumatico-Arthritisk. Wärk som tagit sit säte i robenen, Höftwärk (Ischias). I ryggen (Lumbago). Så länge wärken icke fäst sig på något ställe med uphögningar, kan han flytta sig ifrån det ena stället til det andra, men så snart det skedt, blifwer han sedan på wist ställe ständig, med gnagande och borrande, som wore det in i sielfwa märgen, hwilket altid utmärker en Ve-

Tt ne-

a) Se mer härom uti §. 170, hwaräst handlas om skjörbjugg.

nerisk ben-wärk (Osteocopus). En del kalla denna wärk för torr-wärk, som ej är så oriktigt, hälst då han är utan swullnad och inflammation, som dock måste skiljas ifrån den, som gemene man plågas af.

§. 184.

Utom hwad jag nyß anfört om den wärk, som satt sig i benen, följer ock med den, andra swårigheter, som af samma orsak leda sit ursprung, nemligen benswullster, större eller mindre, mjukare eller hårdare, som ibland wärka mycket, ibland drägeligare, ibland äro aldeles wärklösa. Såsom Tophi hwilka med de öfriga, swårligen, om icke i deß första början, stå at fördelas, eller drifwas til bulning, utan bryta sjelfwa up, och förwandlas i stinckande frätsår. Sedan swälla och uphöja sig benen wid ändarne eller Lederne, at de se tjocka och grofwa ut, (Hyperostoses) samt wärka, och kunna på samma sätt bulna och gå til sår. För öfrigt blifwa benen sköra och brista lätt: de kunna mjukna, och blifwa, som war (Osteosarkosis) som observationer oß lära b)

§. 185.

b) Efter jag funnit hos Auctores i hwad olika bemärkelse de brukat orden Gummi eller Gum-

§. 185.

Sedan blodwatnet (Limpha) af smittan blifwit upfyld, är ej underligt, at hwaräst den stadnar, så lämnar den efter sig några Veneriska märken; och derföre ses swälda kjörtlar på åtskillige ställen af kroppen. Stadnar den såsom tjock och seg uti et rör, utwidgas det först, och gör sedan swullster, som i början kännes mjuka, men sedan blifwa fastare; den kan ock fästa sig i någon klase af fibrer, antingen på hinnor, senor eller Nerver, hwadan Ganglia eller Nodi hafwa sin uprinnelse.

§. 186.

De utwärtes sinnen äro ej eller från sina beswärligheter befriade, ibland hwilka synen och hörslen förnämligast äro lidande. Ögnelocken blifwa tjocka,

mata), Tophi och Exostoses så tyckes wara nödigt, at dem här närmare förklara: neml. at Gummi eller Gumma är den swulst, som först efter mycken wärk och pina, sätter sig midt på benen, är något mjuk, lik den kåda, som först om wåhren utrinner, och sedan af luften stelnar på åtskillige träd. Tophus är hårdare, och som nästan intet låter trycka sig. Exostosis är när den är hård, som ben, och tjock.

ojämna, röda, kliande och merendels fullsatte med något klibbigt eller wahraktigt wäsende; hwithinnan på ögonen swäller, ibland händer, at hon får blåsor på sig och såras; ibland blifwer den inflammerad: hwaraf ögonen, af et skarpt och salt watn ibland äro wåta och rinnande. Denna plåga blir altid swårare emot nätterne. Wätskorne inuti ögat tjockna: hwarföre de få swårighet at se, och ibland blifwa de aldeles blinda, såsom då glas eller Cristals-wätskan för mycket tjocknar, eller likson coaguleras, som åfwen kan skje, då någon bulning skjedt inuti ögat, och materien icke blifwit utslåpt. Sist swullnar och den kjörtel, som sitter på inre sidan af ögat, wid näsan, som ock därifrån twingar sig fram c). Öronen antastas på det sättet, at först börjar det pipa, ringa surra och mullra för dem, sedan slår sig inflammation til, med den pinsammaste wärk, som är swårast om nattetid, hwarefter bulning följer, och hörsel-benen angripas af benröta, fistel forme-

c) Igenom Näse-hinnans swullning tiltäppes ganska lätt, först den så kallade ductus nasalis Tåregången, hwarefter följer tåresäckens swullnad (anchilops, hwadan en fistula lachrimalis sedan lätteligen kan beredas om den slår hål. (aegilops).

merar sig til slut och en illa luktande materia flyter därutur, hwaraf döfhet merändels blifwer den wißaste utgång. Denna kan äfwen infinna sig, när öromandlarne länge förut warit upswälde.

§. 187.

Det wore för widlyftigt, om alla de siukdomar här skulle upräknas under hwilka den Veneriska smittan kan ligga fördold. Hwarföre en förnuftig Medici upmärksamhet bör altid gå derpå ut, besynnerligen när siukdomarna äro enwisa och som swårligen med wanliga medel, eller ock intet, stå at hjelpas, som dock eljest kan låta sig göra hos andra, och om de än skulle botas, så komma de dock snart åter, at kroppen är likson ständigt siuklig, och af ingen ting kan lisas, hwarwid wäl bör pröfwas, om något teckn är, som gifwer anledning, at föregående mißtänka, hwilket blifwer ljusligare, om kunskap århålles, det han af någon Venerisk kråmpa i forntiden warit plågad, och ifrån en sådan illa blifwit hulpen, eller, at den med wanfrågdade qwinfolk, i yngre åren haft kjöttsligt umgänge, dock utan, at deraf bekomma de förenämnde olägenheter; warit i sällskap, legat i säng, eller kyßt dem, som med en sådan siukdom warit behäftade

och at, ifrån en sådan period sjukdomen tagit sin början, så blifwa de icke, utan en riktig och formelig Cur, fullkomligen botade d). Träffar detta in hos barn, i yngre åren, genom en besmittad amma eller sköterska, eller ock genom arf; så är ej annat råd, än wara waksam på Symptomerne tils man hunnit utforska rätta sammanhanget, och derefter inrätta Curen. Anledningar at detta sig föreställa, äro när barnen få den Engelska sjukan, ondskorfwen

d) Wår store Archiater och Riddare von Rosenstein skrifwer uti sin ofta citerade Bok pag. 475 sålunda: har han haft (chancre) veneriska sår, som förswunnit, eller med utwärtes medel blifwit fördrifwen, och derpå ej följt swullnad i en eller bägge ljumskarne, hwilken gådt til bulning, och fulkomligen blifwit renad, så kan han wara wiß på, at han är oren. Likaledes, om han haft Gonorrhée som blifwit illa wårdad flutit för länge eller för hastigt stadnat, antingen af sig sjelf, eller af någon anstöt af feber, eller blifwit i förtid stoppad, med starka Purger-medel eller copaive balsam eller ihopdragande insprutningar; eller om han har mycket hårda kjörtlar i ljumskarne och ned åt låret; så har han wißerligen det Veneriska giftet i kroppen, och fast han synes må wäl, behöfwer han dock en hel Cur, och wore det samwetslöst af en Läkare, at ej säga honom rent deß tilstånd.

wen i hufwudet, hetta och fluß på ögonen utslag och hudlöshet wid födslolemmarne, enwisare än eljest, som ock hafwa hudlöshet, och blemmor i mun, swalg och tandkjött, samt då barnen äro klena, magra och bleka, utan at weta det någon förutgången sjukdom härtil warit orsak, som förut pag. 642 är sagt.

§. 188.

Alla kropppens göromål, eller så kallade functioner blifwa til slut förstörde. De besmittade få en yrsel i hufwudet, swindel, fallandesot, eller cunvulsioner, med det mera. Sedan åkommer dem andetäppa, hjertklapning, dåningar, hosta, stundom med blod, samt heshet m. m. De klaga ytterligare öfwer bortmist matlust, en förswagad matsmältning, upkastning, durklopp eller förstoppning, m. m. Änteligen magra de af och förändras til hy och färg, blifwa bleka, gulaktiga eller blekblå i ansigtet, få en Hectisk tärande feber, hwilken, sedan han bortsmält både kjött och märg, til slut ganska stilla och tyst befordrar den sjuka til grafwen. Qwinfolken kunna ock, utom de redan nämnde, äfwen dragas med andra sjukligheter, hwilka deras kön endast tilhöra,

såsom oordentelig månads-rening, som snarare är ömnigare, än den wanligt borde wara. De må dock någorlunda wäl så länge de äro feta, samt så länge deras räkning til tid och quantitet är ordentelig. De äro lätt underkastade kräftan, i bröst eller Lifmodren, de äro gerna ofruktsamma eller benägne för oftast förefallande mißfall, eller otidig börd, med mera.

§. 189.

Oansedt alla af de här ofwan uppgifne tekn, utwisa, det den Veneriska smittan i kroppen inkommit; så följer dock icke deraf, at alla derföre, på en gång, hos en sådan skola utslå, utan hafwer en del dem, en del åter andra. Nog af, at wißa endast wäljas, igenom hwilkas handledande den säkert kan uptäckas, och botas, som blifwer swårt nog, om den påstådt, eller warat något länge.

SECTIO II.

SECTIO III.

Fjortonde Capitlet.

om

Oförmögenhet i Ägtenskapet.

Impotentia Conjugalis.

§. 190.

Hwad åndamål en Alsmägtig Gud haft med Ägtenskapets instiktande, det gifwer den Heliga Skrift oß nogsamt wid handen, når det såges, detsamma derföre wara inråttadt, på det den ena månniskan icke allenast mera skulle finnas förbunden, at tjena den andra [Mutuum Auxilium] utan jemwål, at månnisko-slågtet derigenom, på et ordenteligt sått och snarast, skulle föröfas. [Sobolum Procreatio] Ehuru et så stort åndamål med detta förordnandet warit påsyftadt; kan det dock för ingen del erhållas, når någondera, antingen Mann eller Qwinna, åro til afleise delarne bristfålliga, oriktige eller utom en naturlig ordning beskaffade. Böra således i detta Capittel först de fel och bråckligheter skjerskådas, som å mannens sida förefalla, hwilka och stundom under

under en Medicinalsk Lagfarenhet dragas, och ibland äro af den egenskap, at de ej stå at botas, utan böra då räknas til de swagheter som åtfölja människo-kroppen, så länge han lefwer, hwilket jag och i början sagt, den tredje afdelningen skulle afhandla.

§. 191.

När några hinder wid deßa uppa sig, leda de sig, antingen af medfödda brister eller andra bräckligheter, som tilfälligt wis blifwit ådragne. I anseende hwartil denna ofullkomlighet, som stundom får namn af oförmögenhet, på twänne sätt bör skärskådas.

1:mo Såsom obotelig; och sedan

2:do Såsom botelig.

Den oboteliga består i följande omständigheter såsom:

1:o At wara född utan Penis och Testiclar a), eller at deßa blifwit af Veneriskt, eller annan sjukdom, stötningar, särningar, eller bolningar förlorade: *] Eller af Scirrheusiteter, brosk och benaktigheter skämde, eller ock bortskurne; som man finner hos snöpningar och andra, som undergått nå-

a) Deße kunna ibland wara gömde uppe i lifwet, som röjes, når en sådan blifwer barnfader.

*) A. N. C. Dec. I. An. 3. obs. 110.

någon Operation, eller äro ihopawärte, m. m. b]

2:o När Penis är utan urin-rånna, c] eller är mycket ihopdragen, eller icke hafwer sin öpning på rätta stället; utan den sitter antingen under, eller och wid roten, eller på sidan d) Deßutom om han är af naturen krokig, eller blifwit sådan af Venerisk Sjukdom liksom en halfmåne: om han är för lång e], för tjock f) eller för liten. Zacchias nekar fœcundation, i det sista fallet g); men Zittmann bejakar den samma h).

3:o Då

b) A. N. C. Dec. I. An. 3. Obs. 116.

c) Tulpius, Lib. I. Cap. 36. Schenk. Obs. Med. Lib. 3, 8.

d) Mtsc. N. C. Dec. I. An. 9 & 10 obs. 105. Schenk. obs. Med. Lib. 3. 8.

e) Et sådant Exempel läses och i Act. Curios. Nat. Dec. II. An. V. Obs. 72. Pag. 51, om en kättjefull yngling, som intet hade något Scotum Testielarne inneslutne i lifwet, och sjelfwa Penis 2 qwarter lång. Se härom Zacchiæ Lib. 7. Tit. 3. Qvæst 5. & 7.

f) Zittman. Medic. Forens. Cent. 2. Cas. 85.

g) Lib. 3. Tit. 1. Qvæst. 6.

h) Zittman anförer, Cent. 6. Cas. 77, det omdöme, somLipsiensiska Faculteten härdsfwer yttrat, när han säger: Deßem unvollkommenen Congressus, da Mentula Vaginæ Uteri Orifi-

2:o Då han aldrig haft erenction utan warit likasom lam ifrån Moderlifwet hwaraf sedan blifwit en Chronisk sjukdom eller wana, hwilket ock händer dem, som länge ifrån Venus sig afhålla. Sådant tros och kunna hända, om någon nyttjar præperade saker af bly.

4: Då han drager sig upp i lifwet utan at åter gifwa sig ned, eller satt sig på et obehörigt ställe.

5:o Då Sädesblåsorne äro brustne, förstoppade, eller klämde af någon utwärtes närliggande swulst, eller Prostatæ scirrheusa, eller förstoppade, i). Eller Glandulæ Epididymedes förstoppade eller Scirrheusæ.

cio zur einiger maßen applicirt; diese aber a Semine virili aspergirt werden zur schwangerung eines Weibesperson zuweilen zulänglich befunden wäre. Och Vallentini, in Nov. Medic. Legalib. Cas. 1: P. 33. Cas. 5. P. 60. påstår, ad procreationem Sobolis solum Seminis prolifici ejaculationem non in uteri cavitatem internam, sed tantum in vaginam sufficere. Hwaremot Zacchias, Lib. III, Tit. I. Qæst. 6. så skrifwer: Ad notandum tamen, quod penis exignitas, si tanta esset, maxime respectu uteri mulieris, ut nullam voluptatem in coitu efficere posset, & in summa nullius pene usus esset, posset fortasse præbere divortio causam.

6:o Då förhuden så öfwer alt slutar sig til frodlemmens hufwud, at det ej någonsin kan blottas. Et sådant exempel hafwer Professor Teichmejer sedt k] hwarwid förhuden så öfwer alt betäckte Penis hufwud, at endast et litet hål war öfrigt, hwarigenom Urin dropptals utrann, altid med största swårighet. Herr Rolfinc talar och om et dylikt exempel l]

§ 192.

Utom de nyß oppräknade absoluta orsaker til en Mans oförmögenhet, gifwas jämwäl andra, som och merendels äro oboteliga. Sådane äro: långwariga tärande och mattande sjukdomar, Hectique, lungsot, wattensot, lamhet och fallandesot; hwarunder swåra sår eller rötsår jämwäl kunna begripas. Marcellus Donat m] nämner om sår i hufwudet; äfwenså gjör Amatus Lusitanus n] och lägger Hildanus til swåra stötningar och slag på hufwudet. Här bör ej förglömmas den oförmögenhet, som Hippocrates säger härröra af för mycket

ridan-

k) Instit. Med. Leg. Cap. 15. Pag. 115.

l) De Paribus Genitalib. P. 1. Cap. 50.

m) Mirab. Lib. Cap. 13.

n) Cent. 6. N:o 95.

ridande, den och de förmögnaste Schyter, genom deras ståndiga ridande, woro underkastade o]

§. 193.

Med flit har jag hittils gått förbi, at något nämna om den oförmögenhet, som kommer af Temperamentet, och den, som af Trolleri gißas, härflyta; på det jag dymedelst, om desse måtte få lågenhet, at något widare omröra. M. Albertus p] talar om en betydelig knut, som Tyskarne kalla daß Neßelknuffen, uti hwilka alla härtil brukeliga troll-konster, som de skaffa på den som de wilja skada, äro inknutna, hwilken med Magiska konster och försök åter måste upplösas, så framt de, ifrån sin oförmögenhet, skola förhjelpas; uti hwilket afseende och Wolfius, uti sina Lection: Memorabil q] gör den frågan An licitum sit, impotentiam magia productam, alia magia curare? At göra detta så mycket redigare, är båst, at följa de underrättelser, som Zacchias härom gifwer r]. Han skiljer först imellan

o) Se van Swieten Comment Tom. III. Pag. 372.

p) Jurisprud. Med. Cap. 2 Pag. 32.

q) Tom. 5. Pag. 594.

r) Qvæst. Medic. Legal. Lib. 3. Tit. I.

lan en swag natur och en kropp, som blifwit förtrollad. Den förra beskrifwes sålunda, at ehuru kropparne kommit til en manbar ålder, äro de ändock til äktenskapet, för sit kalla Temperament, odugeliga. De sednare äro sådane, som igenom wissa Medicamenters nyttjande och den ondes tilhjelp, som det säges, blifwit i et sådant tilstånd försatte. Nu blifwer saken den, at wäl skilja imellan bägge desse; helst flere grader af et kalt Temperament gifwes, cum ratione erectionis penis tum durationis illius in erigendo. Unde nonnulli nullam, alii aliquam, sed sine seminis effusione experiuntur erectionem, interdum tamen cum pauca; Ideoqve, si nomen hoc semen huic liquori tenuiori & minus elaborato imponere conveniat & mereatur, magnum est dubium. Nonnulli quidem perfectam habent erectionem, dum tricatur Penis, sed hac cessante subito flaccescit. Pauci erectionem habent usque dum munere suo maritali defungi oportent, sed, si penis magnitudine peccet, vel antrum foeminæ nimis arctum deprehendatur, cito citius remittit. Aliis labascit Penis ante opus suum incipiant, quod potius

num est salacitatis & partium relaxatarum, Aliis excitarur quidem venus variis & diversis artibus, & semen emittunt, præcipue si a foeminis tractetur membrum, exinde tamen nihil de virilitate potest concludi. In nonnullis, magna licet adhibeatur diligentia ad erectionem tamen irritari non potest, antingen för det at han aldeles är Paralytisk, eller och at de öfriga delarne, som höra til generation, på något sätt äro skadade, såsom Vasa Adferentia, [de som föra blodet til Testiclarne] Præparantia, [de som tilreda säden] Deferentia, [de som föra den til sädes blåsorna] och Ejaculantia [De som drifwa den ut] Men som penis äger sina egna musklar och Nerver så kan han och ensam blifwa paralytisk, utan at flera partier behöfwa wara skämda. Sedan detta förut gådt, kan en någorlunda beskrifning gifwas på en, som blifwit af naturen kall födð, och på en, som fast, med mycken orätt påstås til oförmögenhet wara förtrollad. I anseende til det at de gamla roat sig med, at detta sig inbilla, will jag och för ro skull, följa deras sporr, dock utan at något gilla af alt de föregifwit. Rörande först, en som är härtil födð, så ser den til ansiktet blek ut, hafwer

så

få eller inga hår i ljumskarne eller på hakan; hafwa en medfödd afsky för Qwinfolk och för kärleks lekar; jelfwa frodlemmen reser sig nästan aldrig; och hos dem det sker, warar det icke länge. Semen in his non perficitur: Penes quos tamen hoc evenit, in minima illud fit quantitate, præterea nec vivam nec prolificam aliquam habet proprietatem, unde & vita & spiritibus destituitur, hinc nullos in se servat stimulos nec alia fovet irritamenta ad sui expulsionem, som naturligen skulle ske, om den woresamlad i myckenhet, ock hade sina rätta och behöriga egenskaper s). De åter som misstänkas wara förtrollade, igenkännas af följande tecken; nemligen, at alla de kännemärken äro borta, som utmärka

U u en

s) Rodericus a Castro påstår, Lib. 3. Part. 2 de Morb. Mulier, at den som blifwer skild ifrån sin Hustru för oförmögenhet, får ej åter gifta sig. Han slutar ab Impotentia coëundi ad Impotentiam generandi, men detta är ej altid sant, som experiencen wisar. Hwarföre och Juris Consulti med rätta göra denna Distinction. Är någon naturligen förmögen, kan han ej bruka köttslig umgänge, hwarken med den ena eller den andra; men kan det låta sig göra med en, kan det ock wärkställas med flera: likaså, om det utöfwas med någon wiß, men ej med en annan, så är han ej Impotens.

en naturlig swaghet i kroppen: deremot åro alla de tilståndes, som beteckna en frisk och stark månniska; såsom en frisk och liflig fårg i ansiktet, alla afielse delarne til skapnad, beskaffenhet, låge och det mera tilbehör, uti naturlig ordning: hår finnas på stållen, hwarest naturen dem wanligen låtit utwåxa, såsom i ljumskar och på hakan. Hår tilkommer, at oansedt en fullkomlig manbarhet och styrka altid förut warit i kroppen oståörd så saknas den dock nu i hast, utan at någon wetterlig sak dertil kan upgifwas. His quidem erigitur penis, sed corruit & laxatur mox in limine actus. Besynnerligt år, at somlige tånka, det Qwinfolken hårifrån åro undantagne; och ånskönt icke så wore, skola de dock icke så ofta wara detta underkastade. Imedlertid lårer hwar och en finna, det myckén swårighet ligger i wågen, at i denna delen til något såkert sluta; helst wi sedt, på huru många sått en Man kan wara och blifwa oförmögen: det wi åfwen framdeles få se hånda Qwinnan, gemenligen nåstan af samma orsaker. I anseende hårtil råder Zacchias, ej utan skål, at om någon mißtånkt håndelse til trolleri, skulle förefalla, det den tankan då såsom mera förnuftig bör antagas,

at

at sådant af hemliga naturliga orsaker härrörde. I allmänhet delas en så förment trollkonst, i den, som förrättas genom simpla medel eller Medicamenter, och den, som igenom fördolda saker practiceras. Til de förra pläga Krusmynta, Ruta t) Thimian u), Coriander och Pulegium räknas v); quoniam semen nimis attenuent, idque & iners & vappidum ac sine efficacia reddunt, unde illius & consistentia & virtus plenarie destruitur x]. Likaså är det med kampfert, ock Cicuta i ganska liten portion, med andra Frigida Venena, e. g. Saturnina, hwilka werka på annat sätt. De senare bestå i ord, figurer, Caracterer: åfwen Medicamenter, som ej intagas, utan båras utwårtes på halsen, wid wißa tider och omständigheter, af och igenom hwilka, utom oförmögenhet, andra sjukdomar jemwäl säges kunna tilfogas. Ganska underligt är, at en del af de äldre Medici, såsom Arnoldus de

t) Denne skall döfwa all åtrå til Venus hos qwinfolken, som ses hos Ruell. Lib. 3. de natura Stirpium Pag. 37.

u) Lemnius, de Complex. Lib. I. Cap. 10 denna skall deremot reta qwinfolken.

v) Gall. de Med. Facult. Par. Cap. 56.

x) Rejes, p. 309.

Villa Nova, Conciliator, Petrus Aponensis, Trallianus, Ætius, jemte *Plinius* och af de nyare Cardanus och Fernelius y), så mycket yrka möjeligheten af denna trulldom, hwilket, i min tanke, utgör et fult bewis, så til deras lättrogenhet, som tilåfwentyrs, okunnighet i detta ämne. Wäljes nu af alt, hwad i denna sak förut blifwit anfördt, sådant, som kommer öfwerens med den, som in Casu angifwes för oförmögen, lärer ej blifwa swårt, at aflemna et nog såkert utlåtande, när frågan blifwer, huruwida en sådan får gifta sig eller intet? Eller, i fall han är gift, om den bör ifrån sin Hustru skiljas, i händelse hon derom gör påståënde? Likaså kan det frågas: om det Äktenskap får rubbas, när Mannens oförmögenhet härflyter, af blygsel eller af hat och bitterhet för makan? Swaras: Alt som blygsel plägar förgå, när sammanlefnaden warit någon

y) Hwilken sig så utlåter: Coeundi impotentia fit, aut quia extincta virilitate, semen non gignitur intus, aut quia emitti non potest. Exstingvitur ex Senio, ex morbo, ex Caussis omnibus, qui insitum spiritum, roburqve dissolvunt, & incantamentorum, neque enim fabula est, maleficiis. Lib. 6. Patholog. Cap. 13.

gon tid, så plågar ock hat och illwilja åfwen blidkas i långden; hwilket sålunda bör först försökas. Men står sådant ej at winnas, är rådeligast, at skilnad tillåtes, antingen hel och hållen, eller til säng och säte, hwilket Juris Consulti komma at afdöma. Snöpingar böra til Ägtenskapet för otienliga förklaras; emedan rätta ändamålet med dem aldrig kan winnas.

§. 195.

Den boteliga oförmögenheten hafwer altid til grund et sådant aflelse delarnes tilstånd, som igenom medel, lefnadssätt och tid, kan förändras och bättras. Sådane äro: En mycket kall eller warm luft; et oordenteligt lefnadssätt; litet och otjenlig föda, som swalar af kroppen, och gifwer liten näring, kylande Medicamenter, sinnets Affecter, såsom när hat, bitterhet och illwilja hos ägta folk sig intrångt; eller någon betages af sorg, eller hafwer mycket at tänka på: eller, at et drygt arbete trycker, deßutom öfwerståndna, eller närwarande swåra sjukdomar, samt sår eller rötsår: starka Evacuationer, swåra blodstörtningar och långsamt durklopp: Seminis Aquositas, ibland et i mindre

grad kalt Temperament, med andra boteliga krämpor: eller när en widrig lukt utur näsan, eller med, andedrägten framkommer *) ibland som kan stå at botas eller när mycken fetma är samlad kroppen til olägenhet. Änteligen räknas och hit, som jag bordt sätta i första rummet, då kroppen befinnes under den ålder, at han ej hunnit stadgas, jamt at alla inwärtes delarne ej blifwit så fullkomliga, at de kunna utarbeta en fröaktig säd, och föra den sedan til sina behöriga gömmor. Detta winnes gemenligen ej, förrän wid det fjortonde eller femtonde året, och således är oförmögenheten, som wid denna tiden förekommer, både naturlig och botelig: observationer wisa dock understundom an, norlunda z) hwaraf likwäl ingen regel

kan

*) Denna är mycket mißtänkt. Den kan komma af maskätna tänder, förruttnat tandkjött, sår i näsan och lungsot och ibland af swår Venerisk sjukdom.

z) Zacchias utläter sig häröfwer mycket wäl när han säger: Hinc eo tempore, nemligen då Stimuli Venerei hos dem tändas och utbrista hircire, h. e. ad Venerem accenduntur, & catulire incipiunt, som kan hända någon tid förut. Lib. 3. Tit. 1. Qvæst. 2.

kan göras b). Hos en 70 åra Man är kärleks elden mäst slocknad, och förmögenheten härtil merendels aftynad: dock icke hos alla.

§. 196.

När wi nyß funnit, det Snöpingar icke få gifta sig, ehuru Vallentinus c) wil sådant förfägta; så blifwer frågan, om deße få wistas inom Församlingen, eller om de ifrån den skola uteslutas? Swaras: at oansedt den store Guden befaller, uti tredje och femte Mose-Bok d), at de ifrån Församlingen skola uteslutas; äro wi dock nu ifrån den Ceremonialiska Lagen befriade, och således icke den stränghet underkastade, som det war i Gamla Testamentet, då ingen Snöping fick tilstånd at offra. Häraf kommer i det Romerska Riket de lemningar, det ingen af sådane,

b) Kormannus de Jure Virginitatis 6 cui Tit. Puer Generans. Fort. Fidelis relat. Med. Lib. 3. Sect. 1. Cap. 8 Pag. 375, 376. Bartholinus, om en Flicka, som blef gift på 10:de året med en Goße på det 11:te, och fingo barn tilsammans. Cent. v. Hist. 17.

c Novell. Med. Legal. Caf. 6, a Pag. 62 usque ad 222.

d) 3 Mos. 21. Cap. 20 vers. samt 5 Mos. 23 Cap.

ne, hwarken til Påfwe får antagas eller bekläda et Prästerligt Ämbete. Frågas widare, om de, som allenast hafwa en Testicle, (Monorchis) antingen af Naturen, eller at den andra af siukdom eller af andra olycks-händelser måst bortskäras, äro til propagation åfwen så dugelige, som de, hwilka hafwa twå eller flera? eller ock om deße härifrån såsom otjenlige, böra urskiljas? swaras: at med sådant är ingen wißhet; helst man wet, at de som förut warit fruktsamma med twänne Testiclar; sedan med en, warit ofruktsamma, samt at en enda Testicle oftast åstadkommit Fœcundation; hwarpå Regnerus de Graf e) och Wedelius f), hafwa Observationer. Månne den, som Naturen försedt med tre, (Trlotchis) fyra: (Tetrorchis) eller fem, (Pentorchis) derföre skal wara kärligare, än en annan? så tyckes det åtminstone, och at sådane gifwas, derpå äro flera bewis; såsom hos Forestus g), de Graaf h), och Borellus i), samt andra. Bartholinus i), har exempel på dem, som haft fyra til fem Te-

e) Tract. de Viror. Org. Gen, pag. 7.
f) Misc. N. Cur. An. 2: Obs. 255.
g) Obs. Med. Lib. 27. Obs. 15.
h) L. a C. pag. 8.
i) Ceut. 2. Obs. 60;

Testiclar; hwarom Blegny åfwen witnar k), med Miscell. Nat. Curios. l). Om deras benägenhet för *Venus* skrifwer Langius m) sålunda, at de, hwilka Naturen med flera Testiclar utrustat, altid hos sig hafwa et öfwerflöd af såd, och kunna således knapt igenom något kötsligt umgänge utblottas. Det samma intygar ock Lealis n), at de åro af en het och outsläckelig lösaktighet, dock är det icke altid med denna saken så beskaffadt: derföre ock Mercklinus omförmåler o), at en yngling om 25 år, som hade tre Testiclar, (Triorchis) för honom bekänt, det han under hela sin lifstid, aldrig haft någon Erection, icke eller på sådant sätt rört något qwinfolk; utan måste orsaken härtil mera igensökas uti en god och frisk kroppens Constitution, än i en mängd af tihopa bundne Testiclar. Änteligen frågas til slut, om de, som icke i Scroto, utan uppe i lifwet eller ock i ljumskarne bära sina Testiclar, äro at afla förmögne, och i så måtto för dem tilåteligt, at ingå Ägteaskap? oansedt Zacchias och

k) Anatom. Lib. 1 Cap. 22.
l) Zodiac. Med. Gallice, an. 2 Obs. 2.
m) An. 5 & 6 Obs. 89.
n) Physiol. Thes. 36.
o) Exercit. Part, Semen Conficient.

Riolanus hålla före, at enär Testiclarne icke äro i sit rätta läge, så skal sådant wara skuld til ofruktsamhet: Men om motsatsen öfwertygar Cabrolius, Anatomiæ Professor i Montpellier, då han ibland sina Observationer införer en Casus om en yngling af 22 år, hwilken Föräldrarne fruktade ej kunna blifwa Präst, eller ingå ägtenskap, emedan Testiclarne naturligen hos honom feladés, men en Medicus tilstyrker för honom ägtenskap, uti hwilket han aflade flera barn. Mœbius, som äfwen hafwer denna Historien, in fundamentis Medico Physiologicis p), lägger det til, at denna haft sina Testiclar i buken fördolda. Likaså talar och Rolsinc q) om en man, som hade sina Testiclar updragne i ljumskarne, men älskades ändock mycket af könet, emedan han war en Strenuus Pugnator. Således finner man, at desse Testicondi (Testicle Gömmare) kunna både hafwa et köttsligt umgänge, och afla, som kommer til paß at weta, om en sådan rådt någon qwinna med barn: ty är han icke castrerad, som af ärret synes, både i ljumskarne och Scroto, så är han Testicondus, och således til afling behörig.

Fem-

p) Misc. Nat. Cur. An. 7 & 8 Observ.

q) Tract. de Part. Genit. Part. 1. Cap. 5:

Femtonde Capitlet.

om

En Qwinnas Ofruktsamhet.

De Sterilitate.

§. 197.

Afwensom wi funnit, at flera orsaker sammanstöta, når en man för oförmögen bör anses; så händer det likaledes med Qwinnan. Deß ofullkomlighet indelas uti **utwärtes** och **inwärtes**. Ibland de utwärtes räknas:

1:o Då Qwinnan aldeles är utan någon öpning (Imperforata), hwilken ock sedermera ej utan swårighet kan göras. Dock äro Observationer, som wisa, at sådant wäl lyckats.

2:o Då Modrslidan, ifrån Moderlifwet, är med en tjock hinna tilsluten. Uppå sådana händelser hafwa wi många Exempel, ibland hwilka en del äro ganska underbara, derföre, at Qwinnan likwäl blifwit hafwande: hwarpå i den förra delen af denna Tractat, flera Observationer finnas anförda.

3:o Då Moder-läpparne (Labia Vulvæ) wära tilsammans af utwärtes skador, eller når Nymphæ och Carunculæ Myrtiformes, fastare äro ihopabund-

bundne; eller när sjelfwa Jungfru-hinnan är mera stark och fast än wanligt.

4:o När någon swulst så satt sig, at den fyller hela utwärtes öppningen r); eller om en hinna wäxt något längre up i slidan innanföre; Medicinæ Legalis Scriptores nemna och om Födslodelarnes trängsel, åfwenså om deras widd, samt Clitoridis storlek: men som casus wisa, at deße icke altid äro så betydande, kan på dem härwid intet afseende göras. Om Clitoridis storlek kunna Tulpii och Schenckii Observationer läsas. Ytterligare föres ock hit, när Lifmodren eller des Vagina mycket ned- och utfallit, hwilka ock ej kunna återföras: eller ock, när orena, stygga och frätande sår satt sig inwärtes eller utwärtes omkring, som ej kunna botas, så blifwa härwid laggrannare omständigheter, och til Steriliteten deciderade.

§. 198.

De inwärtes bestå i följande:

1:o När Naturen, antingen icke försedt någon med Lif-moder, eller den i kroppen ej fådt sit rätta läge, är för liten, eller at den blifwit afmattad och til börd oskicklig gjord af störtningar eller missfall.

2:o

r) Hildanus Cap. 1. obs. 66.

2:o När sidorne af Moderhalsen äro tjocka, fasta och likasom af hinnor formerade, med en liten öppning uppå sig; som Bartholinus wid handen gifwer; hwilka wära tilsammans, eller med en annan hinna betäckas s).

3:o Kan Moderöpningen tilstoppas af en seg och tjock wätska, eller af en Scirrhus t], som Promoror observerat; eller af en köttaktig wårt, som Kerking *] och Riolanus hafwa sedt.

4:o Då de Fibrar blifwa swaga eller lame, som öpna Lifmodren. Deß sidor kunna hårdna och wära tilsammans, eller blifwa liksom broskaktige: hwarom Drelincourt förmäler. Hipoocrates talar wäl om Lifmoder-munnens tilhopaklämning af isterhinnan: men sådant kan icke låta sig göra; emedan den är hård, och isterhinnan deremot mjuk. Dock kan wäl annat fett, om ej just isterhinnans, densamma tilsluta, men på et annat sätt.

§. 199.

Hwad som uti sielfwa Lifmodren hindrar fruktsamheten, räknas: 1:o

s) Aquapend. Obs. Chir. Lib. 1, Cap: 84.

t) Hwad Scirrhus är, har jag i första Section förklarat, at det är en hård ojämn och känslolös swulst.

*) Specileg. Anatom. Obs. 53.

1:o När någon främmande kropp i henne förut sig inrymt. Sådane äro:

a] Scirrhi och öppen kräfta. En sådan säger Paræus u), sig hafwa sedt, som war stor som et människo-hufwud.

b] Månads-Foster, Månads-kalf, [Molæ] köttwårter. En sådan har förekommit Hildanus x], större än et hufwud.

c] Då någon stenaktig materia formerar sig derinne y].

d] Af Wattensot; hwarpå Observatores hafwa exempel.

2:o När Lifmodrens sidor på något sätt äro felaktige; såsom:

a] När de med mycket slem äro öfwerdragne: af Hippocrates derföre *Uteri Frigidi* kallade.

b] Då hwita Flußen ständigt plågar och mattar; åfwenså täta och häftiga månadsreningar.

3:o Då något fehl är uti Fallopii gångar, som föra ägget ifrån äggstocken til Lifmodren. Eller när felet är i bägge äggstockarne tillika, såsom:

a) At de äro scirrhösa, broskaktigg, eller

u) Lib. 23. Cap. 24.

x) Cap. 2, Obs. 55.

y) Les Nonvelles de la Republique de Lettres, Mons. Maji A:o 1686.

eller på annat sätt skämde. Felen bestå och deruti, at de tilstoppa öppningarne och hindra, det ej någon genitura igenom dem får fritt passera til äggstocken z); som ock händer.

b] Då Tubæ äro ihopwärte eller ihopaklämde af sådant, som upfyller Lifmodren inuti, jemwäl af det, som i granskapet, å yttre sidan, förmår dem ihopatrycka.

c] När nyßnämnde gångar, antingen med en seg slem äro fylde, eller deß sidor med den til myckenhet öfwerdragne.

4:o Då Lympha är extravaserad; såsom i wattensot, om hwilket Tulpius hafwer en Historia a].

5:o Då de köttspiror, [Fimbriæ] som utgöra slutet af oftanämnde gångar wid äggstocken, äro förlamade, dem den Högsta Wisheten derstädes förordnat, at omgifwa och liksom loßa ägget ifrån äggstocken, när det sedan med gångarnes biträde derifrån drifwes til Lifmodren.

§. 200.

z) Dolæus, uti sin Encyclopedia Medica, talar om dalkar, tilskapade i Lifmodren af en sten, som täpte til öpningarne.

a) Obs. Med. Lib. 4. Cap. 44.

§. 200

Änteligen kan ock grunden härtil ligga dold uti sjelfwa Ovo eller Ägget, då det icke äger sin rätta egenskap; såsom när des wätskor äro för tjocka, hinnorne för fasta och täta, at en lifgifwande ånga icke kan twinga sig igenom dem; eller ock för lösa och tunna at de under wägen til Lifmodren sönderklämmas. Sist kan hinnan, som utgör hylsan åt ägget, omgifwa det så hård, at det ifrån sin håla icke någonsin kan skiljas.

§. 201.

Utom föregående orsaker i gemen, kunna ock andra gifwas, som då de äro tilstädes, werka detsamma; men kunna dock hjelpas. Sådane äro: Clitoridis nimia moles, muliebrium præternaturalis amplitudo, a Venere vaga et nimia, aut ab alia quacunque caussa producta; Vaginæ vulnera et ulcera curabilia; Perinæi sauciationes et rupturæ; Fluxus menstrui anomalia; Uteri debilitas ex perpessis quondam hæmorrhagiis; Ejusdem tandem et vaginæ prolapsus, intrusionem non recusantes Diarrhéæ fere continuæ, samt Qwinnans myckna fetma och elaka lukt utur näsan, hwarom bör undersökas. Hic etjam referri me-

me-

retur Mulierum temperamentum frigidum, quod, certo respectu, eodem fere modo se habet, quo antea vidimus illud in viris fuisse operatum b), videlicet, si ea quæ erigi debent, non erigantur.

Af ofwan anförde omständigheter kan intagas, det icke altid är så lätt, at skilja en fruktsam Qwinna, ifrån en ofruktsam, och således at den som uti förra Ägtenskapet förklarades för fruktsam, kan i det sednare blifwa ofruktsam och så vice versa. Si culpa a parte viri, torde lättare wara at den igenfå och således mindre swårighet wara, at då härom yttra sig. Temperamentorum diversitas heic præprimis consideranda. För öfrigt, om något sådant händt qwinnan efter ingånget ägtenskap, utan des förwållande, som sedan gör henne ofruktsam, såsom et swårt moderfall, eller utfall af moderslidan, som ej kan botas, m.m; är billigt, at mannen sådant uptager med tålamod: men hafwer hon haft någon swaghet eller sinkdom förut, den hon dölgt och förtegat, som och efteråt blifwer uppenbar, och mannen därföre blir med henne mißnögd, bör intet hinder wara til skilnad. En lika rät-

Xx tig-

b) Mera härom kan läsas De Gorters Systema praxis Medicæ, Tom. 2. pag. 154. et seq.

tighet bör qwinnan tilbakars äga å sin sida, besynnerligen om hon finner sin Man af Verolen, eller en annan swår Chronisk siukdom wara angripen, hwaraf hon ock kan taga skada. Den han ock förut hållit döljd.

§. 202.

Som wi hittils sedt, huru många orsaker til skilnad imellan ägta personer kunna förekomma, så böra icke eller de omständigheter förgätas, såsom ej mindre gällande, när Förlofningar skola rubbas, ibland hwilka följande förnämligast räknas. E. g. När Fästeman eller Fästemö, för Prästwigningen, faller i Melancholie eller raseri, som antingen warar beständigt eller skoftals påstår. Om någondera sedermera ådragit sig en Venerisk Sjuka, eller fådt fallande-sot, Lamhet eller annan siukdom tilstött, som ej är botelig. Om en stinkande andedrägt, eller swår lukt utur näsan sedan förmärkts*), eller om Födslo- och Generations delarne af åkommor sedermera tagit skada, och om kroppen eljest fådt något besynnerligt lyte, så äro alla desa omständigheter sådana, uppå hwilka rätteligen förtjenar at reflecteras.

*) Se pag. 16 denna Section in notis.

§. 203.

§. 203.

Huruwida de så så kallade Hermaphroditer hafwa frihet, at gifta sig, eller intet, derom hafwa olika tankar warit emellan Läkare; och således kommer den saken nu i ordning at afgöras. En Hermaphrodit är den, som är försedd med bägge könens aflelse-delar, mer eller mindre fullkomliga c). De fördelas wanligen uti dem, hos hwilken ingendera Aflelse-delen är fulkomlig, och uti dem, som utmärka sig med något wißt, at wara antingen Man eller Qwinna. Den tredie sorten äro de, som i lika grad kunna wara så wäl Mansom Qwinfolk. Ehuru många twifla, om detta sista slaget gifwes, anförer dock Zacchias d) exempel om en Ætiopisk qwinna, som haft bägge Procreations delarne fullkomliga, den ock Columbus omtalar

c) De Gamle höllo Hermaphroditer för widunder, och at det war et elakt märke, när de wiste sig: hwarföre de blefwo så fiendtelige på dem, at de altid dräptes, eller kastades i sjöar och dränktes; hwilket alt kom ifrån Romuli tid, som befalte dem sålunda dödas. Kejser Constantinus har ej eller emot dem warit blidare.

d) Quæst. Med. Leg. Lib. III, Tit: II, Qu. 5.

lar uti sin Anatomie e). Så hafwer ock Teichmejer twänne Casus häruppå: den ena af Mollero f] om en Fru, som förut födt 3 a 4 barn, och kom sedan til Lejden, at blifwa Föreståndersta på et Barnhus, hwarest hon omsider lägrade 3 a 4 Flickor af de äldsta på 16:de 17:de och 18:de året. En sådan Historia läses ock hos Blancard g) om en Fru, som tilförene fådt några barn, men til slut rådde hon sin Piga med barn. En trowärdig Man har mig berättadt, det år 1753 har en människa härstädes rest omkring och wist sig för pengar såsom Hermaphrodit. Penis har warit riktig med mera, men inga testiclar har warit synbara, som kunnat gömmas inwärtes uppe i lifwet. Imedlertid, som ingen bör mißtänkas wara så okunnig, som icke förstår skilja det ena könet ifrån det andra, så måste aflelse-delarne först och främst skådas, för at se, hwilka de likna mäst; sedermera deras läge och storlek. Den hafwer altid företrädet, som är naturligast, och som är med sina

e) Lib. 5.

f) De Hermaphrod. Cap. 2 Pag. 151.

g) Collect. Med. Phys. Cent. 3. Obs. 80. P. m. 461.

sina naturliga tilhörigheter försedd, af wanlig wärt och storlek. Könet röjes dessutom af det, at om det är et Mankön, möter gemenligen en resligare wärt, fastare och köttfullare kropp, tjockare och mörkare skinn; ansigtet ser karlaktigt ut, med skägg på hakan; hären kännas stråfware, målet gröfre; halsen tjockare, än hos Qwinfolk; Qwinnobrösten aldeles borta, och hafwa små bröst som karlar; Frödlemmens närwaro på sit behöriga ställe, jamt de öfrige delarne synbara; mera benägenhet för karlasysslor, än qwinfolks; mera karlalefnad, större frimodighet, och en åtrå at nalkas qwinfolk: Si accedat, quod Semen ejaculetur; så är det utom alt twifwelsmål, at den ju hörer til mankönet. Men wisar sig deremot en mindre och mjukare kropp, mera widd emellan länderne, med månadsreningens afgång, och saknad af förenämnde manliga egenskaper, är den af det qwinliga.

§. 204.

I stöd af hwad som förr blifwit afhandladt, göras följande frågor: om en Hermaphrodit äger tilstånd at gifta sig? Härtil swaras: Ja, om någotdera Procreations delen är til alla des

delar fullkomlig, samt til ändamålets winnande tjenlig. Ytterligare frågas: huru skal dömas, då en Hermaphrodit är lika förmögen, at wara så man, som qwinna? Om sådane exempel skulle företes, som dock äro sälsynta; bör en Läkares besigtning afgöra, hwilkendera Procreations delen bör nytjas, om något ägtenskap skal ske; hwarifrån de dock böra afrådas. De böra ej tillåtas, at sjelfwa få wälja sig kön. Den Æthiopiska qwinnan hade dessa delar så små, at de hwarken til et eller annat kunde brukas; och då afgör saken sig sjelf. Enär de fått tilstånd, at nytja någondera; så böra de, innan de blifwit gifta, försäkra, at aldrig bruka den andra. Men skulle sådant ändock skje, äro en del så laggranna och swåra, at de påstå, dem derföre böra straffas til lifwet, som är mycket hårdt. Månne dessa få döpas? Swaras: ja; ty de äro menniskor, och allenast uti dessa delar andra olika. Här tilses, at könen ej blandas: utan at den får karlanamn, som til Man är ämnad, och likaså med qwinnan. Får den kallas til witne? I almänhet hålles den ej böra njuta til godo de Privilegia och rättigheter, som mankönet tilkomma, emedan den ej är

en

en rätt man, utan deltager af qwinnans beskaffenheter; med hwilken rätt och snöpingar böra åtnöjas, efter hos dem så mycken qwinlighet finnes: och således bör, efter de Gamlas allmänna tanka, til witnesmåls afläggande förkastas. Men som qwinfolk nu mera anses för witnesgilla; så minskar icke eller detta hos en Hermaphrodit någon rätt dertil, i fall så skulle påfordras. De öfriga Frågorna, som äro wanliga, i detta ämne at göras; såsom, om hermaphroditer få emottaga eller förestå Civila eller Prästerliga Syßlor i *Publiquen*, samt om de tilståds, at gå i arf til lös och fast egendom, höra icke til det Medicinska Forum, utan til det Juridiska; hwarföre de ock dit til afdömande hänwisas. Sluteligen får jag allenast anföra den löjeliga frågan; som Auctores föreställa: Om det är möjeligt, at det ena könet med tiden kan förbytas uti det andra? uppå detta låses hos Auctorer flera observationer, och ibland andra hos *Paræus*, hwilken i sin Chirurgie h] ihopasamlat många sådana Casus, såsom när en Jungfru kom til ålder, at hon skulle wänta sin månadsrening, så brister en *Penis* fram hos henne i stället: hon gifte

h) Lib: 24, Cap. 5.

te sig som Man; men fick dock aldrig skägg. En annan hafwer han om en fiorton års Flicka, som warit kättjefull, samt legat i säng och retats med en Piga, och under det skal *Penis* hos denna frambrutit. Den sista berättas om en femton åra Jungfru, som gjorde et håftigt fall; hwaraf hände, at delarne in *Pudendis* gingo sönder, och en penis, som innanföre länge warit dold, med mycken smärta sedan framkom, hwadan hon wid hemkomsten med tårar sin Moder berättade, at tarmarne hängde utur hennes buk: men de tilkallade Medici hade då tröstat Modren, at des dotter wore nu förbytt til en son. Zacchias medgifwer, at qwinfolk kunna förbytas i karlar; men ej vice versa: ty Naturen stråfwar altid til det, som är fulkomligt. För min del tycker jag wara det bästa, som Teichmejer såger i): hwad man bör hålla före om bägge könens förwäxling, det må andra gerna twista om: jag, för min del, nekar möjeligheten deraf; men deremot är willig at tro, det sådant då måtte wara en Cercosis k).

Sex-

i) Medicin. Legal. Cap. XIV. pag. 109.

k) Dicitur carnosa quædam excrescentia ab uteri osculo prodiens, & pudendum muliebre replens, quod aliquando exterius progressum caudæ figuram refert. Se Blancardi Lexicon Med. Pag. 192

Sextonde Capitlet.

Om Miß-foster. *Monstra.*

§. 205.

Händelser af wanskapeliga Foster, hafwa mycket brydt de klokaste naturens ransakare, för at i möjeligaste måtto upleta orsakerne til sådane onaturliga och owanliga skapnader. Jag säger i möjeligaste måtto; emedan kundskapen härom ej winnes på annat sätt, än gißnings-wis; och således i sig sjelf, är både swår och ofullkomlig, at erhålla. Observatores afmåla deße olika: En del beskrifwa den wara et Monstrum, som så ifrån sit slägte, til kropps skapnad och ställning skiljer sig, det lätt är at anse honom i naturen, at wara något owanligt; Andre kalla det för et djur, som ej hafwer den skapnad, som med deß slägte är enlig. Deße indelas för öfrigt i twänne slag; nemligen fullkomliga och ofullkomliga. Fullkomligt är det, som til alla delar wanslägtas. Et ofullkomligt åter, när endast en del är wanskapad, såsom, när hufwudet är förändradt, i hwilken händelse det egentligen får namn af mißfödsel. Men äro Ledamöterna antingen tillökte eller förminskade, eller annorlun-

da skapade, än wederbör, kallas det Ostentum, Portentum eller Prodigium. De delas och in uti dem, som snart dö: ty det händer understundom, at de, som en otidig börd, i förtid pläga bortgå. Exempel, at de ibland blifwa wid lif, upgifwa Hellvigius l) och Ettmuller, Sonen, hwilken sednare, uti Dissertation de Monstro Hungarico Bicorporeo, berättar, at somliga lefwat uti sex år; hwarest och flera dylika Historier kunna igenfås. Likaså hafwer Teichmejer m) en Casus om en Italienare, som i en linda bar framför sit bröst en liten Bror, som der hängde, och war liksom der utwäxt, hwilken ernådt en ålder af 27 år. Monstra, som sedt ut som Molæ, hafwa och understundom haft lif; hwilket dock ej warat mycket länge, som jag i den första Section hafwer omnämnt.

§. 206.

Beträffande orsakerne til en så underlig skapnad, så lära de, som jag tilförene sagt, merendels skadna uti gissningar. Sedan den tankan blifwit antagen, at all Generation, skall ske ab ova, uti hwilket Barna-ämnet måste wara inneslutit, så tyckes deraf föla, det

l) Obs. N:o 16.
m) Med. Leg. Cap. 13. Pag 94.

det detta ämnet redan i sit första hemwist måste wara så tilskapadt, som det ser ut, enär det til werlden sedan framkommer. Detta försäktar Haller, Winslow och flere. Andre mena, at et sådant Rudimentum Fœtus in ovo ej skal finnas; utan kommer sedermera at formeras af en så kallad Materia Plastica hwilken är Attractive, adhæsive, och electrisk, med tilhjelp af rör, uti hwilka, efter sina directioner och hastigheter, wätskornas rörelser, åfwen til sin myckenhet på sina ställen blifwa determinerade, hwarest de stadna och producera nu et, nu et annat, dels divisione *V*asorum, med det at rören blifwit delte; dels expansione eorum, igenom det, at de blifwit utwidgade; ock a compressione, enär de blifwit klämde eller ihopatryckte. Om ej så skulle tilgå, påstås, det ingen uplysning kunde gifwas om Hybridorum tilkomst, som Herr Huber, uti sin Tractat de Monstris sig utlåter Månne intet den kunskap, man nu äger om Polypernes tilwärt icke til en del kunde gifwa anledning, at föreställa sig, huru härmed tilgår? Monne ock intet de nämde rör, som härwid skola göra tjenst, icke tilförene i ägget warit bildade? det kunde så tyckas, ty efter deras

ras delineation och sammansättning är troligt, at sjelfwa Embryo sedan måste utwäxa, så framt ej ynnerliga tilfällen utwärtes, såsom wåld eller sjukdom, eller andra inwärtes orsaker, såsom fel i sjelfwa Lifmodren, eller at wätskan inom hinnorne, uti hwilken Barnet simmer, är i för liten mängd, ock således wid deß tilwäxande otilräckelig. Ytterligare påstås detta jemwäl hända en del igenom en stark och genomträngande Moderns inbillning. Om mißfoster, förmedelst en sådan kraft, skulle komma i dags ljuset, är nödigt, det de starka rörelser som uti Nerverne, af några utwärtes ting, wäckas, måste Communiceras Barnet igenom Lifmodrens och nafelsträngens Nerver; då den i Barnets speda kropp, antingen måste förstöra de redan tilwäxte delar, eller ock försätta dem, oagtadt formerade, på et otjenligt ställe. Men, huru skall detta låta sig göra, enär man ännu icke funnit i nafwelsträngen eller moderkakan några Nerver? Nog har man sedt, at den esomoftast åstadkommit undranswärde förändringar hos människor men hwem wet sättet til sådan werkning', såsom hos Kunigunda, hwarom Hellvigius berättar n) hwilken en gång tilfälligt wis, fick se en flådd hare, der-

n) Obs. 5:

på

på födde et barn af lika utseende. Och talar Becker, uti sin Paidiocktonie, om en hafwande Hustru, som kom i et samqwäm, hwarest karp war på bordet, uppå hwilken hon blef lysten och twingades mycket, innan Gästerne kommo til den rätten: Håller imedlertid sin hand på sidan af knäet, Deß lifaktiga Imagination utwiste sig sedan på barnet, i det et märke, som liknade en karp, sågs wid deß hemkomst på det, stället, hwarest hon, under sin långtan, höll handen. Äfwenså anförer och Bartholinus o) et om en Hustru, som förundrade sig öfwer en Björn, hwilken och derefter födde til werlden et ludet barn. Herr Archiater Huber talar om en Goße, hwars Moder af en Hjort blef skrämd i skogen som sedan luden blef född. En hafwande Hustru ser på en, som rådbråkas; får sedan et barn med förkroßade lemmar. Men hwem kan hinna, at upräkna alla? Man finner ju nästan dagligen, huru som Barn blifwa skämde igenom Modrens, antingen Imagination eller skrämsel; såsom harmynta, m. m. hafwa icke de så kallade Nævi eller medfödde wårter och fläckar i skinnet, til sit utbrott samma grund? Men så händer

o) Obs. Lib. 5. Hist. 28.

der dock detta icke altid; emedan den dageliga sammanlefnaden bewitnar om flera tilfällen, wid hwilka hafwande Hustrur warit åskådare, så af wanföra och lytta menniskor, som af andra owanliga ting, jemwäl at de af sådane blifwit skrämde, utan at någon skada deraf händt dem, eller deras inneslutna Foster. Dock, det måtte wara härmed, huru det will; så gifwas dock sådana Monstra, som den kraftigaste inbillning icke warit i stånd at åstadkomma, såsom då det säges några kropps delar på annat ställe än som wanligt är, blifwit transporterade, helst ingen anledning är, at hålla före, det desse sedermera derstädes blifwit skapade. Exempel på en sådan Transpositio Partium har man hos Hoffman Mery och flera; hwarest finnes, det hela Systema Viscerum haft et annat läge, än den eljest naturligen äger; såsom at Lefren suttit i wänstra Hypochondrio, hjertats spits wettat åt höger; hwilket wist så warit ifrån första början, och således hörande til de nyares Systema Primogeniti. Likaså hörer och hit Casus af Walisnerio, om et missfoster, som innom en Calvaria hade twenne hjernar: hwarje hjerna gaf sina behöriga Nerver ifrån sig; men förente sig

sedan,

sedan, och gingo utur hufwudet genom sina dertil föreslagna hål. Monstra äro och sedda, som haft flera kropps delar, än som wanligt är. Kerckring p]. har exempel på dem, som haft 6 fingrar på en hand. Ruysch q) talar om Foster, som haft 7, 8 à 9 fingrar på handen. Twånne wårtor på et bröst, omtalar *B*orellus. Detta tros händelsewis kunnat ske, och således med rätta räknas til det så kallade Systema Accidentiæ.

§. 207.

Imedlertid befinnes, at äfwen så wäl, som en hwar af deßa har sit eget wäsende och särskilta lefnad; så kunna de och lefwa tilhopa wäxte, hwarpå jag här nedanföre skall lämna flera beskrifningar. Här will jag allenast gisnings wis anföra, hwad til deras sammanwäxande torde bidraga. Sedan twänne Ovula i en Coitu blifwit fœcunderade, måste de per Tubas Fallopianas, föras til Uterus; hwarest de sedan med sina hinnor och moderkakor kunna na til en klump wäxa tilsammans; då wid Barnens tiltagande den delen af hinnorne, som utgör skilnaden dem imellan

p) Specileg. Obs. 31.
q) In Adversar Pag. 20.

lan, af en starkare påtrångning, sparkning, stöt eller fall, kunde brista, och i så måtto föras i et hus tilsammans, hwaraf sammangroningen sedan med all lätthet kan gå för sig. Sker detta förr, blifwer tilhopawäxningen större: Händer det sednare eller längre på tiden, sker den mindre. Men om Hypothesen af Lœwenhoœks matkar antages, så kunde man föreställa sig möjeligheten deraf, at twänne sådane på en gång trängde sig igenom hinnorne på et ägg, som sedan med tiden wäxte tilhopa. Men monne icke följande är möjeligare, at på samma sätt, som det gifwes twänne gulor uti et ägg, det twänne Rudimenta Fœtus kunde finnas i et Ovulo humano, som med tiden sedermera på åtskilligt sätt, under en nafwelsträng, och inom en och samma hinna, sig med hwarannan förenade, som sedan utgiorde et Monstrum? Flere lärde Män hafwa wist möjeligheten af detta; och torde det wara nog, om jag härwid allenast nämnde Primorosius r] och Deventer s].

§. 208.

At beskrifwa, på huru många sätt tv

r) De Morb. Mulierum. Lib. IV. Cap. IV.
s) Obs. sur les Accouch. Cap. 64.

en kropp kan wanskapas, är omöjeligt; ty det gifwes så ganska många ställningar imellan människans högsta fullkomlighet och deß största ofullkomlighet. Imedlertid har jag sedt dem indelas i trenne Classer.

Til den första Classen räknas de, som hafwa fördubblade lemmar, och består af twänne foster, hwilka antingen til hufwuden, bröstet eller bäckenen äro tilsammans wärte. Et sådant mißfoster hafwer den stora och för sin myckna witterhet af den lärda werlden, wäl kände Herr Præsidenten, *Baron* von Haller uti Bern, anatomiserat, och derom utgifwit sin beskrifning at det bestådt af twänne til bröstet ihopwärte barn. Det hade twänne hufwuden fyra armar ock lår, samt ben och fötter: En lefwer, men twänne gall-blåsor. Hwar flicka hade sina särskilda tarmar. Twänne Ventriculi: hwar och en mage hade sin *Pancreas* och mjälte. Diaphragma war enkel; men som de woro åtskilde nedan för Umbilicum, hade hwar sin Aorta Descendens och Vena Cava, Njurar och Capsulæ Atrabiliariæ. När bröstet öpnades, fans det igenom Mediastinum wara delt i twänne Caviteter. Et hjerta hade de, som

dock war stort, och gaf särskildta blod-rör åt hwarderas hals och hufwud. Et nästan dylikt är År 1655 dödt fram-födt af en Fiskare-Hustru, ej långt i-från Staden Riga, öfwer hwilket Pastor Math. Relandt, år 1656 i Hamburg utgifwit både ritning och beskrifning. Det hade 2:ne hufwuden, hwilka på si-dan så tätt lågo wid hwarandra, at de til kinbackarne, så widt som en slant, woro ihopwäxte. Ifrån halsen, ända ned til bäckenet slutar sig, war allenast en kropp, twänne armar, hwilka lågo öfwer bröstet som wille de famntaga hwarandra. Twå större lår, ben och fötter, twänne mindre, af hwilka, imellan de förra benen, något syntes af smal-benet med fötterne. Den inwertes be-skrifningen hafwer denne gode Mannen utelåtit. Widare höra de hit, uppå hwilka Pelvis är ihopwäxt. Et sådant har funnits i et klöster i Ungern och be-stådt af twänne flickor, som lefwat i några och tjugu år. Den ena war lu-stig och glad; den andra ängslig och be-dröfwad. Denna blef först sjuk och dog; en liten stund derefter dog den andra. Sedermera hafwe wi Exempel på an-dra, hwilka haft allenast et hufwud, då den öfriga kroppen warit dubbel, som

som kan ses hos Scharschmidt och Duverney, uti Act. Petropolitan. Andteligen räknas de och hit, hos hwilka et mindre barn är lika som utwärt; om hwilket jag litet här ofwan hafwer nämnt. Det mindre fostret födes af det större, som en annan lem. Mera härom kan ses hos Winslow..

Den andra Classen innehåller först sådane, som hafwa twänne tilhopa wärte hufwuden då likwäl den öfriga kroppen är enkel. Desse har Herr Baron och Présidenten von Haller, beskrifwit i sit Progamma de Fele, Capite Semiduppliсi, och Winslow, uti Act. Paris 1734. Sedermera föras de ock hit, som hafwa flera armar och ben. Så har Brunnerus et exempel, på en som hade en Humerus, men twänne Cubiti. J Schotti Physica Curiosa får man se tydeligen afritningar häruppå.

J tredje Cassen inneslutas de, hos hwilka några nödiga delar til kroppen felas, eller ock at någon del af dem på et owanligt wis finnes skapad. Observationer utwisa, det Monstra hit til werlden kommit allenast med en njure och arm och en fot z] och ibland utan alla desse: Ja, utan hufwud, hjerna och

z) Barth. Cent. II. Obs. 44.

hjerta som ses i Transact: Philosoph a] och hos Schneider b). Bewis, at någon del emot naturens ordning kan wara tilskapad, gifwa oß Transact. Anglican. c] om et foster, som hade en köttklimp i stället för et hufwud Enahada bewitnar Mauriceau d). Huru som hjer, nan kan felas, derom gifwer oß Herr Président en, Baron von Haller, en pålitelig berättelse, hwilken sjelf öpnat et foster, som framkom i sjunde månaden utan at hafwa den öfra hälften af hufwudskålen, och når huden med himnorne öpnades, fanns derinnom intet spor til hjerna, utan allenast körtelaktiga klimpar, som liknade Glandulæ Conglobatæ. I Basi Calvariæ sågos de wanliga hålen för blodrören och Nerverne. Uti Journ. Encycl e) omtalas en Hustru i Königsberg, som födde, en lefwande wål skapad Gåße och et Monstrum, hwars nafwelsträng gick til samma enkla Placenta med den förras. Detta Monstrum war utan hufwud och alla Organa Sensus, endast öfwerst upp war en

a) Pag. 456.

b) I deß Bok de Corde, Pag. 22, 23.

c) N:o 27.

d) Observ. 348.

e) Sept. 1764.

en liten uphögning med hår på, men utan Cranium och hjerna; inga armar, intet Scrotum eller Testiclar; ingen *Perforatio Ani*, intet hjerta, inga Lungor, eller andra tydeliga inelfwor, hwarken i buk eller bröst. *Penis* utan præputium och Glans, som war bifurcatus, hade Meatus urinarius. På trenne tår woro naglar. Wägde 2½ skålpund. Upifrån til Planta pedis, 15 tum lång. Rœderer har Exempel om et Missfoster, som war utan hjerta. Eljest här det warit brukligt, at kalla resar, eller människor af stor wäxt, åfwen som Dwärgar, eller smått folk, för Monstra men med hwad rätt, skall jag intet säga. Utom de nu beskrefne Missfoster, finner man åfwen hos Observatores andra, som liknat kreatur, såsom grodor, apinjor, hundwalpar: En del hafwa haft hufwuden, som en oxe, kalf, Elefant eller hund f) men den öfriga delen människolik. De hafwa och haft i hufwudet horn, med något sådant, som förestält de gamlas Fontager, åsne-öron och ögonen förstålda hwilka ock ibland på bröstet warit placerade. I stället för Näsan, en snabel. Uppå alla desse

f) Paræus säger sig hafwa sedt et sådant Monstrum, Lib. 24. Obs.

hafwer Schottus, i sin nämde Bok, gifwit afritningar: Likaledes uppå dem, som haft fötter, som en kalf, häst, gås eller groda, m. m. ja, ända til klor på fötterne. Och bewitnar Teichmejer, det han hade sig en sådan mißföding bekant. Oaktadt det sålunda föregifwes, draga dock många Lärde i twifwelsmål, det människor kunna födas af oskäliga djur; och deße åter af människor: hwarföre dena sak ännu är mycken osäkerhet underkastad.

§. 209.

De oskäliga kreaturen äro ej mindre, i sit slägte, utstäldta för wanskapeliga foster; hwarpå flera öfwertygelser gifwas. Herr Baron och Presidenten, von Haller, hafwer Exempel på en hundwalp, som hade et ben för mycket: äfwenså på en gris, som hade et hufwud, men dubbel kropp. Herr Archiater Huber, i sin Tra&at de Monstris, gifwer beskrifning på en wanskapader gris. Den ena hade et stort öga midt i pannan, med sit ögnelock och hår, och liknade eljest nog en markatta med åtta tänder, fyra på hwar sida, twå upp i munnen och twå nedan; inga näsborror, utan en hård bråsk stod, i diß ställe i wädret ofwanuppå, der trynet

net eljest skulle wara, som hade liknelse af et Rhinoceros-horn, m. m. Den andra liknade en hund til framfötterne: Trynet war nästan som en hundnos, och halsen som på en hund. Föröfrigt befans hos deßa intet något owanligt inwärtes. Han berättar och om en höna, som hade tre fötter: den tredje räkte ej til jorden utan stod bakut. Uppå sådane Historier är et godt förråd; och om någon behagar läsa Ruffius, de Conceptione & Generatione Hominis g], skall han i detta ämne ärnå sit fulla nöje, utom hwad andre Auctorer härom skrifwit.]

§. 210.

Wäxt-Riket har ej eller detta ödet undsluppit: Man ser, huru på en skjälk, den ena frukten wäxer inuti den andra: Twänne nötter wäxa bredwid hwarandra, och en samma ört kan med konst drifwas, at få både flera blad och wackrare färgor än tilförene; hwilket wåra Trägårdsmästare nu wäl förstå at practicera. Ja, sjelfwa träden, som i början wid roten warit skilda, kunna sedan wäxa tilsammans enär de hunnit et stycke upp i högden.

g) Lib. V. Cap. III.

§. 211.

Sluteligen förekomma följande frågor at afgöras; nemligen om det är tillåtligt, at afhända Mißfoster lifwet. Swaras: Om de antingen äro helt och hållna oskäliga djur, eller ock härstamma af en Far af det oskäliga slägtet, eller hafwa Hund- eller annat oskäligt kreaturs hufwud; så må de dödas. Monne det får döpas? Häröfwer må Herrar Theologi och moralister yttra sig. Imedlertid hafwa Medicinæ Legalis scriptores derutinnan kommit öfwerens, at om det har människo-hufwud, så får det döpas: men icke med korsteknet på bröstet, i fall den öfriga kroppen liknade et oskäligt kreaturs som Teichmejer håller före. Af sig sielf förstås, det hos dem, som intet hafwa något hufwud, ingen Döpelse eller äger rum. Hafwer et mißfoster et hufwud med twenne kroppar, bör det döpas allenast med et namn: hafwer det twänne, bör hwart och et med sit särskilta namn döpas. Får det taga arf för twänne? swaras: det är nog, när de, i sin lifstid, få, så mycket som de til sin nödtorst behöfwa. För öfrigt må Juris Consulti denna sak afgöra. Månne de förädra Testamenten? Och monne släktingar och anförwanter efter dem få taga arf? de, som påstå, det mißfoster icke böra anses som barn, neka detta aldeles. Imedlertid tilhörer äfwen detta Herrar Juris Consulti at bilägga.

Sjuttonde Capitlet,

om

Sjukdomars Undersökning

och

Oförmodade Dödsorsakers Ransakning.

Morborum Recognitio et Mortis.

§. 212.

Icke utan skäl, bör det hållas för öfwerflödigt, at jag låtit denna Afhandlina här inflyta; hälst hwar ock en Läkare tilhörer, at innehafwa så mycken kundskap om sjukdomar, at han förstår skilja deßa til deras rätta känetekn, art och egenskaper. (Signa Pathognomica]. Men som människjor lärt, at på så många sätt dem bortblanda, som wi tilförene sedt; så kunna ock förekomma stundom sådane händelser som woro mycket inbundna, wid hwilka en Medicus dock måste säga sin mening, hwartil han får mycken hjelp af det, som i den andra Section om fingerade och smittosamma sjukdomar, är utfördt; såsom: i fall det skulle frågas: huru en förewarande sjukdom är beskaffad? I hwad grad han är stadd? om han är farlig, (Maligne) smittosam, hjelpelig eller obotelig? om han så skadat människor, at de blifwa til Embeten otjen-

liga? at folk för den orsaken skull til ägtenskapet blifwa odugelige? eller och, om ägta folk för något igenom siukdomen ådragit fel, så skiljas åt? m: m: Och ehuru det tyckes tilförlåteligt, enär en skickelig Läkare ensam, öfwer dessa och andra förekommande Casus, gifwer sitt omdöme, gifwas dock händelser wid hwilka flera behöfwa at höras; såsom, ibland annat, då frågan blifwer om en siuk, som dödt, och Medici ej kunna öfwerenskomma om des rätta döds-orsak, eller ock något annat ämne.

§. 213.

Ytterligare förekomma Casus, som så wäl på sinnet, som på kroppen hafwa sit afseende; såsom då människor yra, rasa, eller äro mjältsiuka, &c. Så kunde härwid den frågan yppas om en som ligger på sin sotesäng, och giort Testamente, om sådant skjedt med fult förstånd, eller sedan den begynte at yra? uppå detta bör med all laggranhet swaras? ty de mjeltsjukas tilstånd liknar myc-ket en yrsel: deras göromål woro icke så beskaffade, om de ägde rediga sinnen, Raseri förklarar sig sielft. Folk kunna lägga sig siuka, för at slippa gå til rätta, samt at undwika wittnesmål. Ibland påsinås undersökning, om någon

är smittad, antingen med Spitelska eller en Veneriskt sjukdom, eller allenast med något wißt slag deraf; såsom Gonorrhée eller den maligna hwita Flussen, eller med någon annan, af de förr uppräknade smittosamma sjukdomar, såsom Påsten, m:m. Äfwen, om någon fådt en kärleks-drick uti sig, eller annat förgift? jämwäl om någon kan hållas i fängelse, utan at deraf skadas? til en sådan ransakning kunna ock de sjukdomar föras, som skoftals äro swårare, och ibland drägeligare; såsom blodhostning, Convulsioner, ärfteliga och inrotade sjukdomar, gamla curerade sår eller slag på hufwudet, förr botade lamheter, med mörka och främmande sjukdomar, som alla böra, wid sina tilfällen mycket wäl granskas. Likaså böra de stundom ej undgå skärskådan, som merendels hålla sig oförändrade, och skilja allenast emellan swårare och lindrigare; såsom Fallandesot, Hectique, lungsot, med felaktigheter på kroppens så in- som utwärtes sinnen: derjämte stora sår och kalla swulster på kroppen, af hwad orsak de härröra, m.m. Ibland böra ock de, som skola utstå et swårare kropps straff, besigtigas; och änteligen sådane, som mera äro sjuka af inbill-

billning och kärlek, än af någon annan skälig orsak m. m. Då någon afhänder sig lifwet, bör dens kropp ransakas, för at finna om något synnerligt inwärtes warit, som gjort honom ledsen wid werlden, och honom sålunda härtil disponerat. I sådant fall bör han njuta kyrkogård och en anständig begrafning.

§. 214.

I anseende til det, at så många underliga Sjukdomar bland människor förefalla, såsom Spasmer och Convulsioner, stundom af sinnets retelighet, stundom af månadsreningens oordentligheter, ibland af maskar eller andra orsaker: så hafwa en del lättrogne Medici fallit på den tankan, som skulle en del af dem på människor kunna förtrollas. Uti wår uplystare tid, hörer man intet mycket talas härom; helst wetenskapen nu fådt igenom sjukdommarnes nogare beskrifning och flera uptäcter, et annat utseende, at til utplånande af en sådan tanke, nu icke behöfwes mera, än at wäl känna kroppens sammansättning och des krämpor; så twiflar jag intet, det ju icke alt til slut blifwer naturligt, som förr uti dem blifwit hållit för trulldom eller trolleri.

§. 215.

§. 215.

Sedan wi sålunda funnit, huru Medicinæ Leg. Scriptores sträckt sin upmärksamhet til Sjukdomars granskning; är nödigt det en wälbeståld Regering för öfrigit hafwer et alfwarsamt öga på alla oförståndiga Medici, Chirurgi, Badare och Barnmorskor, och sist på alla dem, som med okunnoghet utöfwa den Medicinska wettenskapen; på det en hwar härföre måtte exemplariter straffas, (ty eljest blifwer aldrig ända på qwacksalfweriet), så framt de icke kuña wisa redo och besked för sina göromål, hälst det är otroligt, hwad mycken skada deße tilföra en allmänhet. Jag wil fråga huru många af deße förstå, at skilja en stark däning (Syncope] ifrån et rätt slag? (Apoplexia) h].

En

h) J däningar kännes pulsen litet eller intet, ingen lifsrörelse eller andedrägt förmärkes. J slag ligger den siuka, som i en djup sömn och snarkar, rörer sig intet och har inga känningar, men andedrägten är djup, och pulsen slår högt och långsamt. Och som slag är en af de siukdomar som räknas til de så kallade sömnsiukor (Morbi Soporosi) emellan hwilka ock en nära gemenskap är angelägit, at på deßa jämwäl gifwes en kort beskrifning; til undwikande at de, med et rätt slag ej måe ihopblandas. Således när någon blifwer så antastad af sömn, at han nästan ständigt sofwer; dock så; at han

En Convulsivisk Andtäppa (Asthma Convulsivum), ifrån Stickfluß? (Catarrhus Suffocativus] i). En i hög grad swår och

stundom af sig sjelf, eller ock eljest af utwärtes orsaker waknar; hwarefter han så länge är waken, som han har sällskap, eller någon at tala med, för öfrigt finnes til sina sinnen redig; är det en COMA. Gifwes någon så trög och plågad af sömn at han om all ting är glömsk, kan dock wäcka sig, sjelf; men äger tiocka och sega wätskor, och i följe deraf har et sjukligt Temperament, hwarpå gifwas åtskilliga grader, nämnes sjukdomen för LÉTHARGUS: men om han sällan af sig sjelf wak-nar, och ganska swårt af utwärtes orsaker wäckes, dock straxt insomnar, sedan han blifwit wäckt, och har Feber med sig i följe, utan at kroppen eljest warit sjuklig, får den namn af CARUS. Men om han aldrig står at upwäckas, fast wille någon dertil nytja de skarpaste och mäst retande medel, så uträttas intet dermed, utan den sjuka sofwer och snarkar, med djup andedrägt och hög puls, kallas det APOPLEXIE.

i) En Convulsivisk Andtäppa skiljer sig ifrån Stickfluß derigenom, at den kommer ganska hastigt, utan at bröstet förut af någon sjukdom är betaget, och när Paroxysmen är förbi, är bröstet nästan i samma tilstånd, som tilförene. Stickfluß kommer ock hastigt, utan någon synbar orsak; men den sjuka blir straxt hes, och början af luftröret drages så ihop, af något skarpt retande, at ingen anda fås fram, utan wil liksom qwäfwas. Hostar wäl något; men får intet upp, och är som något tungt låge på bröstet.

och aammal Skörbjugg, ifrån den Veneriska smittan k). En Skörbjuggs-Frisel, ifrån en rätt Frisel? En ståndig stinnhet i buken, ifrån Mjältsjukan l), samt

Pulsen är i början hastig, sedan blir den långsam och matt. Wid den convulsiviska andtäppan är ingen hesa eller ihopsnörpning i luftröret. Här är känsel och rörelse, som dock icke är i Slag.

k) At skilja skörbjugg ifrån en Venerisk smitta, är i föregående lärdt: och är ej eller swårt, at känna en Skörbjuggs-Frisel ifrån en rätt Frisel.

l) At känna en habituel Colique ifrån Hypochondre, fordrar något närmare eftersinnande; ty bägge hafwa med sig en ståndig spänning eller upbläsning under sidorefwen och bröstet. Den förra kan härröra af felsteg i lefnads-sättet, eller ock af någon besynnerlig skapnad inwärtes: Hypochondre däremot leder sig af stockningar i inelfworne; hwadan alla des Symptomer hafwa sitt ursprung, såsom swåra Spasmer och spänningar i buken; men mäst på sidorna under bröstet och korta refbenen med werk. De plågas mycket af rapningar och wäder; besynnerligen något längre efter maten. De hafwa ock elak smak i munnen, syrlig, rutten och slemaktig, samt ångstan, oro, med kräkningar, som lindra til en tid, men sedan börjar åter det onda, som tilförene. De dragas antingen med den blinda eller öpna Gyllenådren: den blinda är den allmännaste; emedan lifwet är myc-

samt en ådragen maghosta ifrån hosta af Lungsot m)? Imedlertid gifwa de Medicamenter, och fortfara så med sit läknings-sätt, tils den Sjuka merendels til slutet sätter til lifwet.

§. 216.

ket förstoppadt. I magmunnen kännes ofta en sweda: Appetiten är olika stundom bättre, stundom sämre, med wäderkurringar i tarmarne. Ibland få de tryckningar öfwer bröstet: ibland kännes, liksom wille luftröret snöras tilhopa, at andan kan knapt komma fram. De äro merendels kalla öfwer kroppen, men måst om händer och fötter. De spotta mycket, de äro lätt rörde: och förestålla sig altid det wärsta. Sömnen är orolig; Ansigtet förändras; ibland är det blekt, ibland rödt. ibland wärker hela hufwudet; ibland endast en del deraf: och är swindel gerna med i följe. De äro lätt utsatte för Flußar; ibland höra de intet; ibland ringer det för öronen, ögonen se watnaktiga ut, och äro liksom skumma; en köld plågar ock merendels sätta sig öfwer hjeßan, ock ibland på något annat ställe af hufwudet.

m) Maghosta och hosta af lungsot, äro swåra i sin början, at skilja ifrån hwarannan. Men när maghostan någon tid påstått, så är det lätt' ty den kan med tiden förwandlas i lungsot. Skal derföre någon underrättelse i deße sjukdomar winnas, bör det ske straxt, sedan de börjat. Den sjukas tilstånd efterfrågas, hwad sjukdomar han igenom gått, och hwad lefnadssätt han fört.

§. 216.

Ytterligare, sedan uti föregående Sectioner är utstakat, wid hwilka hän-
3 z delser

Maghosta har altid en tyngd med sig öfwer magen, med elak smak i munnen, besynnerligen om mornarne, då hostan och plågar wara starkare: är utan feber, om den ej är förenad med andra orsaker; derjämte kännes, utom tryckning en retning til hosta ifrån magmunnen, samt at den ökas några timar efter maten, stundom så, at de måste kråka upp, hwad de ätit: fastän de kunna och kråka wid andra stunder om dagen, och det så wäl på full som tom mage: Den påkommer skoftals, och den sjuka har ingen matlust. Hwaremot i början af lungsot, kroppen straxt magrar och twinar, som ej sker i maghosta: Hostan är deßutom drägelig i lungsot fast den är jämn och stadig, och kännes liksom något tungt, altid tryckte bröstet, at andedrägten derföre altid är swår: Men i maghosta är den häftig och periodisk, och andedrägten deßimellan ej så swår. En Febris Lenta wisar sig straxt i rätt lungsot, men den börjar ej i maghosta, förrän efter någon tid, och sedan lungorne börjat at angripas. Lungsigtiga hosta mera, när de ligga på den ena sidan, än den andra; hwaremot i maghosta är lika mycket på hwad sida den sjuka ligger. Urin är rödakig och liten i lungsot; men ej så i maghosta, om ej feber är tillika, m. m. deßutom är den här mera ymnig Se härom förr citerade Herr Archiat. och Riddaren Bäcks Dissertation, de Dignoscenda

delser undersökningar på lefwande månniskor åro oundwikeliga, följer nu sluteligen at tilse, det de på månniskor, efter döden, åro af lika nödwändighet; och det mera i anseende til deras olyckeliga utgång af werlden: ty antingen dö de hastigt naturligen, eller omkomma de eljest i otid på något ömkeligt sått. Wi se ofta månniskor druckna, och ibland hångas de up? stundom qwåfwas de, stundom åndas deras lif igenom annat wåld; hwarwid bör utrönas, om de sielfwa eller någon annan til döden warit wållande. Men innan en sådan undersökning anstålles, år angelåget, at weta at, om den, i fråga warande månniskan, werkeligen år död; emedan flere siukdomar i hast så kunna öfwerfalla, det wid första påseendet kunde tyckas, som wore en död, det likwål stundom icke så år. Zacchias n) upråknar wål af Galeno flera försök, at göra på dem, som oförmodeligen på detta sått blifwit anfallne; såsom om bomull

& Curanda Imminente Phthisi pulmonali, med Mortons Phthisiologie och Bennets Theatrum Tabidorum. Deßa sjukdomar åro få mycket angelågnare at kånna i sin början, som deras bot år då olika.

n) Qv. Med. Leg. Lib. IV. Tit. I. Qv. XI.

ull tages, och redes helt fin, likſom i trådar, hwilka ſedan hålles för muñen på den ſom mißtänkes wara död, rörer den ſig, är lifwet ännu qwar; likaſå om et brinnande ljus ſättes för des mun: ſlåktar det, i lika fall; eller en klar ſpegel, immas den af andedrägten? och ſiſt om en bägare med watn ſtälles på des bröſt, om watnet då rörer ſig är lifwet i behåll. Men denna lärda mannen är ändock icke fullkomligen nögd med deßa; utan håller före följande wara tilförliteligare; ſåſom när någon i haſt råkar i däning, hwarwid är ingen rörelſe, ingen puls, ingen andedrägt: om då anſigtet tillika blånar, kalla ſwetten utbriſter, och kroppen blifwer iskall, utmärker ſådant en ſäker död: lägges det dertil, at den döda warit wan, det mattigheter förr gådt öfwer honom; ſå tyckes detta härigenom winna någon mera ſtyrka, ty en gång ſkulle då bli den ſiſta. En del hålla före, at när en fragga, ſlår ſig för munnen, ſkal det wara et ſäkert dödstecken; faſt icke altid: men är anſigtet derjämte blått eller ſwartaktigt, och lederna ſtelna, är det ſäkrare. Andre reta med pruſtſnus, hwaraf de nyſa, om något lif är i behåll.

Ögonen se dunkla ut, och hafwa dödshinnan på sig, om de äro döda. Men det aldrawißaste teknet ibland alla, och på hwilket jag wille, det altid den besynnerligaste aktning borde göras, är, då kroppen börjar gäsa och gifwa liklukt ifrån sig. Deßförinnan borde aldrig något Lik til grafwen bortföras.

§. 217.

I anledning af detta, bör icke eller en, som af en olycklig händelse fallit uti watten, men kort derpå blifwit updragen, straxt hållas för död; ty wi hafwa många rön och öfwertygelser, det sådane ofta blifwit upwäckte och kommit til lif. Men så förekomma åter andra, som länge warit drunknade, och som derföre aldrig stå at upwäckas, hwilka i så måtto böra undersökas, om de sielfwa med upsåt i watnet störtat sig, eller om de, efter mordet, af Banemannen blifwit ditkastade. Härwid är at märka, at den som med wilja kastar sig i watnet, dör icke af det, at han får watten uti sig, utan han qwäfs deraf. De åter, som lefwande af andra dränkas, få liksom Convulsioner, tungan hänger dem utur munnen, eller är hon fastbiten emellan tändren;

Ögo-

ögonen stå halföpna, och fingrarne ihopadragne. Snor flyter utur näsan, och en fragga rinner utur muñen: näsbororne ihopaknipas: Läpparne blifwa stora: Fingeråndarne stundom hudlösa och sönderrifna: Buken upswäld; ändetarmen står nästan öppen: hemliga tinget updrages: och ses munnen wara dragen på sned, til endera sidan. För öfrigt är hufwudet, förmedelst qwäfningen, swäldt, och detta utmärka äfwen tecken i Lungorne. Ej synnerligen myc-ket watten finnes uti magen, om det ej insupes wid sista lefnads minuten. De som döde blifwa i wattnet kastade, hafwa skinnet löst, och kroppen är öfweralt swäld, med flera märken af börjad förrutnelse. Har han förut blifwit lefwande i watnet kastad och sedan dödad, utwisa sådant åkommorne eller såren på hans kropp; ty et sår, som tilfogas en lefwande kropp, rödnar, blöder ock kanterne swälla, samt blifwa blåaktige, och äro blodrören slappa och uttömde: hwaremot en, som dödeligen blesseras, och sedan död kastas i watten, ifrån den afrinner ingen blod. Såren hos en sådan se hwita och slappa ut: blodrören stå lika upfylde med blod, som tilförene; och den blod, som af honom utklämmes, är

 til

til färgen blekare, än den förras, som är mera röd. Detta hafwer ock rum wid andra tilfällen. De öfriga tecken äro borta, som wanligen wisa, at kroppen i wattnet lefwande drunknat.

§. 218.

Ej mindre bör ransakas öfwer dem som befinnas uphängde, nemnligen om de sielfwilligt hängt sig, eller om de af andra först blifwit qwäfde, eller på annat sätt af daga tagne, ock sedan up hängde. Se pag. 722. De, som lefwande blifwa hängde, hafwa altid teckn, på halsen, efter det ihopadragne snöret eller bandet, med en blåaktig, rödaktig, mörk eller swart ring, som gådt djupare in uti skinnet, och som ibland sönderskurit detsamma. Huden sihär bredewid är samandragen, spänstig och skrynklig; Tungan swäld och ned åt swalget dragen, samt swart, eller hänger den utom munnen, eller ses en blodaktig fragga i halsen, eller flyter en blodblandad slem utur näsan: ögonen äro upswälda och stå halföppna: Glottis och Epiglottidis bråsker finnas söndergångna, ihopklämde och wridne på sned: halskotorne utur led drifne; läpparne blå och swälda; hela kroppen styf; fingrarne i händren inknytte, och des ändar blå: Likaså armar

mar och ben. Lungorne hafwa sig på samma sätt, som när någon qwäfwes: äfwenså hjertat och högra hjertkammaren; de stå helt stinna med blod. Blodrören i hufwudet, antingen brustne och blod extravaserad, eller äro de af den fylde. Mellangården (Diaphragma) drager sig up åt bröstet: Urinblåsan brister som oftast; eljest är den tom hos dem, som lefwande blifwa hängde. En Erectio penis befinnes ibland sluteligen o]. Med dem, som först blifwit mördade och sedan upphängde, förhåller det sig icke på detta sättet; emedan inga sådana tecken finnas hos dem. Kroppen bör dock utwärtes synas.

§ 219.

Utom deßa tilfällen, förekomma och andra Casus, som fordra en noga eftersyn; såsom, då någon hastigt blifwit död eller qwäfd: om sådant skjedt igenom någons åtgärd, eller igenom Kolos, swafwel-ånga, eller ock af andra skadeliga ångor. Likaledes böra de undersökas, som dö af fylleri, åskeslag p), eller eljest befinnas döda på wägar,

o) Se Feltmanni Tractat, de Cadaveri Inspiciendo, Cap. 20 §. 4. p. m. 80.

p) När någon blifwit af åskan ihjälslagen,

gar, gator och torg. Jemwål böra stora skador på döda skärskådas, om de dem lefwande eller döda blifwit påförda. Dör någon i häckte, bör utrönas, om han dödt af sjukdom, eller om han intagit förgift, eller om något swårt sår, dertil warit skuld, eller Betjeningens wårdslöshet och försummelse, eller af Fängelse-rummets stank och uselhet.

lucktar dess kropp mycket af swafwel, har en mörk färg på stället, der slaget tagit, och benen äro bräckte och sönderkrossade.

Ader-

Adertonde Capitlet.

om

Döda Kroppars Besigtning.

Inspectio Cadaverum.

§. 220.

Jag antager för en afgjord sak, det ingen bör äga tilstånd, at förrätta en laglig besigtning, som icke förrut innehämtat och äger en fullkomelig kundskap i Anatomie och Physiologie, m. m. samt är behörigen examinerad och pröfwad: Han bör och derjämte hafwa aflagt den wanliga Embetes eden, och hafwa i beredskap alla tienliga werktyg, som til et sådant göromål erfordras. Sedan han kommit til werkställigheten häraf, bör den döda först til de utwårtes delar beskådas; hwarwid han bör fästa sin upmärksamhet på de stället, hwarest sår, blånader, andra fläckar i huden, ledwridningar, krosningar, eller tecken til förruttnelse gifwes. Böra altså de stora blånader, til rum, skapnad, storlek och antal, först observeras: Likaså fläckar och sår. Om swulster förekomma, bör undersökas, om de härröra af det föröfwade wåldet, eller hafwa sin upprinnelse af andra siukdomar:

mar: dock bör deras antal, ställe och storlek likaledes wid handen gifwas. Är förrüttnelse för handen, igenkännes den af den stinkande lik-luften, eller af blå- sor med en gröngul eller blåaktig färg yttre tunna skinnet skiljer sig ifrån det undre, som är blått eller mörkaktigt. Hos Karlar blifwer Scrotum blått eller swartaktigt, och naglarne swartna. Så bör och efterses, om en sådan förruttnelse är öfwer alt, eller til någon wiß del, som bör antecknas.

2:o När et eller flera sår äro synbare, bör ingen Stilette eller annat Instrument i dem instickas, at dermed förföka deras djuplek, på det de ej häraf på något sätt måtte rubbas. Men wäl kan Instrumentet med deßa lil ytan jämföras.

3:o Bör iakttagas, om ifrån Cadavret, antingen genom såret eller någon annan öpning, såsom munnen eller stolgången, runnit blod eller urin. Om meconium hafwer jag talt i försia Section, hörer deßutom ny ej hit.

4:5 Tilses derjemte på den dödas kropp, om den är mager, fet eller uppöst.

Härefter företages sjelfwa öppningen; hwarwid förhålles.

1:o

1:o At de yttre Integumenterne warsamt och ordenteligen, först öppnas och skiljas ifrån de underliggande delar egenteligen på de ställen, hwarest Blessuren tagit; på det man så mycket nogara sedan måtte kunna ransakas, icke allenast rummet, hwarest skadan är gjord, utan jemwäl de härunder belägna musklar, för at se, om stinget gått dem igenom, samt eljest bereda sig en friare wäg til de inwertes skadade kroppens delar Sedermera

2:o Öppnas alla 3 kroppens ihåligheter. 3:o Göres början på den, hwarast det mordiska Instrumentet trängt sig in.

4:o De nästliggande delar wid såret få icke bortskäras, förrän det först blifwit noga utrönt, hwad gång, som skadan tagit.

5:o Bör hwar inälfwa, som finnes i de twänne större öppnade Caviteter, för sig sjelf skärskådas: Om den har sit naturliga läge, eller intet? Huru den med de öfriga delarne är förknippad; Om den är af naturlig beskaffenhet, eller Inflammerad? Är magen öppnad, ses, om en matsamling, eller något annat, ifrån den utrunnit.

6:o Eftersees, om i den öppnade Caviteten någon främmande kropp inkom-

kommit, som til sin natur kunde wara antingen fast eller flytande. Är den flytande, beskrifwes den til sin egenskap; äfwen til deß mängd och myckenhet. Är den åter solide eller fast, hafwes afseende på deß beskaffenhet, storlek, figur, m. m. och bör på deß ställe förnämnligast hafwas agtning.

7:o Alla stora blodrör, i hwad Cavitet de och wara måtte, böra wäl beskådas, om de äro hela eller intet? Om de äro fylda med blod eller intet? I hwilken sednare händelse den altid ses extravaserad.

8:o Äfwenså är angeläget, at de större Nerve stammarne skärskådas: jämwäl mjölkblåsan (Cisterna Lactea) och mjölksträngen. (Ductus Thoracicus).

9:o I aktages altid, det stället, hwarest åkomman är gjord, som med deß längd, widd och djuphet beskrifwes.

§. 221.

Förrän hufwudet öppnas, skådas det wäl först på alla sidor utwärtes, om blånader wisa sig, eller intet; då håret först bör afrakas. Sedan aftagas Integumenterne; hwarefter hufwudskålen noga ransakas, om den är skadad, antingen på en eller flera sidor, igenom kroßning, remna eller intryck-

tryckning, m. m. Och i fall något sådant förekommer, bör stället på hufwudskålen utmärkas med skadans storlek, djuphet och skapnad, med mera.

Häruppå aftages, 2:o Hufwuskålen som sker med en skarp såg, ganska togligt och försigtigt. Om någon remna blifwit på deß inre Lamelle, så döljer den sig icke, utom det, at man ibland råkar flera benskärfwor, så möter ock understundom utådrad blod, antingen imellan Calvaria och Dura Mater, eller i Sinus Duræ Matris, eller imellan denna och Pia-Mater. Hufwudskålen wisar sig nogsamt, om den är wanlig eller owanlig tjock, eller ock tunn. Sedan ses sielfwa hjernan; den synes, antingen frisk eller på något ställe skämd ihopafallen, eller med lefrad blod öfwerdragen och klämd, eller och af blod aldeles uttömd; då deß färg är blek, och blodrören ihopfallne: men deremot röd; när rören stå af blod upfyllda. Härefter skiljes bägge Hæmisphærierne, och hwarftals afskäras, tils man kommit til de så kallade Hjern-kamrarne, [Ventriculi Cerebri] hwilka stundom med blod stundom och med någon annan wätska mer eller mindre äro fylda. Skäres litet djupare, träffas lilla hjernan, Arbor

bor Vitæ, Corpus Callosum, Principium Medulæ oblongatæ. Hjernan kan och hysa hos sig andra främmande kroppar, såsom bensplittror, stenar, wäxter, som ofta nog blifwit fundna af Observatores. Sjelfwa Basis Calvariæ eller botten af hufwudskålen är ibland remnad, wid hwilken altid är extravaserad blod: Men blod kan ändock ibland rinna dit, fast den ej är til det minsta bräckt.

Efter detta öppnas, 3:o Bröstet; hwarwid bröstbenet (Sternum) med all laggranhet ifrån refbenen skiljes, at icke något blodrör härigenom måtte skadas. Sedan efterses, på hwilkendera sidan stinget ingått, och utwisa nog tydeligen muskarne, sedan skinnet blifwit separerat, om Instrumentet gått igenom dem eller icke. Brösthinnan, (Pleura) bör ej mindre beskådas, om stinget äfwen gådt igenom henne, samt Mediastinum [Mellannätet] och Diaphragma. (Mellangården]; Wid berättelsen om detta bör utsättas, imellan hwilka refben Instrumentet blifwit indrifwit, räknadt antingen ifrån det öfwersta första rätta, eller nedifrån det sidsta korta. Under detta röjer sig nog, huru stor myckenhet blod samlat sig i brösthålan, och

om

om den kunnat igenom Paracenthesis aftappas eller icke. Lungornas beskaffenhet utforskas, om de blifwit åtkomna, samt om en myckenhet blod stockat sig i dem, eller de eljest äro af blod swålde. När lungan blifwit medtagen, kan lätt hända, at både deß Arteria och Vena blifwit ruinerade, med stora pulsådern, samt hjertat med deß säck, wid hwilkets nämnare beskådande, man ibland får finna, huru i hjertat, med deß större blodrör, Polyper oftast hafwa fäst sig, at ej något nämna om Anevrismer

Sidst öppnas Buken, och beskådas, derstädes alla inälfwor, samt tilses, om och huru de blifwit blesserade. Skulle någon af inelfworne finnas brusten eller söndergången, bör efterses, om detta nyligen händt, eller sådant sedermera kommit af en tilstötande kallbrand eller förrutnelse. Sedan besigtigas de iholiga delar i underlifwet, såsom mage, tarmar och urin-blåsa; hwarwid jemnwäl och det beskrifwes, som i desse Caviteter innehålles; sedan granskas de fasta delarne öfwer alt, til sin fullkomlighet, hwarwid mage och tarmar, innantil besynnerligen böra undersökas, i fall de af gift någon wåld lidit.

§. 222

§. 222.

Wid fullgörandet af alt detta, göras följande erindringar, nemligen det denna besigtning bör ske på färsk gerning, om dagen, och på et därtil begwämt ställe. Jag säger på färsk gerning; ty tiden och förruttnelsen förändrar all ting, at härutinnan ingen ting med wißhet kan utsättas. Huru skulle man wäl, när det längre på tiden utdragit, kunna skilja en riktig blånad ifrån en Cadavereuse förruttnelse, och en Cadavereux förruttnelse ifrån et förruttnadt eller gangræneradt sår? häraf kan lätt begripas, hwad underrättelser kunna winnas, enär någon mördad, på längre tid efter begrafningen, åter uppgräfwes, för at ransakas? jag swarar: som godt som ingen; utan allenast kundskap, hwad de gröfre benen angår, om de äro kroßade eller intet, besynnerligen hufwudets. Deßutom är det ock ganska swårt för den, som måste förrätta besiktningen, ty den kan lätteligen af stanken sätta til både hälsa och lif, hwartil ingen, efter min tanke, bör wara skyldig; utan böra derföre Prästerna på Landet, om någon mißtänkt död därstädes skulle yppa sig, den sama strax, likmätigt sin skyldighet, på behörig ort an-

anmäla, och icke tillåta någon begrafning ske, förrän en behörig besigtning först föregått: I annat fall är skäligt, det de, enligt Kyrko-Lagen, härföre exemplariter blifwa straffade. Likaså är med kroppar, som länge legat i watten och blifwit förmultnade, eller som länge legat å lönn, eller i skogen warit uphängde. Och ehuru den föregående, på Medicinska grunder byggda besigtningen, stundom til alla delar kunde äga rum, besynnerligen då dödsorsaken är mera inwecklad, måste jag dock tilstå, at den icke altid så noga är nödig, då mindre möda behöfwes, at densamma upptäcka: Hwarföre til en förnuftig Medici ompröfning lämnas, huruwida han finner nödigt in Casu, den här upgifne besigtningen helt och hållen at efterfölja eller intet; så wida han ändock, utan den, kan tro sig winna besigtningens ändamål, som är fulkomlig öfwertygelse om döds orsaken. Det wore ej orådligt, när någon besigtning på döda kroppar göres, at twänne laggilde Män wid den åfwen woro närwarande, hwilka, om så skulle påtränga, kunde intyga, at härmed så förewetter, som Besigtnings-Attesten innehåller, dels på det denna förrättning

 måt-

måtte liksom för mera laglig hållas, dels ock, at den härigenom uti en större aktning måtte sättas. I Tyskland förordnas altid 2:ne Scabini, eller Ledamöter i Rätten, hwarest brottet skall ransakas och dömas, at wara wid denna Act närwarande, hwilket och kunde stadgas hos oß q].

§. 223.

Sedan en sådan tilsyn [InspectioCadav] på föregående sätt, blifwit förrättad hwarwid en Medicus bör skaffa sig kundskap om den dödas namn, ålder, samt om tiden, då wåldet skedde, tilståndet så före som efter detsamma, Instrumentets skapnad och egenskap, Symptomerne, som straxt påfölgde, och under hwilka han dog, samt om dödstiman, snart eller längre derefter infallit? Huru snart Medicus eller Chirurgus til honom blifwit kallade? Om bägge hos honom gjordt sina skyldigheter, eller om något af dem blifwit försummadt? så efterfrågas

q) Uti Städerne, der flera Rätter äro, utnämnas Ledamöter ifrån den Rätt, hwarest brottet uppå den döda bör ransakas och dömas: men deräst allenast är en Kämners Rätt, eller at Magistraten tillika skall förwalta Kämnärs-Rättens göromål, förordnas 2:ne Ledamöter ifrån någondera til besiktningens biwistande.

gas, hwad lefnadssätt han hållit så före som under och efter, som annoteras. Sedan examineras i korthet, hwad hos den döda blifwit funnit, och göres först början med beskrifning på kroppens utwärtes beskaffenhet, om på något ställe af den, blånader, swulster, sår, Contusioner, krossningar, sönderslitningar, skärningar, m. m. warit synbara, hwilka, tillika med deras ställen tilkänna gifwas. Såren beskrifwas til antal och slag, jämwäl til figur, längd, widd och djuphet. Sedan anföres, hwad som inwärtes blifwit skadadt; hwad inälfwor, blodrör eller Nerver: Och berättas tillika, i hwad tilstånd inälfworne befunnits, så til deras ut- som inwärtes tilstånd. Tarmarne böra nödwändigt besigtigas; besynnerligen, om mißtanke är, det den döde af förgift aflidit. Blodsamlingen på något ställe i kroppen mätes efter myckenheten, til något wißt mått: Är den lefrad, nämnes därom. Skulle någon annan Materia än blod, wara i Caviteterne innesluten, bör den specificeras. Är en spillra i hjernan indrifwen eller något annat, bör sådant likaledes

 in-

det tilkallas 2:ne Tolfmän af Häradets nämnd och det af Häradets närmaste Krono-betjent, Crono-Fogde eller Lendsman.

införas. Änteligen ransakas och hjertat om i det finnes polyper. En röd blek eller litet hwitaktig färg på dem tilkänna gifwer det den warit länge, och kanske dödsorsaken, men en liten och swart är tilkommen i dödsstunden; de äro eljest af en hinaktig eller fibreuse consistance.

§. 224.

Af föregående anledningar upsättes sjelfwa Besigtnings-Attesten, som til Domarens underrättelse öfwerlämnas, uti hwilken

Til undwikande af all möjelig okunnighet, wid Attestens författande, wil jag härstädes bifoga några Casus Medicolegales, dem Herr Assessoren och Stads-Physicus Swenson mig benäget behagat communicera, til uplysning om den formalitet, som wid des förfärdigande plägar wara brukelig.

N:o 1.

Uppå N. N. anmodan besigtigades N. N. döda kropp, som efter berättelsen aftonen eller natten emellan d. 10 och 11 i denna månad, om kommit, och om morgonen derpå befunnits död liggande uti watnet. På kroppens yta befants

1:o Uppå pannebenet (Os frontis) ungefärligen en tum ofwanför wänstra arbita Oculi, en contusion, som en stor haßelnöt.

2:o På samma kindben en blånad, ungefärligen af en hwit styfwers storlek.

3:o Wid högra Tinningen en blånad, så stor som et rundstycke.

ken följande ordning iagttages. 1:o först införes, af hwilken Medicus til denna Syßla blifwit kallad; 2:o sedan näm-

4:o Ådrorne på halsen mycket spända och blodstinna.

Sedan hufwudskålen blifwit aftagen, befants gent emot den Contusion på wänstra sidan af Pannan uti huden och Panne-Muscelen insiprad blod af en hwit styfwers widd.

Hufwudskålen aftogs och befants uti hjerne-hinnorne (Dura & Pia Mater) blodkärilen updrifne och af blod utspända; likaså på hjernans högra Hæmisphærium funnos många Hydatides (wattublåsor).

Uti hjernans kamrar (Ventriculi Cerebri) fans en myckenhet watn, ungefärligen i hwardera 2:ne skedblad: För öfrigt befants hjernan både til des substantia Corticali och Medullari, så wäl som lilla hiernan aldeles oskadd.

Lungorne woro mycket updrifne och fulla med luft, samt en fraggaktig wätska. Högra Lung-loben war aldeles fastwuxen med pleura.

Uti underlifwet befunnos alla inelfwor friska och uti naturligt tilstånd.

Alla närwarande åkommor på den dödas kropp, äro de til större delen superficielle, och den under N:o 1 beskrifne, finnes ej wara farlig, eller i och för sig sjelf dödelig. Huru alla deßa åkommor upkommit kan man ej säga; dock wisar dageliga förfarenheten, at dylika och ibland större åkommor wid fall uti watn pläga skje.

Af hjernans och i synnerhet Lungorne beskaffenhet, kan med nog säkerhet sägas, at den

nes Personen med ålder och stånd som skal besigtigas. 3:o tiden då gerningen blifwit giord, eller, om han död blifwit påhittad. 4:o Med hwad Instrument han är dödad. 5:o Hwad Symptomer som påfölgdt, och under hwilka hon dödt. 5:o Om han dödt straxt, eller

ne N: N. lefwat när han kommit uti watnet, och derstädes drunknat eller blifwit qwäfd; hwilket, såsom med Legibus Physicis och Principiis Artis Medicæ öfwerensstämmande, härmedelst af mig, å min Embetes Ed, så sant ꝛc. ꝛc. warder intygat d. 12 Octobr. 1770.

N:o 2.

Uppå N. N. anmodan besigtigades af undertecknade sistledne Odens-dag, et fullgångit och nyligen framfödt flicke-barn, som berättades om morgonen, dagen förut el. den 30 Marti wara funnit uti en Portgång wid Hötorget; och befans Nafelsträngen afsliten ungefärligen 3 qwarter ifrån barnets lif, en hwit rand, rundt omkring halsen, som war intryckt uti skinnet, til utseendet efter et band eller snöre: et skrubbsår på wänstra kindbenet af en half nagels storlek, och hufwudet öfwer alt blåaktigt. Bröstet och underlifwet öpnades, hwarest alla innanmäten funnos friska och i naturligt skick; Lungorne uttogos, hwilka woro nog fylde med blod och wäder, och som både hela och sönderstyckade flöto, då de lades uti watn. Då hufwudets ytra betäckningar losades; fans emellan huden och hufwudskålen mycken utådrad och löppnad blod; högra Hjessebenet bräkt i 4 delar, ända up til

ler om han derefter någon tid lefwat. 7:o Om Medicus eller Chirurgus strart blifwit kallade, och om de bägge giort sina skyldigheter eller intet. 8:o beskrifwes händelsen, til alla deß delar, wäl och fullkomligen; sådan, som han före-

til Pjl-sömmen, samt en spricka om en fingerleds långd på wänstra hjeßbenet; emellan hjernan och des hinnor war öfwer alt utådrad blod, som trängt sig ned i botten af hufwud-skålen.

I anledning af hwad anfört är, skönjes tydeligen, at detta barn warit wid lif då det framkommit til werlden; och ehuruwäl randen omkring halsen tyckes gifwa tilkänna, at något försök blifwit gjordt til des strypning, så finnes dock rätta orsaken til des död härröra af en wäldsam medfart och mordisk åtgjärd, genom något slag, tryckning eller klämning på hufwudet, hwaraf hufwudskålen blifwit bräckt, och bloden sig sedan utådrat, så utom som innom huden, den ock sedan trängt sig ned i botten af densamma, och i hast, på sådant sätt, åndat des späda lif, hwilket &c. på Ed intygas d. 3 April 1773.

N:o 3.

Uppå N. N. anmodan besigtigades förleden gårdag döda kroppen af N. N. som efter utseendet war emellan 30 och 40 års ålder, om hwilken berättades, at han om onsdags aftonen klockan emellan 9 och 10 blifwit funnen wid Skieppsbron, sårad af en knif uti buken, och at en del af småtarmarne, ungefärligen af 2 knytnäfwars storlek warit genom såret ur buken utfallne, på hwilka likwäl ingen särnad förmärktes; under trägna kräkningar har mycket klar blod

kommit, och hwad i anledning af den blif-
wit observeradt. Sluteligen såsom följd
af alt detta förklaras positive, af den på-
förde skadan warit, antingen absolute dö-
delig, i fall omständigheterne tydeligen
så-

kommit utur halsen. Han har warit myckt matt, och ägt liten sansning, de utfalne tarmarne hafwa inemot klockan 11 uti buken blifwit reponerade, såret ordenteligen häftat och förbundit, och all skötsel anwänd; men detta oaktadt har bemälte N. N. uti Stadsens Corps de Garde klockan 3 på följande morgonen afledit.

Wid besigtningen fants utwärtes på kroppen, 2 twär finger ofwanför wänstra ögat en blånad af en hwit styfwers storlek; twänne mindre blånader på tinningen på samma sida. Et litet skrubb-sår midt i pannan, och twänne små blånader på högra tinningen, alla mindre än den förstnämnde, samt skötet (scrotum) öfwer alt blått och upswullit. Men som deße blånader och skador äro superficielles, så äro de ock af ingen betydlighet. Deremot fans åt högra sidan af buken tre twärfinger öfwer Nafelen et transverselt sår, af nyßnämnde längd, som gick i bukens ihålighet

Sedan Musclarne blifwit tilbörligen afsöndrade, fants uti tarmtäcket (Peirtonaeum) så wäl som uti nätet eller fethinnan (Omentum) et sår af lika storlek, som det yttra uti huden och Musclarne, och uti stora [botn eller kräcktarmens (Colon) stora böge, eller och i bukten af denna tarmen, som går under magen et sår af åtminstone tre twärfingers längd, samt flere store, och

sådant utmärka: eller ock per accidens eller tilfälligt wis dödelig, om någon ting, så, å Läkarens, som den dödas sida förelupit, som til des wederfående warit hinderligt.

Aaa 5 §. 225.

mindre grenar af ådror och pulsådror affkurne såsom åtskillige stora grenar af Arteria Epigastrica uti Omento, Arteria Epiploica dextra och venæ epiploicæ, samt några grenar af Arteria superiori intestini Coli.

Tarmarne befunnos öfwerallt inflammerade och af wäder utspände. Emellan buk-musclarne och Insterlagen (Tunica Cellulosa) på högra sidan, war öfwer alt infiltrerad blod. Uti bukens ihålighet befans dels lefrad, dels flytande utådrad blod ungefärligen af en kannas mått. För öfrigit befunnos de öfrige innanmäten friske och i naturligt tilstånd.

I anledning af alla deßa omständigheter förklaras denna mannens sår och skador i och för sig sielfwe för (absolutè lethalia) hwilket &c. såsom med Legibus physicis och Principiis artis Medicæ enligit &c. intygas. d. 22 Octobr. 1770.

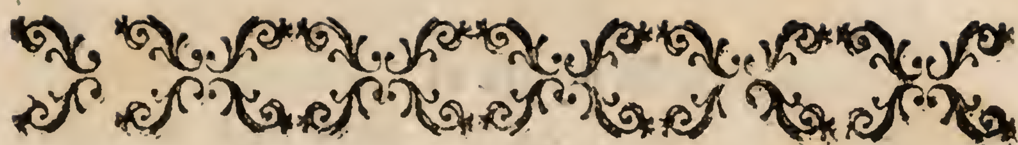
N:o 4.

At ransakningen rörande N. N. som d. 22 sistl. Junii föröfwat wäldsamt förfarande å E. H. hwarefter E: H. den 28 i samma månad död blifwit, finner jag, så i anledning af de åhörde witnens intygan, som J. N. gifne Attest, at E. H., af de genom F. åtgärd undfångne stötar och slag, i synnerhet mot stenarne på gården wid omkullfallandet, döden njutit, då hjernan otwifwelaktigt blifwit skadad, blodkärilen brustit, och den utådrade bloden tryckt hjärnan, hwarpå yrsel, sömnsjuka och omsider döden följdt. Hwad

§. 225.

Låses med aktsamhet hwad, om sår i den tredje Afhandlingen blifwit utfördt, twiflar jag ej, at icke deraf erhålles mycken hjelpreda. Men oaktat en Medicus härwid anwände den största flit och sorgfällighet, förefalla dock understundom händelser, som äro så mörka och inweklade, at de icke stå at uplösas: hwarföre en Medicus, wid et sådant tilfälle, antingen bör gå in i den blidare tankan, eller ock innehålla, med hwad han kunde tänka deröfwer, samt sedan hänskjuta saken til Kongl. Collegii Medici widare ompröfning.

E. H. inre kropps-delars beskaffenhet beträffa, så finner jag nogsamt, at en tärande siukdom småningom kunnat afmatta krafterne och förkorta des lefnad; men så wida han ej tilförene klagat sig siuklig, och alla omständigheter af ransakningen derutinnan öfwerensstämma, at des hastiga död af wåldsam medfart härrört det ock blessurerne utwisa, så har jag ej eller kunnat hafwa afseende på några inwärtes siukliga beskaffenheter, som uti lefren, lungan och tarmkäret funnits; utan så wida både åderlåtning, Trepanering och alla tjenliga medel til H. lifs behållande blifwit försummade, änskönt til gång warit både på fältskär och läkare-medel, så kunna icke de H: tilfogade skador annat, än för per accidens Lethalia förklaras. Hwilket härmedelst ꝛc. intygat warder Stockh. d. 27 Aug. 1771.

Register.

A

D.

D.

E.

F

G

H.

I

K.

L.

M

N.

O.

P.

Q.

R

S.

Skrör=

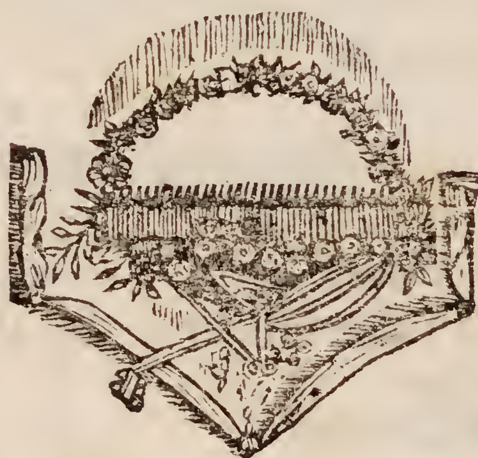
U.

W

Å

Ä.

Ö.

Tryckfel, som Låsaren sielf benägit behagade ändra.

Pag. 11. l. 18. leg. Regione p. 13 l. 21 lås och p. 17. l. 1. leg. wärken. P. 24. l, 27. lås Uterus. p. 28 l. 16. lås. härtil. P. 30 l. 22; lås Harres. p. 40. l. 2. lås. ändteligen. p. 43. l. 21 lås. står. p. 49. l. 20. någonde= p, 50. l, 12. leg. sin. P. 54. l. 2. lås. uterusque. P. 64. l. 20. vecens. p. 67. l. 6. lås. är. p. 94. l. 1 går ena en bort. p. 95. l. 5. lås. förorsaka. p. 96 l. 27. lås. de p. 105. l. 2. lås. Verulam. p. 106. l. 11. lås. p. 101, p. 121. l. 21. lås. Incul. p. 123. v. 3 lås märka. p. 129. l. lås. upblöttnad. p. 130 l. 23. Zittmani p. 131. l. 19. les ange. p. 144. l. 6. les träffa. p. 145. l. 20. les. ibland af. p. 137. l. 26 lås besig. p. 164. l. 2. lås den. p. 166. l. 3. lås. lås. märken. p. 186 l. 4. lås Muliebria. p. 187. l. 127. lås hufwudet. p. 199. l. 12. lås Scirrheus p. 211. l. 25 concubitu p. 216. l. 9. lås ej mindre. P. 216. l. 29. lås. Hockstätter p. 220 l. sista. lås. 215. p. 231. l. 25. lås. Medicina. pag. 237. l. 19. lås. utgifwit. l. 25. lås. incidit d:o lås. ut cito. D:o hine p. 238. l. 29. lås. eadem p. 240. l. 9. lås. hänleder af. p. 242. sista l. lås. dissertatione. p. 260. l. 16. lås. Baccius p. 265. l. 3. går fructus ut D:o Not. q. l. 3. lås. benröter Do l. 4. lås. får efter. p. 259. lås. p. 260. 261. 264. 265. efter p. 271. lås. p. 272; p. 265. l. 3. lås. fructus anacardii. p. 275 fin. 20. lås. liten D:o lås. bibehålla. p. 277. l. 3. lås. upkastningar. p. 298. l. 14. lås. tor=

de

de det. p. 300. l. 11. läs: observera. p. 324. l. 25. läs. miscros. D:o l. 28. läs. fieri. p. 338. l. 7. läs. nerveusare delar. p. 342. läs. §. 126. p. 346. l. 1: läs: 5. p. 347. l. 10 läs: rämnan p. 348. l. ult.-skålen. P. 359. l. 26 läs Contusioner. p. 364. l. 22. läs: befäst. p. 371 läs. §. 132. p. 375. l. 12. läs: utan blifwa p. 392. l. 23. läs: det, p. 398. l. 23. läs: Van p. 400. l. 9. läs: blödning. D.o. l, 15 läs. Superficies. p. 455. l. 26. läs: straffet för p. 460 l 8 läs: Vulnera. p. 466. l. 26. läs: Auctores. p. 647. l. 21. läs: Popliteæ. p. 478. l. 29. läs Convulsioner. p. 485. läs §. 134. p. 490 läs §.§. 136 137. p. 500. l. 29. läs: Venerea p. 512 l. 29. läs: finnade efter p. 523. läs: p. 524. p. 529. l. 6. läs: Celati p. 535. l. 17. beskrifning. p. 680. l. 19. läs: Triorchis.

